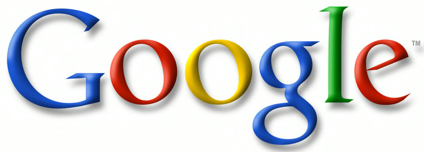

ANNALER

FOR

NORDISK OLDKYNDIGHED

OG HISTORIE,

UDGIVNE

AF

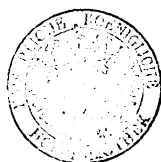
DET KONGELIGE

NORDISKE OLDSKRIFT-SELSKAB.

1863.

KJÖBENHAVN.

BERLINGSKE BOGTRYKKERI VED L. N. KALCKAR.

FOLKETRO I NORDEN,

MED SÆRLIGT HENSYN TIL ISLAND, AF BENEDICT GRÖNDAL.

HVOR svale Vinde vugge en Urskovs ældgamle og dog evigunge Kroner höit over Jord, maa den fremmede Nybygger kæmpe med Naturen, der i Tidernes Löb havde fremmanet Vegetationens forunderlige Skikkelser indtil mange af dem omsider havde faaet en kæmpemæssig Störrelse og derved vare blevne ligesom Herskere over alle de andre Planteformer, som dels udviklede sig i deres Ly, dels omslyngede dem og havde dem til Stöttepunkt. De mægtige Stammer fældes, Staal og Ild forene sig imod dem og de forsvinde; men Rödderne blive tilbage, og skjönt disse ikke mere ere Stötter for nye Stammer, saa vedvare de i Jordens Skjöd; igjennem unævnelige Tider kunne de bestaae, ikke alene formedelst deres Störrelse, men ogsaa formedelst Organismernes oprindelige Seiglivethed; ved den langsomme, livsopvækkende Oplösning, der vedvarer igjennem Aarhundreder, give de det nederste Luftlag den egne, aromatiske, næsten kvælende Duft, som vi altid mærke i store, gamle Skove; det er det vemodige Minde om Fortidens Kraft, som igjennem den Forvandlingsproces vi kalde Död forplantes til opvoxende og ufödte Slægter. Men i hine mægtige Stammers Ly voxede der utallige Planter i uendelig mange Former og Farver; de undgik Ödelæggelsen ikke alene formedelst deres Lidenhed, men ogsaa formedelst deres Forplantelsesevne, der holdt fast ved den gamle Moderjord og bedækkede den atter og atter under hvilkesomhelst Forandringer af Aarstid og Veir.

Saaledes bare Christendommens Forkyndere sig ad, da de kom fra det fjerne Syden for at udbrede den nye Lære;

de gik lös paa Guderne, Hedendommens mægtige Stammer og Stöttepunkter, og anderledes kunde de ikke bære sig ad. Men den uendelig mangfoldige, tilsyneladende uanseelige Vrimmel af Smaablomster, Natskygge og Daglilie, Guldhaar og Vintergjek, som havde levet i Ly af disse Stammer, dem kunde de ikke udrydde; dette som saaledes blev tilbage, det er det man i snevrere Forstand kalder Folketro. Men Mythologie, Gudelære, Religion, Sagn og Saga, det er altsammen Folketro, Folkets Tro. Mythe er Sagn, det som siges eller fortælles. Mythologi er et Ord, som kun existerer ved Hævd; for længe siden burde det have været udryddet, thi det er tautologisk, utilstrækkeligt og vildledende. Mythologie er Sagn og nordisk Mythologi er nordiske Sagn. Ofte kalder man Folketroen ‚Overtro', hvorved man vil betegne den som en falsk og urigtig Opfattelse af Forholdene, men vi komme stedse mere og mere til den Erkjendelse, at Overtroen dels i en straalende Lysglands, dels i en skyggende Dæmring, dels i et hemmelighedsfuldt Mörke gjemmer dybe, ofte vanskelig tilgængelige Sandheder. Folketroen er paa engang subjectiv og objectiv, absolut og relativ; derfor have vi ikke Ret til strax at benægte en Ting kun af den Grund at vi selv ikke kunne overbevise os om dens Tilværelse. Den objective Sandhed er uforanderlig, absolut og én; men der ere ogsaa subjective Sandheder; hvad der er Medicin for en, er Gift for en anden; Medbör for en er Modvind for en anden.

Det er ganske andet at troe en Ting og at tro paa en Ting; det förste er primitivt, fundamentalt, det at være forvisset om dens Tilværelse; det andet er det samme, men med den Tilgift, at man forlader sig paa Tingen og tilbeder den, og det gjör en hel Forskjel; det förste er mere physisk, det andet mere ethisk. Saaledes faae vi ud en Tilværelsestro og en Tilbedelsestro: man troede at der var Dverge, men man troede ikke paa dem; dog er det ikke nok at man offrer til Væsenerne, saaledes som man gjorde

ved Alferne, thi derfor kan man ikke sige at man troede paa Alfer. Al Sandhed er i Grunden religiös forsaavidt man troer paa alle Tings guddommelige Ophav; naar vi saaledes have de förnævnte to Retninger af Troen, nemlig den fundamentale og den confidentielle Retning, saa forene vi begge disse Retninger i det Begreb vi give Navn af Sagn; dettes Forskjel fra Historien bestaaer deri at Sagnet er baade subjectivt og objectivt paa engang, men Historien kun objectiv.

Naar vi om Sommeren vandre i Mark eller Eng, saa höre vi rundt omkring os Cicadernes klingrende Lyd, *ὄπα λειριόεσσαν*; vi höre den, men vi see ingen; vi leve midt i denne Naturens Livslyst og Lovsang og glæde os derved, men nogen maa der være som synger; hvor vanskeligt er det ikke at fange en Cicade! de ere af samme Farve som Græsset og ikke alene ere de hoppede væk, förend man kan gribe dem, men det er endog næsten umuligt at angive nöiagtig, hvor Stemmen egentlig kommer fra og hvor man skal söge dens Kilde. Lignende finder Sted med Hensyn til Eventyret og Sagnet: vi leve i Folkene og bevæge os i deres Midte — vi höre omkring os Sagn og Sang; man siger at det er hele Folket, der fortæller og synger og det er sandt; men nogen maa der være, som först har begyndt; en Harpe kan ikke give en Tone uden der er nogen der slaaer paa Strengen; at nægte Tingenes bestemte Oprindelse og at expandere denne til en ubestemt Almindelighed strider imod al Fornuft og al Sandhed, det er en pantheistisk Retning fuld af Afmagt. naar man ikke kjender Forfatterne, saa siger man at der ingen Forfatter er anden end det hele Folk. „Men hvad enten vi vide Navnet eller ikke vide det - den egentlige Forfatter var naturligvis ikke det hele Folk, men et enkelt Individ" (N. M. Petersen, Dansk Lit. Hist. I 172). Jacob Grimm var desværre en af Hovedmændene for denne Taagetro, der gaaer i de Yderligheder at tage alt for godt, hvis Alder og Forfatter ei kjendes, men i modsat

Fald at afvise det. Vi vilde kunne fremvise hundrede Exempler for ét paa, til hvor urigtige og vrange Anskuelser dette har fört; jeg skal her kun anföre to, blot som Exemplernes Exempler: 1, Jacob Grimm anförer i DM 754 ‚heimskríngla' iblandt ældgamle Udtryk for Verden, parallelt med ‚miðgarðr', men dersom han nu havde vidst, at ‚heimskríngla' er först i det 17de Aarhundrede dannet af Gudmund Olafsson (ikke af Peringsköld) ifölge det af Snorre ogsaa opfundne Udtryk ‚kríngla heimsins', vilde det da ikke have faaet samme consilium abeundi som det sidste Vers i Völuspá, fordi dèr forekommer ‚dreki', eller huskede han det ikke? (dreki kommt erst im spätern Sólarljóð, nicht in der ältern Edda vor, D. Wörtb. art. drache 2. og DM 652). 2, ‚miðgarðsormr' er ogsaa et rimeligvis af Snorre lavet Ord, og det er ligesaa godt for det. Mannhardt, Germanische Mythen 1858 p. 217: auf die Skaldenbenennung des Windes ‚hundr viðar' . . . wäre nicht viel zu geben, da es eine von den Dichtern erfundene Bezeichnung sein könnte, wenn nicht ein norwegisches Rätsel den Beweis lieferte, dass dieses Bild aus dem Volksglauben entnommen ist' o. s. v. hvilket Bevis! en Gaade, som kun existerer i et af det forhaandenværende gamle Sprog fordreiet Patois — eller maaskee den er bleven til af sig selv? Ifölge disse Anskuelser beroer disse Tings Værd altsaa kun derpaa, at deres Ophavsmænd ere ubekjendte, de være ellers nok saa daarlige. — Om vi nu have tabt Folkesagnenes og Folkesangenes Forfattere eller rettere sagt Ophavsmænd af Sigte, idet de forsvandt eller absorberedes i Glandsen af sit eget Product, som Folket strax fölte sig selv i og bemægtigede sig som fælles Eiendom: saa kunne vi dog fremföre, om end ikke uomstödelige Beviser, saa dog uomstödelige Analogier for at understötte vor Mening. Gamle, fra Fortiden overleverede topographiske Navne ere sædvanlig indhyllede i den samme uigjennemtrængelige Nimbus som Folkesagnene; men for Islands Vedkommende have vi Land-

namsbogen, der viser baade Navnets Aarsag og dets Giver, og der er ingen Grund til at tvivle om Sandheden af dens Ord; i Danmark og Norge maa ogsaa engang have været foretaget Landnam og da maa Stedsnavnene ogsaa være blevne givne paa en lignende Maade, de vise det selv; thi skjönt mange af dem ere, hvad der ifölge Forholdene ikke kunde undgaaes, forandrede fra den oprindelige Form, saa vil enhver tænkende Mand dog i dem höre Fortidens stærke, seent forstummende Röst.

Folket modtager Sagnet og föier adskilligt dertil, men det afrunder det ikke; Sagnets og Eventyrets förste Kilde ligger enten i Naturen eller i Aanden, i Fantasien, eller i begge paa engang; Fantasien er ogsaa Virkelighed; negtede vi det, saa negtede vi med det samme al poetisk Sandhed. Derpaa kommer den, hvem det var bestemt at hæve denne Skat, og han hæver den i Uskyld og Taushed, hvilke ere de to Betingelser, Folketroen opstiller for at hæve en fortryllet Skat; det er det samme som disse Ord: 'hvo som ikke annammer Guds Rige som et lidet Barn, han skal ikke komme derind'; han hæver den i Uskyld, fordi han ikke reflecterer; i Taushed fordi Tilværelsens Hemmeligheder ikke afslöres i Larm, men i Stilhed; men han er ikke evig taus: han uddeler Skatten iblandt Folket, skjönt det ofte varer længe, inden den kommer som afrunder den og giver det ædle Malm den rigtige Form og Glands. Ligesaalidt som de græske Guder ophörte med at være Folkets Eiendom ved igjennem Kunstnerne at fremstilles som Idealer i Marmor - tvertimod bleve de netop herved Folkets virkelige Eiendom - ligesaalidt ophöre Folkesagnene med at tilhöre Folket ved at forædles til skjönne Digtninger, de ere og blive Folkesagn. Vi have altsaa tre Betingelser, som ere uundværlige for Eventyr og Sagn: den förste Kilde som ligger i Naturen og Aanden; den som först öser af denne Kilde og endelig den som sidst giver den fuldendte Form; imellem den anden og den tredie Betingelse staar Folket og den Tid, Sagnet

venter paa sin Fuldendelse. Det er ganske det samme Tilfælde her som ved ethvert Kunstværk: Bjerget er Marmorets eller Metallets Kilde; Bjergmanden bryder det ud og bringer det for Dagen, men den dannende og afrundende, formende og idealiserende, det er Kunstneren: hvad der ligger imellem Bjergmanden og Kunstneren, alle de Hænder som arbeide og alle de Slag som blive förte, det hörer naturligvis til Idealets Virkeliggjörelse, men först ved Kunstnerens Haand faaer det den egentlige Betydning. Thi dersom Folket, eller den samlede Masse af alle de enkelte, og altsaa enhver enkelt, var dannende og afrundende, saa vilde enhver være Kunstner, hvad der ikke kan være Tilfældet. Der fortælles at Praxiteles udförte to Statuer; den ene dannede han i Ensomhed i sit Værksted, den anden ude i det Frie, hvortil alle havde Adgang og afgav deres Bemærkninger, hvorefter Kunstneren da rettede paa Statuen, saaledes som enhver vilde have det. Paa den bestemte Tid udstillede han begge Statuerne. Kunstnerens eget, i Ensomhed frembragte Værk betragtede Folket med taus Beundring, men ved Synet af den anden brast det ud i en skraldende Latter. ‚Hin er mit, denne er eders Værk', sagde Mesteren.

Folkesagnene personificere Naturens og Aandens Magter; forsaavidt indeholde de Sandheder, kun i Hexeriets Besværgelser indeholde de Lögne, thi Lögn er Fornegtelsen af det Gode og Stræben efter det Onde. Det er dybt begrundet i den menneskelige Natur at forlange en bestemt Form for Tingene. Personification er Pantheismens Fjende, grundet paa Folkenes naturlige Afsky for Ubestemtheden og Lögnen. Sandhed er Menneskets Natur, Lögnen dets Unatur. Alle Folk forlange Tingenes förste og sidste Grunde; deraf ere Mythologierne opstaaede: Tingenes inderste Væsen aabenbares som Aander, hvad enten vi kalde disse for Guder eller med andre Navne. Naar man har sagt at det græske Folk betragtede Naturen æsthetisk, det er: fra Skjönhedens Standpunkt, og at kun i Kraft af en saadan æsthetisk Opfattelse

hos Folket fremstod Idealernes Herlighed, saa er dette ligesaa urigtigt som naar man forestiller sig enhver Græker som repræsenterende Skjönheden. Intet Folk tænker saaledes umiddelbart paa Skjönheden, ligesaalidt som vi tro at et döende Menneske virkelig tænker paa at dö i en Stilling som den döende Fægter eller at Cæsar skulde have tænkt paa i hvilken Stilling han skulde falde ved Foden af Pompeius's Statue. Og omendskjönt vi kunde sige at de ifölge alle Forhold vare ubevidst saa gjennemtrængte af Skjönhedens Aand, at den ikke forlod dem i selve Dödsöieblikket, men holdt de lidende Former indenfor Idealernes Harmoni: saa er dette vel en skjön Sætning, men vi tro ikke den finder Sted i Virkeligheden; meget mere er det Kunstneren der foreviger de faldne ved at give dem den ideale Holdning. De nordiske Folk opfattede Naturen ligesaa poetisk som Grækerne; det véd jo enhver som kjender de overleverede Digterværker; men der var ingen Billedhugger og ingen Maler for at vise Folket dets Tanker i synlige Former. Folket personificerer, men denne Personifications Former ere altid ubestemte og raae. Kunstneren og Digteren er den som giver alt dette Bestemthed, Fasthed og Soliditet; som den guddommelige Sol straaler han hen over Livet og for hans Aande udvikle de tillukkede Knopper sig til en underfuld Blomsterpragt; da först kan Folketroen rigtig nydes, efter at den igjennem tusinder af Aar er bleven bearbeidet af tusinder af Tunger; det var Homer og Fidias som befriede Idealerne fra det mörke Taageslör hvori de havde været indhyllede, og Folket faldt ned og tilbad, slaget af Sandhedens Skjönhed og Skjönhedens Sandhed: ‚ja saaledes anede vi at det maatte være, men vi saae det ikke förend nu'; i mange Aarhundreder havde de homeriske Vers ventet, indtil de fik deres Udtryk i den olympiske Zevs og först da kunde Grækeren erklære det Menneske for ulykkeligt som ikke havde seet hans Tordengud; i Millioner Aar have Dag og Nat maattet vente paa Thorvaldsen.

Fra Naturen gaaer man over til Aanden; da komme vi ind i de hemmelighedsfulde magiske Kunster: Hexevæsen og Gjengangerliv, men som for en stor Deel ikke höre Fortiden til i den Form, hvori vi kjende dem; navnlig er dette Tilfældet med Hexevæsenet, som har Christendommen at takke for sin Udvikling og Djævelens kraftige Indgriben, ganske anderledes end Fortiden i sin glade og kraftige Simpelhed opfattede dette Hexeri; omgivne af onde Magter og et uhyggeligt Mörke tyde baade Hexetroen og Gjengangertroen, saaledes som de optræde i de senere Tider, hen paa en sörgelig Misforstaaelse af den menneskelige Aand, omendskjönt Folket ved en naturlig Takt sjelden undlod at behandle Djævelen med Ironi og at lade ham som oftest trække det korteste Straa. Det senere Hexeri og Gjengangertro have dels deres Udspring i, dels ere modificerede af Troen paa Sjælens Udödelighed og selvstændige Existens, Troen paa Gud og Læren om Djævelen; man vilde ikke alene benytte Aandens Selvstændighed og dens Uafhængighed af Tiden og Rummet, ikke alene Naturens forborgne Kræfter, men man sögte ogsaa at fremmane udaf selve Naturen selvstændige, i Bevidsthedslivet delagtige Aander, der altid vare diaboliske paa Grund af at dette ikke kunde opnaaes uden ved at hengive sig til den Onde, og netop heri ligger en ufrivillig Tilstaaelse om at alt dette er dog Lögn og Bedrag. Alt Dæmonisk er forförende, altsaa ogsaa denne Retning, hvis Tiltrækningskraft ligger ikke alene i Længsel efter at vide alt og at gjennemtrænge Tilværelsen, ikke i at blive mægtig og rig, thi det blev Hexefolk aldrig; men den ligger ogsaa i en en hovmodig Lyst til at synes större og visere end andre, og hermed er Ondskab uadskillelig forenet. Ja, man kan her sige at extrema se tangunt, Hexevæsenet har det samme Maal som Skjönheden: sig selv. Dette see vi tydeligt af utallige Sagn, hvori der idelig fortælles hvor umættelige Galdremændene vare efter at lære Hexeriet og ikke taalte nogen Overmand, men legede omkaps med andre Hexeme-

stere og endog selve Djævelen, blot for at pröve sin Magt; hörte de tale om nogen anden berömt Galdremand, droge de hen til ham for at maale sig med ham; saaledes gjentog Riddervæsenet sig i Hexevæsenet og sank fra den chevaleriske Vaabenglands ned i det diaboliske Bælmörke; de ridderlige Elskovssange bleve til dæmoniske Besværgelsesformler; de höie, hedenske Guder, 'sedan de störtats från sina throner, irrade omkring i mörkret, i stället för att de, sålänge deras cultus upprätthölls, hade uti festliga processioner vid offerhögtiderna närmat sig de dödliga, och tillfört dem lycka och goda år' (A. Cronholm, AnO 1854 p. 131); af den romantiske Literatur see vi ogsaa, hvorledes Ridderne selv, efter at have overvundet alle og ikke mere som Didrik af Bern kunde finde nogen Ligemand, ikke nöiedes hermed men droge hen for at kæmpe med Trolde, Drager og Dæmoner; det er Hovmod og Overmod, Aandens Forfald og Död.

Folkets Opfattelse og Betragtning af Naturen og Aanden er, skjönt det ikke er det sig bevidst, altid poetisk, overensstemmende med at Mennesket ifölge sin Natur er stillet indenfor Skjönhedens Grændser; derfor have ogsaa alle Folk udtalt deres förste Verdensanskuelse som Digt; Gudernes Sprog var Poesie. Folkesagnet er paa en Maade det modsatte af Theatrenes Skuespil; Folkesagnet viser os Tilværelsen i en fjern Afstand, idet det trækker Fortidens guldvirkede Skypaulun imellem os og Ideen og tilsteder os kun derigjennem Betragtningen. Dramatikeren bringer Tiden hen til os og idet han sammentrækker den, borttager Tidens mellemliggende Tæppe, forener fjerntliggende Tidspunkter til en kort men indholdsrig Stund, bringer han os saa at sige i umiddelbar Berörelse med Ideen.

Den nulevende Folketro, Folketro i mere indskrænket Forstand, er, i Overensstemmelse med det foranförte, dels den fortsatte Fædrenes Tro, som Christendommen aldrig har faaet Bugt med og som vi kun behöve at gjenkalde fra alle

Fortidens Minder for igjen at finde den i Nutiden, som for Exempel den hele Anskuelse af Fremtiden; dels en Udvikling af Fortidens Tro, som ved den nye Lære har faaet ny Næring, adskillige nye Retninger og mangen en Tilvæxt. Den er ligesom Affald, Spaaner og Kvas, som Alfer og andre Væsener gave Menneskene for en eller anden Tjeneste, men man forstod sig ikke paa det og kastede det bort eller lod sig forlede til at skille sig af med det; dog havde et enkelt lille Blad eller Korn forvildet sig ned i Skoen eller blev hængende i Klæderne, og det var et Guldblad eller Guldkorn, et Blad af Glaserslundens gyldne Krone - mangt et Blad plukkede man ogsaa af det fældede, hellige Gudetræ og gjemte det i Catechismer og Psalmeböger - Klerkerne kunde ikke ödelægge dem alle; dertil vare de for skjulte, for mange og for smaae.

Folketroen er saaledes den Ström, der forbinder Fortid med Nutid, ikke som en forlængst hendöet Klang og ikke som et ærværdigt men dödt og mumieagtigt Minde, men den er Livets Flod der virkelig förer friske Blomster til os fra et svundent Foraar. Vi see den samme Sol som har beskinnet Fortidens Færd: ‚die Sonne Homers, siehe, sie lächelt auch uns', og vi see de samme Stjerner som altid have funklet för, ‚himlans fornskrift, ritad på den högstes mantelbräm' - ligesom vi saaledes ved Naturens evige og uforanderlige, flammende Runeskrift staae i en umiddelbar og aldrig afbrudt Forbindelse med Fortiden, saaledes er denne Forbindelse ikke svagere igjennem Aanden, der igjennem Sprogets hendöende og dog altid gjenopvaagnende Klang lever udödelig i Tidens og Slægternes Omskiftelser.

Al Folketro gaaer dels ud paa en Personification af Naturkræfter eller en Dragen af Naturvæsener ind under Fornuftforhold, dels ud paa Menneskets Fremtidsforhold. Hvad enten vi betragte de höie Guder eller de andre Væsener, saa ligger det dog hovedsagelig til Grund, at der skal

indvirkes paa Fremtiden, denne skal afslöres, overhængende Farer afvendes eller livsbestemmende Forhold fremkaldes. De anstillede Sammenligninger vilde vi have kunnet drive langt videre end der er blevet gjort, men da det ikke var vor Plan at fremstille Folketroen i dens Almindelighed, saa kunde vi indskrænke eller udvide Parallelerne efter eget Behag. At angive Tidsbestemmelser om, naar den og den Tro begyndte eller hörte op, lod sig ikke gjöre og enhver vil indsee Umuligheden heraf; vi kjende for Exempel ikke med nogen Bestemthed Eddadigtenes Alder; vi vide ikke, med Hensyn til de eventyrlige Fortællinger, hvor gamle de ere (thi de ere jo blevne til, længe förend de bleve nedskrevne eller förte i Sproget). Her tvinges vi til at erkjende at Folketroen unddrager sig alle saadanne chronologiske Udstykninger, den gaaer igjennem den hele Fortid og alt hvad vi kunne sige i denne Henseende er, at noget har været mere, noget mindre almindeligt, at noget er forsvundet, medens noget har holdt sig, alt eftersom det nævnes oftere, sjeldnere, eller det slet ikke nævnes mere, eller det nævnes endnu. Sammenligningerne give Oplysninger dels om Menneskeaandens almindelige Tankelove, dels om Tankernes Forplantelse imellem Folkene; men naar, hvor og hvorledes Ideerne först ere blevne til, eller hvilken Vei de have taget igjennem Slægterne, det ville vi ikke undersöge, vore Paralleler ere kun Tilknytningspunkter. Der ere, med Hensyn hertil, to Slags Ideer, nemlig de fælles eller aprioriske, og de overförte eller vandrende Ideer, som vi ogsaa kalde Tradition. I mange Tilfælde kan man see Forskjellen herimellem, men i endnu flere ikke. Naar vi kjende to lignende Ideer af ulige Alder, saa er det derfor ikke sagt at der er nogen traditionel Forbindelse imellem dem. Thi hvem kan sige dette om Bjarkemaal: Dagr er upp kominn, dynja hana fjaðrar, og om Ambrosius: Præco diei jam sonat, noctis profundæ pervigil? eller Prudentius: Ferunt vagantes dæmonas - lætos tenebris noctium - gallo canente exterritos -

sparsim timere et cedere? Hvem vil troe paa en traditionel Forbindelse imellem Beskrivelsen af Egil Skallagrimsson, at han sad og sænkede det ene Öienbryn ned paa Kinden men hævede det andet op til Haaret, og Ciceros Beskrivelse af en Krabat ‚altero ad frontem sublato, altero ad mentum depresso supercilio', Or. in L. Pisonem c. 6. Man vilde kunne fylde hele Ark med saadanne Sammenligninger (der findes flere i vor Afhandling i AnO 1860 p. 259 ff.). Naar derimod hele Sagn eller Digte gaae med ringe Ændringer ad vide Veie, saa er Traditionen rimelig.

Vore Exempler paa Fortidstroen have vi ikke saa meget taget af Eddaerne som af Sagaerne, der egentlig ere at betragte som store Folkesagn uden Lige, thi de ere ligefrem fremgaaede af Tro og nedskrevne i Tro, deres Udarbeidelse falder ikke udenfor dem selv. Vi haabe at man vil erkjende, at vi i denne Afhandling have fremdraget mange hidtil upaaagtede Momenter og ydet nogle nye Bidrag til Kundskaben om Fortiden. Exemplerne til den islandske Folketro have vi taget af Jon Arnasons værdifulde og nöiagtige Samling, der her er betegnet med íþ; den er bleven saa bekjendt og saa anerkjendt, at vi i den Henseende ikke have noget at tilföie.

Vi ville her ikke föie nogen flere Ord til de mange og vidtlöftige Skriverier om hvad der er Skæbne og hvad der er Tilfælde, hvad der er fremkaldt ved Gudernes Villie eller ved Menneskets Selvbestemmelse, for deraf at uddrage almindelige philosophiske Slutninger. Man har præket höit og höitidelig om en fatalistisk Verdensanskuelse, som skulde gaae igjennem hele Norden, holde Folkene i jernhaarde Lænker og betage dem Raadigheden over deres frie Villie; men en friere og dybere Betragtning af Nordens Liv viser os klart og tydelig, hvor grundfalsk denne Lære er, og at den kun er bygget paa nogle enkelte, skjönt gjennem hele Oldtidslivet gaaende theoretiske Sætninger, som ikke svarede til Virkeligheden. Tvertimod see vi de mangfoldige Magter, som construere Folketroens Tryllevæv, som flagrende og

bævrende Nordlys at skyde op og bölge frem i de mangfoldigste Former og de forskjelligste Farver, fremblusse og forsvinde - og hvad vil hele denne Vrimmel? hvad vil den andet end bestemme Fremtiden? Og midt i denne Færd staaer Mennesket, midt imellem Aandeverdenen og Legemsverdenen - hvad vil han andet end bestemme Fremtiden? Som Verdenslivets Midtpunkt vil han tiltvinge sig Herredömmet over alle de andre Væsener, dels med det gode, dels med det onde, for at lade dem anvende deres Magt i hans Tjeneste: han offrer til Guderne, befaler de levende, besværger de döde, og selv det som aldrig har levet, de uorganiske Masser söger han at drage ind i Fremtidsforholdene. Den Livsanskuelse, som bragte Nordboerne til at udtale fatalistiske Sætninger som de dog ikke troede paa, det var ikke en fatalistisk Tro, men kun den stærke Hælden imod Fremtiden, som fremkaldte disse stærke Udtryk. Consequent at hengive sig til en dorsk eller uböielig Fatalisme; det var for prosaisk, for upractisk og for kvindeagtigt; en saadan Livsanskuelse passer kun for de varmere Lande og Ladhedens Hjem. Havde Nordboerne været consequente Fatalister, saa havde de ikke talt saaledes om Held og Uheld, Lykke og Ulykke, som de gjöre i rigeligt Maal. Her kunne vi anvende Ciceros Ord: si enim nihil fieri potest, nihil accidere, nihil evenire, nisi quod ab omni æternitate certum fuerit esse futurum rato tempore, quæ potest esse fortuna? qua sublata, qui locus est divinationi, quæ a te fortuitarum rerum est dicta præsensio. De divin. l. II c. 7, 19. ja, hvad behöver Fatalisten at befatte sig med Fremtiden? Derfor see vi ogsaa vore Forfædre selv overalt tage Haand med i Begivenhedernes Gang, og det er slet ikke for meget sagt, at de med Hensyn til Livets Styrelse vare sideordnede Guderne og de overmenneskelige Væsener. De troede ligesaa meget paa dem selv, deres egen Kraft som paa Guderne, som oftest ligemeget paa begge, uden dog i det hele taget at forholde Helligdommen noget af det som tilkom den.

Fölelsen af deres eget personlige Værd, Bevidstheden om en guddommelig Oprindelse og den deraf fölgende poetiske Vexelvirkning imellem Aanden og Naturen ere Grundelementerne i Nordboernes Fremtidsanskuelse. Tiltrods for den uendelige Mængde af barokke, tilsyneladende lovlöse Former, hvoraf den nordiske Mythologi vrimler, saa er det dog alligevel Menneskeheden som danner dens Grundprincip; fra den gaaer alt ud og til den vender alt tilbage; Guder, Jætter, Alfer, Dverge og Dödninger: alle disse Væsener indbefatter Oldtiden under Begrebet menn; saaledes om Aserne Ása fólk, SE I 32, ligesom Udtrykket fólk ogsaa anvendes om alle fornuftbegavede Væsener. Ullr . . . hann er bogmaðr . . SE I 102. þá sá hún eins manns fætr (om Njörd) ib. 214. Urjætten Fornjot kaldes maðr FaS II 1, sml. FaS I 387, 391. II 234 o. s. v. Af Oldtidens Sagn, fremgaae der to Slags Tilblivelsesmaader for Mennesket, nemlig 1, Asernes simple og ligefremme Skabelse, eller med et rigtigere Udtryk Dannelse, Formen, og 2, den metamorphiske Tilblivelsesmaade, nemlig fra Urjætterne og igjennem Jætter og Alfer til den rene Menneskelighed. Denne sidste Tilblivelsesmaade er mere overensstemmende med den nordiske Fortids Aand og den gjentager sig i mangfoldige Sagn, som indeholde en dyb Sandhed under et fantastisk Svöb. Enten Fortiden var sig det bevidst eller ikke, saa lærte den om Overgangen fra Naturen til Aanden, en Omdannelse fra det uorganiske til det organiske, fra det ubevidste til det selvbevidste. Astronomen, som lever ved Tilværelsens yderste Grændse, „wo der Markstein der Schöpfung steht", Naturforskeren, som igjennem Mikroskopet undersöger den usynlige Rand af Livets Rige og erfarer dets umærkelige Fremkomst af det uorganiske, det döde: de kunne med Rette være glade over de fundne Sandheder, men Oldtiden kjendte dem og lærte dem gjennem den spaadomsbegavede Poesie. Mennesket er paa den ene Side magisk, jætteagtigt, umenneskeligt; paa den anden Side er det reent menneskeligt,

om man vil guddommeligt, og netop denne dobbelte Tilværelse, denne samtidige Indgriben i to Verdener bestemmer den menneskelige Opfattelse af Verdenslivets aandelige saavelsom legemlige Side.

Island er yngst af alle de nordiske Lande; dets Historie taber sig ikke i den graa Oldtid, men er strax sikker fra Begyndelsen af; naar vi nu lægge Mærke til at i den islandske Folketro ere Guderne ikke tilstede og Aandetroen eller Gjengangerverdenen og deslige er en Sjæletro, som gaaer ud fra og vender tilbage til Mennesket selv, saa have vi tre Hovedretninger tilbage, nemlig Alfer, Jætter og Galdrevæsenet. Vi kunne tydelig see Udgangspuncterne for hver af disse Retninger, thi de betinges af Aand og Natur tilsammen og ere overförte til Island i en historisk Tid: Jættetroen er naturligvis nordisk, scandinavisk, humoristisk og grotesk Fjeld- og Havnatur, drastisk og practisk. Galdrevæsenet er germanisk, det er det forskende og experimenterende, det betinges af afvexlende Naturformer. Alferne ere celtiske, de harmonere med the green Erin, den mystiske Taageö, i dem hersker det drömmende, maaneskinsagtige, poetiske.

Irland spiller en særdeles vigtig Rolle i Islands Historie. Are Frode siger udtrykkelig at för Landnamstiden „vare der christne Folk, som Nordmændene kaldte Papa; men at disse droge siden bort, fordi de ikke vilde boe sammen med Hedninger og efterlode irske Böger og Bjælder og Bispestave; deraf kunde man see at det vare irske Folk" (ÍS I 4; 24 tilföies at „det siges i engelske Böger, at i den Tid var der Samfærdsel imellem Landene"). At irske Folk endog efter Landnamstiden boede i Island, fremgaaer af Landn. 4, 11, hvor der udtrykkelig siges at hedenske Folk ikke maatte boe i Kirkjubæ, et Bevis for en uafbrudt Bosidden af Christne paa dette Sted. Længe maa Erindringen om disse Böger have hersket i Island, thi Jon den Lærde, † 1650, ligner Alfernes Böger ved gamle irske Böger, „prydede med

gyldne Bogstaver, de deiligste Farver", det maa have været gudelige Böger, der ofte udstyredes med megen Pragt, disse Böger have existeret i Island i en lang Tid: i Kjalnesínga Saga meldes om en Bog med irske Bogstaver; denne Bog lod Biskop Arne Thorkelsson († 1297) bringe til Skalholt, ÍS II 460; sml. Jón Sigurðsson i Diplom. Isl. I 481; dog har man ingen Efterretning om saadanne Bögers Tilstedeværelse i Island i de senere Tider. Om engelske Messeböger, der tilhörte Kirker i Island, see Jón Sigurðsson i Indledning til Osvald den Helliges Saga, AnO 1854 p. 17; men at en Udbredelse deraf fra Irland til Skotland har fundet Sted, bemærker Thomas Moore udtrykkelig. Nordmænd herjede paa Irland og förte derfra ikke alene Trælle, men ogsaa höibaarne Kvinder til Island og giftede sig med dem; saaledes var Audun stote gift med en irsk Kongedatter, og af Fortællingen om Nökken, som er opbevaret i Landnamsbogen og som senere skal omtales, see vi at denne Forestilling er fra Irland fört over til Island. Avangr var en irsk Mand og boede i Botn ved Hvalfjorden. Helge hin magres Moder var Rafört, en Datter af den irske Konge Kjarval. Thorvald holbarke, som kvad Drapaen for Jætten i Surtshulen, nedstammede fra den samme Konge, ogsaa paa Mödrenesiden. Kjartan Olafssons Bedstefader var Myrkjartan, Konge i Irland, og denne Familie forbindes med Egil Skallagrimsson og fik en stor Udbredelse. Mange flere saadanne Data vilde man kunne opregne; irske Egennavne og navnlig Stedsnavne vidne endnu om dette Slægtskab. Ogsaa ansaaes Irlænderne for at være kunstfærdigere Folk end andre, og underlige Ting fortælles om dem; der tales om underjordiske Bygninger, som virkelig have existeret, da der ere saadanne Levninger endnu (GhM II 187 not. 33); til en saadan Bygning kom de nordiske Vikinger flere Gange, der fik Ingolfs Staldbroder Leif sit Sværd og kaldtes siden Hjörleifr; der blev den vidunderlige Brynje foræret til Örvar Odd; der vare de berömte hellige Patrick og Columba; ogsaa er det

muligt at Sproget har optaget et celtisk Element ved denne Samfærdsel. Det er derfor intet Under, naar den islandske og den irske Alfetro have meget tilfælles; ogsaa finder man Analogier i den skotske Tro, ligeledes ogsaa i den danske og tydske. Formedelst Irlands Trolddomsvæsen forvexledes det undertiden med Bjarmeland: i Sturlögs Saga, FaS III 624, 626 fortælles der at Urarhornet blev hentet til Bjarmeland, i Gange-Rolfs Saga, sst. 248 siges der at det blev hentet til Irland. Bjarmeland (af bjarmi, Lysskjær) er Nordens Colchis, hvor Guld og Rigdom var at finde; saavel Bjarmeland som Colchis tænktes at ligge i Österled. Et Udtryk i Landnama 2, 26 viser os Irlænderne som værende i Besiddelse af Kundskab om Hexeurter; Grelöd, Datter af Bjartmar Jarl, kom til Island som An Rödfelds Kone; de vare den förste Vinter i Dufansdal: der syntes Grelöd Græsset lugte ilde (þar þótti Grelöðu illa ilmat úr jörðu); derfra flyttede de til Eyri: der syntes Grelöd Græsset dufte som Honning (þar þótti Grelöðu hunángsilmr úr grasi).

Álfar, Álfafólk er et ligesaa almindeligt Navn paa Island for Alferne eller Ellefolket som huldufólk eller huldumenn; dette Ord maa uden Tvivl udledes af hula og hulda; hula er Dække, Skjul; hulda, huldr, huld er Kvindenavn i Huldarsaga; á huldu siger man om noget som ikke har sikkert Underlag eller Stöttepunct: að tala á huldu, tale tvetydig; dette hænger sammen med hylja, hjálmr, hulinshjálmr o. s. v. Alfer kaldes ogsaa ljúflíngar, der er et yngre og ikke saa almindeligt Navn, det svarer til the good people, die guten Leute, skotsk daoine shi, welsk dynion mad, irsk daoine maith (DM 425) sml. dánumaðr, Dannemand (?). Alferne stamme ligesom Menneskene fra Adam: „Engang besögte Gud Adam og Eva; de toge vel imod ham og viste ham alt hvad de eiede; de viste ham ogsaa deres Börn og fandt Gud dem ret haabefulde. Han spurgte da Eva, om hun ikke havde flere Börn end disse som hun havde viist ham. Eva benægtede det. Men Sagen var den, at da

Gud kom, var Eva ikke færdig med at vaske alle Börnene og undsaae sig derfor ved at lade Gud see dem, hvorfor hun skjulte dem; dette vidste Gud og siger: det som skal skjules for mig, skal ogsaa skjules for Mennesker. Disse Börn bleve altsaa usynlige for Mennesker, og boede i Bakker og Bjerge, Höie og Stene. Fra dem nedstamme Alferne, men Menneskene stamme fra de Börn, som Eva viste Gud", Íþ 5.[1] Dette skjönne Sagn, der ogsaa tydelig viser hvad man mener med huldufólk, er ogsaa fælles for andre nordiske Folk, skjönt med nogen Afvigelser; sml. Thiele, Danmarks Folkesagn II 175. Müllenhoff, Slesvigske etc. Folkesagn 279; DM 540. Et andet Sagn beskriver Alferne som fordrevne Engle: „Da Djævelen i fordums Dage gjorde Oprör i Himmelen, blev han tilligemed alle dem som havde staaet ham bi, forjaget ud i det yderste Mörke, ogsaa de der saae efter ham bleve forjagede fra de himmelske Boliger; men de, der hverken vare med ham eller imod ham og ikke sluttede sig til nogen, bleve jagede ned til Jorden og tilsagdes dem at boe i Höie, Fjelde og Stene", Íþ 5. Med Hensyn til Skabning ligne Alferne Mennesker, og ere omtrent af samme Störrelse, Íþ 3; om en lille Alfevæxt hörer man ikke i Island, heller ikke om at de ere hule i Ryggen som et Deigtrug, som Folk sige i Danmark o. a. St.; hvor der hos Mennesker fra Næsen til Overlæben er en Fordybning, der have Alferne en Forhöining; de ere skjönnere end vi og mere begavede, Íþ 2, 3; saaledes troede man ogsaa för, sml. þat fólk (álfar) var miklu fríðara enn önnur mann-

[1] Overalt hvor Íþ anföres, betegner det den nuværende islandske Folketro. Der anföres det förste Bind af Íslenzkar þjóðsögur; ved Íþ II betegne vi dens andet Bind, der ikke er saa indholdsrigt som det förste, og har afgivet forholdsvis faa Bidrag til denne Afhandling. At Jon Arnasons Samling skulde være en blot Efterligning af de gamle Sagaer, som en norsk Anmelder har beskyldt den for, behöver jeg ikke at svare paa.

kind á Norðrlöndum: det Folk (Alferne) var meget skjönnere end anden Menneskeslægt i Norden, FaS I 387 - af Alfer var Sigurd Ring, Harald Hildetands Efterfölger og Ragnar Lodbroks Fader - som der för er sagt, kunne Alferne ikke imod deres Villie sees af Mennesker, med mindre disse ere synske - skygnir - saaledes kaldes de som see Aander. Alfer kunne paatage sig alle Slags Skikkelser; de boe ikke alene i Höie, Stene og Klipper, men ogsaa i Söen, ja endog i Luften; dog tyder alt hen paa at man i Almindelighed troer at de boe i et af de tre förstnævnte Steder; de födes og dö ligesom Mennesker og spise og drikke; nogle Alfer ere christne, andre hedenske. Velgjerninger belönne de rigeligen men hevne Fornærmelser med ubönhörlig Strenghed; de ere alvorlige af Character og have Afsky for Drillerier og Overgivenhed. Dog holde de af Fest og Glæde; ofte, men dog især ved Juletider, seer man deres Klipper og Höie gjenstraale af utallige Lys og gjenlyde af liflig Strengeleg; ofte komme de til menneskelige Boliger om Julenatten for at dandse der, imedens Folk ere i Kirke. De christne Alfer have Kirker og Præster. Dörene paa deres Kirker vende imod Öst, modsat vores; det siger man at deres Christendom dog ikke hjelper dem til Salighed, thi de have ingen Sjæl og af denne Grund længes de meget efter at blandes med Mennesker, for saaledes at erholde en udödelig Sjæl; den tydske Folketro lader Undine, der er en Havfrue (sæálfr, hvorom senere) gjerne gifte sig med et Menneske, og faaer hun et Barn, faaer hun tilligemed dette en udödelig Sjæl; hermed maa det staae i Forbindelse at Alferne gjerne ville lade deres Börn döbe af menneskelige Præster og erholde saadanne til deres Menighed; med denne Mangel paa Sjæl maa det ogsaa forbindes at de gjerne ville stjæle smaa Börn fra Mennesker og de lægge da deres egne istedenfor; en saadan Skifting kaldes umskiptíngr; i FaS II 341 og Didr. c. 111 kaldes det skiptíngr; i Didr. c. 112 víxlíngr; uden Tvivl ville de lade Menneskebarnet forplante sig i Alfever-

denen; enten paatage Alfekvinderne sig Barnets Moders eller Ammes Skikkelse og narre det med sig, hvis det kan gaae, eller ogsaa de tage Barnet af Vuggen og lægge deres eget deri, der altid skal være en udlevet Alfekarl eller Alfekjælling og faaer derfor aldrig nogen Tænder; andre Sagn sige at Alfer aldrig tage Börn efter at de have faaet Tænder. Íþ 40. 41. Troen om Skiftinger er almindelig over hele Norden; ligeledes den Maade hvorpaa man kan blive Skiftingen kvit, nemlig ved at lade ham sige sin Alder derved at man foretager noget usædvanligt (sml. DM 437, 438); en Kones Barn blev med ét saa uartigt og skreg uaflade-lig; i sin Nöd gaaer Moderen til en klog Kone og spörger hende tilraads; denne yttrer sin Mistanke at det rette Barn maa være blevet ombyttet med en Skifting, imedens Moderen havde vasket Mælkespandene. Moderen skulde derfor en Gang lade Barnet være alene og gjöre en eller anden usædvanlig Ting, som det maatte forundre sig over; i Nærheden skulde hun opholde sig og lægge Mærke til om Barnet sagde noget; sagde det noget mistænkeligt, skulde hun pidske det skaansellöst med Riset. Konen gaaer derpaa hjem, sætter en lille Gryde midt paa Gulvet og en lang Stang stiller hun i Gryden; derpaa lod hun Barnet alene og gik udenfor Dören men kigede igjennem en Sprække; da seer hun at Barnet begynder at vralte omkring Gryden og betragte denne Indretning; derpaa siger det: nu er jeg allerede en bedaget Olding og i Alfheim atten Börns Fader, men aldrig saae jeg en slig Stang i saadan en Tingest; da kommer Konen med Riset og pidsker Ungen og denne bröler dygtig; endelig træder en ubekjendt Kvinde ind med et smukt lille Barn paa Armen og siger: der er Forskjel paa, du pidsker min Mand men jeg kjeler for dit Barn; derpaa gav hun Barnet til Moderen og tog sin Mand, Íþ 42; i „Nordsjællandske Sagn af Forf. til Broder Rus" (1856) fortælles om Byttingen Gillekop, som saaledes bekjendte sin Alder: Smör paa en Ert og Deig paa en Pind, Öl i et Æg og Sövn paa en

Sten - ho ho ho haa haa haa - vel er jeg baade gammel og graa, meget jeg hörte og meget jeg saa, Gribskov hugget af syv Gange og voxet til igjen, men end har jeg aldrig seet Sövn paa en Steen, Öl i et Æg, Deig paa en Pind og Smör paa en Ert - og dermed hoppede han ud af Stuen. p. 189 - 190. Ogsaa bortföre Alfer fuldvoxne Mennesker, íþ 56; disse ere dels vendte tilbage, dels blive de i Alfeverdenen; saadanne bortförte Piger har man seet af blaalig Farve og med hvidt Kors i Panden, íþ 56, sml. 517; i FaS III 307 fortælles saaledes om den af Dvergen eller Alfen Möndul forhexede Kone Ingeborg, der i denne Tilstand beskrives som blaa og opsvulmet; har man spurgt de saaledes forhexede om de ventede at komme i Himmerige, have de svaret benegtende, íþ 52; ofte have Mænd faaet Barn med Alfepiger, men dersom Faderen ikke har villet kjendes ved det, overfaldes han af rædsomme Ulykker, íþ 83-93. Alfekvinder maa ofte faae Menneskers Bistand for at kunne föde, som de altid belönne godt. Exempler herpaa have vi allerede i Sagaen om Rolf Ganger, FaS III 276-277, hvor Rolf hjelper en Alfekvinde at föde og fik til Lön en Guldring som viste ham Vei overalt; da skeer det ogsaa undertiden at Jordemoderen faaer af Alferne en Salve, en Vædske eller en Sten, for dermed at beröre Barnets Öie; hun stjæler sig da til at beröre sit eget Öie dermed, og nu bliver hun synsk og seer igjennem Dal og Fjeld, íþ 13-23; i enkelte Tilfælde hjelper en Alfekvinde Mennesker, íþ 26; da Alferne have overnaturlige Evner saa see de ogsaa ind i Fremtiden; saaledes see de hvorledes Veiret vil blive og derefter kunne de indrette deres Arbeider, íþ 6; da en Kvinde, som saaledes var bleven synsk, saae nu hele Alfeverdenen og hvorledes Alferne ofte bredte deres Hö til Törring, imedens Menneskene frygtede Regn og sankede deres Hö sammen, saa bar hun sig ad som Alferne og kom derved til at handle paa en ganske anden Maade end de andre Mennesker, men det slog aldrig feil for hende

og Höhösten lykkedes hende altid bedre end de andre; da hun imidlertid ikke tog sig iagt med Synskheden, men hilste paa en Alfemand i andres Nærværelse, vædede denne sin Finger og berörte dermed hendes Öie, hvorved hun mistede Synskheden, íþ 15, 16; i andre Tilfælde borttage Alferne denne Kraft ved at spytte i Menneskets Öie, blæse paa det eller stikke Fingeren deri, íþ 15, 16, 17, 19; om en Öiensalve hörer man ikke alene i Norden, sml. Müllenhoff 237, men ogsaa i den orientalske Fortælling om Derwischen og Kamelerne. Naar ellers Menneskekvinder hjelpe Alfekoner i Barnsnöd, saa behöve de kun at beröre dem; ogsaa hjelpe Mænd i lignende Tilfælde; samme Tro finde vi allerede i FaS III 276, da Rolf Ganger hjelper en Alfekvinde og faaer til Lön en Guldring, der hindrede ham i at fare vild; ellers er denne Tro almindelig, sml. Thiele II 200; Müllenhoff 297 og 339 et lignende Tilfælde om en Havmand og Havfrue (ɔ: Söalfer); undertiden lægger en Alfekvinde sig i et Menneskes Seng for at kunne föde, íþ 21. Slag af Alfer efterlader sig uudslettelige Spor, en blaa Plet eller deslige, íþ 49; i Island har man ikke noget særligt Navn derfor ligesom fairy struck, Alvskot eller Dvergslag. (I Norge kaldes Bautastenene [i Ryfylke og paa Jæderen] Alvpil og Resapil, de blandes sammen med Jættetroen og betegne et Skud, J. K. Christie i Norsk Tidsskr. 1849 III 7; af en beslægtet Forestilling ere saaledes flere Navne dannede); álfabruni enslags Udslet synes ikke at udtrykke noget tilsvarende; for deres Haandtag visner et Menneskes Arm íþ 37. I Regelen beskrives Alfernes Flyttedag ved Jul eller Nytaarstid; men dog undertiden om Efteraaret, íþ 126, 127; de forudsee haarde Vintre og drage bort; synske Folk have seet disse Hobe af Væsener, hvoraf nogle bare Lygter, andre Byrder; ellers nævnes som oftest Juletiden, som overalt i Norden var Aarets Höidepunct baade for Alfer og Jætter; naar Alferne komme i Hus ved Juletid for at dandse, er det vist at den som dandser med dem enten döer eller bli-

ver afsindig, Íþ 119-125. Undertiden paatager en Alf sig Arbeide for en Mand imod at denne skal nævne Alfens Navn, naar Arbeidet er færdigt; kan man det ikke, maa man give Alfen en kjær Ting, f. Ex. et Barn, Íþ 58. sml. Müllenhoff 299; og andre Steder forekommer lignende om Trolde og Djævelen. DM 977; senere henne komme vi til at betragte nærmere denne Navnets Fremsigelse. Ligesom vi finde Forhexelser hos Mennesker, saaledes ogsaa hos Alfer; onde Stedmödre udgyde Forbandelser over deres Steddöttre, der da forvises op paa Jorden - det er da underjordiske Alfer - og ikke faae Lov til at leve sammen med deres Mænd uden en bestemt kort Tid hvert Aar; dette Hexeri kan ikke löses uden af en behjertet Menneskesön, der er saa heldig at komme til Alfelandet og kunne bevise det med et Jertegn, Íþ 107-116. Alfelandet er deiligt, bevoxet med skjönne Skove og duftende Blomster, Íþ 112, 115; de faa, som det lykkes at komme derhen, maa svæve eller vandre igjennem Mörke og Taage eller ogsaa igjennem Havet; saaledes styrter en Alfemö sig i Söen og en Mand fölger hende; hun giver ham et lysende Slör ligesom Ino gav Odysseus Trylleslöret, og saaledes kommer Manden til Alfelandet, Íþ 115; naar det ere forviste Alfekvinder, saa kunne Mændene löse Forhexelsen, naar de ere komne tilbage derved at de vise noget frem eller sige en Begivenhed, som de vare Vidne til i Alfelandet, men dertil maa Alfekvinden ikke have hjulpet dem, Íþ 109, 114, 116; ellers synes det det rigtigste at Manden kommer med uden deres Vidende og Villie, ligesom i Fortællingen om Alfedronningen, Íþ 110-114; skjönt det altid bliver uforklarligt, hvorledes man kan undgaae at sees af Alferne, som det er Tilfældet i Fortællingen om Una, Íþ 105-107. Forestillingen om et Trylleklæde, der hæver sig op og svæver til Alfelandet, er gammel og vistnok vidt udbredt; den gamle Fortælling om Thorstein bæjarmagn lader en Tryllestav være Middelet hertil og det er da en gandreið. Hexeridt nævnes hos os i Alfesagn, Íþ 111, og der tales om gandreiðar-

beizli (see under Galdrevæsenet); men man maa vel mærke at Alfer og Hexe ere helt forskjellige Begreber. Alfer og Jætter have i dem selv overnaturlige Evner og Magter, men Hexen faaer dette kun ved Anvendelse af kunstige Midler; de to förste ere hemmelighedsfulde Magter, Hexen er kun et Menneske; hvad der hos de to förste kun er en simpel Kraftyttring, det er for os Hexeri. Mange gode Sager eie Alferne og det er intet Under at de ere rige, naar de ere saa mægtige; men det er Tilfældet med dem som med andre overnaturlige Væsener, at de ere fattige og ufrie midt i deres Magt; deres Barselkvinder maa tye til Menneskehjelp; af Mennesker skulle de forlöses fra deres Forhexelser; en Julenat kommer en Alfekvinde der hvor der brænder et Kertelys og staaer længe og seer meget alvorlig derpaa, indtil en siger til hende at hun maa gjerne tage Lyset; det gjör Alfekvinden og forsvinder, íþ 7; en Alfemand klager over naar der ikke tændes Lys i Gangene paa Gaarden om Julenat, íþ 126; og da er det almindeligt at Alferne laane de menneskelige Boliger til Spil og Dands; længe var det Skik og Brug i Island at Lys tændtes i hvert Hus paa Gaarden, som blev vel renset og saa gik Husfruen omkring i Gaarden og udstedte Alfeindbydelsen: „blive de som blive ville, komme de som komme ville, fare de som fare ville uden Men for mig og mine", íþ 105, 124. Kun om Natten opföre de Alfedandsen, og naar det fortælles at de flygte bort naar Dagen kommer, saa minder det om Nattroldene, uden at man dog kan ansee det som nogen Parallelisme, thi paa den anden Side fortælles der „at de komme op paa Jorden for at see den velsignede Sol, og da pynte de sig med deres bedste Klæder"; maaskee er Grunden til denne Modsigelse den, at Alfer sammenblandes med Dverge (ligesom vi have Grund til at antage i Völuspá), men Dvergene have det tilfælles med Nattroldene, at de blive til Sten ved Dagens Lys (daga uppi); dette forekommer flere Steder: ‚uppi ertu dvergr um dagaðr, nú skínn

sól í sali' siger Thor til Dvergen Alvís. Dverg kaldes ‚dagskjarr Durnis niði' den dagskye (lysskye) Durners Sön, Ýngl. 15; forhindres de fra at gaae ind i deres Sten (nemlig for at undflye Solens Lys), saa er det ude med dem; Kong Svafurlame traf to Dverge efter Solnedgang uden for deres Sten, og nödte dem til at love ham at smedde Tyrfing: „hann vígði þá utan steins með málajárni', FaS I 414. lignende fortælles om en ‚Alf', som af en Mand forhindredes fra at gaae ind i sin Sten: ‚(bóndi) kvíar hann utan steins', Íþ 78, men det skal bestemt være en Dverg, hvilket man tydelig kan see af den hele Fortælling; og her synes der at være et Bevis for en Sammenblanding af Alfer og Dverge, jfr FaS II 327, 338. Naar man siger at de skræmmes ved Korsets Tegn og Klokkers Lyd, saa maa det vel forstaaes om de hedenske Alfer. Alfernes Husholdning ligner Menneskenes; de have Kreaturhold, Köer og Faar, der ere bedre og större end vore; deres Kvæg er blaaligt af Farve, ligesom man troer andensteds, Íþ 37; denne Farve betegnes i Islandsk ved grár, graa og steingrár, stengraa. De slaae Græs og have Marker og Enge; hvad man sædvanlig antager for store Stene og golde Strækninger, det ere i Grunden Alfeboliger og frodigt Vænge, usynligt for alle dem, som kun have naturligt Syn, Íþ 126. Adskillige Mennesker have kunnet besöge Alferne i deres Höie, det kaldes hólgaungur, Íþ 80-83; saadanne Besög iværksættes ogsaa ved Hjelp af Galder, Íþ 559. Alfer lave Mad ligesom Mennesker og ofte har man hört Kjerneböttens Lyd i Klipperne; de spinde Uld og væve; i Höie og Klipper hörer man Spinderokkens Surren og en Huldrepige har man mödt som strikkede paa en Strömpe, Íþ 3. De drive Fiskeri og Hvalfangst; naar det er blikstille saa har man uden at see nogen hört dæmpede Lyd som menneskelig Tale, Aarernes Pladsken i Vandet; man har ogsaa hört som om Baade bleve trukne paa en ru Strandbred; undertiden har man paa stille Indsöer seet Baade med Mennesker; har man seet til Siden,

forsvandt det (dette udtrykkes hos os ved „þegar af er litið"; et saadant Udtryk forekommer allerede i Gylfaginning om Ganglere, at han saae til Siden: leit út á hlið sèr, og da var Valhals Trylleri [den guddommelige Komedie, comedia divina, thi det er jo Gylfaginníng] forsvundet, SnE I 204). Saadanne Iagttagelser om Foraaret ved fiskerige Indsöer bebude altid en rig Forellefangst, íþ 3, 40. I Oldtiden offredes der til Alfer som lægende Magter (álfablót: hóll einn er hèðan skamt í brott, er álfar búa í; graðúng þann er Kormakr drap skaltu fá, ok rjóða blóð graðúngsins á hólinn utan, en gera álfum veizlu af slátrinu, Kormaks Saga c. 22: en Höi er kort herfra, hvori Alfer boe; den Tyr, som Kormak dræbte, skal du tage og væde Höien udenpaa med Tyrens Blod, men gjöre et Gilde for Alferne af Indvoldene) - hermed staaer det i Forbindelse hvad vi för bemærkede om at der tændes Lys for Alferne om Julenat - endnu er det mange Steder i Island Skik og Brug, at man om Höslætten lader Græsset staae paa visse Tuer og Höie for Alfernes Skyld, og man mindes saaledes den store Magt som de ere i Besiddelse af, ligesom der ogsaa fortælles i tydske Eventyr, at hvor de opholdt sig, herskede der en ualmindelig Frugtbarhed; saaledes lade Folk ogsaa paa mange Steder nogle Frugter blive tilbage paa Træerne, som et Offer til den usynlige Guddom o. s. v.; der er ogsaa flere Steder i Island, hvor der er en gammel Gravhöi, hvor der siges at være en Hexes, en Nornes (Valas) eller en Formands Grav; der maa man give et eller andet og lægge det paa Graven (en Sten, Sko, Handske, Kvist o. s. v.) íþ 211, 664, 665, sml. 479. Ifölge den engelske Liturgi 1552 skulde enhver af de Omkringstaaende kaste en Spade Muld paa den Begravede; endnu er det Skik hos Jöderne at alle de Paarörende kaste hver en Haandfuld Muld paa den Hedengangne. Et ofte citeret Sted af Finn Jonsson (hist. eccl.) lader Alfernes Overkonge boe i Norge og to Underkonger være i Island, som hvert Aar vexelvis skulde drage

hen og aflægge Regnskab for den norske Konge; dette findes ikke i vore Sagn, omendskjönt der tales om Alfekonger og Alfedronninger. Ogsaa tales der om Alfernes Thing eller Forsamlinger; paa Vesterlandet er der endnu et saadant Sted paa en höi Klippetind. íþ 4. - Alfer leve længere end andre Mennesker; de christne Alfer have Kirkegaarde og begrave deres Döde; undertiden hörer man, naar de stede deres Afdöde til Jorden, Lyden af Gravernes Hakker eller Klokkernes Klang. Et Sagn beskriver Alferne som uden Legeme og saaledes uberörlige for Mennesker, íþ 5, men alle de andre modsige det. Om Julenat skal man sidde ude paa en Korsvei der hvor man kan see til fire Kirker; da komme Alfer fra alle Kanter og bede den Siddende om at fölge med dem, men han maa intet Svar give; derefter komme de med Guld og Sölv og alskens Kostbarheder, Klæder og Mad og Drikke, men han maa intet modtage; der komme Alfekvinder i Skikkelse af hans Moder og Söstre og bede ham at fölge med; men ved Dagens Frembrud skal han staae op og sige: Gud skee Lov nu er Dag i Luft. Da forsvinde alle Alferne og efterlade alle de frembaarne Rigdomme; men dersom man svarer dem eller modtager noget af dem, bliver man forhexet; derfor gik det galt for en Mand som hed Fuse: han sad paa Korsvei en Julenat og holdt sig tappert, indtil en Alfekone kom og spurgte ham om han ikke vilde bide i en störknet Fidtskive: da saae Fuse hen og sagde disse Ord, som siden ere blevne til Mundheld: sjelden har jeg forsmaaet Fidtemaden - og bed i og blev afsindig, íþ 125, sml. 436. - Lignende haves paa Færöerne, sml. AT 1849-1851 p. 204: sitja á Kjörbreyt (ɔ: Kjörbraut Önskevei). I Skotland ere lignende Fortællinger. Sml. overhovedet Grimms Irische Elfenmärchen og Thomas Keightley, Fairy Mythology, London 1850. Da man er i saa megen Tvivl om Derivationen og Betydningen af Ordet álfr, saa maa man erklære Benævnelserne huldumaðr, huldufólk for mere passende, thi deres Betydning kan ikke være usik-

ker, det er det flygtige, forsvindende og skjulte; der er ingen Anledning til at udlede det af hollr, huld, ligesom Huldskab og Godhed er ingen betegnende Egenskab for Alfer; desuden forekommer jo ogsaa Huldr völva hos Snorre i Ýngl. c. 16 og 17: det er et ældgammelt Navn, som intet har med hollr at bestille; denne Huld var berömt og hendes Væsen gik udentvivl igjennem Folkets hele Aand som andensteds Holda, frau Holle, Berhta o. s. v., og den i Fortiden berömte Huldarsaga fortalte den store Skjald Sturla þórðarson for Kong Magnus Lagabætir og dennes Dronning 1263. De norske Former see Ivar Aasen v. Huldr; det indskudte R i Huldre (s. DM 250) hörer ikke til Ordet, men er en af de mange uvedkommende Tingester som alle Udtaler vrimle af. Med Hensyn til álfr kan bemærkes, at i Urds Kilde födes to Fugle, der kaldes Svaner og fra dem stamme de Fugle, som saaledes hedde, SE I 76; men Svanen hedder ogsaa álft eller álpt - den förste Skrivemaade staaer nærmere ved álfr, den sidste hælder til alp - begge disse Ord, álft og svanr ere endnu almindelige og allerede i den gamle Tid ved Siden af hinanden. Valkyrierne vare i Svanehamme, der udtrykkes dels ved álptarhamr dels ved svanfjaðrar (coll. plur.); da disse Valkyrier ere Svanejomfruer (Schwanjungfern), saa maa vi ikke glemme at de i Svaneskikkelsen havde Svanefödder; men alpfuss, Alfefod, kaldes det druidiske femkantede Symbol (ogsaa drudenfuss, saaledes kaldes ogsaa i Tyrol Misteltenen, viscum, quo nibil habent druidae sacratius, Plin. XVI 44. DM 1156, WZ I 328; sml. Druide, Drude, þrúðr), som vi paa Island finde under ganske andre Forhold som smèrhnútr; om den tale vi under Galdrevæsenet. Et saadant Tegn minder om en Combination af Fuglenes Svömmefödder og er hvad Tydskland angaaer rimeligvis tagen derfra, imedens det pythagoreiske Tegn af samme Form maa have en anden (mathematisk) Oprindelse, sml. DM 400; fremdeles siger den nederlandske Tro at Alferne ogsaa boe i de opstigende Vandblærer og kunne forvandle sig til Svaner, N. M. Petersen,

Myth. 109. Ligesom vi nu her see, hvorledes dette alt hænger sammen, Alfer, Svaner og Valkyrier, saaledes maa vi ikke glemme Dvergene, der ere egentlig ikke andet end Alfeverdenens mörke Side. De spille ikke nogen betydelig Rolle i vor Tro, og det er desmere forunderligt, da Islænderne saameget give sig af med alskens Smedearbeider, som vi allerede af vore ældste Skrifter finde at være Dvergenes Id. Dog kan man ikke andet end antage at de troes endnu at være til; bestemte Angivelser har man imidlertid neppe uden af den bekjendte Digter og Galdremand Gudmund Bergthorsson († 1705), der sagde at nu var der kun to Dverge tilbage i Island, hvoraf den ene boede i Klippevægge nord paa Langeness Strande, men den anden i en stor Sten i Nærheden af Gudmunds Bolig, og den Dverg eiede den Salve, som han kunde helbredes af (han var lam paa den ene Side), Íþ 469; dette stemmer overens med vor gamle Tro, ifölge hvilken Dvergene ere ligesaa gode Læger som Smede; men da de med deres Kunstfærdighed dog aldrig ere umiddelbart styrende eller ledende, saa betragtes de kun som underordnede Tjenere og Redskaber og der er derfor ikke synderlig Anledning til videre Fortællinger om dem; dette er Hovedgrunden hvorfor de træde saa lidt frem i den islandske Tro og det er overensstemmende med den ældre Tid; vi finde en forunderlig Mængde Dvergenavne men ingenting videre om dem; thi hertil kunne vi ikke regne Alvis eller Andvare o. s. v.; paa den anden Side finde vi baade i ældre og yngre Tid yderst faa Alfenavne medens dog disse Væsener vise sig som vældige Magter. Den islandske Alfetro, med al sin indblandede christne Colorit, adskiller sig væsentlig fra den danske og tydske Alfetro derved, at den med nogen Ensformighed forudsætter Alferne som Mennesker med overnaturlige Evner, den mangler den uendelige Mangfoldighed i Forestillingen, som vi höre tale om i andre Lande, hvor man endog klager over at man ikke har Ord nok for at betegne alle disse Former. Men den islandske

Alfetro er den samme som Fortidens om den end synes at mangle den poetiske Flugt og Farveglands som vi kjende fra Tieck og Shakespeare; og den tilfredsstiller mere, naar vi betænke, hvor almindeligt det var at Alfer og Mennesker i Forening bleve Stamfædre til store og mægtige Slægter. Hverken Dverge eller Alfer forestillede man sig særdeles smaae; med Hensyn til Skabning vare Dvergene dog underordnede; de beskrives som lave og undersætsige og stygge og tykke; de fik Liv som „Maddiker i Muld", siger Snorre og i denne Lignelse ligger et betydningsfuldt Underlag, det er det eneste bekjendte nordiske Exempel paa Antagelse af en generatio æquivoca eller Selvdannelse, hvorom der i den senere Tid saa meget er stredet. Forestillingen om Selvdannelse, der er modsat Sætningen ‚omne vivum ex ovo' er en af de aprioriske Forestillinger hos Mennesket; den antoges allerede af Socrates's Lærer Archelaus, der siger at Dyrene födtes i Jordens Varme ved Ler der lignede Mælk (Diog. Laert. cfr Arist. hist. an. L. VI c. 16 og Plutarch, convival. disput. L. II Qu. III: *πρώτην γένεσιν εἰκὸς ἐστιν ἐκ γῆς . . . αὐτοτελῆ καὶ ἀπροσδεῆ γενέσθαι*). At Dvergene blande sig med Mennesker höre vi kun lidet om; det eneste Sted er FaS I 392 ‚þeir blönduðust þá meirr við mannfólk enn nú' de blandedes den Tid mere med Mennesker end nu, om Dvergene som smedede Brisingamenet (at de paa dette og flere Steder kaldes menn tyder kun hen paa den fælles Form). Derimod fortæller man i Sverrig om Forbindelser imellem Mennesker og Dverge. DM 435 *. At man har gjort og endnu gjör en Forskjel imellem Alfer og Dverge i vor Tro, derom er der ingen Tvivl, da Gudmund Bergthorsson sagde at der kun var to Dverge, og vistnok maatte han have kjendt de Legioner af Væsener, som under Navn af Alfer vare overalt tilstede; men hvori denne Forskjel bestaaer, det kunne vi ikke sige, men rimeligst synes det at være, at de tænkes endnu som för og ikke anderledes; dog kunne vi bemærke, at i Völuspá opregnes Dverge i massevis - Alfer ikke; i tydsk Folketro

forekomme Dvergene ligeledes i Hobetal, derimod er dette ikke Tilfældet i den islandske Tro, men derimod med Alferne. Enten er dette en Omskiftelse i Forestillingen eller ogsaa Völuspá blander sammen Dverge og Alfer. Om en kunstfærdig Smed siger man at han er dverghagr völundr, eller ligefrem dvergr; dvergr að viti og hagleik. (Den i Alvísmál forekommende Form durgr bruges nu: 1, om en tyk og uformelig Mand, 2, om en grov, helst graafarvet Jakke); - dyrgja, der efter Formen skulde være Hunkjön til dvergr og betyde ‚Dverginde', forekommer nu kun om et plumpt Fruentimmer. - Naar vi nu see hen til Stedet hos Snorre om Alferne, da taler han om ljósálfar og dökkálfar; men dette betegner en for os fremmed Tanke; den ægte nordiske Tro veed kun om álfar og dvergar og intet andet; naturligvis har man Ret til at kalde begge disse Slægter med eet Navn, álfar, betegnende deres overmenneskelige Evner, ligesom vi for at betegne den ydre Form höre Ordet menn anvendes om Alfer, Aser, Jætter, Dverge o. s. v., og at kalde Dvergene dökkálfar, der afgjort er det samme som svartálfar, er jo ganske i sin Orden, og et herligt Ord, skjönt det forekommer i Odins Ravnesang, hvis Slutning med homerisk Höihed beskriver Dagens Dronning i Morgenens Glands imedens Mörkets Magter gaae til Hvile, men her staaer náir, dvergar, ok dökkálfar öiensynlig for Rimstavernes Skyld og det sidste Ord maa egentlig betragtes som overflödigt, skjönt man kan forsvare det. Ljósálfar kjender den nordiske Tro slet ikke, og Ordet maatte kun tages som et skarpere, mere bestemt Udtryk for Alfer, for end mere at udhæve deres Forskjel fra Dvergene, som for Consequentsens Skyld altsaa fik et mere tilsvarende Navn. Bevis herfor er det at der nævnes ikke ljósálfaheimr, men kun álfheimr hvor ljósálfar boe. Vi see endog strax af denne Benævnelse, ljósálfar, Lysalfer, at den har noget ideelt, noget kunstlet, som er frembragt for en Antitheses Skyld; men alle de opbevarede Minder erindre os om, at der ikke

kunde tænkes paa et Forhold imellem Mennesker og Lysalfer, saaledes som vi stedse finde et Samkvem imellem os og Alfer, og dette bestyrkes endnu derved at saadanne Tingester som de tommelange SmaaVæsener höre hjemme i Eventyrenes Verden, imedens Aser og Alfer höre Sagnet til, der staaer os nærmere. N. M. Petersen siger at den uordentlige Opregning af Dvergene i Völuspá er en senere Tilsætning; det kan gjerne være at Fortidens Forfattere vare saa fuldkomne at de aldrig kunde være uordentlige, ialfald er det uvist, om man har nogensinde gjort sig saa bestemte Forestillinger om Dvergene, at man trængte til disse Benævnelser eller vidste deres Betydning - eller ogsaa om Digteren selv har dannet dem, thi det kunde han godt gjöre og bygge paa Folkets Tro; nok er det at i denne Opregning kan man see en Forskjel imellem Navnene og at nogle ere lysere, andre mörkere, saaledes nýi ok niði; men der er ogsaa Dvergenavne, f. Ex. Lofarr, der synes at maatte passe paa Alfer, sml. Laurin, der ogsaa er Dverg; andre udtrykke endnu mere bestemt deres Væsen i speciel Retning som Gullmævill, sml. det tydske Dvergenavn Goldemar og mármævill, rer-revill. Utvivlsomt synes det ved mange af disse Navne, at de skulle betegne aandelige Egenskaber eller ogsaa Naturgjenstande, saaledes som Finn Magnusen har antaget; visselig ere de ikke mere vilkaarlige end andre, blandt Folkene gangbare Navne paa Aander, hvilke derpaa ere overförte fra Planter o. lign., Peaseblossom og Mustardseed ere to Feer i Shakspeares Sommernatsdröm; en Aand hedder Wegetritt (ɔ: Veibred) ligesom en Dverg Haugspori (enten en Plante, Höiens Spore ligesom bjarnarkló, skollafótr o. fl., eller = Hane, haugspornandi, den som træder, gaaer paa Höien - at Hanen staaer paa Möddingen (haugr) udenfor Gaarden og sparker der, maae vi ogsaa tage med her); meget mere kunde man sige herom.

Der forekomme dog Væsener som kunne være begge Dele, baade Alfer og Dverge: saaledes Möndul i Sagaen om

Rolf Ganger. Möndul er ‚Pattason' (Sön af Patti), men patti betyder en lillebitte Dreng eller Mandsling; han siger selv at han er ‚dvergr' FaS III 308, sml. 316, 318, 328, 338, 344, 345; hans Udseende beskrives omstændelig p. 298: ‚lágr á vöxt ok mjök riðvaxinn, fríðr at yfirlitum, utaneygðr mjök' lav af Væxt og meget bredskuldret, skjön af Udseende (Ansigt), Öinene meget udstaaende: dette er Beskrivelse af en Alf, de udstaaende Öine betegne det ‚geisterhafte', hvorved vi erindre om, hvorledes flere Malere give Engle og Helgene store Öine med meget Hvidt og liden Öiensten; saadanne udstaaende Öine see vi ogsaa ofte hos levende Folk og de give dem altid et vist aandeligt og spögelseagtigt Udseende. Men om Möndul siges der igjen p. 309: ‚var hann svartr ok ljótr eptir skapan sinni', han var sort og styg ifölge sin Skabelse (Natur), der beskrives han som Dverg, thi disse vare altid stygge. Om man end kan indvende at denne Mönduls Foranderlighed har Grund i Aandernes Forvandlingsevne, saa viser det dog en umiskjendelig Overgang og Slægtskab imellem Alfer og Dverge, sml. denne Afhandling p. 31.

En Slægt af Væsener ere de saakaldte jólasveinar Julesvende, Bussemænd, der ere 9 eller 13 i Tallet og ere Carricaturer af en eller anden höiere Forestilling; de nævnes kun som Skræmmebilleder for Börn og deres Navne ere ligesaa characteristisk dannede som Dvergenavnene i Völuspá; dels regnes de til Jætteslægt, dels til Alfeslægt. Vilde vi sige at Dvergene endnu troedes at være til men vare med nogen Forandring gaaede op i Alferne, saa vilde det ikke kunne erklæres for aldeles urigtigt, i alle Troessagn ere der utallige Sammenlöb og Fletninger, det ene griber saa ligefrem og ofte saa uformodet ind i det andet, at det bliver en hel Labyrinth og en glimrende Vrimmel af Gestalter, der dandse sammen Arm i Arm - idelig modsagde de Gamle sig selv i denne Henseende og de bröde sig ikke en Smule derom, thi den mythologiske Bygning var

3*

ikke saa nöiagtig udregnet at den ikke kunde bære saadanne Ujevnheder og den stod ogsaa fast desuagtet. I den islandske Folketro gaae Guderne aldrig over til Jætter, ligesom vi have Exempler paa i det övrige Norden - ifölge Mythologernes Anskuelsesmaade, som dog turde have noget tvivlsomt ved sig. Ligefra Begyndelsen af have vi Jættetroen Side om Side med Gudetroen; saavidt os bekjendt degraderedes de græske Hovedguder aldrig til Giganter, Nympher eller Fauner o. s. v.; Folkenes Trang til at forestille sig alt opfyldt med Væsener forhindrede dem tvertimod heri. Vistnok kunne vi her antage gjensidige Afspeilinger, ligesom vi finde overalt i Aandens og Naturens Riger, men ikke forenede ved et nöiere og fastere Baand end f. Ex. Palmen og Bregnetræet, Svalen og Ternen, Löven og Katten: alt dette ere Afspeilinger og Gjentagelser af den samme Idee i andre Former, men de existere alle samtidig og fremstaae ikke ved Fortrængelse eller Absorbtion saaledes at Bregnen skulde være en Degradation af Palmen eller Katten af Löven. Det er let at indsee, hvorfor den islandske Folketro ikke degraderer Guderne til Jætter eller Jætterne til Djævle (kun et eneste og meget tvivlsomt Exempel herpaa kjender jeg fra Íþ II 518). Det er netop den skriftlige Optegnelse, som her har hæmmet Sagnudviklingen; der hvor Gudelæren ikke kjendes igjennem Sagn men alene igjennem Eddaen, der bliver den staaende stille. Guderne ere ogsaa i Island altfor velbekjendte til at de skulde kunne gaae over i andre Former. Naar en norsk Anmelder af Jon Arnasons Samling undrer sig over og endog synes at betragte det som et Tab for Islænderne, at de ikke have Sagnet om ‚Asgaardsreiden', saa er det forklarligt allerede af den Grund, at en Asgaardsreid aldrig har existeret i Folkets Tro, hverken i Norge eller i Island, og det af P. A. Munch i AnO 1846 p. 312 meddelte Digt er et nymodens Humbug, hvad ogsaa Udgiveren for en Del tilstaaer. Senere henne komme vi til at sige vor Mening om dette Navn.

De islandske Troessagn fremhæve at nogle Alfer boe i Luften, men denne Tro har aldrig befæstet sig i noget eget Sagn; derimod fortælles der om Sövæsener med overnaturlige Evner og menneskelig Fornuft; dette er en nödvendig Betingelse for at de kunne indtage en Plads her. Det maa dog erklæres for urigtigt at give saadanne Væsener Navn af Alfer, saaledes har Folket aldrig troet at det forholdt sig; at Veien til Alfelandet ligger igjennem Vand og Hav, ligesom der ogsaa fortælles om den hvide Bröndfrue o. s. v. DM 246, det er noget ganske andet; i Didrik af Berns Saga nævnes en sjókona, en Havfrue, men ikke sæálfar; naar Otr og Andvare sagdes at leve i Vandet, saa var det en Forvandlingssag, hamaskipti: saalænge de vare i Vandet vare de som Vanddyr, en Odder eller en Gjedde, men fik menneskelig Skikkelse paa Landet, hvis de levede eller ikke dræbtes i den pelagiske Form; ældre Skrifter tale heller aldrig om Söalfer, og rimeligvis er denne Classe saaledes opfunden af Jon Lærde (1574-1650). Imidlertid indsees let at disse Söboere ligesom andre Væsener gribe ind i Alfeverdenen; vi saae jo för, hvorledes Svanejomfruerne beröre Alfeverdenen og Havdybet, men dog ere de hverken Alfer eller Havfruer; naar de saaledes ere Forvandlinger underkastede og altsaa henviste til flere end ét Element, saa maa man dog betænke at disse Elementer ere ikke ligestillede, men et af dem er Væsenets egentlige Hjem; saaledes var Dvergen Andvare ingen Vandbeboer, om han end siger at Nornen havde henvist ham til Vandet; han var der kun for at faae sig noget at spise og da var han i en Gjeddes Skikkelse, ellers var han som andre Dverge, paa anden Maade kunde han ikke gaae ind i sin Sten, FaS I 152-53. Paa dette Sted taler jeg om Nökken, skjönt jeg ikke kan bevise dens Fornuft af andet end det at den springer i Vandet ved at höre sit Navn nævne; den kaldes nennir, kumbur (sjelden) og nykur (nikur?); det sidste Navn sættes i Forbindelse med Odins Navn Hnikarr, der ifölge Finn Magnusen be-

tegner Odin som Havgud. (DM 456: ghl. nihhus, nichus, nikhus, niches; ags. nicor, mnl. nicker, necker, engl. ‚old nick' = ond Aand; heraf nix (niks) og nixe (nikse). Nickel skal betyde en lille Hest: Neues Lausitzisches Magazin XL p. 50); i Island kjender man intet til Nökkens Sang: naturligvis ikke, thi man forestiller sig den aldrig i menneskelig Skikkelse, som „Strömkarlen"; se det deilige svenske Sagn i DM 461. Tvertimod er Troen om nykur i Island rent ud den samme som den var for Aarhundreder tilbage i Norden: Audun (stote, Landnamsmand) saae om Hösten at en abildgraa Hest löb ned fra Hjardarvatn og til hans Stodheste . . . Audun fangede den graa Hest og spændte den for to Öxnes Slæde og förte alt sit Hö i Lade. Hesten var tam og villig, medens det var höit paa Dagen; da Dagen begyndte at helde, steg den i Jorden op til Hovskægget; men efter Solnedgang sled den alt Seletöiet og löb hen til Vandet; man saae den aldrig mere. Landn. 2. c. 10; i en Variant staaer: vatnshestr er nú kalla sumir nikurhest, Vandhest som nu kaldes N. af nogle. Stedet citeres ogsaa i N. M. Petersens myth. 113, men ufuldstændig. (Textens Ord ‚nú' synes at vise, at Navnet nikur(hestr) ikke alene ikke tilhörer Landnamets Tid og altsaa heller ikke kunde kaldes saaledes af Audun, men endog at det dengang maaske var nyt. Skjönt Auduns Herkomst oprindelig var norsk, saa var han selv fra Syderöerne, og var desuden gift med en irsk Kvinde, hvilket ikke maa lades ude af Betragtningen). Med denne Landnamsbogens Fortælling stemmer den nulevende islandske Tro om Nökken, og omendskjönt denne siges at kunne paatage sig alleslags Skikkelser, forekommer den hos os altid i Skikkelse af en Hest og graa af Farve med bagvendte Hove; den opholder sig i Indsöer og Floder, ogsaa i Söen, og man har ofte truffet den; jo flere der sætte sig op paa dens Ryg desto længere bliver den, men den vil ogsaa drage Folk ud i Vandet, sml. das lange Pferd hos Müllenhoff p. 233, den hvide Dambest hos Thiele II 291,

Phuka i de irske Sagn. Den parrer sig undertiden med Hopper, men det er et Særkjende ved de deraf avlede Heste, at de ville lægge sig ned, hvergang de skulle over en Flod eller Vand. Nykur taaler ikke at höre sig selv eller Fanden nævne, da springer den ud i Vandet. At vi her have kaldt nykur med Navnet „Nökken" er kun skeet formedelst det etymologiske Slægtskab, men Forskjellen sees let, idet Nökken er bleven til en Havmand og nykur har Hesteskikkelse. Den færöiske Tro om nykur stemmer overens med vor, kun at den færöiske nikur ikke er större end en Hund. Hvad der i Eventyrbogen tales om nykur i Skikkelse af en Ko med bagvendte Klove, er egentlig en Modsigelse uden forsaavidt man tænker sig Formens Foranderlighed, men saa kan nykur jo være alt muligt. (I en telemarksk Folkevise, meddelt af Landstad i Norsk Tidsskrift for Literatur etc. 1849 staaer:

‚nykilen syng og löva spring
og fagraste gaukane gala',

hvor ‚nykil' rimelig skal betegne Nökken, men vel ikke, som Landstad vil, Nögle, der da bliver gjort til en Flöite). Ellers berettes der aldrig noget om nogen videre Tilnærmelse til menneskelig Form eller Tale, hvilket strengt taget maa være alle saadanne Væseners principielle Egenskab, da de ere i ligefrem Slægtskab med Mennesker og deres Tilværelse har den samme Grundvold som vor, ligesom de ogsaa kunne betragtes som Udstraalinger fra Mennesket, som Midtpunct og Typus for al Fornuft. Denne Tilnærmelse hertil finde vi nu i de to andre Havvæsener, marmennill og margýgur, Íþ 131-134. Marmennill kaldes af nogle med et urigtigt og fordreiet Navn marbendill, der betyder Havbændel og saaledes förer til urigtige Forestillinger, nemlig Sögræs, zostera marina eller saadant noget; mennill er en masculin Form af det collective neutrum menni, af mann, mað-r, menni bruges i Enkelttal og Flertal om enkelte Per-

soner for at give et almindeligt Udtryk for deres Egenskab: góðmenni, smámenni, illmenni, varmenni, heljarmenni; tydske Navne ere Meerminnen, Waldminnen; marmennill udtrykker vistnok en Deminution i Tanken, Havmandsling. Den beskrives som et lidet Væsen i Menneskeskikkelse - derfor kalder Jon Lærde det sjódvergr, Södverg - med lange Hænder, stort Hoved og Sælhundekrop fra Midien af. Den er i Besiddelse af Visdom og Spaadomsgave, ligesom Proteus, og den har forfærdiget de forunderlige Koralhuse, som kaldes marmennilssmíði. Troen om dette Væsen, som undertiden fanges af Fiskerne, er iövrigt den samme som vi allerede have den i Sagaen om Half og hans Kæmper, FaS II 31-33, eller ogsaa vore Sagn ere en Reminiscents deraf; Halfs Sagas Fortælling er, at Hild, Kong Hjörleifs Dronning, slog med et Drikkehorn paa Æsas Kaabe; Kongen slog hende med sin Haand, men Æsa skjöd Skylden paa Hunden, som laa paa Gulvet; da slog Kongen Hunden; da lo Marmennil. Kongen spurgte, hvi han lo; han svarede: fordi du bar dig taabelig ad, thi de ville give dig Livet. Kongen spurgte den om flere Ting men den gav intet Svar. Först ved igjen at föres til Havet, lösnes dens Tunge og den udbryder i en skjön og profetisk Sang. Denne Taushed eller Træghed er egen for flere spaadomsbegavede Væsener, som vi siden ville faae at see. Heller ikke maa man her lade den pelagiske Natur ude af Betragtningen: Havets Dyb, det uudgrandskelige og skjulte, det mystiske og tiltrækkende, staaer ogsaa i Forbindelse med de spaadomsbegavede Valkyrier, hvem Svanehammen og Svanefoden sætte i en ligefrem Forbindelse med Havet. Ogsaa i Landnáma, ÍS I 76-77 forekommer en marmennill, og den som fangede den, Grim Ingjaldsson, stammede selv fra Haddingjadal, men Hadding og Njord, Havguden, ere identiske, DM 322. Ellers er Vaníngi og Haðíngi sproglig det samme. Paa Færöerne hersker en lignende Tro om Havmanden, sml. AT 1849-1851 p. 197, men der meldes intet om dens Spaadomsgave. Nær

synes det at ligge at ansee margýgr for Hunkjönnet til marmennill, da dette altid opfattes som Han, hint som Hun; men paa den anden Side synes det som man holder dem i Forestillingen temmelig fjernt fra hinanden, de nævnes aldrig sammen, saaledes som det er Tilfældet i det slesvigske Sagn hos Müllenhoff p. 339 om en Havmand der vil have Hjelp for sin Havfrue, der er i Barnsnöd. Havfruetroen behöver ikke nödvendig at stötte sig til Forestillingen om Sirener, da ifölge DM 405 meriminne maatte tidligere være bekjendt i Tydskland end Sirenesagnene; i danske Viser ‚maremind', ‚mareviv' o. s. v., men dertil kan ogsaa föies at naar man först har ét Kjön, saa er det andet Kjön næsten givet, ligesom huldumaðr og huldukona, tröllkarl og tröllkona; der tales ogsaa, som för berört, om sjókona eller sækona (men ikke om sjómaðr i denne Betydning); ogsaa er det ligefrem at fantasierige Folk ikke kunne finde det uendelige og hemmelighedsfulde Hav fattigere paa Væsener end Landet; naar disse Væsener tænktes som Södyr nedentil, saa er det et ved Formen dannet Baand, der fængslede dem til Havet; naar de vare skjönne Möer, saa maa man betænke, at Freyja stod i et ligefrem Slægtskab til Havet, hun hed Mardöll og Vanadís, thi hun var Datter af Njord, hun var Eierinde af Brisingamenet, som Heimdal og Loke strides om ved Singasten, hvor Havets Bölger kvæde, og hun var Herskerinde for Valkyrier og Hexekunst, altsaa Spaadomsgudinde; om Havfruens Sang höre vi fortalt i Olaf den Helliges Saga, FmS IV 56, V 63, men det kan godt være en fremmed Forestilling; det som fortælles i Skuggsjá eller Kongespeilet stemmer heller ikke med den nordiske Tro om marmennill og margýgr (i Skuggsjá hafstrambr og m.). I Island er ellers Troen paa Havfruer meget svag, den kaldes margýgr, hafgýgr, haffrú, hafmey, meyfiskr, undertiden paa en gal Maade hafgígja (enten for hafgýgr, men vistnok ikke med Hensyn til nogen Sang, eller ogsaa fordreiet fra hafgufa, der af nogle er blevet skrevet og udtalt ‚hafgúa', hvilket

rigtignok intet har med en Havfrue at bestille). Ligesom man fortæller om en opfisket marmennill, saaledes siges margýgr ogsaa at være trukken paa Krog, og man bragte hende i Land og beholdt hende i et Aars Tid, thi hun forstod sig godt paa alskens Haandarbeider og syede Messeklæderne for Laufás Kirke; rimeligvis har hun haft Menneskefödder. Men hun længtes efter at komme i Söen igjen og opnaaede det ogsaa imod at hun lovede at sende noget Kvæg op som Lösepenge. Noget efter at man havde sluppet hende ned i Söen, kom tolv Köer af sögraa Farve op af Havet og gik hjem til Gaarden; sex af dem fangedes, men sex undkom, Íþ 134. - Hvad Svanejomfruerne ere i Luft og paa Land det er Sælefolket i Havet; disse Væsener ere ikke nogen egentlige Havfruer men kun beslægtede med dem. Da Pharaos Krigsfolk druknede i det röde Hav, forvandledes de alle til Sæler og disse Dyr have derfor en fuldkommen Menneskenatur indenfor Sælehammen; der fortælles om en Mand, som fangede en slig Kvinde derved at han bemægtigede sig hendes Ham, imedens hun dandsede i festlig Glæde med de andre; hun var saaledes i hans Magt og levede adskillige Aar med ham og de fik Börn; men bort kunde hun ikke komme, hvor meget hun end længtes i Hav, thi Manden gjemte hendes Ham vel i en Kiste; endelig fik hun dog fat i den og undslap, Íþ 632. Samme Sagn haves paa Færöerne.

Ligesom Naturens venlige og lyse Side fremkalder Alferne, saaledes höre Jætterne til dens mörke Side; naar Havet er roligt og glat som Speil, naar det gjenstraaler af Sol eller Maane eller naar Taagen ruger derover, da danner det et ganske andet Grundlag for Aandens Syner end naar det er oprört og ujevnt af Bölger; men ikke alene Naturens afvexlende Stilhed og Bevægelse, ogsaa dens Formers uendelige Mangfoldighed betinger Aandeverdenens Fænomener: et Sletteland, kornrige Marker og duftende Enge, rolig Afvexling af Skov og Sö er overensstemmende med Alfernes

Verden og et drömmende digterisk Gemyt. Af Scoresby haves en livlig Beskrivelse over Polarisens forunderlige Dannelser: „En af disse Ismasser lignede en colossal menneskelig Figur i en Stilling som Theseus i den elginske Samling. Hovedets Omrids vare virkelig paafaldende: Öiet, Panden, Munden med Overskæg vare tydelig udtrykte." Dog ville vi ikke udlede heraf, at vore Forfædre lagde saadanne ydre Syner til Grund for deres Tro, som meget mere maa antages at være begrundet i det indre Syn, det ideelle. Rimthurserne ere ikke mere, men endnu have vi de samme Bjergriser, som vi havde for Aarhundreder siden; de förste ere kosmiske Fænomener, Fornjótr, Hrímnir, Jökull, Frosti, Snær, Drífa, Mjöll, Fönn, hvis Personification man har opgivet; de træde ikke mere i Forbindelse med Menneskene som fornuftige Væsener. Da Jættetroen er ren nordisk, og den endnu hersker i Island med aldeles uforandret Farve, saa vil det ikke være upassende at gaae noget nærmere ind i vor Fortid i denne Henseende. Naar Eddaerne ere sparsommelige med Beskrivelser over Guderne, saa ere de det endnu mere med Hensyn til Jætterne. Navnene og Epitheterne ere næsten det eneste, som vi have at holde os til, naar vi ville slutte os til disses Udseende. Snorre skildrer Jætterne laconisk som mörke og uhyggelige i Modsætning til de lyse og skjönne Guder: ‚Nörfi eða Narfi hèt jötunn . . . hann átti dóttur er Nótt hèt, hún var svört ok dökk, sem hún átti ætt til . . . Síðast átti hana Dellíngr, var hann Ása ættar; var þeirra son Dagr, var hann ljóss ok fagr eptir faðerni sínu.' Det ansees for en Selvfölge, at man maatte kunne forestille sig disse Væsener, der stode paa saadan en fortrolig Fod med Menneskene, mödte den Reisende paa uveisomme Steder og talte med Vikingekongerne, da de seilede forbi en Bjergpynt; alt talte de paa Vers og i Digt, thi da var Livet Poesie. Mærkværdig er den mystiske Korthed, hvormed saadanne Ting berettes: „hann drap Hata jötun, er hann sat á bergi nokkru" han dræbte Jætten Hate,

da denne sad paa et Bjerg, siges der om Helge Haddingeskade. Thor kaldes Sönderklöveren af Thrivaldes ni Hoveder, sundrkljúfr þrívalda níu höfða; mere vide vi ikke om den Jætte. Saaledes siges der om Helge Hundingsbane: Helge var da meget træt af Kampen og sad under Örnesten, der traf Sigrun ham og faldt ham om Halsen og kyssede ham: var hann allvígmóðr ok sat undir arasteini[1], þar hitti Sigrún hann ok rann á háls honum ok kysti hann; saaledes staaer der i den prosaiske Fortale til Völsúngakviða hin forna; den poetiske Udsmykning af Sigruns Færd igjennem Luften, som Helgakviða Hundingsbana I 14 indeholder, giver ingen större Udförlighed. Der er intet som berettiger til at antage en Forvandlingsevne som Grund til, at Aserne hverken vidste eller saae at det var en Jætte, som de havde antaget til at bygge Asgaards Mure, förend han kom i Jætteraseriet (jötunmóðr); det var först senere at man forestillede sig Jætterne saa groteske og uformelige og tilsidst lod dem falde sammen med Hexe, hvorom vi senere skulle tale, og Navnet Trold anvendtes saaledes i en dobbelt Betydning, nemlig om et Hexevæsen og et Jættevæsen, hvilke to Naturer ere nöie beslægtede. Ved Christendommens Indförelse gjorde

[1] arasteinn er ordret = Örnesten, og forklares som en Sten paa Kamppladsen hvor Örn sad paa. DM 349 nævner Eigelsteine i Forbindelse med Egil, men uden at forklare det videre; disse Eigelsteine (sml. Igelsteine, Igelsäule) findes i Rhin og Mosel Egnen og de skulle være Ruiner af Fæstninger og Taarne; men Egill maa jo være beslægtet med Örnens Navn eglir, öglir, sml. engelsk eagle, Örn. Eigelstein er altsaa = Örnesten og forklares virkelig af nogle saaledes; vi have da her vort arasteinn som en Krigerborg, eller er der noget prosaisk heri? Vi maa betænke at en eneste Linie i Eddaen ofte indeholder en lang Begivenhed. I gamle hessiske Documenter forekomme Stedsnavne som Igelsheim, Falkenstein. Mandsnavne som Egilfridus (Arnfreðr), Egeluardus o. s. v. Baur, hessische Urkunden II 1861.

man Djævelen ogsaa ofte til en Jætte og satte alt paa Skruer for at beskrive Jætterne saa djævelsk som muligt, og Sagaerne, saavel de historiske som de romantiske, afvige saaledes aldeles fra Eddaernes ligefremme Forestillinger, som altid bevare en kjendelig Simpelhed i al deres Groteskhed, sml. f. Ex. Jættekvinden i Hýmiskviða, om hun end har ni Hundrede Hoveder, med Margerðr i Hjalmters og Ölvers Saga, som vi senere skulle beskrive. Örvar-Odd var af en overmenneskelig Störrelse, 12 Alen höi, men dog naaede han kun op til Knæet af Jættepigen Hildegunn, som troede at han var et Barn og vilde lægge ham i en Vugge hos et Risebarn; herhen hörer ogsaa den bekjendte Fortælling om Jættepigen, der fandt en Bonde plöiende paa Ageren og troede det var noget Legetöi, hun tog alt op, Bonde, Plov og Heste og bar det hjem i sit Forklæde; fremdeles den polyphemiske Fortælling om den grumme Rise, som med sin tospidsede Jerngaffel spiddede to og to af Kong Rolf Gautrekssons Mænd o. m. a. Det er rigtignok en Selvfölge, at Jætterne ifölge deres Natur ikke kunde undgaae at drive deres Væsen i större Maalestok end Mennesker, men overhovedet ere de ikke grusomme og ikke engang i den Grad som Menneskene selv; naar en Jættekvinde vil koge en Mand i sin Gryde for at spise ham, saa er det da ikke værre end hvad vi vide om Nyzeelænderne. - Med Hensyn til Ordet tröll eller troll, Trold, saa har det to Betydninger, nemlig: 1, Jætte og 2, en skadelig Ting, noxa; hvilken af Betydningerne er den oprindelige, er vanskeligt at afgjöre, de kunne begge være af lige Vægt. I Island bruges tröll nu altid uden Undtagelse om Jætter af begge Kjön, men aldrig om en Hex. Som Exempel paa Anvendelsen af tröll i Betydning af en skadelig Ting, kan man anföre af Digtersproget Rustens Navn tröll járna, Jernets Trold, ɔ: Skade, Men; Ilden kaldes tröll viðar, Træernes Trold. I FaS I 52: drottníng þessi er hit mesta tröll, denne Dronning er den störste Trold, der er det = meinvættr, et skadeligt, ulykkebringende Væsen,

ja man kunde vel oversætte det ved „Hex", men kun figurlig, thi Nordboerne tænkte det ikke saaledes; tröll í galtar líki, en Trold i en Galts Skikkelse, FaS I 88, er ogsaa „en skadelig Ting". Betydningen af Jætte sees af mange Steder: om Hörd i Hjalmters og Ölvers Saga hedder det: hann var stórr ok sterkr sem tröll, han var stor ok stærk som en Trold, FaS III 458; om Hástigi hedder det sst. 491: stórr sem risi en máttugr sem tröll; her betyder Trold det samme som Rise; en saadan Gjentagelse af samme Idee med et andet Ord er meget almindelig hos os og har utallige Gange været misforstaaet som om det var to eller flere forskjellige Ideer. Thorer Jernskjold var en Trold ikke alene formedelst sin overordentlige Störrelse, FaS III 177, 178, men ogsaa formedelst den Skade, han gjorde i Rolf Gautrekssons Hær, FaS III 135, og han var ingen Hex, men en tapper og stor Kæmpe. Naar der tales om at Jættefolk ved Hexeri, seið, drage Folk til sig ved at lade dem forvildes o. s. v., saa menes der ved seið noget ganske andet end det som man senere forstod ved Hexeri; der menes kun Udövelsen af Jætternes overnaturlige Magt, FaS III 413, 416. Asernes galdr og seiðr var ogsaa noget ganske andet end Hexevæsen, Yngl. c. 7, Rúnat. 15 o. s. v. De i Ketil Hængs Saga forekommende Trolde kan man ikke regne til Hexe, uden at man ved dette Ord forstaaer noget ganske andet end hvad det egentlig skal betyde, hvorom senere under Galdrevæsenet; og tröllaþíng, Troldething, have intet andet tilfælles med de tyske Hexeforsamlinger end det natlige og mörke Væsen og saaledes see vi derfor at Gulathingslovens Sted: útisetur at vekja troll upp, Udesidden for at mane Trolde, ikke anvender tröll rigtig, eller idetmindste i en meget tvungen Betydning, thi man har aldrig manet Trolde, men kun Dödninger; om den förnævnte Jon den Lærde fortælles der, at han, naar han gik langs med Bjergene, havde raabt paa „Klippebeboerne" (hamrabúa) og endog manet dem til sig, íþ 472, men der siges ikke at han har manet dem frem

som Dödninger (vakið upp); heller ikke kan det betyde en Hex, thi Hexen er den manende og ikke den manede; tröll maa altsaa her betyde „Dödning" = et ulykkebringende Væsen i det hele taget, sml. Paul Vidalin um fornyrði lögbókar, Artiklerne „tröll" og „útisetur". Der existerer intet Navn paa Jætter eller Jættekvinder, som ligefrem kan tyde hen paa Hexeri, ikke engang noget Epithetum: Jætten kaldes fróðr og hundvíss og Jættekvinden víðförul, vidtomflakkende. Jættekvinder og Hexe blandedes ofte sammen i Nordens Folketro, fordi begge havde den natlige Omflakken tilfælles; de kaldes myrkriður, kveldriður og kveldrunnar konur, og Thor hedder kunnleggr kveldrunninna kvenna, hvor der afgjort menes Jættekvinder, feminæ gigantes; en troldkyndig Slavinde var kveldriða, FaS III 650, hvor der igjen er Talen om en Hex, ikke om en Jættekvinde. Naar Ordet tröllskapr kan oversættes ved „Trolddom", GhM II 364, saa er det i en afledet Betydning. Ordene tröllsligr, tröllaukinn betegne altid legemlige Forhold, men aldrig nogen aandelig Egenskab; at tryllast, troldes, kalde vi ogsaa „at forhexes" ɔ: bringes i en abnorm, umenneskelig Tilstand og det anvendes om alt det som Aandernes Verden indbefatter. Ordet tröll gaaer over til at betyde noget af et usædvanligt Udseende, saaledes i Flóamanna Saga c. 24, hvor Thorgils seer to Troldkvinder hos en opdreven Hval; her maa det vel forstaaes om Uhyrer, et Par Eskimokvinder, hvis Styghed maatte være paafaldende for Nordboen, see GhM II 203 not. 89, III 438, 440 not. 9, og heraf opstod Navnet Tröllbotnaland, i Lyschanders Grönlands Chronica (1608) kaldet Troldbottersland, sst. 460; af denne Nuance er nu tröll paa Norsk gaaet over til at betegne Gjenstande af en usædvanlig Beskaffenhed, erindrende om Aandeverdenens fantastiske Frihed og om det tydske drollig og det franske drôle; denne Omstændighed gjelder især om Dyreformer: Korstroll = Söstjerne, Rovetroll en Tudseart, Toknetroll en Gjelleorm (Lernaea), o. s. v. (Ivar Aasens norske Ordbog; det skulde paa Islandsk hedde krosströll,

rófutröll, tálkntröll); i Danmark har man Navnene Troldhat, en giftig Svampeart, Troldemælk, en Euphorbia, Troldkrabbe, Maia, Trolddrukke = Natravn o. s. v. Andre danske og norske Ord, der ere sammensatte af tröll, erindre derimod ikke om Formen, men om den overnaturlige Kraft, det Uforklarlige, saaledes Troldnöste eller -nyste, ordret Traadnögle vundet af Trolde, en Haarbold i Kreaturers Indvolde[1]. I Island haves forholdsvis faa saadanne Navne: Rensdyrsmosset hedder tröllagrös, tröllaurt; om Jætter minder ellers jötunuxi, Skarnbasse, en Ascidieart gýgjarpúss, en Tangart þussaskegg; surtarbrandr, de halvforkullede Levninger af Fortids Skove, er rimeligvis intet gammelt Navn, det erindrer vistnok om Surt i Ragnarok, og Jætten Surt i Surtshellir, sml. Surta logi, Vafþr. 50, 51 og SE I 80, 202. - Jættefolket kaldes i Island som för jötnar[2], risar, þursar eller þussar, bergbúar, Jættekvinden gýgur, skass, skessa, flagð, tröllkona (gífr forekommer nu kun i gífrligr uhyre; paa Færöerne hedder Jættekvinden gívur). - Omendskjönt der haves enkelte Fortæl-

[1] Kaldes ogsaa Finnball, atter et magisk Ord; paa Isl. hedder det mýll, der oprindelig betyder Sten, sml. Solens Navn mylen, Maanens mulinn, mylin, myln; μυλ- i μύλαξ, μύλος Möllesten, μυλόω jeg hærder; Mjölnir; mylja, mola ɔ: knuse, mold, Muld = det knuste (til Stöv). - Eller skulle disse Navne betyde „den smilende"? beslægtet med norsk myla, smile, myling, „lattermildt Udseende, et ideligt Smil" (Ivar Aasen). Saaledes kunne de guddommelige Himmellegemer kaldes, ligesom Solen er loflig og guðblíð: Glens beðja veðr gyðju guðblíð í ve síðan, SE I 330; men myln er ogsaa et Navn paa Ilden. Milina skal være et gammelt vendisk Ord for Electricitet, WZ III 115.

[2] dette Ord taber j i Ötunfaxi = Jötunfaxi, sml. Jötunbjörn, FaS II 442 o. fl. St., sml. sst. p. 6. Ordet henföres ellers til ags. eoten, eotena cyn ɔ: jötnakyn; Jyderne kaldes Jótar (nu som för); jótr er Kindtand (= jaxl), eta = æde o. s. v. - I Betydning af Uhyre i Almindelighed forekommer jötunn i SE I 58: jötnar í vargs líkjum.

linger om Jætternes Dumhed, sml. FaS III 384-398[1], 486-488, saa er det dog ingenlunde en fremherskende Egenskab hos dem; saadanne Forestillinger gaae jevnsides med Tanken om et stort og plumpt Udseende, ligesom det i Virkeligheden ogsaa er Tilfældet, at en uforholdsmæssig Udvikling i een Retning trænger de andre Retninger tilbage; saaledes kaldes et dumt Menneske þussi, Tosse, vistnok oftest med en Biforestilling om noget plumpt og ubehjelpsomt. Fortællingerne vise, og det er ganske i sin Orden, at Jætterne ikke alene ere ligesaa fornuftige som Mennesker, men i Overensstemmelse med deres overnaturlige Væsen ere de ogsaa i Besiddelse af overnaturlige Aandsevner; de ere kun graadige, fordi de ere större og behöve altsaa mere at spise end Mennesker; grusomme synes de kun formedelst deres Graadighed; de ere godmodige, ædelmodige og taknemmelige, deres Troskab og Paalidelighed har dannet Benævnelsen tröllatrygð Troldetroskab og trygðatröll, Troskabstrold, der bruges om et Menneske af prövet Troskab. — Den ældre Tid var i Besiddelse af en uhyre Mængde Navne over Jætter og Jættekvinder; medens Alfers og Dverges Navne især betegne de indre eller aandelige Egenskaber, betegne Jættefolkets Navne i det Hele taget et eller andet med Hensyn til det ydre, enten i Form eller Færd; saaledes Jættenavnene hriki, der endnu bruges om et stort og plumpt Menneske ligesom raumr; öndóttr; sámr, den mörkladne; surtr, den sorte; kallgrani eller kaldgrani, den læbekolde; öskruðr, den brölende (eller öskrauðr, askeröd), glaumarr, þrymr, raumr (beslægtet med rymja?), iði (= inni[r]?), ýmir (ymja? men hýmir-hýma,

[1] dette er atter en polyphemisk Fortælling; i Rolf Gautrekssons Saga leger Risen med Kongens Mænd; her undslipper Egil paa samme Maade som Odysseus; i den islandske Fortælling siger Jætten kun disse Ord til Bukken: ‚hægt hokrar þú nú, hornskeggi, ok heldr þykkr um bógana'; hos Homer holder Kyklopen en Tale paa tretten Vers til Væderen.

húm) sml. *Πολύφημος*. Íma er Jættekvinde, samojed. ima ɔ: Kvinde; áma er Jættekvinde; samojed. amma ɔ: Moder - ifölge gamle Tiders Forestillinger maa Eva ogsaa være Jættekvinde, og som en rigtig Jætte forestilles Adam i Talmud, 100 Alen höi; ifölge Moses Barcepha (Biskop i Beth Raman i Syrien i det 10de Aarhundrede, skrev ‚tractatus de paradiso' paa Syrisk, oversat paa Latin af Andr. Masius, Antwerpen 1569 og derefter optagen i Bibliotheca patrum) lader Paradiset være adskilt fra Verden ved Verdenshavet, som Adam vadede igjennem efter Syndefaldet. Andre Jættenavne ere tagne af Dyr, da de ifölge Eddaen, vistnok med Hensyn til deres Vildhed og dyriske Væsen, kunde nævnes saaledes: hvalr, en Hval, köttr, en Kat o. s. v., vagnhöfði, en Jætte med Hvalfiskehoved; nogle Navne betegne en Naturmagt: vindr, Vind, eldr, Ild; andre antyde Opholdsstedet i Klipperne og Bjergene: bergdanir, bergsaxar, bergjarl, flesdrótt, hraundrengr, hraunbúi; dette Ord er simpelthen = bjargbúi; hraun (det brændte, sml. ght. royn) er Lava, og kan ifölge vor gamle Digtekunsts homoionymiske Charakter sættes for enhver Klippe. Ligesom nu Jætternes mandlige Benævnelser udtrykke det groteske, storartede og frygtelige - af denne Grund er det forklarligt, at Formerne ofte forlade den menneskelige Form - saaledes opböd man alt for at lade Jættekvinden være et Indbegreb af alt det styggeste og mest afskrækkende, og hun danner saaledes i det hele taget den störst mulige Modsætning til den menneskelige Kvinde; saadanne Navne ere f. Ex. bryðja, glumra, fála, flagð, forat, der udtrykke en Almindelighed; en speciel Legemsdannelse udtrykkes i leirvör, hýsnoppa, loðinfingra, munnrifa, vígtenna o. m. a., med Hensyn til deres Slægtskab med Mörket kaldes de kveldriður, myrkriður, kveldrunnar konur (den poetiske Benævnelse ‚elsólar böl' forstaaer jeg ved at tage Ordene ligefrem som de foreligge: elsól = Skjold, Kampens Sol, ligesom sól orrustu, el er ogsaa absol. = Kamp; böl er Men. Skjoldets Men er Öxen, men Öxen er homoio-

nymisk med Jættekvinden, begge hedde gífr o. s. v. Denne Forklaring er fuldkommen overensstemmende med vor gamle Poesies Aand; derimod er det for subtilt at tænke paa en Hagelbyge som Solens Men, og hverken overensstemmende med Naturen eller Nordens Aand, hvad enten det forstaaes figurlig eller ligefrem, og det kan altsaa ikke sættes i Forbindelse med Ulven, som i Ragnarok skal opsluge Solen). Jætten kaldes greypr, grusom; illr, ond; ballr, öflugr, stærk; sólginn, graadig; ámáttigr, mægtig; fróðr, hundvíss, viis; forn, aldinn, gammel; þjokkvaxinn, tyk; stórúðigr, overmodig; þríhöfðaðr, trehovedet; naddgöfugr, mærr, berömt. Jættekvinden kaldes ill, ond; leiðilig, led; nágráðug, graadig efter Lig; víðförul, omflakkende; ginljót, med styg Mund o. s. v. Tre Ideer ligge især til Grund for Jættenavnene: 1, det storartede og uformelige, 2, det dyriske eller bestialske og 3, det uorganiske og mörke; ogsaa maa der bemærkes, at der meget mere fortælles om kvindelige end om mandlige Jætter, hvilket finder sin Forklaring deri, at det Skjönneste kan frembringe det mest uskjönne, extrema se tangunt. - De af C. C. Rafn udgivne Fornaldar-Sögur Norðrlanda ere en rig Fundgrube, hvis man vil gjöre sig et Begreb om, hvorledes man havde udfört videre og detailleret Jætteforestillingen; disse islandske Fortællinger, i hvorvel der maaske i flere Tilfælde kunde spores nogen Paavirkning af fremmede Ideer, vise os Jætterne som ægte og ublandede Fostre af nordisk Phantasie. Eddaens korte og ubestemte Antydninger kunde ikke være tilfredsstillende; og idet man forlangte en mere billedlig, mere haandgribelig Fremstilling af disse Væsener, udartede Forestillingerne til Yderligheder og utallige, næsten ubeskrivelige Former, ligefra den uden Tvivl mest oprindelige Idee, ifölge hvilken Riserne vare smukkere end de fleste andre Mennesker, og ikke klogere, FaS II 234, til de mest rædsomme Beskrivelser (i Hýmiskviða har Jættekvinden ni Hundrede Hoveder - Grýla har 300, Íþ 218): de ere sorte og frygtelige at see, uden Haar paa Hovedet;

4*

Öienbrynene hænge helt ned paa Næsen, Öinene ere gule som Katteöine og Tænderne ere som koldt Jern, FaS III 411. Hundingernes Hage var sammenvoxet med Brystet, ibd. 623; i Hjalmters og Ölvers Saga har en Troldkvinde en stor Pukkel, höiere end hendes Hoved, eet Öie midt i Panden, Næb og Klöer af Jern, to alenlange Tænder rage frem af Munden og Underlæben hænger ned paa Brystet, FaS III 482. Om en anden Jættekvinde siges der: þat kykvendi var svá hvelt sem bjalla, det Væsen var hvælvet som en Bjælde, klokkeformigt som en lille Dame med en stor Crinoline eller ogsaa: det var saa skingrende som en Bjælde; baade hveldr (hvelfdr) og hvellr have hvelt i Intetkjönnet, FaS III 372. Til saadanne Uhyrer kunne Mennesker blive, og kaldes da ofte tröll; at tryllast, troldes, bruges saavel om de af Alfer som af Jætter forhexede Mennesker, men den af Alfer forhexede kaldes aldrig tröll; saadanne Mennesker ansees dog ikke for egentlige Jætter; saaledes troldes den Döde, som med Dödningers Livsaande sidder i Höien paa sin Stol, naar han kæmper med den levende, som vil dræbe ham og rane hans Guld; et andet Slags Trolderi finde vi hos de Præstinder, der forrette Offertjenesten eller opvarte Guderne i Bjarmernes Tempel; disse Offerfruer kaldes hofgyðjur, de troldedes ved Menneskekjöd og Kjödet af ramtroldede Offerdyr; en saadan hofgyðja var saa stor som en Rise, blaa som Hel og tyk som en Oxe, sortöiet og fæl at see, men dog pragtfuldt klædt, FaS III 627, sml. II 282, 287-292, hvor gyðjan, Præstinden, kaldes gýgr, Troldkvinde; men disse Præstinder ere dog ganske andet end seiðkonur eller völvur, om de end siges at forstaae sig paa Trolddomskunster. Analog med hofgyðja var maaskee blótrisi, Korm. c. 27, thi der tænktes jo paa noget jætteagtigt, sml. blótkarl, DM 33, men ikke en Rise som der offredes til (sml. blótbiskup, om Laocoon, i Trójumanna Saga, AnO 1848 p. 94). Skjönt Jætter i Regelen forestilles som Land-

beboere, saa færdes de dog ogsaa i Havet; Jættekvinder sidde paa en Hvalfisk da Fridthjof seiler:

Sè ek tröllkonur	Seer jeg Troldkvinder
tvær á báru,	to paa Bölge,
þær hefir Helgi	dem haver Helge
híngat sendar;	hid til os sendt,
þeim skal sníða	deres Ryg
sundr í miðju	skal Dragen skære
brygg Elliði	sönder i Midten,
áðr af för skríðr.	för Sö er omme. FaS. II 79.

Ogsaa paatage de sig Dyreskikkelser og styrte sig i Söen, FaS II 131; dog kunne de ikke altid komme over Havet, men maa ty til Menneskers Bistand; saaledes förte Framar, Ake og Sturlög hver sin Jættekvinde over og modtog alle Belönning derfor: de to förste fik Bör, thi mægtige ere disse Væsener, Sturlög fik et vidunderligt Vaaben, FaS III 619. I Almindelighed ere de klædte i Skind, i Overensstemmelse med den vilde Natur, men de ere ogsaa i Besiddelse af Guld og skjönne Klenodier; en Jættekvinde havde en guldvirket Dug paa sine Knæer og kæmmede sit Haar med en Guldkam, FaS III 480. De holde Julegilder og Julebryllupper, FaS III 394, de ere i Bevægelse ved Nattetider og skye Dagens Lys, saaledes (foruden den ældre Eddas Antydninger):

Elda mun ek á Jaðri
ok at Útsteini blása,
þá man ek austr við Elfi,
áðr dagr á mik skíni.

Ild vil jeg tænde paa Jæderen
og blæse ved Udsten,
da vil jeg være öst ved Elf (Gautelf),
för Dag paa mig skinner. FaS II 130.

Omendskjönt de ere locale, bosiddende i Bjergene, saa have de deres Samlingssted og egentlige Hjem i det kolde og höie Nord, hvor man tænke sig alt forfærdeligt og rædsomt:

allt amorligt
útnorðr í haf. ÍS I 153.

Heftige Sindsbevægelser lade Mennesker forvandles til Jætter, tryllast; saaledes Jora, der troldedes af Vrede over at hendes Faders Hest bukkede under i en Hestekamp, ÍÞ 182; to Venner Jörund og Asmund troldedes paa deres gamle Dage og gik da hver af dem ind i de Bjerge, som benævnes efter dem. Asmund ophængte kostbare Vaaben i sit Bjerg og sagde, at kun den skulde kunne naae dem, som ikke lod sig döbe, og som i de tolv förste Aar af sit Liv kun havde levet af Hoppemælk og Hestekjöd, ÍÞ 212. Flere Exempler have vi paa Gaver, som disse Væsener skænke Mennesker under lignende Betingelser: Den i Sagaerne bekjendte Thordis, kaldet ‚Spaakvinden', bliver til et Jættevæsen i de senere Sagn; hun tager sin Kiste med Kostbarheder og sætter den, med Nöglen i Laasen, paa en Klippeafsats i Spaakonefjeldet og siger, at den Kvinde skal faae Kisten og alt Guldet, som ikke var döbt i den hellige Trefoldigheds Navn, og som intet vidste om Gud at sige; for alle andre skulde Kisten synes som en Klippeblok, og saaledes har det hidtil været, ÍÞ II 91. I Drömme giver Ingolf Landnamsmand en Kvindes Sön sin Guldkiste, hvis han bliver næret med Faarekjöd og især Hestemælk, indtil han var 12 Aar gammel, sst. 75. Omendskjönt der fortælles om Mennesker, der ere blevne troldede af Jætter og have antaget et troldagtigt Udseende, saa anföre ÍÞ dog ingen Exempler paa den Forhexelse, álög, hvorved Mennesker ved Besværgelser forvandledes til Jætter og kunde kun forlöses af Mennesker; dette er dog en almindelig udbredt Tro og forekommer ofte i ældre Sagn. Forlösningen skete sædvanlig

derved, at det frie Menneske lod den forhexede nyde samme Ret som det frie Menneske (ɔ: satte sig ud over Forhexelsen, som om den ikke fandt Sted); derfor forlange Troldkvinderne at man skal sove hos dem, kysse dem og eie dem: efter at Grim Lodinkind har maattet kysse og sove hos Geirrid, som havde frelst ham fra Döden, seer han i Sengen, da han vaagner, den skjönneste Kvinde og foran Sengestokken ligger den fæle Troldkvindeham, FaS II 150-151. Thorsten Vikingsson löser Skellinefja fra Forhexelsen ved at love at tage hende til ægte, sst. 438; med et Kys löser Hjalmter Alfsol fra Forhexelsen og fik et Sværd til Lön og siden hende selv: hun var i et Uhyres Skikkelse, med Menneskeansigt, og holdt et skjönt Sværd; det fik han Lyst til. ‚Du skal flyve mig om Halsen og kysse mig, idet jeg slynger Sværdet op i Luften' sagde hun, ‚men betænker du dig, saa er det din Bane' - han gjorde det og idet han kyssede hende, greb hun Sværdet bag for ham, da det faldt ned, FaS III 475-477, 511, 514-516. Mange Fortællinger kjende vi fra andre Folk angaaende det samme. - Jættefolkets Levetid er usikker, thi omendskjönt det fortælles, at en Jætte, som var tilstede i Troldkvinden Hits Gjestebud, hvortil alle Trolde paa Island vare indbudne, og som holdtes endnu i hedensk Tid, senere reiste til Örebak Handelssted for at kjöbe Korn, íþ 213, saa er det en Anachronisme, da Örebak Handelssted oprettedes först flere hundrede Aar senere: saaledes bortgiver Kongen (af Danmark?) Odde Præstekald til Sæmund Frode, to hundrede Aar, förend Island kom under den norske Konge, íþ 494. — Ligesaa ubestemte ere Beskrivelserne over deres Störrelse; der fortælles om to Jættekvinder, noget höiere end de höieste Mænd, men noget tykkere, íþ 194; en anden Jættekvinde var saa stor at en ridende Mand kunde ikke naae til med Ridepidsken, da han befandt sig under hendes böiede Knæ der hvor hun laae död paa Jorden, íþ 217. — Af Udseende ere de som Mennesker, ligesom ogsaa i ældre Tider alle overnaturlige Væ-

sener, Aser, Alfer, Dverge og Jætter kaldes menn og fólk. Ligesom Jættefolkets kvindelige Del er meget mere fremtrædende end den mandlige, saaledes finde vi ogsaa flere Navne paa Jættekvinder end Jætter; disse Navne ere fuldkommen antike og man kan slutte sig deraf til Skikkelsen; saadanne Navne ere Gellivör, Smældelæbe[1], Gilitrutt[2], Hallgerður[3],

[1] gella = gjalde, smælde; vör = Læbe. Kan man her erindre om det svenske Jernværk Gellivara ved Luleå?

[2] Gilitrutt anseer jeg ikke at være at aflede af gil, Bjergklöft, og det jættemæssige, betydningslöse Udtryk trutt eller trunt. Det er bekjendt at Fuglen charadrius spillede en stor Rolle i Middelalderens Tro, med sit Blik bestemte den Liv eller Död, DM 813 not. *, og allerede Plutarch skrev en hel Artikel om den, convival. disput. Lib. V Qu. VII; deri siger han at Charadrius ikke tör see en Spove, saa vender den sig bort og lukker Öinene. I Tidernes Löb forvandledes dette Navn til Galadrót, DM 1089, 1133; WZ I 319, og jeg tænker at dette Navn er, som saa mange andre fremmede Navne, kommet til Island, hvor det har faaet Formen Gilitrutt. Men at dette Væsen er fra en Fugl blevet til en Trold, vil ikke forundre nogen som er fortrolig med Folketroen og dens Gang; man glemte Fuglen og tænkte kun paa dens underfulde Væsen; paa sine Vandringer antager en i sin Oprindelighed lille Idee et kæmpemæssigt Omfang, uden at Folket spörger om nogen Love eller Tilladelse til saadan en Formforandring; saaledes er Ávaldi skegg, en historisk Person, bleven til Skeggjavaldi, dette til Skuggavaldi og dette igjen til Skuggabaldur, et dæmonisk Uhyre, hvorom nærmere siden; dette er heller ikke mere underligt end at troe at Mennesker blive til Træer, Blomster eller Stene o. s. v., ja vi vide af Naturhistorien, hvorledes meget gamle Hun-Fugle, især Hönsefugle, tilsidst faae Hannernes Fjer og nærme sig disse i deres hele Natur, og mange Fruentimmer faae Skæg i en höi Alder (dette er behandlet af Blumenbach og Isidor Geoffroy Saint-Hilaire, sml. I. van der Hoeven, Handb. der Zoologie, II 369).

[3] dette er nu et almindeligt Kvindenavn: hallr er Sten, Klippe; Gerðr, Datter af Jætten Gymer, regnes til Asynierne; almindeligt i poetiske Benævnelser paa Kvinden.

Loppa [1], Sifa [2], þjóðbrók [3], Gullbrá [4], Kleppa [5], Hremma [6]; ogsaa bære de almindelige Kvindenavne som Ragnhildur. - Ligesom Dvergene, saaledes gave ogsaa Jætterne deres Velgjörere Ret til at nævne deres Navn, naar de vare stedte i Nöd, og da vare de strax tilstede (FaS III 583, 451, og almindelig bekjendt i Island, skjönt i Íþ intet Exempel anföres). Troen paa Navnets Hellighed og Magt gaaer igjennem hele det gamle Norden; derom ville vi senere tale. - De fleste Jætter ere Nattrolde, nátttröll: de ere i Bevægelse om Natten; overraskes de af Dagslyset, forvandles de til Sten, daga uppi; denne Tro kan man forfölge helt op til den fjerneste Oldtid: Thor forleder Dvergen Alvis til at fortælle Tingenes Benævnelser indtil han overraskedes af Solstraalen og blev til Sten:

miklum tálum	Med svare Svig
kveð ek tældan þik,	svegen jeg dig veed,
uppi ertu dvergr um dagaðr,	daget er du oppe Dverg,
nú skínn sunna í sali.	nu skinner Sol i Sale.

I Helgakviða Hatíngjaskaða opholder Atle Jættekvinden Hrimgerde, indtil hun bliver til Sten:

[1] loppa er ogsaa en Haand; sml. loppinn, norsk loppen stivfrossen paa Hænderne. Labbe, Lab, Luffe.

[2] dette er vist ingen Fordreielse af Sif, Thors Hustru, thi saa vilde man have beholdt Navnet uforandret ligesom de övrige Navne; heller ikke af Svívör eller eller Sívör.

[3] ordret „Folkebrog".

[4] Guldbryn. Alle Guldnavne ere jættemæssige.

[5] ? af kleppr, Pukkel; sml. Ísl. annál. 1847 pag. 180: kómeta . . . ok kleppr niðr; altsaa den pukkelryggede, gibbosa; eller ogsaa beslægtet med klöpp og kleppr, en Klippe, almindelige islandske Benævnelser om flade Stene, hvor Söen naaer hen til; i Lex. poet. forklares det om et Træbrædt, norsk Klop eller Kloppe.

[6] af hrammr, norsk Ram, Lab, især om Björnen, ogsaa om Löven.

dagr er nú, Hrímgerðr,	nu er Dag, Hrimgerde,
en þik dvalda hefir	men dig opholdt haver
Atli til aldrlaga;	Atle til Undergang;
hafnarmark þykkir	löierligt finder man
hlægligt vera	det Havnemærke
þars þú í steins líki stendr.	hvor du som Sten stander.

Paa lignende Maade opholder en Pige en Nattrold, indtil den bliver til Sten, Íþ 208; denne Tro er aldeles overensstemmende med den menneskelige Fantasies Natur. Fantasien ophidses ved Mörket, da kan alt synes i Bevægelse; de dunkle Klippemassers og Lavastænglers eventyrlige Former synes at faae Liv og blive til kæmpemæssige Organismer, som fængsles af den hellige Sol og belægges med Stenlænker, ligesom Niobe forvandledes til Sten af Solgudens Moder, og ligesom hun begræde de indtil Ragnarok deres fordums Tid med rimkolde Taarer: χεῖται δάκρυα νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τοῦ λίθου, Appollod. III 5. Det er kun Solens Lys, der udöver denne magiske Kraft over disse Væsener, andet Lys ikke; de færdes i Maaneskin, sidde i deres Bjerghuler ved blussende Baal og benytte Lys ligesom Mennesker, FaS II 115, III 373, Íþ 162, 204; dog blive ikke alle Trolde til Sten ved Sollyset: Ketil Hæng saae en Jættekvinde, som stod paa et Næs og grinede imod Solen, glotti við sólunni. Ketil kvad:

hvat er þat flagða,	hvad er det for en Troldkvinde,
er ek sè á fornu nesi	som jeg seer paa det gamle Næs,
at uppiverandi sólu?	medens Sol er oppe? FaS II 127,

(dog staaer dette i Modsigelse med p. 130: þá mun ek austr við Elfi, áðr dagr á mik skíni, see foran). Maanen synes ellers at staae i nogen Forbindelse med Jætteverdenen, ligesom dens Skin har noget magisk ved sig. Et af Maanens Navne er Skrámr, der ogsaa er et Jættenavn: Skrámr, konúngr yfir öllum óbygðum, ÍS II 469, og Skrámr úr Þamb-

ardal er en Jætte i Bárðarsaga, p. 33. Dersom gýgjar sól, Sólarlj. 51, er Maanen, saaledes som Finn Magnusen, den vægtigste Autoritet af alle, bekræfter, FME IV 220, 345, saa betegner dette Udtryk ogsaa dens Jættemæssighed; ogsaa sættes Maanen i Forbindelse med Raseri og dæmoniske Sygdomme (Maanesyge): lunae cursum comitata insania mentis (Juvencus, Præst i det 4de Aarhundrede e. Chr.), og maaske staaer hermed i Forbindelse: heiptum skal mána kveðja, Loðfafn. 26. Mána er Navnet paa en Jættekvinde, FaS III 416, 572 o. s. v. At Maanen saaledes er jættemæssig, imedens Solen regnes til Asynierne, er intet Særsyn i den nordiske Folketro; at den som Skrámr er ‚konúngr yfir öllum óbygðum' er rigtig tænkt, thi ved óbygðir forstod man det natlige, mörke og kolde Norden, hvor der ere lange Nætter og Maanen ofte erstatter Solen, der skinner over ‚Mannheima'; ogsaa siger Propheten: malum prospectatur ab Aquilone, Jer. VI 1; ligesom man siger ‚at fara norðr og niðr' = ad Helvede til, niðr ok norðr liggr Helvegr, SE I 178; mod Nord vendte Nastrands Sals Dör; Nordens Heste ere sorte, ligesom Nattens, Zach. VI 2, 6; derimod: Deo a meridie veniente, Habak. III 3. Til den, som man vilde forbande, sagde man: hafi þik öll tröll, FaS II 284 o. s. v. og den der forsvinder uden at man veed hvorhen, farer til Troldene, FmS V 183. Óbygðir, Hedendom, Jættevæsen og Hexeri ere altsammen beslægtede Ideer; saaledes hedder det i Thorfinn Karlsefnes Saga om en Mand ved Navn Thorhall: hann var mikill maðr ok sterkr, ok svartr ok þursligr, hljóðlyndr ok illorðr . . . hann var illa kristinn, honum var víða kunnigt í úbygðum . . . hann lá þar ok horfði í lopt upp ok gapti bæði munni ok nösum, ok þuldi nokkut (han hexede en Hval til Landet) o. s. v., GhM I 408, 414, 416. Som Maanen er mandlig (Konge) i Norden, saaledes er den kvindelig (Dronning) i Syden, sml. Luna, Diana, Selene; i Böhmen er den Nattens og Kjærlighedens Dronning, Luba, Louba, Lubuscha (Libussa), sml. Neues Lausitz. Magaz. XL 380,

378. Maanen staaer ogsaa i Forbindelse med Gjengangerlivet, fordi dette er en magisk Livspotens; Gunnar sidder udenfor sin Höi og seer imod Maanen og er glad, Njálss. 118; dog maa det bemærkes at baade her som i Grett. 85, i den gruopvækkende Skildring af Gretters Kamp med Gjengangeren Glám, droge Skyer forbi Maanen, hvorved Situationen bliver endnu mere dæmonisk; Kong Hreggvid sidder ved sin Höi i Maaneskin og kvæder, FaS III 333. De samme Forestillinger gjenfinde vi i islandske og rimeligvis i de fleste andre Folks Sagn, f. Ex. Sagnet om Garún og Gretchen, der er udbredt overalt og som vi senere hen komme til at omtale. Skráma er Öxe og Öxer og Jættekvinder hænge mangfoldigen sammen i vore gamle Digtninger; vi have Gjerningsordet at afskræma, afskræmast, fordreie, om Ansigtet; i Sturl. I 5 staaer: ljós skrámir (skræmir) í augu mèr, Lyset skinner mig i Öinene; i Island troer man ogsaa, ligesom andre Steder, at see et Menneskeansigt i Maanen; andre Jættenavne, der synes at hænge sammen hermed, ere: grínir, grillir, niði, skærir, grisla, túngl sjótrúngnis. - Det, som Aander have unddraget vor Verden, taaler ikke Solens Glands mere, men döer ved den förste Solstraale, Müllenhoff p. 354; dette er analogt med den islandske Tro, at de som komme fra Jætter igjen, efter at have været troldede af dem, enten döe snart, eller ogsaa de blive anderledes end andre Mennesker, Íþ 191, 192, 195, sml. Hymn. Vener. 190:

ἐπεὶ οὐ βιοθάλμιος ἀνὴρ
γίγνεται, ὅστε θεαῖς εὐνάζεται ἀθανάτῃσιν.

Urigtigt er det at sammenblande Nattroldene med de Formænd som ‚döe i Bjerge', deyja í fjöll, eller i Höie, som senere skal omtales. Foruden at deyja í fjöll er der en anden Maade at forsvinde paa, nemlig naar man bliver hentet af Jætter, ligesom vi saae ved Alferne. Jættekvinderne kjede sig i Ensomheden og stjæle da Mennesker, Íþ 187, 191, 193 o. s. v.; en anden Sag er det, naar de tage Men-

nesker for at spise dem, Íþ 151, 152, 153, 154, 160 o. s. v. Naar de saaledes bortföre Mennesker, saa anvende de dels legemlig Kraft, dels en overnaturlig Magt; der fortælles om en Slags Forhexelse, som minder om de Haand- og Armbevægelser som Magnetiseurer skulle anvende (de kaldes paa Tydsk „Streiche"): en Jættekvinde sad oppe paa Toppen af et Bjerg og fortryllede en Mand derved at hun strakte Armene ud og trak dem til sig igjen vexelvis, ligesom naar der hales i et Toug, Íþ 193; sædvanlig finde de Menneskene for smaae og strække dem derfor, saa at de blive meget store, Íþ 192; ogsaa bröle de i Örene paa de fangede og indgnide dem med Fidt eller Salver, Íþ 191, sml. 193 not., hvor der siges at to Trolde strække Mennesket over Glöder og gnide ham ind med Smör, hvorved den ene holder i Hovedet, den anden i Benene; en saadan Bagning minder om Gudernes Varmen ved Ild i Baldurshage, FaS II 86. Ild var det bedste blandt Mennesker og et Middel imod Sygdomme, Hávam. 69. Loðfafn. 26; hermed hænger sammen en hel Række af Skikke og Forestillinger: Jernbyrd, Skærsild, Ilden som den rensende Magt, Auto da féer o. s. v. (i tydske Hexeprocesser udhæves der udtrykkelig, at Baalet var den rensende Magt, som befriede Hexen fra Djævelen og gav hende Himmerig); at tilbede og tale med Kakkelovne, DM 595, ligesom Arnen ἑστία var hellig, ἁγνή, σεμνή. Stedet i Loðfafn. 26: eldr (tekr) við sóttum, Ild tager imod ɔ: udrydder, modstaaer Sygdomme, oplyses blandt andet ved DM 1105, hvor der siges at Hyrderne lode deres Faar hvert Aar eller saasnart en Pest nærmede sig gaae igjennem Ild. Sml. ogsaa Virg. Georg. I 84-85: Saepe etiam steriles incendere profuit agros atque levem stipulam crepitantibus urere flammis . . . . . 87-88 . . . sive illis omne per ignem excoquitur vitium etc., ‚at brenna sinu' i Jonsbogen. Gjengangere opbrændte man almindelig for at udrydde dem fuldkommen; dette forekommer meget hyppigt. Fylgier brændes almindelig, og man brænder bort det gamle

Aar, det kalder man gamlaársbrenna og at brenna út gamla árið (svarer til ‚Osterfeuer', ‚Johannisfeuer', Paaskeblus etc.). Undertiden havde de, som gik i Höie, Ild og Vox, der ansaaes for meget virksomme Ting, ÍS II 46. At gaae igjennem Ild var ogsaa en af de nordiske Berserkers Kraftpröver som ogsaa forekommer om en Troldkvinde (eller en Hex?), Íþ 175. - Juletiden er en vigtig Tid hos Jættefolket, og da tage de Mennesker for at holde Gilde af deres Kjöd, Íþ 154, 188, 197, 200; det passer godt for Mörkets Börn, thi Juletiden er jo Aarets mörkeste Tid („sterke Döger" kaldtes Dagene för Jul af de Gamle, fordi der da skulde være meget Spögeri og Troldskab paafærde' [Ivar Aasen s. Döger]); men det er ogsaa den Tid, da Naturens Foryngelse begynder forfra igjen; da var der Julefest overalt i Norden; da drak man Bragebægeret og aflagde Löfter; da offredes en Galt til Frey og over dens Rygbörster svores der Eder. Beslægtet med jól, Jul, er Odins Navn jólnir og Gudernes Benævnelse jólnar. - Dog nödes Jætterne ofte til at tage tiltakke med en ringere Föde end Menneskekjöd: de leve for det meste af rövede Kreaturer, Faar, Heste og Kvæg, ogsaa af Fisk, som de fange i Indsöerne paa Fjeldene, ogsaa fange de Hvaler og Björne, Íþ 214 (Hýmiskviða, FaS III 121). Mennesker, som have opholdt sig hos Jætter, have faaet Foreller at spise; ogsaa Hestekjöd; „kun engang var det at de ikke vilde lade mig vide, hvad de spiste" fortæller en. Hver Juleaften lod Biskop Brynjulf Sveinsson (i det 17de Aarhundrede) en Hest staae bunden paa Pladsen udenfor Skalholts Bispegaard; om Morgenen var Hesten forsvunden, thi en Jættekvinde havde faaet den af Bispen til Julegilde, efter at han havde præket saa kraftigt for hende i Forveien, at Taarerne faldt som Hagel ned ad hendes Kinder, Íþ 159-160, 153, 179, 185, 186, 194; i Sörle stærkes Saga, FaS III 412, have de Menneskekjöd og Hestekjöd til Spise; i Ketil Hængs Saga, FaS II 114, er Talen om store Grave, hvori de havde nedlagt Kjödet af Hvaler, Isbjörne, Sæler,

Hvalros og alskens Dyr, men underst var saltet Menneskekjöd; flere Steder kunde vi anföre, hvis vi vilde. Undertiden beværte de forvildede Reisende med varm Gröd og Flöde, Íþ 163, 196, 197; ogsaa med fedt og röget Kjöd, Íþ 197, sml. 204-205, 215. — Deres Klædedragt er ligesom i Oldtiden; dog fortælles der om at der ud af en Klippehule raktes en stor Haand med Ring paa hver Finger og i Purpurærme, Íþ 196, 197, sml. skrautgjarn jötunn, om Thjasse, Hyndl. 29; de eie gode Sengeklæder og kunne godt herberge en Gjest, Íþ 204. De eie Penge og Kostbarheder og belönne dermed deres Velgjörere, Íþ 207, 203, 199; den som hjælper Jætter ud af en Forlegenhed, bliver en lykkelig Mand: En Jættekvinde faldt slemt paa en Bjergside. Björn paa Bustafell gaaer forbi og Jættekvinden siger: hjælp mig op Mand. Björn gjorde saa og blev en overmaade lykkelig Mand, saalænge han levede, Íþ 186. Jættefolkets Natur er en Forening af Legemsstyrke med Aandeverdenens proteiske Foranderlighed; derfor kunne de ogsaa virke i det Fjerne: herhen hörer ikke alene det, at de komme, naar deres Navn nævnes, de virke ogsaa aandelig paa Sindet selv: Sörle den stærke siger: det vilde jeg önske, at min Veninde Mána vilde nu betage dig dit Overmod, FaS III 451; som en saadan Virken i det Fjerne antage vi fölgende i Íþ 206: en Jættekvinde forærer en Mand Fiskekroge, hvormed naturligvis fölger det störste Held; den sidste Dag i Fiskertiden (vertíð), da han trækker Fiskerlinen op og vil i Land, ere Krogene forsvundne; hans Veninde havde lösnet dem i Söen, thi Fiskeriets Tid var forbi: alt Held maa have sin Grændse. Deres Ord har den samme virkende Kraft som Alfernes; dermed kunne de bringe Tingene i en fortryllet Tilstand (álög); saaledes borttage de al Fangst fra de fiskerige Vande, Íþ 154; paa flere Steder er der Kirkegaarde, hvor en Jættekvinde har sat sin Fod, saa at der er kommet et Skaar i Kirkegaarden; da har hun sagt: „staae aldrig", statt' aldrei, statt' aldrei argur, told' aldrei, og aldrig har

det saaledes faldne kunnet gjenopbygges, Íþ 153, 156, 188, 191, 195; om Djævelen fortælles, DM 978, at det som han maatte forlade ufuldfört, kunde aldrig blive fuldfört; lignende fortælles om en Kobold, Müllenhoff p. 300. Ved Jætters Forbandelser overfaldes Mennesker af Sygdom og döe, Íþ 185; ogsaa om Jættefolkets seið fortælles der; min Mening om dette Ords Betydning i denne Forbindelse har jeg udtalt ovenfor. Dette Udtryk seiðr og at seiða bruges almindelig endnu om Jættefolk, naar de bevirke at Mennesker forsvinde og drages til dem (Virken i det Fjerne), Íþ 152, 153, 165: en stor Fiskerbaad fra Njardvig blev pludselig overfalden af en bælmörk Taage, hvormed fulgte en saa stærk Ström i Havet, at Folkene paa ingen Maade kunde holde sig derimod. De dreve i en lang Tid, indtil de endelig skimtede Land, og da vare de komne til den Vig, som kaldes Kögurvig; i Nærheden af denne Vig er en stor Bjerghule, og der förtes Baaden ind af den stærke Ström. Formanden befalede Mandskabet at holde sig færdigt med Baadshager for at stage Baaden ud fra Klippevæggen, men selv greb han en Öxe og begav sig ud i Forstavnen. Baaden löb ind og berörte Havbunden; da greb en stor Haand i Stævnet. Formanden huggede Fingrene af Haanden, saa at de faldt ind i Baaden; i sammme Öieblik stagede Folkene Baaden fra Klippen, men da de vare komne ud i Vigen, kom en stor Klippe flyvende ud af Hulen efter dem, saa at Baaden var nærved at kæntre af Sögangen; men Formanden gjemte Fingrene og viste dem frem. — Andre Fortællinger vise Jætternes overordentlige Legemsstyrke; der fortælles om Gjerder, opförte af store Klippemasser (‚Teufelsmauern', fordi man troede at behage Gud ved at erklære hele Fortiden for djævelsk); disse Gjerder findes i Nærheden af deres Boliger, Íþ 162, 163; ellers boe de i Huler, ofte under Fosser, ligesom Jætterne, som Gretter beseirede, sml Íþ 185. Navnet Tröllakirkja, der tilhörer fire Steder i Island, Íþ 142, antyder Jættefolkets Samlingsplads, med en christelig Tanke-

retning, sammenl. „snetakt Finne-Kirk mod iskold Zemblæ Strande" (Arrebo), hvor ‚Finne-Kirk' er et Fjeld, ligesom ‚Viningskyrkjun' i Norge. I Almindelighed ere de fjendtlig stemte imod Christendommen, og ofte have de kastet deres Stave (der ere af Sten) eller store Klipper hen imod Kirkerne, men uden at træffe. Staven brækkes i Flugten, dens ene Del falder ned paa Pladsen foran Præstegaarden, hvor Kirken staaer, og benyttes siden den Tid til at binde Heste til, men den anden Del ligger imellem Fjeld og Mark eller danner nu en Hjörnesten i et Tungjerde, Íþ 216, 217. Paa Stad i Rutefjorden er en Sten, halvtredie Alen paa hver Side, den Sten kastede Jætterne i Tröllakirkja i deres Vrede hen til Kirken i Stad, förste Gang der blev holdt Gudstjeneste, Íþ 217, sml. Müllenhoff p. 269. Lignende Sagn gaae igjennem hele Norden. Naar de ville over en Flod, kaste de store Klipper ud i Vandet og springe saa over paa dem, Íþ 161, 183. Undertiden ville de vise sig artige imod Kirken og give den Foræringer, men det mislykkes: et Par Jættefolk vilde skjænke Kirken i Snoksdal en Ö, som de hentede langt ud i Bredebugten. Karlen trak, men Kjærlingen skubbede bagfra og saaledes gik det godt, indtil de vare komne ind paa Hvamsfjorden ligeoverfor den Gaard, som kaldes Stadarfjeld, der overraskedes de af Morgensolen og bleve begge til Klippetaarne, drángar, og der staae de endnu hver ved sin Ende af Öen, der hedder Lambey, Lamö eller Lammeö, men Klipperne kaldes Karl og Kerlíng, Íþ 209. Hertil kunne vi knytte et Folkesagn af geognostisk Interesse: Thurid, som blev kaldet sundafyllir, fordi hun engang i Hungersnöd troldede alle Sunde fulde af Fisk i Halogaland, ÍS I 147, drog til Island og boede i Isafjorden paa Vesterlandet; der kom hun i Uenighed med sin Broder Thjodolf, der endte med at begge bleve rasende af Vrede og manede Forhexelse over hinanden; hun sagde at han skulde blive til en Klippe, hvor han var udsat for alle Fugle, men han sagde at hun skulde blive til et Spir, der hvor

Vinden hvinede altid rundt om, og nu staaer hun höiest oppe paa Oshlidbjergets Norderhjörne. Thjodolf blev til en Klippe og rullede ud i Söen og blev siddende paa en lav Klippeflade, der ragede op over Vandfladen. Denne Klippe var altid helt bedækket med Fugle og stod indtil 1836, da den forsvandt i en stille Efteraarsnat; alle de omkring boende vare nöie bekjendte med Klippen, thi den stod isoleret og man roede forbi den, hvergang man skulde til at fiske; alle sige at Vandet er saa lavt omkring den flade Klippe, der tjente den til Underlag, at den kan ikke ligge der i Söen; man siger at den er forsvunden, fordi Forhexelsens Tid var forbi. Man seer tydelige Spor af, hvor den har ligget paa Skæret, og den har været fem Favne paa hver Side ved Foden, Íþ 211, 212 (jfr AnO 1844-45 pag. 170, 171, 189, um Gunnhildi ok finninn). — Jættefolkets Magt strækker sig ogsaa til de Ting, som de ere i Besiddelse af: en Jættekvinde forærer en Mand et Bælte, som har den Egenskab, at den Pige, han spænder det om, bliver forelsket i ham, Íþ 199, 202; en Ring har den samme Virkning; lignende höre vi ogsaa om Alfer og fra de ældre Tider haves de samme Sagn.

Kjedler höre til Jættetroen; denne Tanke er meget gammel og strækker sig til flere Væsener end Jætterne og som Hovedpuncter heri ere Hymers Kjedel og Odrerir, hvori en Del af Suttungamjöden gjemtes. Kjedel hedder baade ketill (nu altid) og hverr (nu altid om en varm Kilde; Begrebet om en Kjedel ligger skjult deri, det er en Jordfordybning. Verbet at hvera betyder at koge, og bruges dels om alt kogende Fluidum, dels specielt om varmt Kildevand, der koger; ogsaa om koldt Vandt, kaldavesl, -versl, -vell, -vætl, der neppe kommer af varmr-vermsl, men af at vætla, vælde frem [sagte, draabevis], vella, vælde [og koge] eller vessi, Vædske). Hymers Kjedel var en Mil dyb:

á minn faðir	min modige Fader
móðigr ketil	eier en Kjedel,

rambygðan hver — en stærkt bygget Kjedel
rastar djúpan. — miledyb, Hým. 5.

Arinnefja eiede en stor Kjedel: hún átti ketil stóran, FaS III 373; en Jætte og hans Kone havde en soðketil imellem sig, sst. 569; herved föres vi til Tanken om Jættegryder, runde Fordybninger i Bjergene, DM 518 not. (efter Faye), og Bjerghulen kaldes i Hýmiskviða 26 hverr holtriða, i Grettissaga raunketill (af hraun Lava). I Island forener man almindelig Tanken om en Kjedel med de runde, af en höiere Rand indfattede Fordybninger, som findes i Lavastrækningerne, ligesom Tydskerne sige Kesselthal, ligefrem paa Islandsk ketildalr (Stedsnavn?). Katla eller Kötlugjá hedder det bekjendte Ildsvælg i Myrdalen. Hos Homer spille Kjedler (λέβης) ogsaa en Rolle: Alkinous opfordrer Faiakerne til at forære Odysseus en Trefod og en Kjedel, Od. XIII 13 o. s. v. Ketill er baade enkelt (Navnet Katla er hexemæssigt) og i Sammensætninger som Þorkell f. Þorketill, Þorkatla (Kvindenavn), Arnkell f. Arnketill, Áskell f. Ásketill, Hrafnkell f. Hrafnketill o. s. v. (denne Forkortelse af ketill til kell i Enden af Egennavne fandt Sted allerede paa Olaf Hvitaskalds Tid) et i Island (og för i Norge) almindeligt Mandsnavn, som ogsaa forbindes med Jætter: Ketil Hæng var Sön af Halbjörn Halvjætte (hálftröll); ogsaa Navnet Ketilbjörn er jættemæssigt. Ketilbjörn paa Mosfell, en Dattersön af Hakon Jarl Griotgardsson og rimeligvis jætteagtig, var saa rig at han vilde lade smede en Bjælke af Sölv og anbringe den tvers igjennem sit Gudehus (hof), men hans Sönner vilde det ikke, da læssede han Sölvet paa to Öxne og förte det til Fjelds, saa at ingen fandt det; de to Trælle, som hjalp ham, dræbte han, ÍS I 312, 313; lignende fortælles om Skallagrim: han skjulte sit Gods og havde en Kobberkjedel, Egilss. c. 61, og endnu nærmere om Egil, der ogsaa dræbte sine Trælle bagefter; begge vare de jætteagtige og gik Berserkegang. Saadanne Fortællinger om store Rigdomme vidne altid om en Jættenatur. De Dödninger, som

beboede Höiene, eiede ogsaa en Kjedel: Þráinn .... leysti ofan ketil sinn, FaS II 369. Med Jætternes Kjedler hænger ogsaa sammen Forestillingen om Kar og Drikken, de tre Digterkar Boðn, Són og Óðrærir og Suptúngr, súpa, söbe; ogsaa den norske Skik at have blanke Kjedler hængende i Stuen som Tegn paa Velstand. Med Hexenes Kjedler, DM 998, staaer dette i en fjernere Forbindelse[1]. Denne Forestilling forekommer ogsaa endnu: en Mand hed Thorleif Beskalde; han var saa rig paa Kvæg, at han kunde ingen Kjedel faae som rummede dets Mælk; endelig kommer der til ham en ubekjendt Mand med en Kjedel af uhyre Störrelse, og tilbyder ham den mod de Betingelser, at han skal erholde en Kalv, som Thorleif skulde opföde i 3 Aar; dette gaaer Thorleif ind paa og förer Kjedelen hjem; snart efter faaer en af hans Köer en Kalv, der er en Tyr og usædvanlig stor og smuk; men med Tiden blev den saa uvoren og ond, at Thorleif ikke saae andet for end at lade slagte den, tiltrods for Kjöbecontracten. Efterat de tre Aar ere omme, bankes der paa Dören en Aften silde; ingen vovede at lukke op, indtil der bankedes tredie Gang, da gik Thorleif hen og kom ikke tilbage, men Blodspor fandt man og hist og her i Dalen laae der Stykker af hans Legeme, Íþ 180-181.[2] Dette skete i Hitardal, hvor Jættekvinden Hit boede. En anden Fortælling have vi om Bergthor i Blaafjeld, en berömt Jætte: han beder en Bonde om at begrave ham og giver ham det som er i Kjedelen ved hans Seng: det syntes at være Vidielöv, men var i Grunden lutter Guld. Rimeligvis tænkte man sig disse Kjedler af Sten, ligesom Jætternes Stave. Endnu en Kjedelfortælling kunne vi anföre: den berömte Straumfjords-Halla, som baade var galdrekyndig og noget jætteagtig (i det 15de Aarh.), forærede til Alptaneskirke en stærk og stor Kobberkjedel og sagde, at deri skulde Præstens Mad

[1] I Hebraisk er Erts נְחוֹשֶׁת, Hexeri נַחַשׁ, Slange נָחָשׁ. at mumle og fremsige Hexeformularer נִחֵשׁ.

[2] Han nævnes ogsaa i Landnamsbogen paa flere Steder.

koges, hver Gang han messede der; men at man ikke maatte före Kjedlen noget andetsteds hen. Denne Kjedel var der længe, indtil en gjerrig Præst vilde före den hjem til sig, men da han var kommen paa en Höi noget fra Præstegaarden, faldt Bunden af sig selv ud af Kjedelen, og denne duede ikke mere til noget, Íþ 513, og endvidere: ketil mikinn bar hann á handlegg sèr, fullan af gulli, Íþ 149: det var en Jættekvindes (eller Hexes) Guldkjedel, som hun havde med sig efter Döden ned i en Fos. — I tydske Eventyr tales der om disse ‚Braupfannen', der tilhörte Aander og vare fulde af Guld og Sölv, og altsaa svare til vore Kjedelforestillinger. If. Herod. IV c. 81 er i Nærheden af Borysthenes en Kjedel, som rummer 600 Amphorer og er 6 Fingre tyk, gjort af Spidser af Kobberpile. Sml. Fr. Kruse, Urgeschichte des Esthn. Volksstammes, Moskau 1846, p. 283. En Kjedel tilegnes ogsaa Gretter (Grettisketill): det skal have været en stor Kobberkjedel, som Gretter havde benyttet i Drangö; den förtes til Hólar og anvendtes til at gjemme Kul i, Íþ II 150. Endelig er Kjedelen vigtig som forekommende i Ordalier; saaledes tager Gudrun en hellig Sten op af en Kjedel, fyldt med kogende Vand, Goðrúnarharmr 50-52, hvor Kjedelen kaldes baade ketill og hverr; sml. ketiltak i Heiðsifjal. I 42. Ogsaa havde Jætterne Vaaben og andre Ting af Jern, og dog er den Forestilling ikke meget ung, sml. DM 500; idetmindste see vi Jernet spille en vigtig Rolle i Jætteverdenen allerede i Völuspá, hvor der siges at den gamle Jættekvinde sad i Östen i Jernskoven. Járnviðja er Navnet paa en Jættekvinde, og saaledes kaldes Skade som födt af Jætter. Járnsaxa er et andet Navn, saaledes hed en af Heimdals ni Mödre og Magnes Moder med Thor; noget senere finde vi Jættenavnene járnhaus, Jernhoved, járnnefr, Jernnæse, FaS III 573, 569. Jökull járnhryggr, Jernryg, kaldes en „blaa Berserk", blár berserkr, FaS II 391, men i Grunden var han en Jætte. Sön af den forfærdelige Jætte Kolr Kroppinbakr var Hárekr

járnhaus, sst. 391. Hertil hörer ogsaa Personnavnet Járnskeggi, sml. Domitiernes Tilnavn Ahenobarbus; endnu forekommer Kvindenavnet Járngerðr, der godt kunde passe til en Jættekvinde. Dette iarn kan dog ogsaa være = arn, Klippe, Sten, og det kan neppe negtes, at dette vilde være naturligere og mere passende for det gamle Nordens Tankegang, omendskjönt Ideen om Jernet ogsaa er meget gammel; da oversætte vi ikke iarnviðr ved Jernskov, men ved Stenskov (arnviðr = arinviðr); at denne Idee er meget rimeligere, see vi strax ved at tænke os lidt om: eventyrlige Klippestængler, Blokke, Kegler og Pyramider kunne let erindre om en Skov, ligesom den berömte ‚Adersbacher Steinwald' i Böhmen - der er Ideen virkeliggjort af Naturen selv. (Navnet ‚Isarnho' staaer her slet ikke i Veien). Dog fortælles der i ungarske Eventyr om Skove af Kobber, Guld, Sölv etc.; Glaserslunden var guldbevoxet. Rauda-Bjórn ‚blès fyrstr manna rauða á Íslandi', han smeltede (eller rensede) först Jern (?) paa Island; dette synes i og for sig selv noget utroligt, da der neppe er Grund til at antage, at der kjendtes jernholdige Ertser i Fortiden mere end nu. Den i Kongespeilet p. 37 meddelte Beretning om rauði, der skal findes i Jorden paa Island, er fabelagtig og beslægtet med Sagn om Skatte, der vise sig for en og forsvinde, naar man vil tage dem. Der fortælles nemlig i Kongespeilet, at der paa Island findes i Mængde den Malm, som dèr kaldes rauði, og ‚en Dag' da man havde fundet den, var den forsvunden, da man kom den næste Dag for at tage den og smelte Jern deraf, uden at nogen véd, hvor den er kommen hen, og det kalder man der i Landet ‚rauða-undr'. Som det sædvanlig er Tilfældet i Kongespeilet, staaer det affecterede Sprog[1] ogsaa her i Veien, saa at man ikke kan see,

[1] Man maatte være blind for ikke at see, at dette Skrifts hele Aand stiller det i Linie med de saakaldte ‚Strengleikar', Didrik af Berns Saga og i det hele taget med Romanliteraturen, baade hvad

om disse rauða-undr (der forresten ere aldeles ubekjendte) ere permanente eller have kun en enkelt Gang forekommet. Stærkest fremtræder dette, ofte med en Jættenatur beslægtede Forhold, hos Skallagrim, der som alt bemærket selv var en jætteagtig Mand; vi ville hidsætte det mærkelige Sted af Egilss. c. 30, der viser, hvorledes den mystiske Forbindelse imellem Klippen, Havet, Mörket og Jernet levendegjöres i Skallagrim og omgiver ham med en Dæmring, som vi ellers kun finde i Jætteverdenen: „Skallagrim var en stor Jernsmed og rensede meget Jern (hafði rauðablástr mikinn)[1] om Vinteren. Han lod reise en Smedie nær ved Söen, langt fra Borg, paa det Sted som kaldes Raufarnes. Skovene forekom ham at være meget fjernt derfra. Men da han ikke fik der nogen Sten, som var saa haard og fast (compact), at der godt kunde hamres Jern derpaa, thi der var ingen Klipper i Stranden, men derimod fint Sand langs med Söen: da var det en Kveld, da andre Folk lagde sig til at sove, at Skallagrim gik ned til Söen og satte frem et otteaaret Skib, som han eiede, og roede ud til Midfjords Öerne; der lagde han Skibet for Anker(sten). Derpaa steg han over Bord og dukkede ned til Havets Bund og kom op med en stor Sten, som han hævede op i Skibet. Derpaa steg han selv op i Skibet og

Sprog og Tid angaaer. Den norske Udgaves Fortale fremförer ingen Beviser for de dèr opstillede Antagelser eller Paastande. De virkelige Beviser for Affattelsestiden ligge i Sproget selv, som her er en fyldt Blomst, unaturlig og kunstlet; af denne Grund have vi ovenfor, p. 6, sagt at Snorre först havde anvendt Udtrykket ‚kríngla heimsins', som ogsaa forekommer i Kongespeilet.

[1] Rauði oversættes sædvanlig ved Jernerts, skjönt der hviler et Mörke herover; det er rimeligt at antage at Ordet kommer af rauðr; rauði kaldes ogsaa Blommen i et Æg. Kan man sammenligne hermed aes raudum (trods Forskjellen imellem det isl. og lat. au) hos Varro l. l. og aera raudera (Val. Max. V 6), porta rauduscula o. s. v.? at röðull (Sol) er besl. med rauðr, maa være udenfor al Tvivl trods Jac. Grimms Indsigelse derimod, DM 662.

roede iland, bar Stenen til sin Smedie og lagde den ned foran Smediens Dör og hamrede derefter Jern derpaa. Den Sten ligger der endnu og meget Jernaffald (sindr) ved Siden af, og det kan sees paa Stenen at den er oventil slidt af Hammerslag, og det er en af Brændingen slidt Klippe og ligner ikke de andre Stene som der findes; den Sten ville ikke fire Mænd kunne hæve, saaledes som Folk nu ere". Senere hen ville vi nærmere betragte de hermed beslægtede Ideer. Jötunn, járn og örn danne et sammenhængende og vidtforgrenet System af Forestillinger, som ved Navnet örn bevæge sig i en ubunden Frihed og igjen ved det samme Begrebs Navn ari lænkes i det uorganiske Riges Bælmörke, idet det minder om arinn, Klippe, Sten[1], og for at erindre om, hvad vi allerede godt kjende, nemlig den uadskillelige Forening af og Slægtskab imellem Jætter og Guder, er det nok at anföre, at Jætterne (Hræsvelg, Thjasse, Suttung) havde Örnehamme, og i en Örneham flöi Odin med Digtermjöden fra Hnitbjergene. Odin selv kaldes örn og ari og Digte og Sange hedde orð arnar kjapta, Örnemundens Ord. Jætten hedder örnir og örnis spjalli, hvilket baade kan henföres til örn aquila og aur Jord (avrnir, udtalt örnir, av = ö). Formedelst denne Begrebernes Fluctuation og Indgriben i hverandre kunne vi henföre Navne, der begynde med arn, baade til Jern, Sten og Örn: arngrímr kan meget vel være det samme som iarngrímr, „Jernmasken", sml. isangrim, DM 218, 866; arinnefja, et Jættekvindenavn, kan baade betyde en Stennæse og en Örnenæse; hun kunde ogsaa hedde arnnefja = iarnnefja, Jernnæse, sml. járnnefr, ligesom Mandsnavnet arnviðr, FaS II 6, kan være det samme som iarnviðr og Hankjön til (i)arnviðja (j skrives aldrig, men i, sml. iörð, örð, urð, ialda = alda, iel = el o. s. v.; jeg har

[1] ari og arinn have begge det samme lange a; i Norsk er derimod en Forskjel opstaaet, nemlig are = ari og aare = arinn, if. Ivar Aasen; det seer noget mistænkeligt ud.

ovenfor givet arn Fortrinet for iarn). Dog maa vi ikke glemme at anföre den ungarske vao orrú, der betyder iarnnefja, WZ I 272, II 267, 285 flg., sml. Frau Precht mit der langen Nas, Percht mit der eisnen Nas, DM 255, 256. Med Jernets Begreb forbindes nu endvidere det skinnende, forblindende, indtrængende og kjölende; dets Kulde finde vi i Udtrykket ísarnkol = ísarnkul = járnkuldi, Grímn. 37; alle vide, hvor saarende koldt Jern kan blive, derfor have vi Udtrykket sárkaldr „bidende" kold, og Jætternes Tænder sammenlignes med „koldt Jern", sml. Björn blátönn, FaS II 390; naar vi nu see at Jernet ogsaa hedder ísarn, saa ere vi komne ind i Is og Jökler, der ikke alene vare mange Jætters Opholdssted, men som ogsaa betegne det stivnede, det som fra Bevægelighed er gaaet over til Ubevægelighed, thi Jætterne blive jo til Sten ved Lyset af Solen; alligevel behöve vi ikke at udelukke herfra det skinnende og klare, thi Jætterne færdes i Maaneskin og Stjernelys. Vi have altsaa her fire Begreber som betegne Jætteverdenen: Örnen, Bevægelsen; Jernet, Styrken; Klippen, Mörket; Isen, Forstenelsen; men alle disse Begreber ere flettede ind i hverandre og kunne ikke adskilles. (Ild og Is hænge jo physisk sammen: Lyn og Hagelbyger; i Sne og Is er der latent Varme. Scoresby tændte Ild med en af Is forfærdiget Lindse. Sten og Ild ere beslægtede: af Flintestenen slaaes Ild; længe herskede Troen paa Tordenkilerne o. s. v., som ofte fandtes i Jorden, men det er Forsteninger [Belemniter etc.]. - Thors Hammer var af Jern, SE I 342).

Dumhed er ingen Hovedegenskab hos Jætterne; med Hensyn til Aandsevner ere de idetmindste ligesaa forskjellige som Menneskene; det er ikke alt Dumhed som ikke stemmer overens med et Hverdagsmenneskes Tankegang. Da Jætten Hildir vilde belönne Örvar-Odd for at denne ved snilde Raad havde forskaffet ham Kongeværdigheden, tænkte han ikke paa den Forskjel, som der var imellem en Jættes og et Menneskes Kræfter, og derfor begik han den Feil, at han

lagde en saa tung Klippe ovenpaa de for Odd bestemte Skatte, at denne ikke mægtede at rokke Klippen, FaS II 238; dette er ingen Dumhed, ligesom det paa den anden Side ikke er nogen Visdom, naar en Jættekvinde, der havde skjænket en Mand sit Gods efter hendes Död, havde sat Guldkisterne op paa to Stene, saa at Manden kun behövede at lede Hesten derimellem og gjöre Kisterne fast ved Klöftsadelen, Íþ 207. I Hjalmters og Ölvers Saga binder den stærke Hörd sig fast til en Klippe og narrer nu en Jætte, som sidder paa et Fjeld, til at række sig hans Jernstang for at han kan komme op til Jætten; du er temmelig svær, saa lille du er, sagde Jætten; da duer du ikke noget, sagde Hörd. Jætten hævede da Stangen og Hörd holdt fast, saa at Klippen revnede op af Jorden og faldt ned igjen med Hörd, som da besvimede; da han kom til sig selv, siger han til Jætten, at denne er meget mere kraftlös end han troede, og nu skulde han lude frem af Bjerget og strække sig saa langt ud over Klipperanden som han kunde og række Stangen frem; dette gjorde Jætten og faldt naturligvis ned af Klippen og brækkede hvert Ben; FaS III 486 flg.; dette viser heller ingen Dumhed. Det er et Sidestykke til eller minder idetmindste om den vilde Jæger, Wod, som med en Kjede vilde hæve Bonden op af Jorden, men Bonden havde bundet sig til en Eg, og denne kunde Wod ikke rokke, DM 876. Hermed kunne vi sammenligne Homers Idee, Il. VIII 19 seqq., hvor Zevs maner Guderne til at hænge i en Guldkjede, og de ville dog ikke kunne trække ham bort fra Olympen, men han selv vilde kunne trække dem op tilligemed hele Jorden. — Men meget nærmere ligger det at forestille sig Jættefolket som delagtigt i Aandens höiere Egenskaber og saaledes finde vi det baade i ældre og nyere Sagn; de ere udenfor og hævede over Rummet og Tiden, de vide hvad der foregaaer i det Fjerne og de skue ind i Fremtiden. Jætten Vafthrudner véd alt uden hvad Odin hviskede i Baldurs Öre, som jo ingen kunde vide uden Odin og Bal-

dur selv. Rimeligvis er det paa Grund af Jættefolkets Visdom at Aanden (animus) kaldes dets Veir eller Storm; mærkelig nok altid Jættekvindens: byrr gríðar, vindr tröllkvenna o. m. a., uden etsteds Jættens Uveir, bregg bergstjóra; ogsaa Jætteboligens Veir: byrr bæs þursa. Jætter tale i Poesie, dette fölger med Aandeverdenen; de ville gjerne höre Mennesker kvæde og have Morskab deraf, Íþ 163, 196, men gudelige Sange holde de ikke meget af, da de, som för bemærket, overhovedet ere Christendommens Fjender og den hedenske Tids Forkæmpere og Repræsentanter. Dem, som nylig have annammet Sacramentet, antaste de ikke: lad hende fare, hun er smudsig om Munden, sagde de om en Pige, Íþ 160; lignende fortælles om Alfer: en Alfemand vil ikke kysse en Menneskepige, da hun nylig havde været til Alters, han sagde, at der var kommen en sort Plet paa hendes Mund, Íþ 57. Undertiden have Jætter forhexet Præsterne paa Prædikestolen og gjort dem saa rasende, at de med Vold og Magt styrtede ud af Kirken, syngende og brölende sælsomme Troldvers, Íþ 152. Klokkernes Ringning skræmmer dem, og for at blive fri for deres Overfald, har man dels bygget Kirker i Nærheden af den Bjergklöft, hvor en Jætte opholdt sig, eller ogsaa anbragt Klokker i selve Klöften, Íþ 151, 152, 153, 156, 162; dog lader det ikke til, at de altid bryde sig om Kirken, thi en Jættekvinde kæmper med hele Menigheden, der netop var i Kirke, om en Mand, som hun vil have, men der fortælles ikke, at der blev ringet med Klokkerne, Íþ 188, sml. 191, 193, 195, 216. Dog haves der Exempler paa det modsatte, at nemlig Jætter ere godt stemte for den nye Lære, som Bergthor i Blaafjeld. I Harald Haardraades Tid kom en Mand fra Island med en Jættepige, som blev christnet i Norge og ægtede Manden, Íþ 170, sml. 175, 176. Vi have för anfört Fortællingen om Biskop Brynjulf Sveinsson, der rörte en Jættekvinde til Taarer; rimeligvis har han forestillet hende det ugudelige i at röve Mennesker og æde deres Kjöd.

Gjerne ville Jættefolk lade sig begrave og ofte tage de et Löfte desangaaende af Mennesker; dette er vel ingen christelig Begravelse, men kun en Jordsættelse for at deres Legeme ikke skal være udsat for Veir og Rovdyr, men tyder dog hen til noget höiere, Íþ 198, 199; de bede om at gjöre over dem en Höi efter Fortids Skik, verpa haug að sèr að fornum sið, Íþ 202, sml. 206, 207. Smukt er det, naar Bergthor önsker at hvile der hvor han kan höre Klokkeklang og Floders Brusen: segist vilja kjósa sèr legstað þar sem heyrist klukknahljóð og árniður, Íþ 214. Dog finder denne Anelse om en lysere Fremtid ikke Sted hos alle: saaledes Gullbrá, der siger, at hun vil ligge der hvor Sol aldrig skinnede og hvor der aldrig hörtes Klokkeklang, Íþ 148, det samme fortælles om Mókollr eller Kollr, der udgives for Landnamsmand og saaledes streifer ind paa Jætternes Gebet, Íþ II 87. Dette hörer ogsaa hen til Betragtningen af Höielivet, hvorom senere. Et Sagn lader Kong Olaf Tryggvason (ifölge andre Harald Haarfager, som dog ikke kan bestaae) sige, at ingen Jætte er saa ramtroldet og ond, at han jo sover paa Pindsemorgen, Íþ 183, sml. 184 not. 4. - Paa Island er en Leg, risaleikr, Riseleg, eller skessuleikr, Troldkvindeleg, almindelig iblandt Börn, idet en leger Risen eller Jættekvinden, som vil gribe de andre.

Jólasveinar, Julesvende, ere almindelig bekjendte i Island, samme Navn haves ogsaa i Norge, men deres Væsen er meget ubestemt; dels beskrives de som onde Aander og regnes til Alfer, Íþ 129; dels regnes de til Jætter og ere Sönner af Gryla og Leppalude. De ere 13 eller 9 i Tallet og Börn skræmmes med dem (Bussemænd); de komme ved Juletider ned fra Fjeldene, Íþ 219, 220; vi have nævnt dem för.

Som Tillæg til det, som vi ovenfor have nævnt om at Jættefolk troedes at indgnide Mennesker med Fidt, kunne vi her erindre om den gængse danske Talemaade: ‚som om en var smurt med Hexefidt', der uden Tvivl er begrundet

i en lignende Tro. (Ogsaa forekommer dette i Apul. Metam. L. III c. 21 og 24). Dette er beslægtet med den Forestilling, at de kloge Koner i Oldtiden frotterede deres Yndlinger, for at gjöre dem stærke eller ogsaa uovervindelige. Saaledes sover Esja hos Bue og gnider ham, strauk hvert bein á honum, ÍS II 424; lignende gjör Grima ved Kolbak: hón fór höndum um hann allan ok svá klæði hans, Fóstbr. 31; det samme gjör Kjannök ved hendes Fostersön Barde: far þú híngat... ok vil ek þreifa um þik ... hún tekr til í hvirflinum uppi ok þreifar um hann öllumegin allt á tær niðr, ÍS II 342-343. Vefreyja sover hos Sturlög, efter at hun har gnedet ham: far þú af klæðum, ok vil ek sjá bolvöxt þinn; hann gerir svo; hún strýkr hann allan ok þykist hann mikit styrkna við, FaS III 605. I andre Exempler forekommer denne Frottering som en Udforskning om Fremtiden: vildi fóstra hans þreifa um hann, áðr hann fór heiman, ok þóttist hún þá gjörst vita, hvern veg honum mundi farast, Vem. c. 5 (ÍS 1830 II 246), og lignende Betydning synes at ligge i Korm. 4: fóstra Helgu var því vön at þreifa um menn, áðr en til vígs færi. Af disse Exempler see vi at nogle laae hos dem, hvilket dog ikke synes at være nogen fast Regel; andre give et Kys i Tilgift: en er hún þreifaði um síðuna ... vil ek nú at þú kyssir mik at skilnaði, FmS III 73; om Harald Haarfagers jættemæssige Amme hedder det: hún færði Hauk úr klæðunum ok þreifaði um hann... hún bað hann kyssa sik ok svo gerði hann, FmS X 205; dette er intet sædvanligt Afskedskys og endnu mindre et Elskovskys, det er et magisk Seierskys, thi Berörelsen med de dæmoniske og overnaturlige Magter er ikke menneskelig; og i disse Tilfælde er det altid Kvinder, og de ere her de givende, idet de forplante den dæmoniske Kraft til Manden. Dette see vi endvidere af Fortsættelsen af det sidst anförte Sted: hún biðr hann (Vígharð) kyssa sik; hann biðr öll tröll kyssa hana. Hún svarar: meir mun þèr gefit vænleikr, ok segir honum muni meira mein verða at en sèr.

Det synes som om Sagnene idelig fortælle om Mirakler og Undere, de synes at sætte sig ud over Naturens Love og kun finde Tilfredsstillelse ved at bevæge sig i Aandernes utvungne Verden; det gjör de ogsaa, men Naturen er jo et Mirakel, den er frembragt af intet ved et Mirakel og kan ikke blive til intet uden ved et Mirakel; i Verdensseklernes Löb er ikke et eneste Stövgran blevet til intet. Kun formedelst Vanen betragte vi Naturen ligegyldig; vi kunne erindre om det berömte Sted af Aristoteles, som Cicero har opbevaret os i de nat. deor., om den Forbauselse som Stjernehimlens og Solens og Maanens Pragt og underfulde Bevægelser vilde opvække hos Væsener med udviklet Fornuft, som aldrig för havde seet dette Syn. Pythagoras paastod at vi formedelst Vanen ikke kunde höre Sphærernes Musik. Meget i Naturen foregaaer hurtig og pludselig; meget unddrager sig den menneskelige Iagttagelsesevne, som for Exempel Himmellegemernes virkelige Bevægelse igjennem Verdensrummet; med den naturlige og sædvanlige Synskraft see vi ikke disse Bevægelser, ligesom vi see en Fugl flyve eller en Sten falde - vi see ikke engang den udskudte Geværkugle i dens Fart; vi see kun disse Bevægelsers Resultater: at Himmellegemerne have forandret deres Sted og at Geværkuglen har truffet; Geværkuglens Bevægelse kunne vi ikke fölge formedelst dens Hastighed; Himmellegemernes Bevægelse mærkes ikke formedelst den tilsyneladende Langsomhed. Der ere tusind andre Slags Strömninger i Naturen, som vi heller ikke kunne fölge af samme Grund, nemlig fordi de forekomme os at foregaae saa overordentlig langsomt. Saaledes kunne vi idetmindste ikke med den naturlige eller ukunstlede Synskraft iagttage Planternes og Dyrenes Væxt; vi kunne ikke saaledes aflure Naturen dens hemmelige og dog aabenbare Virkningsmagt, naar den föier Celle til Celle, Atom til Atom: iaften see vi den grönne, væxtsvulmende Knop omsluttet af spiralvundne Bægerblade, imorgen see vi den fyldige Rose udfolde sin Pragt. Hvem har seet det

Öieblik, da Fluen vaagnede op af sin Dvale eller udvikledes af Ægget? store Sværme fremkomme pludselig og opfylde Luften; hvem har fulgt Elementernes Arbeide, imedens de afrundede og omdannede hele Lande, filede og polerede de takkede Bjergtinder eller hævede og sænkede Jordskorpen? Vi behöve ikke at erindre om den spanske Botaniker Cavanilles († 1804), som fik den Idee, ved Hjælp af Microscopet at see Græsset voxe; vi behöve heller ikke at erindre om, at i en stærk Forstörrelse kunne vi see Infusionsdyr, Plantekim og Sporer födes, voxe, forplantes og oplöses i mindre end en Time; men vi maae derimod her erindre om, at de Gamle ogsaa havde lignende og altsaa rigtige Ideer om det hurtige og pludselige i Naturens skjulte Udviklingsgang; dertil sigte Udtryk som f. Ex. de som Snorre har opbevaret os om Heimdal, at han hörer, naar Græs voxer paa Jord og Uld paa Faar. Den tilsyneladende langsomme Fremadskriden er i Virkeligheden pludselig; som Lyn paa Lyn fölger Födsel og Död paa hinanden og der er ingen Stillestaaen. Bevidstheden herom træder os for Öie i Digt og Sagn fra de tidligste Tider, og naar vi anföre nogle af de dertil hörende Exempler, saa skeer det ikke af den Grund, at vi ikke fuldtvel vide at saadant er enhver bekjendt, men fordi Oldtidens simple og ukunstlede Tanker og Fremstillinger ere saa skjönne og træffende, at de altid gjöre sig gjeldende og aldrig maa glemmes. I Skriften betegnes Menneskelivet som kort og flygtigt: Vore Dage ere en Skygge paa Jorden, Job 8, 9. (Et Menneske) gaaer op som et Blomster og afskæres, han flyer som en Skygge og bestaaer ikke, sst. 14, 3. Mine Dage ere lettere henflöine end en Væverskytte, sst. 7, 6. Du haver sat mine Dage som en Haandbred, og mit Livs Tid er som intet for dig, Psalm. 39. Vort Liv farer bort, som der havde faret en Sky frem, og forgaaer som en Taage, der er fordrevet af Solens Straaler og besværet af dens Hede, thi vor Tid er som en Skygge, der farer over, Visd. 2, 3-4. Homer ligner Menneskeslægterne

ved Træernes Löv, der blæser af for Vinden og gjör Plads for andre Slægter, Il. VI 146; han taler om Achilles som μινυνθάδιόν περ ἐόντα, men dette korte Liv var fuldt af udödelige Bedrifter; Eurypylos' Liv forsvinder som den hvide Blomst for den heftige Storm, Il. XVII 55, og den samme Lignelse anvender Virgil paa Evryalus: purpureus veluti quum flos, succisus aratro, languescit moriens. Det er saaledes begrundet i Virkeligheden, naar Sagnene fremstille ikke alene Guder, men ogsaa Mennesker, som pludselig fremvoxende eller ‚skydende op' - ja vi maa erindre om de Udtryk, hvormed Folk betegne Hastigheden i de Udviklingsforhold, som vi ellers ikke kunne fölge formedelst deres tilsyneladende Langsomhed; saaledes siger man at Planten ‚skyder' op, Dagen ‚bryder' frem, Natten ‚falder' paa - alt dette betegner noget ikke alene pludseligt, men ogsaa uimodstaaeligt og vældigt, det er Naturens rolige, alt beseirende Magt, som Folkene betegne saaledes. Athene springer fuldtbevæbnet ud af Zevs Hoved; Apollo springer, efter at have faaet Nectar og Ambrosia, strax frem af Svöbet, det kunde da ikke holde ham mere, men han begyndte strax at tale og vandrede over den vide Jord, Hymn. Ap. 120-134. Hermes födes om Morgenen, spiller paa Harpe om Middagen og stjæler Apollos Öxne om Aftenen, hymn. Merc. 17-18. Rindas Sön Vale hævner Baldurs Död én Nat gammel, förend han har kæmmet sit Haar, Völuspá 37, 38, jfr Vegtamskv. 16. Tre Nætter (rigtigere end Vintre) gammel, þrínættr, slænger Magne Hrungners Fod bort, SE I 276. Hele den nordiske Oldtid var gjennemtrængt af denne Forestilling om sine Heltes hurtige eller guddommelige Væxt, derom vidner det idelig forekommende Udtryk, at den eller den ‚var tidlig stærk', ‚i sin unge Alder stor og stærk' o. s. v., og vi ville her anföre nogle Exempler herpaa, dels af historiske, dels af rent digteriske Sagn. Saaledes var Valdemar Seier ‚*snemma* bæði vænn ok mikill ok afbragðsligr um flesta hluti', FmS XI 335. Hakon Adalstensfostre var ‚*snemma*

mikill ok friðr sýnum', FmS I 14. Eiríkr var *brátt* mannvænn ok enn fríðasti sýnum, mikill ok styrkr *snemma*, sst. 58. Knud den fundne var ‚*snimma* vitr ok vel at íþróttum búinn', sst. 112. Tolv Aar gammel hjelper Sigmund Brestersson sin Broder Thorer i en Snestorm og fælder en Björn, FmS II 97, 99. Olaf Pá red tolv Aar gammel til Thinge og blev beundret af alle formedelst sin Væxt og Pragt, Laxd. 52. Völsungs Moder döde i Barselseng, ‚men dog kyssede han hende, fõrend hun döde (Sagnet lader hende rigtignok være frugtsommelig i sex Aar) FaS I 118. De tre Brödre Bödvar Bjarke, Elgfrode og Thorer (Hundefod) vare saa stærke, da de vare tolv Aar gamle, at de ikke kunde lege med andre Folk, FaS I 55. Ti Aar gammel indtraadte Sinfjötle i Kamplivet, FaS I 129, og vistnok maa man antage noget lignende med Hensyn til Sigmund Völsungsson og Sigurd Fafnersbane, skjönt det ikke fremhæves. Da Hervör födtes, var hun saa stor og skjön at mange vilde lade hende dræbe, da de troede at en saadan Skabning ikke vilde faae Kvindesind, FaS I 429-430. Herjolf var otte Aar gammel, da han dræbte en Björn og tolv Aar, da han hevnede sin Fader, Landn. 2, 9. Otte Aar gammel drog Hjörolf i Ledingsfærd, skjönt det rigtignok gik galt, FaS II 35. Tolv Aar gammel var Kong Half större og stærkere end alle andre Mænd og drog i Hærfærd, sst. 35-36, og p. 56: tólf vetra nam tiggi at herja. Strax i sin Ungdom var Frithjof större og stærkere end andre Mænd, sst. 63. Elleve Aar gammel var Ketil Hæng saa stærk at han slængte den gamle og stærke Hallbjörn, sin Fader, næsegruus ved at skubbe Baaden saa haardt at den flöi langt ud paa Söen, sst. 112. Ni Aar gammel var An Bogsveigir fuldt saa stor som de störste Mænd, sst. 327. Femten Vintre gammel gjennemborer Gautrek en Oxe med sit Spyd, sst. III 13. Starkad havde Skæg, da han var tolv Aar gammel og var ‚furðuliga mikill', sst. 18, 19. Hörd Grimkelsson var ‚*snemma* mikill vexti ok vænn at áliti' ÍS II 15 (dog kunde han ikke gaae alene). Gunnlög

Ormstunge var ‚*snemmendis* bráðgjörr, mikill ok sterkr', sst. 203. Sex Aar gammel bevirker Olaf den hellige at hans Moder giftede sig med Sigurd Syr, FmS IV 33. Da han var 10 Aar gammel, lod Stedfaderen (Sigurd Syr) ham byde Folk til Gilde og da lod Olaf alt Kvæg paa Gaarden slagte, sst. 38. Tolv Aar gammel drog han i Ledingsfærd, sst. 39. Femten Aar gammel var Harald Haardraade med i Kampen paa Stiklestad, sst. VI 129, V 88. Ni Aar gammel havde Vagn Aageson slaaet tre Mænd ihjel, og tolv Aar gammel blev han optaget blandt Jomsborgs Kæmper, sst. XI 90. Femten Aar gammel var Knud den Store, da han undertvang England, sst. 186. Thorkel Krafla var tolv (if. Landn. 3, 4 elleve) Aar gammel, da han dræbte Thorgrim Silfre, Vatnsd. c. 42.

Kun en svækket og svækkende ‚Civilisation' betragter Alderdommen som slöv og affældig; Forfædrene og Folket, som altid holder sig til dem, betragter den som fuld af Erfaring og Kraft. Ovid, for os en Fornmand, men levende ved en destruerende ‚Civilisations' Begyndelse, nævner Ærefrygt for Alderdommen som noget forsvundet, gammelt og antikt: magna fuit quondam capitis reverentia cani, inque suo pretio ruga senilis erat, Fast. V 57. Opt er gott þat er gamlir kveða, siger Odin i Hávamál. Odin selv er *gammel*: inn aldni yggjúngr Ása, Völuspá 21, han kaldes ogsaa Fornólfr eller Fornölver. Jætten er *gammel*, forn jötunn, Hým. 13, aldinn jötunn, Grimn. 50, Skírn. 25. Jord og Hav ere *gamle*, in forna fold, Hým. 24. aldinn mar, Háv. 64 - i alle disse Udtryk ligger Hentydning til Visdom og Kraft, to nærbeslægtede Begreber. Af gamle Mænd har Odin lært de Ord, hvormed han driller Thor: nam ek at mönnum inum aldrænum, Harb. 42, og naar man har beskyldt de senere islandske Digtere og Sagamænd for at have ‚efterlignet' de Gamle (stælt), som man saa ofte faaer at höre endog af Islænderne selv, saa er det aldeles uberettiget, thi vi kjende ingen Digter, hverken gammel eller ny, som ikke

har haft en ældre til Mönster eller öst af Fortiden. Poesie og Sagn er et Arvegods i ethvert Land. Naar man saaledes kan tale om en ‚Efterligning', saa maatte man jo stedse tie stille - og dog, naar alle taug, vilde man saa ikke alligevel forblive i ‚Efterligningen'. Denne Beskyldning, som jeg her omtaler, har sin Grund i en skæv Opfattelse af Originaliteten og al poetisk Virksomhed, eller ogsaa i Ukyndighed om de sproglige Tilstande eller i Mangel paa Villie til at kjende dem. De Fortidshentydninger, som vi her have víst for de enkelte, gjelde ogsaa om Tiden i dens Helhed: gjennem hele Oldtiden gaaer Tanken og Erindringen eller Hentydning til noget bedre og forsvundet; i de allerældste Overleveringer træffe vi denne Henvisning til dette ældre, kraftfuldere og ædlere end den paagjældende Nutid. Forestillingen om Guldalder, Sölvalder, Kobberalder og Jernalder er meget vidt udbredt. Mærkværdig er Hesiods Fremstilling, ifölge hvilken Fordærvelsen ikke gaaer gradvis, men Tidsalderen hæver sig igjen, saaledes at Heroernes Tidsalder er bedre end den foregaaende; derpaa udbryder Digteren i en gribende Klagesang over at han er födt i Menneskenes Fordærvelse og Elendighed. Diomedes hæver en Sten saa tung, at to Mænd, saaledes som Mænd *nu* ere, ikke vilde kunne löfte den: *ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν οἷοι νῦν βροτοί εἰσ'*, Il. V 303, og Aen. XII 899: vix illud lecti bis sex cervice subirent, qualia *nunc* hominum producit corpora tellus. Sagamanden lader Hjalmter sige til Hörd, da denne bar Kongedatterens Jomfrubur ud paa Skibet: röskliga hefir þú *af fyrri mönnum* gjörníng þenna, FaS III 506. Skallagrim hentede en Sten for at benytte den som Ambolt, og Sagamanden fortæller at den Sten laa der endnu i hans Tid og meget Jernaffald ved Siden af, og ‚den Sten ville ikke fire Mænd kunne hæve, saaledes som Folk *nu* ere', Egilss. c. 30. Den gamle Nestor er Fortidens personificerede, levende Minde, der strækker sig hen i Nutiden og altid henviser til *προτέρους ἄνδρας*, og paa en Maade er Norna-Gest det samme, den

personificerede Fortid, som efter at have glædet Nutiden eller Samtiden med gamle Minder, gaaer op i den og döer. Endvidere röber denne Mening om Fortidens Kraft sig ogsaa deri, at dens Sönner forestilledes alle som Kæmper eller Jætter: allerede i Mos. 6, 4 siges der ‚at paa den Tid vare Kæmper paa Jorden', ‚de ere de vældige, hvilke have fra fordum Tid været navnkundige Mænd', og vi vide hvor i Grunden kort Tid der behövedes for at frembringe denne Anskuelse eller Forestilling, det see vi ikke alene af de islandske Landnamsmænd, Harald Haarfagre og flere, hvis Existens man ikke er berettiget til at tvivle om, men endog meget yngre og ren historiske Personligheder blive noget kæmpemæssige, naar Tidens Afstand har afrundet deres Bedrifter og bedækket dem med ædel Rust. Forestillingen om det kæmpemæssige er dog slet ikke altid bunden til en overordentlig Störrelse: Aias Oilei Sön beskrives udtrykkelig som lille, *ὀλίγος ἔην*, men han var ligesaa vel en Berserk som Aias Telamons Sön, der er *πελώριος;* Gretter var en Mand af Middelstörrelse, og i det hele taget ligger det kæmpemæssige og jættemæssige ikke i en stor Væxt, ja selv ikke i legemlig Styrke, men i Personlighedens indre, dæmoniske Vælde, der viser sig i store Bedrifter og Gjerninger og omgiver den med en Tryllesky. Endnu et afgjörende Bevis for den igjennem alle Slægter gaaende Forestilling om Fortidens Herlighed er det, at al Kundskab og Visdom ere komne fra den; Galder og Skjaldesang, Digtermjöden, som Odin i Tidens Morgen hentede fra Jötunheim og som derfor kaldes ‚árborinn úr Jötunheimum', tidlig baaren derfra; den kaldes Odins *gamle* Mjöd: forngerr horna fors farms Gunnlaðar arma. I det förste Vers af Völuspá betegnes den som *gamle* Lærdomme, forn spjöll (eller fornspjöll). Galder og Visdom kaldes forneskja, fyrnska, forn spjöll, fornir galdrar, og den heri indviede var forneskjumaðr, forn í skapi; saa langt Sagnene gaae tilbage, betegnes dette som *gammelt*, dets Oprindelse og Udvikling er aldeles forhistorisk, men netop heri

ligger dets Magt, Troens Magt. Flere Steder indeholde Udtryk for denne friske Morgen, fuld af usvækket Kraft og Liv: ár var alda, þá er arar gullu: det var i Tidens gyldne Morgenstund, da Örne gjaldede og hellige Vande nedströmmede fra Himlens Fjelde: da födte Borghild i Braalund den modige Helge; i Tidens Ophav, í árdaga, blev Heimdal födt; paa den nye Jord samles Aserne igjen og finde i Græsset de gyldne Tavler, som de havde eiet i Tidens Morgen, í árdaga; det samme Udtryk anvendes for Tiden, da Skidbladner blev gjort: Ívalda synir gengu í árdaga Skíðblaðni at skapa. Brage den Gamle siger, at han har hört at Odins Sön vilde *tidlig* pröve sin Styrke med den havomskyllede Midgaardsorm: þat erum sent at snemma - sonr alda föðrs vildi - afls við úri þafðan - iarðar reist of freista. SE I 242.

Ligesom Odin og Jætterne med Hensyn til deres Visdom skildres som gamle, saaledes overföres denne Egenskab paa dem, som uden at rykkes ud af deres menneskelige Tilstand vare i Besiddelse af Kundskab, hvorved Oldtiden altid forstod de nærbeslægtede Begreber Poesie og Galder eller Hexemagt. Grækerne forestillede sig Homer som gammel, og denne Forestilling gjorde sig gjældende paa hans Buste, der blev til et typisk Ideal; Homer selv forestiller sig Demodokos som gammel og blind; i Hávamál tales om den graahaarede Sanger: ‚at hárum þul hlæðu aldregi', og den samme Forestilling har Schiller classisk udtrykt: ‚ihm glänzte die Locke silberweisz gebleicht von der Fülle der Jahre', thi Forestillingen om saadanne Mænd, der ikke dannes, förend de ere færdige med deres Id, ikke förend denne har gjennemtrængt deres hele Væsen og paatrykt dem sit Stempel, beroer ikke alene paa Aarenes Antal, men paa deres Indhold, hvad man paa en skjön og træffende Maade udtrykker ved ‚Tidens Fylde'. Men omendskjönt det synes som denne Forestilling har udstrakt sig til de fleste, saa gjælder den dog ikke om alle; selv Freyja, alle Galdre-

kvinders Moder og Hexeriets Lærerinde i Norden (hún kendi fyrst með Ásum seið, Ýngl. c. 4) omtales aldrig som gammel, og saaledes kunde hun heller ikke tænkes. Dette gjælder derimod om Norner og Völver, omendskjönt den hexekyndige Katla, som omtales i Eyrbyggjasaga, var en ung og smuk Enke, og ved de Mennesker, som vi nu skulle omtale, forsvinder Forestillingen om Alderdom næsten ganske.

Útilega betyder det at ligge ude, og Útilegumenn kaldes de som ligge ude, det vil sige de som forlode eller bortfjernede sig fra det övrige menneskelige Selskab og fulgte sine egne Love. I og for sig selv indeholde disse Ord ikke den onde Betydning, som de senere have faaet, da útilega er næsten enstydigt med útlegð, Landflygtighed, og útilegumaðr altsaa det samme som útlægr, exul. Útilega er enstydigt med víkíng i FmS X 385: (Eiríkr blóðöx) var þar í útilegu ok í hernaði .... af því rèðst hann í hernað ok í víkíng .... ok fèll Eiríkr í Spaníalandi í útilegu; om Olaf Tryggvason siges der ogsaa, at han havde været i útilegu, sst. 394. De som saaledes bleve útilegumenn gjorde det aldeles frivillig og uden at dermed fulgte noget lovmæssig strafværdigt. I Ýngl. c. 34 gives den fuldkomneste Beskrivelse af en Viking eller en útilegumaðr par excellence, at han skulde aldrig sove under soddet Bjælke og aldrig drikke ved Arnens Hjörne: þótti sá einn með fullu heita mega sækonúngr (= víkíngr), er hann svaf aldri undir sótkum ási ok drakk aldri at arinshorni; i den samme Saga fortælles der at Vikingerne ifölge deres Vedtægter ikke maatte drikke med Kvinder. I Halfs Saga, FaS II 36-37, nævnes der ogsaa Lovene for Halfs Kæmper (allerede Benævnelsen ‚Hálfsrekkar' anviser dem en anden Plads end sædvanlige Mennesker), hvorved man dog maa gjöre den Bemærkning, at Vikingerne ikke dannede nogen egen Corporation med de samme Love, tvertimod havde hvert Hold og hver Tid sine egne Vedtægter, der dog altid vare gjennemtrængte af den samme Grundtone; heller ikke

savne vi der en Slags Kydskhed eller Jomfruelighed, der altid paa en eller anden Maade ledsager Heltens Færd. (At Halfs Saga og flere her anförte Fortællinger ikke er historiske, gjör intet til Sagen, det er blot Aanden som det er om at gjöre, og den er sand). Med Kong Half maatte ingen være, som ikke kunde löfte en stor Sten, som stod i Forgaarden til hans Hal, ingen maatte tale modlöse Ord eller vise nogen Frygt, eller fordreie Ansigtet af Smerte, ingen maatte være yngre end atten Aar, aldrig maatte de reise Telt paa Skib, ingen maatte have længere Sværd end en Alen, ingen Saar maatte bindes för end Dagen efter til samme Tid, aldrig hærtoge de Kvinder eller Börn, aldrig fældede de Seilene i Storm (sml. ‚draga bað Helgi hásegl ofar, varð at hrönnum hrönn þíngloga, þá er ógurlig Ægis dóttir stagstjórnmörum' steypa vildi, Helg. Hund. I 29), de laae altid ude for Næs eller Forbjerge (dette Sted i Halfs Saga, som ogsaa udtrykkes poetisk sst. 53-54, har tjent Tegnér til Forbillede i Vikingebalken i hans Fridthjofs Saga). Jomsvikingernes Vikingerepublik blev oprindelig constitueret saaledes, at den vendiske Konge Burislav (Boleslaus), af Frygt for Palnatokes Krigslykke, overlod denne Landstrækningen Jóm imod at han skulde forsvare Landet for udvortes Fjender; der byggede han det berömte Jomsborg, som snart blev et Tilflugtssted for alle Forbrydere og Ildgjerningsmænd, naar de kun udmærkede sig ved Tapperhed og ikke vare under en vis Alder, og saaledes bleve Jomsvikingerne virkelige útilegumenn i den Forstand, som vi senere komme til at omtale. De af Palnatoke opstillede Love for disse Vikinger have vi optegnede i Knytlingasaga, FmS XI 75-76: der maatte ingen være ældre end 50, ingen yngre end 18 Aar, ingen skulde flye for en lige bevæbnet eller lige dygtig Mand; alle forpligtede sig ved et strengt Löfte til at hevne sine Kammerater, ingen skulde opvække Splid eller Uenighed ved Bagvaskelse eller ond Tale; ingen skulde fortælle Nyheder, om han end vidste dem, thi saadant

skulde Palnatoke selv först fortælle. Den som ikke overholdt disse Love, skulde strax jages bort. Dersom nogen, efter at han var optagen, befandtes at have dræbt en Broder eller Fader til nogen af dem, som vare der, eller nogen hans nære Frænde, saa skulde Palnatoke dömme den Sag. Ingen Kvinde maatte findes i Borgen, og ingen maatte være fraværende længere end tre Nætter ad Gangen foruden Palnatokes Tilladelse. Alt det Bytte, som de gjorde, skulde uddeles ligelig imellem alle, og dersom nogen skjulte noget deraf, skulde han bortvises. Ingen maatte tale modlöse Ord eller vise Frygt; intet maatte forefalde uden at Palnatoke underkastede det Prövelse og Bestemmelser. Slægtskab og Venskab skulde ingen Andel have i Optagelsen af Samfundets Medlemmer. Dog blev der gjort Undtagelser fra disse Love med Hensyn til Vagn Aageson, der manede Jomsvikingerne til Kamp og saaledes tvang dem til at tage imod sig. Ved Palnatokes Död hörte disse Love op med at gjöre sig gjældende i deres fulde Strenghed, Kvinder bleve indtagne i Borgen, der forefaldt Uenigheder, Kamp og Drab, og denne Kamplivets ensomme Baun udslukkedes igjen ved Hexeveiret paa Hjörungavaag. Barbariske Sædvaner finde vi egentlig ikke hos de nordiske Vikinger, naar vi undtage den visselig engang stedfindende Skik at kaste Börn paa Spydsodd, dette nævnes i Landn. 5, 11, hvor der meldes at Ölver Barnakarl havde faact dette Tilnavn, fordi han ikke lod kaste Börn paa Spydsodd, som da var Vikingeskik; Frithjof siger at han havde heddet Helthjof (helþjófr) ‚da han kastede Smaabörn', FaS II 92; det forekommer hos Henricus Huntingdonensis om de nordiske Vikinger: iam pueros sursum jactatos lancearum acumine susceperunt; det nævnes af den islandske Historieskriver Sturla i Hakon Hakonssons Saga, FmS IX 117: der klagedes over at Skotterne toge Smaabörn og spiddede dem paa Spydsodd, hvorpaa de rystede Spydene, indtil Börnene glede gjennemborede ned til Hænderne paa Morderne og kastedes derpaa af Spydet; og endelig kunne

vi tilföie at Tyrkerne faldt paa den selvsamme Idee i den græske Frihedskamp.

Uimodsigelig er Landnam et Slags útilega. Landnamsmændene droge fra Norge til Island ikke alene for at unddrage sig et Tyranni, som de ikke kunde finde sig i, men ogsaa som Flygtninger, for at undgaae den Hevn, der nödvendig maatte fölge paa den Skade og de Tab, som de tilföiede Landets Magthavere i den ulige Kamp. Havde Harald Haarfagre ikke, ifölge Hilderidssönnernes skjendige Bagvaskelse, paa en skammelig Maade berövet Thorolf Kveldulfsson Livet, saa havde Kveldulf og Skallagrim heller ikke kommet i den Conflict med ham, som tvang dem til at drage til Island; Hilderidssönnerne bleve senere indebrændte af Ketil Hæng, som derfor ogsaa flygtede derhen. Vale den Stærke, Harald Haarfagers Hirdmand, begik Drab i Helligdommen og gik i Landflygtighed til Syderöerne (Hebriderne); han blev altsaa dèr útilegumaðr; hans Sönner droge til Island som Landnamsmænd, Landn. 2, 6. Björn den Östræne blev gjort utlæg af Harald, fordi hans Fader ikke vilde yde Skatter, og saaledes kom Björn til Island, 2, 11. Thorvald Osvaldsson og hans Sön Erik den Röde, Grönlands Opdager, droge til Island formedelst Drab, 2, 14. Thormod den Ramme ligeledes, 3, 11. Thorbjörn Bitra var ‚víkíngr ok illmenni' og drog til Island med sit ‚skuldalið', 2, 32. Olaf bekkr og Gunnolf den gamle droge derhen formedelst Drab, 3, 11. Molda-Gnup ligesaa, 4, 12. Flose Thorbjörnsson dræbte tre Sysselmænd for Harald Haarfager og flygtede til Island, 5, 7. Össur den hvide krænkede Helligdommen ved Drab og blev landflygtig, 5, 10. Andre droge derhen efter at have været Vikinger, som Ingolf og Hjörleif, Ævar den gamle, 3, 5, og uden Tvivl ogsaa Ulf Viking, 3, 11. Saadanne Landnamsmænd see vi altsaa at danne et Slags Modsætning til Jomsvikingerne: disse bleve til virkelige útilegumenn eller spillvirkjar fra frie Vikinger, hine til frie og fredelige Mænd fra útilegumenn. Det er muligt, at mange

flere have udvandret til Island af de samme Grunde som de nys anförte, skjönt saadant ikke fremhæves; de övrige Grunde, som bestemte Folk til at söge derhen, vare dels egen Lyst, uden nogen særlig Anledning, dels Sorg over Paarörendes Död, dels Spaadomme og den dermed fölgende magiske, uimodstaaelige Magt, dels endelig raadede Hövdingerne selv dertil. Om Grundene til de irske, skotske og andre britiske Landnamsmænds Nedsættelse i Island vide vi intet; kun maa det her bemærkes, at, skjönt det keltiske Element, som dermed fulgte, og som i Island er fuldt saa gammelt, om ikke ældre end det norske, tilsyneladende gik op i dette sidstnævnte, saa maa det uden al Tvivl have bidraget til at udvikle Sproget og give det dets egne Tone og Sving, saa at det blev islandsk og ikke ‚oldnorsk', hvad det aldrig har været. De mange keltiske Egennavne, der fra de tidligste Tider og til den Dag i Dag forekomme i Island, samt den Kjendsgjerning, at næsten Halvdelen af den islandske Befolkning var af ‚vestlig' Oprindelse, er et tilstrækkeligt Bevis herfor; men at antage, at denne ‚vestlige' (ɔ: keltiske eller britiske) Stamme var ren ‚norsk' i Aand og Sprog, skjönt den for en Del var fra Norge, er aldeles urigtigt. De ere blevne nordisk-islandske i de islandske Sagamænds Fremstillinger, paa samme Maade som Sigurd Fofnersbane eller Guðrun - det falder da ingen ind at paastaa at de have talt Islandsk? Sml. Guðbr. Vigfussons Skrift ‚Um tímatal í Íslendíngasögum', SsÍ I 185 flg., hvor Forf. p. 186 og 197 (sml. 238-39) udtrykkelig fremhæver, at fuldkommen Halvdelen af Islands Befolkning er oprunden fra de britiske Öer.

Omendskjönt vi i mange Tilfælde kunne skjelne det sagnmæssige fra det virkelige historiske Factum, saa er der ligesaa mange Tilfælde, hvor en saadan Grændse ikke kan drages. Det sagnmæssige kan ikke characteriseres som Overdrivelse, det behöver ikke absolut at strække sig til overnaturlige Magter og Udövelsen af Gjerninger, som ligge udenfor den normale menneskelige Kraft; sagnmæssige ere ogsaa

alle disse utallige Smaaomstændigheder, som det vrimler af i Sagaerne og som give disse deres egne Ynde; uden det sagnmæssige er al Historie ulidelig, og man har altfor mange Exempler paa saadant, hvor det menneskelige og personlige har maattet vige for en aandlös og tör, saakaldet ‚politisk' Fremstilling af Begivenhederne. Om vi nu end her hovedsagelig ville dvæle ved det Overnaturlige, der er fælles for Landnamsmænd og útilegumenn, saa ville vi dog först kaste et Blik paa Landnamet selv. Landnám er i det hele taget det at tage et Land i Besiddelse uden Krig eller Kamp, og som oftest med en vis Formalitet; og da 1, enten at tilegne sig et Land, som ingen eier, eller 2, at colonisere et Land (jfr en Anmærkning af Konr. Gislason i Ssí I 702); hertil maa man vistnok regne den ældste Landnamsform, som vi finde i Norges mythiske Tid og som uden Tvivl var betinget af specielle Omstændigheder: den seilende (Sökongen) tilegner sig nemlig alt det Land (Öer), som ligger paa Skibets Bagbordsside; dette forekommer ved Norges Landnamsmænd: Gorr skyldi hafa eyjar allar, þær er lágu á bakborða elliða hans, er hann ferði norðan með landi, FaS II 4-5. Gorr skal hafa eyjar þær allar, er hann ferr stjórnföstu skipi milli ok meginlands, sst. 20. Da dette var en höitidelig Formalitet, saa lod man ogsaa, hvor de locale Forhold udkrævede det, Skibet trække over Land, i hvilket Tilfælde Sökongen eller Anföreren lod heise Seil og selv sad ved Roret, holdende Rorpinden (lagði stýri í lag, hèlt um hjálmvöl) som om han seilede paa Söen: Beitir sækonúngr fór með elliða inn í þrondheim ok inn í Beitsjó, hann lèt gera skipsleða undir elliðann, en snjór var mikill ok sleðfæri gott; þá settist Beitir í lypting ok lagði stýri í lag, ok lèt draga upp segl, ok lèt menn sína draga elliðann norðr um Elliðaeið til Naumudals, ok eignaði sèr land allt, þat er lá á bakborða, FaS II 5. En anden Beretning om den samme Tildragelse udtrykker sig saaledes: hann (Beitir) lèt draga skip or Beitistöð innanverðri ok norðr yfir Æskrueið

... hann settist í lypting ok hèlt um hjálmvöl, ok eignaðist land allt, þat er var á bakborða, sst. 21. (Elliði er en poetisk Benævnelse paa Skib i Almindelighed og maa afledes af el, Storm og liði = linni, Orm eller Drage; altsaa Stormens Orm. Derivationen i Glossariet til den latinske Oversættelse af Njálssaga er aldeles urigtig). Denne Landnamsform forekommer ogsaa i historisk Tid, idet Magnus Barfod paa den Maade fik en Del af Skotland: han traf den Overenskomst med den skotske Konge Malcolm, at han (Magnus) skulde faae alle de Öer vest for Skotland 'þær er fara mætti stjórnföstu skipi í milli ok meginlands ... þá lèt hann draga skútu yfir Satíriseið ok leggja stýri í lag. Konúngr sjálfr settist í lypting ok hèlt um hjálmunvöl, ok eignaðist svá land allt, þat er lá á bakborða', FmS VII 47. (De ensartede Udtryk i begge Fortællinger give ingen Anledning til Tvivl eller til at antage en Paavirkning af den ene til den anden; her see vi kun en ældgammel Formalitet udövet i alle dens Enkeltheder). — Den anden Form, som vi kun finde omtalt for Islands Vedkommende, var den at man kastede Höisædesstötterne (öndvegissúlur, setstokkar) over Bord og byggede der hvor de dreve op. Herom kunne vi fatte os kort, da disse Forhold maa forudsættes som almindelig bekjendte. Omendskjönt Thor var den egentlige Landnamsgud, saa finde vi dog kun engang omtalt, at hans Billede var skaaret paa Stötterne, ÍS I 96, og der fremhæves da ogsaa udtrykkelig, at disses Eier, Thorolf Mostrarskæg, særlig dyrkede Thor. Dog er det ikke urimeligt at antage, at man troede at en guddommelig Magt styrede deres Færd over Havet, thi ikke alene see vi at de bæres imod Vind og Bölger, Eyrb. c. 4, hvilket forudsætter Troen paa en höiere Magt end Elementernes, men for denne Magt træder ogsaa Hexekunsten i Baggrunden; gjorde den det ikke, saa maatte den kyndige Mand have bevirket ved Galder, at han landede, hvorsomhelst han vilde; men vi finde aldrig Seid eller Hexekunst anvendt med Hensyn til Landnam. Naar

der altsaa siges om den hexekyndige Lodmund, som var ‚rammaukinn mjök ok fjölkunnigr', at han kastede sine Höisædesstötter over Bord og sagde, at der vilde han boe, hvor de dreve op, saa er man ikke berettiget til at antage nogensomhelst hexemæssig Fremgangsmaade, men at Lodmund kun har baaret sig ad som de andre Landnamsmænd. Denne Formalitet var ingen Pligt og intet ufravigeligt Religionsdogma; dette see vi netop deraf at Landnamsbogen fremhæver dem som bare sig saaledes ad og den nævner derhos udtrykkelig Exempler, dels paa Afvigelser med Hensyn til Höisædesstötterne selv, som Kraku-Hreidar, der slet ikke vilde kaste dem ud, dels paa hel andre Landnamsformer. Hvad der forekommer mig mest eventyrligt ved denne Sag er, at Stötterne, som ifölge de fleste Beretninger kastedes over Bord i rum Sö, í hafi, og ikke i Nærheden af Landet, altid kunde drive op; man her neppe nogen Grund til at antage, hvad der heller ikke har vilde nytte noget, at Havets Strömninger dengang vare anderledes end nu, og Vind og Veir kunde ligesaagodt drive dem til andre Lande end til Island; dertil kommer den umaadelige, næsten utrolige Tid, som Landnamsmændene ofte maatte vente, indtil Stötterne fandtes opdrevne paa Land, for Exempel Thord Skegge i ti Aar, ÍS I 257, hvoraf vi ogsaa see at der kunde foretages et interimistisk Landnam, da han flyttede bort efter at have erfaret at Höisædesstötterne vare drevne op og nedsatte sig der, paa en ganske anden Kant af det store og uveisomme Land. Som Konrad Maurer (Entstehung des isl. Staates p. 49) rigtig bemærker, er der en Ideeforbindelse imellem Forestillingen om Höisædesstötterne og Jernklokken, som, da Örlyg vilde seile til Island, faldt over Bord men fandtes opdreven netop der hvor han reiste Bolig og Kirke, ÍS I 44 not. 6; den sandede Kyst, hvor Klokken siges at være opdreven, kaldes nu Klukkusandr, uden Tvivl et ældgammelt Stedsnavn, skjönt det ikke findes nævnt i Landnamsbogen, see Íþ II 68. Denne ovennævnte Ideeforbindelse

bestyrkes endnu mere derved, at Sagnet om Biskop Patricks Spaadom, sst. 42, sml. Kjalnes. S., ÍS II 398, er aldeles i den samme Aand, som vi ellers kjende med Hensyn til Islands Landnamsforhold. Alle Spaadomme om Landnamsmændene ere Bud fra höiere Magter og undertiden omgivne af en oracelmæssig Nimbus: Heiðr völva spáði þeim öllum at byggja á því landi er þá var ófundit vestr í haf, ÍS I 173. Þorsteinn luman hèt maðr norrænn ok farmaðr mikill, honum var þat spáð at hann mundi á því landi deyja, er þá var eigi bygt, sst. 297; i disse to Exempler nævnes ikke Landets Navn. Gardar drog til Island ifölge sin fremsynede Moders Raad, at tilvísan móður sinnar framsýnnar; hun kan ikke have kjendt Islands Navn, da dette först opkom senere end Gardar, og hun kan ikke have kjendt det (Snæland) af Naddodds Reise, da ogsaa den foretoges senere. I andre Tilfælde fremstilles det som bekjendt; 'munu vegir þínir liggja til Íslands' siger Rögnvald Mörejarl til Hrollaug, ÍS I 260. De ovenanförte Ord af Völven Heid lyde i Vatnsdælasaga mindre oracelmæssigt, mindre sagnmæssigt og derfor mindre rigtigt: þú munt byggja land er Ísland heitir. - Patrick, som aldrig havde seet Island, beskriver for Örlyg nöiagtig de Steder, hvor han skulde bygge, ligesom Finnerne beskreve Landet for Ingemund den Gamle, efter at de havde faret derhen i Hexefart, ÍS I 42, 174, Forns. 22. Ligesom Landnamsbogen nævner forholdsvis faa, som kastede Höisædesstötterne over Bord, saaledes nævner den, som vi för sagde, ogsaa udtrykkelig dem, der slet ikke vilde gjöre det, som Kraku-Hreiðar: han gaaer til Skibsmasten og siger at han ikke vil kaste sine Höisædesstötter over Bord (han har da haft dem med), det ansaae han for enfoldigt, men hellere vilde han 'heita á Þór, at han vísaði honum til landa' ÍS I 192. Ogsaa have vi Exempel paa, at der offres til Thor, Landnamsguden, for at han skal skaffe Træ til Höisædesstötterne, ÍS I 130-131. Et enestaaende Exempel er Sag-

net i Landnáma og Egilssaga om Kveldulfs Kiste, der spiller ganske den samme Rolle som ellers Höisædesstötterne.

Höisædesstötterne kunne betragtes som Forbindelsesledet imellem det gamle og det nye Fædreland, thi de vare jo forfærdigede af det Ved, som havde voxet i den forladte Jordbund. Af samme Betydning er det, naar Thorhadd den gamle förer Gudehusets Muld og Söiler med sig, ÍS I 254; saaledes lader den hellige Patrick Örlyg före med sig viet Muld, mold vígða, som han skulde lægge under Kirkens Hjörnepiller, sst. 42. En mere ligefrem eller haandgribelig Forbindelse med Hensyn til Gudsdyrkelsen er det, naar Lopt Ormsson hver tredie Sommer drager over til Norge, for der at offre i det Gudehus, som hans Morfader Thorbjörn havde forestaaet, sst. 299.

Alt det, som vi have sagt om Höisædesstötterne, gjælder kun om Landnam ved Söen, som befordrer Stötterne til Landet. Ved Landnam oppe i Landet bleve Forholdene anderledes; der kunde der ikke være Tale om Höisædesstötternes Opdriven af Söen, og der maatte altsaa andre Ting bestemme Landnamet. Med Hensyn til det egentlige Landnam i Oplandet, nemlig Besiddelsestagen af et ubekjendt og ubeboet Land, forekomme kun to Exempler. Freys Billede, forarbeidet af Sölv, forsvinder fra dets Besidder, Ingemund den gamle, og farer fra Norge til Island; det kan kun tages der af ham selv og kunde derfor ikke bringes ham tilbage af Finnerne, som han sendte derhen for at söge det; da Ingemund havde fundet det Landskab, Finnerne havde beskrevet for ham som hans fremtidige Opholdssted, hvor Billedet skjultes, begyndte han der at reise sin Gaard og fandt da Billedet ved at grave Fordybningerne hvor Höisædesstötterne skulde nedrammes, ÍS I 174, 175, Forns. 19, 22, 26. Her er altsaa Freys Billede for Ingemund hvad Höisædesstötterne ellers ere. Det andet Exempel er, at en Havmand (marmennill) forudsiger, at Thorer Grimsson eller Selthorer skal bygge der hvor Hoppen Skálm lægger sig ned

under Byrderne, og saaledes skete det, dog ikke förend to Somre senere, ÍS I 77. At tilkæmpe sig Land med Sværdet ansaaes for uheldbringende: kvað þat illa gefizt hafa, ÍS I 192, sml. 80, 100, 125, 315, 317.

Den videre Fortsættelse og Fuldförelse af Landnamet udförtes ogsaa paa forskjellige Maader. Vebjörn tager i Besiddelse saa meget Land som han kunde gaae omkring paa en Dag, ÍS I 150. I Svarfdælasaga cap. 10 omtales fölgende Forretning, der dog ikke gjælder egentligt Landnam: Thorsten Svörf mærker sig Landet derved at han kaster ned Stykkerne af sin sönderbrudte Kam og lægger Sölv(Mynter?) ned i tre Steder, en halv Mark paa hvert Sted; dette tager han Vidner paa. Náttfari, der fulgtes med Gardar, Islands förste Opdager, mærker sit Landnam ved at hugge Træerne, Vem. cap. 1. ÍS I 229. (‚merkti á viðum' kan dog ogsaa forstaaes anderledes, nemlig at han havde mærket det med Træstykker, hvorpaa der vare indridsede Tegn). I Landnama, ÍS I 234 omtales endnu en Landnamsform: ved paa et Sted at befæste en Öxe, paa et andet at opreise en Örn og paa det tredie et Kors tilegnede Einar Thorgeirsson sig Öxarfjorden (Landene deromkring). Den Bestemmelse, at en Kvinde skulde faae saa meget Land som en Kvie kunde gaae omkring i en Dag, ÍS I 264 not. 7, vides ellers aldrig at være blevet iagttaget. Men Anvendelse af Ilden er dog den almindeligste ved Landnamet. I Landnáma, ÍS I 276, anföres, at ved den Uenighed, som opkom imellem Landnamsmændene indbyrdes derved, at enhver fandt, at den anden tilegnede sig for meget Land, forligede Harald Haarfager dem ved at bestemme, at ingen maatte tage större Land end det som han kunde ‚fare med Ild over' (eldi yfir fara) paa en Dag tilligemed sine Skibsfolk. Det kunde synes som om hermed var sagt, at Harald Haarfager havde först indstiftet denne Ildproces med Hensyn til Landnamet; men foruden at denne Ildens Anvendelse ifölge Sagens Natur maa være meget ældre og udbredt igjennem Aar

og Lande, saa viser denne Beretning sig at være ligefrem usand, da Kong Harald Haarfager ikke alene intet havde over Islænderne at befale, men de fleste af Landnamsmændene vare tvertimod hans Dödsfjender eller forjagede af ham, og de faa, hvem han kunde have *raadet* til denne Fremgangsmaade, efter al Sandsynlighed kun kom til at gjöre det samme som andre för dem havde gjort. Harald Haarfager og Olaf Tryggvason anbringes overalt i Sagnene, hvor det kunde lade sig gjöre. Derimod kunne vi fæste mere Lid til de senere Ord, samme Beretning indeholder, nemlig angaaende Maaden, hvorpaa dette skete: man skulde tænde Baal paa flere Steder, saa at det ene kunde sees fra det andet; det saaledes indesluttede District var et Landnam og dette kaldtes at fara eldi yfir land, p. 276, fara land eldi, p. 284, fara eldi um landnám, p. 189, fara með eldi, Forns. 18. Helge den magre gjorde Baal ved hver Flodmunding: gerði eld mikinn við hvern vatnsós, ÍS I 207, der er et enestaaende Exempel; i Forlegenhed afskyder Önund Vis en Pil med Ild paa over et Land og tager det saaledes i Besiddelse, for at være den förste, sst. 193. Disse Baal kunne paa Island ikke være blevne tændte for at bortskaffe tykke og ufremkommelige Skove, thi tiltrods for Sagnene om ‚skóg milli fjalls ok fjöru', og skjönt dette Land i Fortiden unægtelig har været mere skovbevoxet end nu (dette see vi af de store Trærödder og Stammer, som findes dels halv forkullede som Brunkul, den saakaldte Surtarbrandr, dels halv oplöste i dybe Moser og Törvelag; og Eggert Olafsson siger, at Breiðamörk, hvor Kare Sölmundsson boede, nu er bedækket af Jökel og at de fremadskridende Ismasser - den nyere Geologie kalder dem Moræner, paa Islandsk hedde de falljöklar[1] og skriðjöklar - trænge store Træstammer og gam-

[1] Det i Kongespeilet anvendte Udtryk falljöklar, om Havisen, er urigtigt, og burde hedde falljakar, saaledes som der staaer i en Variant; en flydende Ismasse hedder jaki; det faste Isbjerg derimod

melt Grönsvær frem af de ödelagte Jordlag, Egg. Ól. Kvæði, Kph. 1832 p. 98), saa har dette aldrig været Tilfældet i en saa betydelig Grad. At Landnamsmændene ikke brændte Skovene, fremgaaer tydelig af Landnamsbogen p. 68: þar voru hrískjörr ok smáskógar, milli Kjarrár ok Þverár, svá at þar mátti eigi byggja, man kunde ikke bygge der formedelst Kratskov. Der fortælles, sst. p. 47, at i Botn var Skoven bevoxet med saa store Træer, at Avangr byggede deraf et stort Skib, hafskip; dette kan godt være, men det anseer jeg for en Undtagelse. Iblandt Elementerne er Ilden Civilisationens fornemste Bærer og Befordrer; Mennesket er det eneste Væsen paa Jorden, som anvender Ild. Troen paa den gaaer igjennem alle Lande og alle Tider, hvad enten man nu vil antage dette som en fra Folk til Folk overleveret Idee, eller, som det turde være rimeligere, som en af de mange Fællesideer der gjennemströmme Menneskeslægten. Vi have ovenfor kortelig berört dette samme Emne, her ville vi gaae noget udförligere ind derpaa.

Ildtilbedelsen gaaer igjennem begge Hemisphærer: i Östen ere Gebrerne, i Vesten Incaerne; dens Magt er den mest rensende i Verden, den eneste Magt som fuldstændig kan udrydde et Onde; i den nordiske Oldtid brændtes Gjengangere for fuldkommen at udryddes; ved Autodaféer og Hexeprocesser skulde de Dödsdömte renses ved Forbrændingen for ikke i Evighed at lide Helvedes Kvaler. Den samme rensende Magt underkastedes Jorden; i flere Lande lade Hyrderne sine Faar gaae igjennem Ild, naar Pesten nærmer sig, DM 1105, det er en ældgammel Skik: per flammas saluisse pecus, saluisse colonos, Ov. Fast. IV 805; den tænktes at rense alt: omnia purgat edax ignis vitiumque metallis excoquit, idcirco cum duce purgat oves, ib. 785.

kaldes jökull (ofte betegnes ogsaa ved dette Ord den haardt gjennemfrosne Jord), og saaledes have disse Ord været anvendte fra det förste af, vi kjende dem.

Den Fremgangsmaade, at bearbeide Jordbunden ved Brand, hvorpaa vi ovenfor have anfört Exempel af Virg. Georg. I 84-88, finde vi hos flere Folk, saaledes ogsaa blandt de gamle americanske Folkefærd, AT 1858-1860 p. 107; i gamle nordiske Love tales ogsaa om ‚at brenna sinu', om Afbrændelse af Græsset. I Hávamál nævnes Ilden som det bedste, eldr er beztr með ýta sonum, ligesom Pindar siger at Vandet er det bedste. Udtrykket i Loðfafn. 26: eldr (tekr) við sóttum svarer fuldkommen til de ovenfor anförte Exempler. Verset 42 i Grimnismál: ‚Ullar hylli hefir ok allra goða sá er tekr fyrstr á funa, því at opnir heimar verða um Ása sonum, þá er hefja af hvera' er en Mystification uden Bund (jfr dog FME III 13). - Ilden brænder, lyser og varmer, hvad enten den er i Himmelen som Lynild, eller paa Arnen som Husild; da Thor altsaa er Lynildens Gud, saa er han ogsaa Husildens Gud, Arnens Gud, Gud for Bolig og Hjem. Formedelst dette Ideernes Slægtskab og Tilknytninger bliver Thor Hovedguden for Landnamsmændene, hvis Stræben ikke var Krig, men Oprettelsen af fredelige Boliger og Nydelse af Freden, skjönt deres Liv vistnok forekommer os og virkelig var uroligt og usikkert nok. Han kaldes derfor landáss, og under hans beskærmende Magt frydede Frihedens Mænd sig ved Livet, langt fra Tyranni og Tvang; denne Aandens Tilstand, denne Hvile efter udstandne Besværligheder og Gjenvordigheder ved Frihedens Forstyrrelse beskrives ved det poetiske, uoversættelige Udtryk ‚at nema yndi', ‚nema yndi í fjalla endum', Forns. 20, 21. I fuldkommen Overensstemmelse med det her beskrevne Thors Væsen staae hans Ord til Starkad, da han og Hrossbársgrani (Odin) bestemme hans fremtidige Skæbne, idet Thor siger at han skal aldrig eie noget *Land* og at han skal være forhadt af *Folket*, FaS III 32-33, og i den samme rigtige Trope siger Harbard ironisk, at Thor eier Trælle, Þórr á þræla kyn, Harb. 24, hvor det som i det nysnævnte Sted af Gautrekssaga kaldes alþýða (Folket) her kaldes þrælar. Aldrig hörer man at

Landnamsmændene henvendte sig til Njord, som dog paa flere Steder udtrykkelig fremhæves som de Söfarendes Gud. Christendommens milde Lære syntes man utilstrækkelig til Forsvar imod det vilde Hav og til Udförelsen af större Bedrifter, derfor troede Helge den magre baade paa Christus og Thor, og anraabte denne sidste ved Söfarter og Manddomsgjerninger, hèt á þór til sæfara ok harðræða, ÍS I 206.

Harald Haarfagers Tidsalder eller Landnamstiden viser sig for os ikke som en Kæmpeold, hvor alt uden Undtagelse er hævet op over den menneskelige Potens og förer et Helteliv, men meget i denne Tidsalder er mythisk, mange enkelte Personligheder straale med en Glands eller ere omgivne af et dæmonisk Mörke, som ligger udenfor Virkeligheden, saaledes fremfor alle Harald Haarfager selv, og dette kunne vi endog forfölge til langt senere Tider. Med Hensyn til Anskuelsen af de Menneskers Störrelse, som tilhörte denne Tidsalder, saa troedes den at være menneskelig og ikke jætteagtig; Sagnene holde sig mere til det dynamiske, idet de ved Hjælp af de magiske Virksomheder knytte et fast, usynligt og uoplöseligt Baand imellem den mythiske og den historiske Tidsalder; men dette Baand har dog sin egentlige Oprindelse deri, at alle Mennesker troes at stamme fra Jætter. Ikke ved legemlig Störrelse, men ved overnaturlige Kræfter ere Landnamstidens Personligheder jættemæssige; men hvad der tilhörer Jætterne som Natur, det tilegne Menneskene sig som Kunst; Jætterne ere stillede i en ganske anden, baade höiere og lavere Livspotens end Menneskene, derfor er Hexeriet deres Natur, medens Mennesket, for at kunne udöve denne Kraft, maa gaae udenfor sig selv og troldes. Först den senere Tid har tænkt sig Landnamsmænds og nogle andre Fornmænds Væxt jættemæssig,' og vi ville senere hen omtale de herhen hörende Sagn, men först betragte lidt nærmere nogle af Landnamsbogens korte Beretninger, uden dog at give nogen almindelig Beskrivelse

af Hexevæsenet, der senere vil blive Gjenstand for en udförligere Behandling.

Herkomst, Navn og Forretning er ofte uadskilleligt fra Menneskets Natur. Allerede herved characteriseres mange af Landnamsmændene som jætte- og hexemæssige; mange af dem stamme dels fra Finner, dels fra Irer og andre vestlige Nationer, altsammen hexekyndige Folk; i Vatnsd. c. 47 fremhæves Irsk udtrykkelig som det Sprog, hvori Hexeformularer fremsagdes. Saaledes finde vi Hrosskel, som igjennem sin Kone Joreid var beslægtet med Finnekongen Möttul; Hrosskels Sön Hallkel havde 4 Börn med hexemæssige Navne: Finnvarðr, Tindr, Illugi svarti og Gríma. Imidlertid gjör Hexevæsen eller Jættenatur sig ikke gjældende hos alle, skjönt de i lige Linie stammede fra jætte- eller hexemæssige Folk, som Ingemund den gamle (fra Jötunbjörn), Ævar (fra Harald Guldskæg; dette er Ævar den gamle, og af hans Navn stammer det islandske Udtryk ‚ævargamall' = eldgamall, om en overordentlig höi Alder, men ikke af ‚afar', uhyre), Höfða-Thord (fra Ragnar Lodbrok); men at opdage nogen Regel eller Consequens i Fordelingen af denne magiske Kraft igjennem Slægterne, det har ikke været os muligt; meget mere forekommer den os at optræde sporadisk, ja endog hyppigere efter Landnamstiden, hvilket dog rimeligvis maa tilskrives de mere eller mindre omstændelige Fortællinger. Men imedens hin Tids Hexemestere eller rettere udtrykt Hexefolk vare baade mægtigere Personligheder og Jætteverdenen nærmere derved, at de ikke vides at have anvendt nogen kunstig Seid, saa see vi Hexevæsenet i de senere Tider mere fremtrædende hos underordnede Folk, selv Trælle; dog have vi i Landnamstiden Exempler herpaa, som Dufthak, en frigiven Træl (men fra Vesterland eller Irland rigtignok), ÍS I 289; Erik den Rödes Trælle fældede Bjergskred paa Valthjofs Gaard, sst. 103, hvilket upaatvivlelig maa forstaaes om en Hexeforretning, lignende den vi höre om i Vatnsd. c. 36, hvor en Hex bevirker det samme. En Mængde Navne

og Tilnavne förer os directe ind i Jætte- og Hexeverdenen og minder os om, at enten maa de paagjældende Personer selv have været jætte- og hexemæssige, eller og at de have arvet Navnet efter saadanne Folk, ligesom det ogsaa er vist, at disse Navne gik i Arv til de seneste Slægter, da der ikke mere var Tale om nogen Dæmonomagie. Iblandt de primære Landnamsmænd stöde vi saaledes paa Navnene Svartkell (ɔ: -ketill), Geirröðr og dennes Söster Geirríðr, Jættenavne fra Halogaland, et jættemæssigt Land, hvor Haloge af den fornjotske Jætteslægt siges at have hersket; Náttfari, der minder om Hexefolkenes natlige Ridt; Finni og Finnr; Vetrliði (= Björn, ogsaa Thors Navn); Gnúpr (Moldagnúpr) svarende til Gnýpa, Bjergtind; Steinfinnr, Krumr, Vekell, Þorkell; -kell er forkortet for -ketill, men Kjedler ere egne for Jætteverdenen, saaledes som det omstændelig er blevet forklaret i denne Afhandling pag. 66-69; heraf dannes Kvindenavnet Katla, der vistnok udelukkende tilhörer hexekyndige Kvinder. Med Tilnavne have vi Kollsveinn enn rammi, Þormóðr enn rammi, dette Tilnavn tyder hen paa en Hexekraft, som vi see af den store Blotmand Rauðr inn rammi, FmS II 175 o. s. v., ligesom ogsaa hamramr sammensættes af dette Ord. Þorkell kornamúli, Hrólfr rauðskeggr, Ólafr tvennumbrúni, Þorkell víngnir, Þórir þussasprengir, Hrafn hafnarlykill, Rauða-Björn, Björn gullberi; hos de secundære Landnamsmænd (ɔ: de som erholdt Land af hine eller fik Besiddelser i deres Landnam) og flere andre Personer ligesaa: Svarthöfði (ogsaa et Hexenavn i Hyndl. 32), Þorgeir gollnir (ɔ: gullnir), Svanr, Svanlaug, valkyriemæssige Navne, Smiðkell, Arnkell, Þorgerðr heiðarekkja, Þórir þuss, Þórðr beigaldi, Önundr sjóni, Þorkatla, Álfgeirr (fra Hebriderne), Erlendr hímaldi (et meget yngre Navn men begrundet i den ældste Folketro om kolbít og hýmaldi, saaledes kaldtes de som oftest jættemæssige Mænd, som laae i Asken ved Arnestedet og ingenting gad bestille, men dog altid bleve store Kæmper og Lykkens Yndlinger, saaledes Gjafa-Refr, FaS

III 30, Starkad, sst. 18 [i Eriks Krönike omtales Starkad saaledes at man seer tydelig at han er ‚Kulbider': Thænnæ Stærkathær kom af Sverighæ i kuning Yngellis thyt, met en stor mees kul aa sin bagh, Nyerup, D. Mag. V 172], Thorsten Svörf, Svarfd. 115, Kolfinn, Kjaln. ÍS II 405, 416. Ketil Hæng var ogsaa en fuldkommen hýmaldi, FaS II 109, 114. I et Vers sigter Thorbjörn Hornklofe til, at Harald Haarfager ikke har været hýmaldi: úngr leiddist eldvelli, ok inni at sitja, Fagrsk. 4. Om Orm Storolfsson fortælles, FmS III 205: ekki lagðist Ormr í eldaskála; om Hreiðar, sst. VI 200: var hann jafnan heima - saaledes see vi hvorledes Ideen efterhaanden stiger ned fra den mythiske Groteskhed til den historiske Jevnhed; Viga-Glum var ogsaa en af disse Naturer: þótti heldr seinligr maðrinn, fór ekki til mannamóta, Vígagl. c. 5, ogsaa Brodd-Helge: eigi var hann máligr í barnæsku, Vápnf. 1. Hos nogle, som af Skæbnen ere bestemte til at udföre en Hevn, er Barndomscharacteren tilsyneladende dum og træg, som hos Karle, Svarfd. c. 23. Ogsaa naar vi stige höiest op i den mythiske Tid, da finde vi den tause Helge Hundingsbane siddende navnlös paa Höien: hann var þögull, ekki nafn festist við hann: samme Tanke, men i den ideale Glands. Nu bruges Ordet hýmaldi paa Island om en senfærdig og flegmatisk Person, atter samme Tanke.) þórðr gellir, dette Tilnavn sættes rigtig af Guðbr. Vigfússon, Ssí 348, i Forbindelse med Breidafjordens Skytsaand, der som en brölende Oxe (gellir er den gjaldende) traadte imod Harald Gormssons Sendebud og skræmmede det (Tilnavn kan blive til Hovednavn ved det egentlige Navns Udeladelse, ligesom Blígr for þórðr blígr, ÍS I 101, Holbarki for þorvaldr holbarki, sst. 245; og senere hen i Ætten bliver Tilnavnet til Hovednavn, saaledes var Gellir en Sönnesön af Thord gellir; ogsaa Skammhöndúngr for Skeggi skammhöndúngr, Grett. 191, Öngull for þorbjörn öngull, sst. næsten altid, Glaumr for þorbjörn glaumr, sst., o. s. v.). þorkell farserkr, en hamram Mand, hvis Tilnavn

öiensynlig sigter til Hamskifte og Hexefart; Sökkólfr, Egill, Eyvindr sörkvir, Jökull, Þórálfr sleggja, en ramtroldet Galdremester; Ketill helluflagi minder om en jætteagtig Adfærd hos Egil Skallagrimsson, der surrede en flad Sten for og en anden bag med et Reb, da han skulde kæmpe, og dette finde vi ogsaa hos Broddhelge, Ingolf Thorstensson (Vatnsd. c. 41) og maaske endel andre; Steinólfr lági (maaske ironisk som Þórðr lági i FmS IV 307, der netop var en Mand af meget stor Væxt; saaledes kaldes en stor Guldklump, staup mikit sem mannshöfuð, ‚knapphöfði', Knappenaalshoved eller saadan en Tingest, FmS VI 183); Steinrauðr enn rammi, Finni enn draumspaki, og en utallig Mængde andre Navne, som ere uadskillelig sammenvoxede med Folketroen. Jættemæssige ere saaledes alle Navne og Tilnavne, der betegne en Masse af Guld, og Guld er Sagnets uadskillelige Ledsager, det tilhörer Jætter og Dverge. Vi kunne her ikke gaae nærmere ind paa Navnenes Betydning; det anförte tjener kun til Exempel.

Det Uorganiske, Sten og Malm, staaer i en ligefrem Forbindelse med Jætteverdenen; saa langt som Fortællingerne naae, i alle Sagn höre vi dem nævne og de optræde begge som lige gamle. Ofte er man, maaske gaaende ud fra en uklar Tanke om en Stenalder der gik forud for Jernalderen, bleven forledet til at troe, at Jætternes ældste Vaaben tænktes at være af Sten og ikke af Jern; men dette er en urigtig Forestilling, saa sandt som Jernet er ligesaa gammelt som Stenen og Ilden er Menneskets Ledsager fra dets tidligste Perioder; ogsaa see vi at vore Digtere fra de ældste Tider bevæbnede Jætterne med Jernvaaben og satte dem paa mangfoldige Maader i en ligesaa nöie Forbindelse med dette Metal som med Stenen. I en nöie Ideeforbindelse hermed staaer det, at flere af Landnamsmændene sættes i Forbindelse med Jernet; flere af dem vare Jernsmede, og ikke alene staaer denne Forretning altid i Forbindelse med et eller andet dæmonisk Væsen hos den paagjældende Personlighed, saaledes

som vi læse om Skallagrim (vi have ovenfor anfört Stedet, idet vi ogsaa der have berört samme Gjenstand), men Jernet selv staaer i en mystisk Forbindelse med Hexeri og det i Oldtidens Öine dermed udentvivl forbundne Fænomen, Vulcaniciteten. Denne Forbindelse möde vi tre Gange i Landnamsbogen; 1, Seltborer var bleven gammel og blind og gik sent ud en Aften, og saa at en Mand roede ud i Kaldarflodens Munding paa en Jernbaad, stor og grum at see, og gik der op til en Gaard ved Navn Hrip, hvor han gravede i Aabningen paa en Faarefold; men om Natten udbröd der vulcansk Ild, som ödelagde Gaarden og dannede den Lavamasse som nu kaldes Borgarhraun, ÍS I 78. - 2, Molda-Gnup var Jernsmed og netop i hans Landnam vældede der Ild frem af Jorden, sst. 270, i den samme Egn, hvor der senere, 1783, fremvældede en Lavamasse, den störste man véd at have udflydt paa én Gang. - 3, Navnet hafnarlykill betyder ordret Havnenögle, hvorved man maa tænke sig et Redskab af Malm eller nærmest Jern; men netop denne Hrafn hafnarlykill forudsagde et Ildsudbrud (vulcansk): hann vissi fyrir elds uppkvomu, sst. 269. I Olaf Tryggvasons Saga c. 37 (Hkr. fol. I 229) fortælles der om den Mand, som Harald Gormsson sendte i hamfarir til Island (vi have nævnt det för); da han vilde gaae op paa Reykjanesset, kom der imod ham en Bjergrise med en Jernstok; men netop dette Sted har fra Arilds Tid været bekjendt for vulcanske Eruptioner; i islandske Annaler nævnes Vulkanudbrud i Söen for Reykjanes Aarene 1211 (1210, 1219), da man fandt der nye Öer, men andre vare forsvundne som för havde været der, 1223, 1226, 1238, 1240, 1422 (da der ogsaa kom en ny Landstrækning op af Havet), i et af disse Udbrud sank en stor Del af Reykjanesset. Denne Forbindelse imellem Jern og Ild bliver klar, naar vi betænke, at störknede Lavamassers Slakker og Brokker ligne Jern; Lava hedder hraun, der betegner noget brændt, beslægtet med et gammelhöitydsk Ord royn. Med Hexeri staaer Jernet

i Forbindelse: Stenröd den ramme var Jernsmed og hjalp mange Mennesker imod Hexe, hvor andre ikke mægtede noget, ÍS I 211-212. Lodmund den gamle stikker sin Stav ned i Vandet, som han vil standse og bider i Ringen; baade denne og Stavens Spids maa have været af Jern. Sagnet siger at Þrasi, en hexekyndig Mand, boede i Skógar, da Lodmund var bleven gammel; en Morgen saae Þrasi at en Oversvömmelse af Bjergströmme nærmede sig; han styrede da Vandströmmene med Hexeri öst for Sólheimar, hvor Lodmund boede; men Lodmunds Træl saae det og sagde at Havet væltede sig fra Norden ind paa dem. Lodmund var da blind; han bad Trællen bære det hen til sig, som han kaldte for Sö, i et Ösekar, og da han bragte det, sagde Lodmund: ikke synes jeg at dette er Sö. Derpaa bad han Trællen om at fölge sig hen til Vandet ‚og stik min Stavspids ned i Vandet'; en Ring var i Staven og Lodmund holdt om Staven med begge Hænder, men bed i Ringen; da begyndte Vandene at falde vest for Skógar igjen; derpaa afvendte de begge Vandet hver fra sig, indtil de traf sammen ved en Bjergklöft og forligtes da saaledes, at Floden skulde falde den korteste Vei til Havet; den Flod hedder nu Jökulsá og skiller Landsfjerdingerne ad, ÍS I 250-251 (naar der sst. p. 273 staaer at denne Flod *för* hed Fúlalækr men kaldes *nu* Jökulsá á Sólheimsandi, saa er det ikke rigtigt, thi denne Flod har hele Tiden baaret begge disse Navne iflæng); dette Sagn lever endnu paa det vedkommende Sted; der er en lille Fjeldryg, som kaldes Loðmundarsæti og ligeoverfor en anden, kaldet Þrasaháls, hvor man siger at de have foretaget denne Sag. Den omtalte Flod er farlig at passere, smudsig af Farve og fuld af contraire Strömninger og Hvirvler, hvilket tilskrives de to Hexemesteres Leg. Ved Skógar er en Fos, kaldet Skógafoss, hvorunder man siger at Þrasi har hensat en Kiste fuld af Guld og Kostbarheder; för kunde man see Enden af Kisten, og efter Midten af det 17de Aarhundrede prövede nogle paa at faae fat i den, men

ved det förste Forsög syntes dem deres Gaard at staae i lys Lue, noget som næsten altid hændes, naar skjulte Skatte skulle hæves; de begave sig atter derhen, og bragte det saa vidt, at de fik fat i den Ring, som var i Enden af Kisten, men da de vilde trække den til sig, gik den lös, saa at de beholdt ikke andet end Ringen, som nu skal være i Kirkedören paa Skógar, Íþ II 80. Flere lignende Sagn have vi om Oprindelsen af Ringe i Kirkedöre, og ældgamle Sagn berette ogsaa om en saadan Remotion af Guld og Sölv, som til Exempel de om Ketilbjörn den gamle, Skallagrim og Egil, Thorolf sleggja (Vatnsd. c. 28) og flere. Et islandsk Sagn, der dog neppe er en Reminiscens fra Lodmund, lader en gammel og blind Præst stikke sin Stav i Stranden, ganske som Lodmund gjorde, og paa denne Maade bringe en Hvalfisk op paa Land, Íþ 87; dette Sagn gjengives paa Dansk i AT 1860-63 p. 233 flg. Med Jernsmed-Egenskaben fölger ogsaa hamremi og Berserkegang, som hos Skallagrim. Et Moment i Landnama maa vi fremhæve, som er mærkværdigt, skjönt det kun én Gang forekommer, nemlig Ævars Kamp eller Brydning med Sönnen Vefreyd, ÍS I 185-186. Vefreyd kom senere til Island, og Ævar kjendte ham ikke, da han kom til sin Fader; de brödes da saa, at Husets Bjelker lösnedes af Fugerne, da först sagde Vefreyd, hvem han var. An bogsveigir brydes med sin Sön Thorer (háleggr), indtil de kjendes ved hinanden, FaS II 358. Bue kæmper med sin Sön Jökul, der saaledes imod sin Villie bliver hans Banemand, ÍS II 456-458. I Riddertiden finde vi det samme, saaledes kæmper Hildebrand med sin Sön Alibrand, Didr. 345-347, hvilket man ikke maa forvexle med Tvekampe som dem Didrik holdt med andre Mænd. Kamp eller Brydning finder næsten altid Sted imellem Utilegumænd og den der forvilder sig til dem, skjönt her er ikke Tale om en Kamp imellem Fader og Sön.

Den jættemæssige Væxt, som enkelte Landnamsmænd og andre Fornmænd have faaet ved igjennem Aarhundreder

at gaae igjennem Folkemunde og bevares af Sagnet, er ikke mere underlig end den hexemæssige Kraft, som godkjendes af de gamle Sagaer selv. Vi skulle nu hidsætte nogle Exempler herpaa.

Om Hrafna-Flóki, en af Islands Opdagere, fortælles der, at han havde været saa stor, at han havde skrævet tvers over Thorskafjorden; de Steder, hvor han saaledes steg over Fjorden, kaldes nu Flókavellir og Flókagnýpa, Íþ II 75.

Vífill er et ældgammelt, sagnmæssigt Navn, skjönt det uden Tvivl er blevet baaret af historiske Personer. Den förste Vífill, som vi kjende, var Fader til Viking, hvis Sön Thorsten var Fader til Frithjof den Frækne. Her have vi elementære Begreber; Viking er = Vikingen, Vikingebegrebet eller den förste egentlige Vikinge-Idee; men Vífill er beslægtet med ‚at veifa', svinge; vífl er den Kjep som Vaskerkonen svinger for at banke Töiet dermed; vifr kaldes Sværdet, det svungne. Vífill er altsaa den bevægelige, den ustadige, og at herved maa forstaaes en Personification af Söen, slutte vi deraf, at hans Sön var Viking, thi Vikingen er Havets Sön. Som det bevægelige Element er Söen Vífill, som det frygtelige er den Ægir. Eideren kaldes ‚Fífeldor' ɔ: Vífilsdyr = Ægisdyr; ligesaa urigtigt som smaglöst er det at kalde Eideren paa Islandsk ‚Egðirá', thi dette er kun en Fordreielse af den latinske Form Egidora, der igjen er fordreiet af det skjönne Ægisdyr. Naar fifel, som Jacob Grimm antager, DM 219, kunde blive til wiegel, saa er dermed given en Overgang fra f til v, og vi have da baade vífill og fífill, der er et islandsk Plantenavn (leontodon taraxacum); denne Plantes udelte og bladlöse Stængel bærer en stor og smuk Blomsterkrone, der svinger frem og tilbage for den mindste Vind. Det tilsvarende Hunkjön er fífa, Kjæruld (Eriophorum). Fífl, Fjog, er vistnok i Grunden det samme Ord. Dette synes mig en naturligere Derivation, end dersom man skulde falde paa at aflede denne Plantes

Navn af fif, der er et af Jordens Navne (maaske ikke andet end Fífi, Fife i Skotland, der da anvendes paa Land overhovedet, saaledes som den gamle Digtekunst tillader det), og forklare fífill ved ‚Jordens Sön', og fífa ved ‚Jordens Datter'. Men ligesom den ældgamle Vífill, der var Kong Haloges Landeværnsmand og boede paa en Ö, upaatvivlelig staaer i Forbindelse med Havet, saaledes finde vi det samme Forhold ved den Vífill, som kom med Ingolf til Island, og fik en Bolig paa Vifilsstad, der ligger et langt Stykke Vei fra Havet. Vifil var Ingolfs Frigivne, og hvad der nu kaldes Vífilsstadir, kalder Landnamsbogen Vífilstóptir. Vifilfell (Vifils Fjeld) hedder et kuppelformet lille Bjerg, der ligger igjen et langt Stykke Vei fra Vifilsstadir oppe i Landet. Sviðholt hedder en Gaard paa Alptanæsset, og man angiver den som en Landnamsjord, skjönt den ikke nævnes i Landnamsbogen (den kan godt være en secundær Landnamsjord, som det er Tilfældet med Vifilsstadir), der boede en Mand ved Navn Sviði, og han og Vifil roede altid sammen for at fiske, alene paa en otte Aarers Baad. Sviðholt ligger tæt ved Söen, men Vifilsstadir en halvanden Mils Vei oppe i Landet, og Vifilfell igjen noget længere fra Vifilsstadir; skjönt nu Vifil havde en saa lang Vei at gaae, saa gik han dog ikke desto mindre hver Morgen op paa Fjeldet, som bærer hans Navn, for at see, hvordan Veiret vilde blive; mærkede han da den mindste Sky paa Himlen, saa roede han ikke ud. Engang blev Vifil og Sviði enige om at oprette et Med eller Fiskegrund, hvor de bedst kunde fiske. Da kastede Sviði Benet af et Faar hen fra sin Gaard, og det faldt i Söen fire Mil fra Land; Vifil kastede ogsaa et lignende Ben fra Vifilsstadir, og det faldt i Söen tre Mil fra Land, thi han havde ogsaa en længere Vei til Söen; saaledes blev der en Mils Distance imellem Benene, og dette er den Fiskegrund, som nu kaldes Svid. Men da der forekom dem en uforholdsmæssig Dybde imellem Benene, saa udfyldte Sviði

den derved, at han kastede sin Vante hen, og den danner saaledes Bunden i Havet paa dette Sted.

Et interessant og i flere Henseender udmærket Sagn haves om Þórdís spákona. Denne Kvinde spiller en Rolle i Vatnsdælasaga og Kormakssaga, hvor hun beskrives som en ildesindet Kvinde, illa lynd, et Udtryk som har sin Grund i det Hexeri, som hun udövede, hvortil ogsaa Tilnavnet spákona sigter. Hun levede samtidig med Gudmund den rige paa Möðruvellir, altsaa paa den Tid da Njals Sönner vare i fuld Flor; hun var viis og fremsynet og saa mægtig, at man lod hende afgjöre store Sager og Stridigheder; i hendes District maatte alle rette sig efter hendes Villie. I Vatnsdæla fortælles at hun havde en sort Kappe, der gjorde den usynlig, som tog den paa, altsaa en Tarnkappe; og en Stav, högnuðr, der ved at beröre Folks Kind borttog og gjengav Hukommelsen. I Kormakssaga fremstilles hun ogsaa som mangfoldig hexekyndig. Hun boede paa Gaarden Spákonufell, og ovenfor Gaarden er der et Fjeld af samme Navn, begge opkaldte efter hende. Fra ældgamle Tider af kaldes ‚Spákonuarfr' den Andel, som flere Kirker i denne Egn eie i Forstrandsrettigheder til Hval og Drivtömmer, hvilket siges at være Gaver fra Thordis. Hun var ‚sine Venners Ven og sine Fjenders Fjende'. Ifölge Sagnet i Íþ II 89 var der i hendes Tid en Præst paa Hof, som, ligesom flere, ansaaes for en klog Mand. Han eiede et graat Hunfaar, der af sin Farve blev kaldt Graakolla, og som han holdt meget af; det fulgte ikke med andre Faar paa Græsgangene, men holdt sig alene for sig selv; det kjendte Præsten og fulgte ham ofte en lang Vei, ligesom en Hund. Det ovennævnte Bjerg Spákonufell er saa steilt, at det synes umuligt at komme derop; i Fjeldets Nordside ere de saakaldte Löndale, Leynidalir, hvor der er gode Græsgange og noget Kratskov, skjönt de ligge meget höit. Thordis pleiede hver Dag at gaae op under de steile Klippevægge, hvorfra hun kunde overskue det hele Land og det udstrakte Hav

indtil de fjerne Hornstrande; her sad hun og kæmmede sit Haar med Guldkam.[1] Præstens Graakolla opdagede snart de gode Græsgange i Löndalene, som Thordis tilegnede sig ligesom hele det övrige Fjeld; dette kunde Thordis ikke lide og jog Faaret gjentagne Gange bort, men det vendte stedse tilbage. Da varskoede Thordis Præsten, at han skulde tage sit Faar bort fra hendes Græsgange. Præsten, som ikke var nogen særdeles Ven af Thordis, svarede vel at han troede at Graakolla ikke anrettede saa store Ödelæggelser, at Thordis kunde lide nogen Skade derved, men sögte dog at forhindre Faaret fra at söge Græsgangene, hvilket imidlertid ikke lykkedes. Graakolla pleiede at komme hjem af sig selv hver Aften, men en Aften kom den ikke; heller ikke den hele næste Dag. Præsten anede da at der maatte være Ugler i Mosen; der blev altsaa sögt efter Graakolla, som fandtes död i Löndalene; Thordis havde kastet efter den med en stor Klippeblok, som havde knækket hvert Ben i Faaret. Da Præsten erfarede dette, tog han sig det saa nær, at han blev syg og bröd sig ikke om noget Menneske. Noget senere kalder han sin Faarehyrde til sig, thi ham troede han bedst, og giver ham sin Vante, med Befaling at gaae med den hen paa Spákonufell og lade den falde vester af Bjergryggen, saaledes at den kom i Ryggen paa Thordis, just som hun var i Færd med at kæmme sit Haar, og skulde han sige at dette skulde hun have til Tak fra Præsten paa Hof for Behandlingen af Graakolla. Hyrden gik og udrettede sit Ærinde; men da han lod Vanten falde, berörte den ganske let Bjergryggen, saa at der hörtes en Lyd; da saae Hyrden, at Thordis, som sad under Klippevæggen og kæmmede sit Haar, slog dette fra Ansigtet og saae op, hvorved hendes

[1] Guldkammen er egen for Jættekvinder og fortryllede Væsener. FaS III 480, Íþ 71, 316, 321, 336, 343, 345, 440, 479. Haarets Kæmmen og Guldkam forekommer ogsaa i mange Eventyr, see DM 915, 918.

Blik faldt paa ham; da faldt han i Afmagt og laa saaledes længe om Dagen uden Bevidsthed. Men da han kom til sig selv igjen, saae han at Thordis laae död under Klippevæggen: Præstens Vante var bleven til en svær Klippeblok og havde sönderbrudt hendes Ryg. Derpaa gik Hyrden hjem og fortalte Præsten hvorledes det var gaaet; men Præsten blev strax rask igjen og stod op af Sengen. Der fortælles, at Thordis anede sit forestaaende Endeligt, efter at hun havde dræbt Graakolla; derfor havde hun taget sin Kiste, hvori hun gjemte alle sine Kostbarheder og Gods, bragt den op paa en Afsats i den steile Klippevæg og ladet Nöglen staae i Nöglehullet, og sagt, at den Kvinde skulde eie Kisten, med alle Kostbarhederne, som ikke var döbt i den hellige Trefoldigheds Navn, og som intet kjendte til den sande Gud; da vilde hun med Lethed kunne aabne Kisten og tage alle Rigdommene. Men for alles Öine synes Kisten at være et Klippestykke med en Tap i: det er Nöglen, som ingen endnu har dreiet i den Laas. (Dette stemmer rigtignok kun daarlig med den ovennævnte Beretning om de Foræringer, som Thordis skal have givet til Kirkerne; sml. FmS I 255).

Her have vi, foruden Landnamsbogens c. 2, 14 utydelige og Vatnsdælasagas c. 36 tydelige Beretning, endnu en Fortælling om Bjergskred, hvis Iværksættelse vi ovenfor have betegnet som hexemæssig af den Grund, at Bevirkelse af Naturrevolutioner ligge udenfor Menneskets Magt. Fremdeles forekommer det knusende Blik, hvorom senere, ligesom ogsaa Beretningen om Kisten nævnes baade der og i analoge Exempler ovenfor (om Þrasi).

Thorbjörn Kolka var Landnamsmand, ifölge Landnamsbogen, men andet staaer der ikke om ham end at han tilegnede sig Kolkumyrar og boede der saalænge han levede. Adskillige Stedsnavne erindre endnu om Thorbjörn: Kólka, Navnet paa en lille Husmandsgaard, Kólkumýrar, Kólkunes, Kólkuhóll, Kólkutjörn, Kólkuker, Kólkusker. Hafnabúðir hedder en Fiskerplads paa Skagen, i Nærheden af Kolku-

myrar, og der sees endnu Resterne af mange Fiskerboder fra gamle Dage; derhen kom Thorbjörn Kolka sædvanlig for at roe ud paa Fiskeri, men ikke havde han noget Samkvem med andre end Bonden der paa Stedet. Thorbjörn roede alene paa en otte Mands Baad, andre sige paa en Stenbaad, og længere ud paa Havet end de fleste andre. En skjön Dag roede alle fra Hafnabudir, og deriblandt Thorbjörn og Bonden med sine Mænd, hver paa sit Skib. Olboge kaldes den fjerneste Fiskegrund, omtrent tre Mile fra Land, og derhen roede alle den Dag; kun Thorbjörn roede meget længere ud som han pleiede. Lidt efter Middag, imedens alle endnu laae stille og fiskede, begyndte Skyer at optaarne sig paa Fjeldene, dernæst begyndte Söen at kruse sig for enkelte Vindstöd, og man saae Stövet hvirvles op fra Bjergene; og efter en kort Tid var Veiret voxet op til en Storm, Bölgerne skjulte Bjergene og alle sögte til Land med Undtagelse af Bonden paa Hafnabudir og Thorbjörn, som laa meget længere ude. Noget efter seer Bonden, hvor Thorbjörn kommer roende, og syntes ham hans Baad skyde en antagelig Fart. Da han kommer paa Siden af Bonden, holdt han Aarerne op og sagde: Ville Hafnemændene ligge her til iaften? Bonden svarede, at det ikke var saa, men at de ikke tröstede sig til at kæmpe imod Stormen. Da dreiede Thorbjörn sin Baad hen til Hafnemændene og kastede til dem sin Fiskesnor og sagde, at de skulde gjöre den fast. De surrede den fast under alle Rorbænkene, og nu begyndte Thorbjörn igjen at roe. Stormen voxede med hvert Öieblik. Da strakte Thorbjörn det ene Ben frem, og syntes Hafnemændene Skibene buse frygtelig frem. Da de havde faret saaledes nogen Tid, syntes Thorbjörn det gik dog for langsomt, og nu strækker han begge Benene frem og siger: Bedre maa man tage fat, hvis det skal hjelpe, thi mangen Kvinde vil blive Enke iaften paa Hafnabudir; han roede da saa stærkt, at han strakte sig helt ud og Hafnemændenes Skib foer lige igjennem Bölgerne, saa alle maatte öse Van-

det ud af det, hvis det ikke skulde synke. Da de kom til Land, vare de alle saa trætte af Kulden og Vandet, at de ikke kunde trække Skibet op paa Land; Thorbjörn bar derfor alene begge Skibene op i Nöstet. Da sagde Hafnebonden: Hvad vil du have i Lön, Thorbjörn, for at have bjerget vort Liv? Derpaa har jeg slet ikke tænkt, sagde Thorbjörn, men jeg negter ikke, at Hænderne gjöre mig lidt ondt. Bonden takker ham og gaaer hjem; den næste Dag bragte han Thorbjörn tredive Alen Vadmel og sagde, at han skulde have det til Vanter. Knapt er det maalt, sagde Thorbjörn, thi der mangler til alle Fingrene. Bonden föiede da ti Alen til, saa at Thorbjörn var vel fornöiet. Thorbjörns Spaadom gik i Opfyldelse, thi alle Baade forgik den Dag, med Undtagelse af hans og Bondens. Da Thorbjörn var bleven gammel og udygtig til at roe paa Fiskeri, roede han med sin Baad vest for Kolkunes, hvor han lod den krænge, omtrent tyve Favne fra Land, og vadede derpaa iland, skjönt Vandet er fem Favne dybt imellem Landet og det saakaldte Kolkuskær, der ikke er andet end Thorbjörns Baad og har omtrent en saadan Skikkelse; den er tyve Favne i Længden og ti i Breden; da Thorbjörn havde vendt Baaden om, skal han have sagt, at naar Kapellet i Hafnir blev revet ned, vilde den Mand boe paa Kolkunes, som det vilde lykkes at vende Baaden op, og den vilde da bringe ham den samme Lykke, som den havde bragt ham selv. Til Mading havde Thorbjörn „Fuglelever og Flyndretarme, Menneskekjöd i Midten og Mus paa Krogens Spids".

En udförlig og nedskreven Saga, som skildrer sine Helte som normale Mennesker, forhindrer Sagnet fra at gjöre disse til Jætter; men den kan ikke forhindre, at der jo tilföies adskillige sagnmæssige Ting om dem. Saaledes kommer Flose ind i Jætteverdenen uden at hans menneskelige Personlighed lider derved: Da han red fra Njálsbrenna, siges han at have skjult sig i Fjeldet Þríhyrning (Triangelen) og ladet sine Heste græsse i den Dal, som efter ham kaldes

Flosadal; selv opholdt han sig i en Hule i Bjerget, kaldet Flosahellir, der endnu sees og er omgiven af saa steile Klippevægge, at man ikke kan komme til den uden i et Toug. Der efterlod Flose en Guldkiste, og sagde at kun den skulde nyde det Guld, som bar hans Navn. En Bonde sögte at komme i Besiddelse heraf; han kom i Hulen, og fandt en Kiste med Nöglen i Nöglehullet; han lukkede den op, men den var fuld af Vidielöv. Bonden blev vred og tænkte han skulde ikke komme der igjen og lade Flose holde sig for Nar. Dog fyldte han en Vante med disse Blade, men da han kom ned paa Sletten, var det pure Sölv. Dog vovede han sig ikke igjen derop, da han troede at han vilde udsætte sig for en eller anden Fare. Dette Sagn kan vel være meget gammelt, og det kunne vi antage af de mange Steder, som bære Floses og andre Folks Navne, og som hverken nævnes i Njála eller i andre Sagaer, thi Sagaerne melde ikke alt hvad der er blevet fortalt i Folkemunde.

Derimod indbyder Gretters hele Væsen og Liv til at gjöre en Jætte af ham og mange Steder i hans Saga vidne om, at Sagamanden kun med Möie har afholdt sig fra at skildre ham saaledes; det er de historiske Omgivelser som gribe hæmmende ind. Dog maa man her bemærke, at Gretter gik aldrig Berserkegang, han var ikke hamramr, og fri for alt Hexeri; derimod kæmper han med Trolde og befatter sig meget med at hæve store Stene op fra Jorden, saa at man næsten over hele Island viser saadanne Stene, der före Navn af Grettistak og Grettishaf; om en Brydning med Stene fortælles ogsaa om Arngrims Sönner, der alle vare Berserker, FaS I 416. Paa en Tind af Svinadalsfjeldet i Borgarfjorden er en Sandslette, bestaaende af gult og hvidt Sand; det hvide har Form af en Skjorte paa Bleg, og der siges, at det har faaet denne Farve deraf, at da Gretter gik i Bad engang, havde han taget Skjorten af og bredt den der paa Fjeldet; dette kaldes siden Grettersskjorte; en anden Grettersskjorte er i Stadfjeldene i Skagafjorden. Ogsaa skal

Gretter have klattret op paa en höi Bjergtind i Öxnadalen og hængt der sin Kniv og sit Bælte og sagt, at den skulde have det som kunde hente det; dette jættemæssige Sagn gjentager sig med ringe Forandringer ved flere andre, som Geirmund heljarskinn og flere.

Af Laxdælasagas c. 38 fremgaaer, at Udtrykket útilegumaðr anvendes om en Forbryder, der ved at drage hen til öde og ubeboede Egne havde unddraget sig Straf; i Vatnsd. c. 41 sammenstilles útilegumenn og ránsmenn, hvilket falder sammen med markamenn ok stigamenn, FmS V 46, stigamenn og ránsmenn, sst. 47, ránsmenn ok útlagar, sst. 95, markamenn ok illvirkjar, Grett. 95, ránsmaðr ok spellvirki ok stigamaðr, FmS IV 337, illvirkjar, FaS II 132, spillvirkjar, FaS III 542, úthlaupsmenn eðr illvirkjar, Vatnsd. c. 1, spellvirki, sst. c. 3; i Stjörnu-Odda draumr c. 3: illvirkjar, víkíngar og stigamenn om Garp og Gnyr, der havde ‚lagzt út' paa Jöruskov, og vare altsaa útilegumenn, som de ogsaa kaldes sst. c. 4; de kaldes ogsaa þjófar, Tyve, forsaavidt de rane eller stjæle fra Folk, Vatnsd. c. 41 og i den islandske Folketro ere þjófadalir og þjófahellir befolkede med útilegumenn, Íþ II 104, 161; i Vopnfirðingasaga: Svartr ‚lagðist út' formedelst Drab. Saadanne Exempler, hvoraf vi vilde kunne anföre mange flere, vise tydelig, at alle disse Ord anvendes om det samme Begreb, nemlig dels om Forbrydere, dels om dem som sloge ind paa denne Vei for at berige sig; i andre Tilfælde var det Folk, som flygtede med eller bortförte en elsket Kvinde og ikke havde andet Tilflugtsted end Fjeldenes Ensomhed, som Thorkel þurrafrost, der opdrog Sigmund Brestersson, FmS II 102-104; Arnljot Gellinas Fader var ogsaa flygtet fra Bygden formedelst Drab, FmS IV 336. Hertil kunne vi med fuldkommen Ret regne Skoggangsmænd, Fredlöse, som Gretter og Gisle Sursson, skjönt en Dom var gaaet over dem og de formedelst deres omflakkende Liv havde en anden Character eller staae for os i en anden Belysning end hine, som le-

vede i Ensomhed og Ro paa et bestemt Sted; de nærme sig Landnamsmændene ikke alene som Flygtninger, men ogsaa derved at de maatte erhverve ubeboede og ubekjendte Lande, skjönt de ikke toge dem i Besiddelse ved Formaliteter — det gjorde heller ikke alle Landnamsmænd. Undertiden optræde disse Flygtninger eller Fredlöse som útilegumenn i store Masser, hvilket minder os om Jomsvikingerne; saadanne ere Hörd og Holmverjerne: de havde de Love, at enhver skulde kastes ned af Klipperne som var længer syg end tre Nætter (Dage), og alle skulde gaae hvorsomhelst hen som Hörd eller Geir vilde, ÍS II 74; desuden have vi Hellismændene og Kroppsmændene, store Röverbander som vi neppe kjende mere end af Navn, ÍS I 61, 67; andre Hellismenn nævnes i ÍS I 182, de samme som omtales i Vatnsd. c. 41. Alle disse Folk optræde som egne, fra det lovbundne Selskab adskilte Flokke, tilegnende sig nye Landstrækninger, fölgende egne Love og vedligeholdende en uafbrudt Kamp med den Stamme, som de havde forladt; de staae i et klarere Lys for os end de egentlige útilegumenn, thi imedens disse egentlig ere ideelle Begreber, og som saadanne aldeles enestaaende i al Folketro, saa staae hine, som historiske Personer, i en virkelig Forbindelse med de övrige Mennesker. Forskjellen er indlysende nok, men at denne Folketro har sin Rod i de Fredlöses Existens, er hævet over al Tvivl.

Det vilde være et vanskeligt Arbeide at beskrive Islands Natur for dem, som aldrig have været der, og et endnu vanskeligere at bibringe Folk noget tilsvarende Indtryk ved en saadan Beskrivelse.. Et vildt Land, frit for Civilisation og Barbari, fuldt af den Frihed, som alene boer i den frie Natur, er det mindre skikket til at bringe Aanden hen til de blidere Fölelser, som visse, af en yndig og blomstrende Vegetation forskjönnede Naturformer opvække, end til at hensætte den i en mörk og anelsesfuld Tilstand, der dog under visse, af Aarstiderne altid betingede Forhold ikke

mangler den vemodige og længselsfulde Stemning, der ligesom danner Klangbunden i enhver ægte og folkemæssig Poesie. Vi tage neppe Feil, naar vi gjöre den Bemærkning, at af ethvert Lands Sagn kan man slutte sig til dets Naturforhold. Intet Træ yder her Vandreren sin Skygge; alt er bart og nögent, men det samme möder man jo i alle, selv de sydlige Bjerglande: i Skotland, paa Orknöerne, i Spanien og Grækenland; ligesom Sagnenes Tone og Aand gaaer igjennem alle Nuancer, fra det rædsomste Bælmörke til en skyfri Klarhed, saaledes vexler Luftkredsen her, nu erindrende om Vesterlandenes[1] Taage, nu om den italienske og græske Himmels rene Glands; de lange Vinternætter dels formörkes af uimodstaaelige Sneestorme, dels gjennemvæves de af flammende Nordlys. Naar man i den lyse Sommernat rider over Fjeldveiene, over höie, bölgeformige Bakker, eller gjennem dybe, ubeboede Dale, medens höie Isbjerge i det Fjerne straale med rödlig Lue i den forlængst nedgaaede Sol og kaste de mörke Slagskygger hen over det umaadelige Rum, da tvinger Naturen Mennesket til at tage Del i dens höitidelige stille Frihed; uantastet af Verdens Tummel og Larm bevæger man sig i den frygtelig skjönne Ensomhed, hvor ingen Fugl ryster Luften med sin Stemme og ingen Bölge bryder Stilheden med sin Klang. Under saadanne Forhold frembyder Landets ubeboede, endnu meget ufuldstændigt bekjendte Indre et vidt Spillerum for Fantasien. Det svarer til den Saga, hvis Virkelighed forlængst er forsvunden, og det gjemmer en, som endnu lever. Her hensætter Folkets Indbildningskraft, vedligeholdende og gjenoplivende de gamle Minder og glemmende den raae Virkelighed, hele Landstrækninger, befolkede med Væsener, der staae paa Grændsen imellem Mennesker og Dæmoner; Egne, der ere uafhængige af Jordbundens Ufrugtbarhed og Luftkredsens Ubestandighed, hvor grönne Enge og Bjergsider staae i en evig Flor og

[1] Irlands og Skotlands.

vandklare Bække risle, aldrig bedækkede med Sne eller Is, imedens Vintren raser udenfor denne magiske Kreds med nok saa megen Voldsomhed. Disse fantastiske Egne er det som den islandske Folketro kalder „huldir dalir' eller „leynidalir', skjulte Dale, eller ogsaa med et betegnende Udtryk „yfirskygðir dalir', overskyggede Dale, fordi deres Beboere holde over dem et hemmelighedsfuldt Mörke, hulinshjálm; de skjules for Mennesker og opdages ikke uden af dem, som deres Beboere ville tilstede Synet af dem, og selv naar Mennesker opholde sig der, kunne de i enkelte Tilfælde ikke sees saaledes som de i Virkeligheden ere. (Kun meget faa Sagn tale om Sneveir i en saadan Dal).

Vi have rigtignok ovenfor betegnet útilegumenn, saaledes som vi her skulle omtale dem, som yngre end Sagaerne, men vi skylde Sandheden at bemærke, at alle saadanne Betegnelser ere yderst usikkre. Det er kun negative Grunde, vi her have at stötte os til; deraf, at de sagnmæssige útilegumenn ikke forekomme i Sagaerne, have vi dog ingen Ret til at paastaae, at man ikke troede paa deres Tilværelse, thi, som vi för have sagt, indeholde Sagaerne kun meget lidt af Fortidens Aand og Tro. Vi have ingen Ret til at ansee, at Forestillingen om útilegumenn eller nærmere om de skjulte Dale har sit Udspring af Grettissaga og Bárðarsaga, fordi saadanne Dale nævnes der; men det som vi deraf see, det er netop det, at denne Tro existerede allerede dengang disse Sagaer bleve förte i Stilen eller forfattede og altsaa kan være meget ældre. Da imidlertid disse Sagaer og den yngre Ármannssaga indeholde de ældste Vidnesbyrd herom, skulle vi anföre de herhenhörende Steder deraf.

Grettissaga cap. 61: „Om Efteraaret drog Gretter til Geitland og ventede der, indtil Veiret blev bedre, da gik han op paa Geitlandsjökelen og tog Retningen hen ad Isbjerget imod Syd-Ost, og förte med sig en Kjedel og Fyrtöi. Man troer at han har gaaet efter Hallmunds Anvisning, thi denne havde Kundskab om mange Egne. Gretter

gik indtil han traf paa en Dal i Jökelen; denne Dal var lang og smal og allevegne indesluttet af Isbjerge, som hang ud over Dalen. Han steg ned etsteds og saae da skjönne, græsbevoxede Bjergsider og smaa Kratskove. Der vare varme Kilder, og han sluttede, at vulcansk Ild (jarðeldar) var Aarsagen til at Jöklerne ikke lukkede sig over Dalen. En liden Elv randt langs hen ad Dalen, og flade Græsvolde strakte sig paa begge Sider af Elven. Der var Solen kun en kort Tid (om Sommeren; nemlig formedelst de höie Fjelde), men han kunde ikke tælle alle de Faar, som der vare i Dalen. De Hjorder vare meget bedre og federe end han havde nogensinde för seet. Gretter indrettede sig nu der, og byggede sig et Hus af det Træ, som han kunde faae dertil. Han slagtede Faar, for at have Mad; og et Faar dèr var ligesaa godt som to andensteds. Et graat Hunfaar var der med et Lam; Moderen forekom ham udmærket paa Grund af sin Væxt, og han havde stor Lyst til at tage Lammet, og saa gjorde han. I Lammet var der 40 Pund Fidt, men dog var dets Kjöd endnu bedre. Men da Moderen havde mistet Lammet, klattrede hun op paa Gretters Hus hver eneste Nat og brægede, saa at han havde ingen Ro til at sove. Han fortröd meget at have slagtet Lammet, formedelst den Uro som han maatte udstaae derfor. Hver Aften i Tusmörket hörte han en Hyrdestemme som kaldte paa Faarene, men disse löb da altid til sin bestemte Plads. Saa har Gretter sagt, at for Dalen raadede en Halvjætte (blendíngr), en Thurs ved Navn Thorer, og paa hans Ord var Gretter der; efter ham kaldte Gretter Dalen Thorersdal. Han sagde, at Thorer havde haft Döttre, med hvem Gretter morede sig; det kunde de godt lide, thi der kom ikke mange. Men ved Fastetiden gjorde Gretter den Bestemmelse, at man da skulde spise Faarelever og Fidt. Intet mærkværdigt tildrog sig der om Vinteren. Da fandt Gretter det saa ensomt, at han kunde ikke holde det ud; han gik derfor bort fra Dalen og i Syd tvers af Jökelen, og kom da hen til Midten

af Skjaldbreds Nordside. Der opreiste han et fladt Klippestykke og huggede derpaa et Hul, og sagde, at naar man lagde sit Öie ved Hullet, saa kunde man see hen i den Bjergklöft, som gaaer ud fra Thorersdal". Saaledes er denne Beretning, og det er ligesaa klart, at den ikke er opfunden af Sagamanden, som at den er et Fantasiebillede, derom vidner hvert enkelt Træk: vel ere der varme Kilder paa Hveravalle, men en vulcansk Jordvarme kan ikke frembringe en rig Græsvæxt midt i Isbjerge; der vilde da være et evigt Vandlöb og Smelten, indtil Isbjerget ikke mere var til — vi have Exempler nok herpaa iblandt de americanske Vulcaner og Hekla; Isbjerge dannes heller aldrig saaledes at der kan være Tale om at en Dal lukkes derved oventil — det er ikke engang værd at tale nærmere herom.

Ármannssaga cap. 11: „Valde hed en Mand, og blev kaldet Skuggavaldi; han boede i Valdadal; den Dal ligger i Öst fra Skjaldbred og er indesluttet af Jökler. Valde var en ramtroldet Jætte og meget hamram; han eiede mange Faar, saa at der manglede ikke i 10 eller 12 Hundreder, thi der i Dalen vare ypperlige Græsgange og Faarene gik der uden Vogter . . . . . et Forbjerg (höfði) ligger næsten tvers igjennem Dalen; der eiede Valde en stor Hule . . . . Dernæst friede Thorer til Borghild, Datter af Olaf paa Fífilsvellir; de havde för leget sammen og vare gode Venner; han fik hende og drog med hende til Valdedal; denne Dal blev siden opkaldt efter Thorer og nævnt Thorersdal".

Bárðarsaga cap. 9: Orm Skógarnefr: „han kæmpede med Thorer fra Thorersdal; den Dal er i Geitlandsjökelen".

At Kjendskab til en virkelig Dal paa det angivne Sted og med de samme locale Forhold, naar undtages dens Frugtbarhed og deslige, har været en af Grundene for disse Sagn, maa ansees som givet. Tre Gange er der blevet gjort Forsög paa at söge Dalen, nemlig 1664, da to Præster begave sig derhen og have udentvivl fundet den, men kunde ikke komme derned; 1753, da Bjarne Povelsen og den udmær-

kede Naturforsker og Digter Eggert Olafsson, Finn Magnusens Farbroder, reiste igjennem Island; men formedelst uheldigt Veir oppe paa Jökelen, Snefog og Storm midt om Sommeren, kunde de ikke finde Dalen; dog er denne Reise interessant, trykt i Eggert Olafsens Reiseværk p. 87-99. Det sidste, og med Held kronede Forsög blev gjort 1835 af forhenværende Overlærer Björn Gunnlaugsson, berömt for sit, af det Islandske Literære Selskab udgivne Kaart over Island; denne Reise findes beskreven i det islandske Tidsskrift Sunnanpóstur for 1836 p. 113-124. Herved have vi da idetmindste vundet saameget, at vi kunne opstille det som Princip i Folketroen, at naar et Sted nævnes ved Navn, saa er det virkelig dette existerende Sted, hvormeget det end er beriget og prydet med Fantasiens Blomster, men at derimod Sætninger som at Mythologiens Olymp var en anden Olymp end den virkelige og Eddaens Rín andet end den tydske Rín ere aldeles urigtige.

Det er dog ikke overalt i Islands ubeboede Strækninger, at útilegumenn troes at boe; et betydningsfuldt Moment er det, at som deres Opholdsted nævnes især de med evig Sne bedækkede Isbjerge. Det saakaldte Ódáðahraun (ordret = Forbryderlavaen), og den ovennævnte Þórisdalr (Thorersdal), der ogsaa kaldes Valdadalr og Áradalr, ere de berömteste af disse Steder; Navnet paa Ódáðahraun forekommer först i en Vise fra det 17de Aarhundrede; dette Navn skriver sig upaatvivlelig fra flygtede Forbrydere. Ódáðahraun er en Lavastrækning paa flere Kvadratmile, fuld af Klöfter og Dale og i Grunden aldeles ubekjendt; enkelte Folk siges at have reist der tvers igjennem, hvad der godt kan skee uden at de nærmere lærte det at kjende; lige til de seneste Tider har man troet at see der Telte og Mennesker, der strax undgik de Reisende og forsvandt. Hvoraf Thorersdal har faaet Navn, have vi allerede omtalt; Navnet Valdadal er kommet af den i denne Tro fremragende Ávaldi (forkortet til Valdi), Sön af Ingjald i Ylfi, en Ö ved Halogaland.

Ávaldi drog til Island og var Fader til Kolfinna, som Hallfred Vandrædaskald elskede. Ávaldi blev kaldet Ávaldi skegg og Skeggávaldi (meget gammel Navnforandring), dette forandredes igjen til Skeggjavaldi og Skuggavaldi, og i denne sidste Fordreielse tænker jeg maa söges Grunden til denne Forestilling om Ávaldi som Beboer af en skjult Dal og saaledes bragt ind i Folketroen, thi ingen ældre Saga, hvor Ávaldi forekommer, hverken Landnamsbogen, Hallfreðarsaga, Vatnsdælasaga eller Olaf Tryggvasons Saga, give den mindste Anledning til nogen Mystification. Navnet Áradalr antages med Sandsynlighed at være lavet af Jon Gudmundsson den lærde († 1650), en for den islandske Folketro meget vigtig Personlighed; det maa afledes af árr, egentlig Tjener, ogsaa en Dæmon, hvorved Navnet altsaa sigter til de overnaturlige Væsener, som der tænkes at boe. Om disse Dale har Jon Gudmundsson forfattet to Skrifter: 1, um hulduplàz og heimuglega dali á Íslandi og 2, lítið ágrip um hulin pláz og yfirskygða dali á Íslandi; disse Skrifter findes i den islandske Haandskriftsamling i Stockholm 64 fol. II, see Íþ I, Fortalen p. XV. Endvidere har Jon Gudmundsson forfattet et i Island meget bekjendt og udbredt Digt, Áradalsbragr, der desværre ikke findes i Jon Arnasons Samling. Det handler om denne Dal, hvor Ávaldi skal boe, som en sælsom og hexekyndig Mand (hertil findes ikke det mindste Spor i Sagaerne), der siden blev Dalens Skytsaand, saaledes som Jon udtrykker paa en aldeles folkemæssig og sagnmæssig Maade og i Grunden meget smukt:

Skuggavaldi, skjólið þitt
skyggi nú á landið mitt,
svo enginn geti á það hitt
af öðrum landsins lýði,
forða hríðum,
forða mèr við hríðum.

Dette Vers er Utilegumændenes Bön, som de synge

hver Aften; de förste fire Linier har jeg ikke gjengivet efter Íþ II 187, da de dèr dels ere metrisk urigtige, dels forekomme de mig at være fordreiede; rigtige antager jeg at de ere i Jon Arnasons og Magnus Grimssons lille Sagnbog fra 1852, p. 89-90, og derefter har jeg gjengivet dem her; de to sidste Linier derimod ere tagne efter Íþ II 185, thi da deres Mening er at Skytsaanden skal afvende Uveir fra den skjulte Dal og saaledes fremstiller denne som Folketroen forestiller sig disse magiske Boliger, saa ere de rigtigere end den lille Samlings:

forða oss stríði,
forða oss heljar stríði,

og skjönt det i metrisk Henseende paa den ene Side er fuldkomnere end det andet, saa er det dog paa den anden Side ufuldkomnere, paa Grund af den ved Hiatus og Elision foraarsagede Stivhed. Saaledes er det rimeligt, hvad ogsaa baade Jon Arnason og Gudbrand Vigfusson antage, Íþ I, Fort. p. XV og II 161, at Jon Gudmundsson er den förste Opfinder af denne nu meget udbredte Tro om Skuggavaldi og af Navnet Áradalr, der ogsaa ifölge Jon Arnasons Bemærkning l. c. 189 er identisk med Thorersdal. Her have vi nu rimeligvis et af de sjeldne Tilfælde, hvor man kan skimte et Sagns Oprindelse eller ligesom gribe det i Födselen. Et andet Exempel kan jeg nævne, nemlig om Jættekvinden Hít, der spiller en Rolle i Bárðarsaga; paa Vesterlandet er en Flod ved Navn Kaldá og en anden ved Navn Hítá; men at dette sidste Navn er fordreiet fra Hitá, en Modsætning til Kaldá, er en meget sandsynlig Formodning, yttret af Jón Sigurðsson i ÍS I 74-75, not. ad var. 14; Jættekvindens Navn Hít kan altsaa være yngre end Flodens Navn og være opstaaet deraf.

Tiltrods for at man tænker sig flere útilegumenn som flygtede Fredlöse, saa er det dog dels ikke Tilfældet med

alle, dels hörer denne Tanke om Forbrydelse op ved den hele Aand, som omgiver disse Folkesagn. Vi ville ikke forsöge at inddele Utilegumændene i Klasser eller Afdelinger, skjönt vi mærke Afvigelser som at nogle ere hedenske, andre christne o. s. v.; vi give her kun en sammentrængt Fremstilling af deres Væsen, saaledes som Folket forestiller sig dem.

At nogle útilegumenn ere hedenske og andre christne og have Præster og Övrighed, det have vi ogsaa blandt Alferne, ligesom det ved förste Öiekast viser sig, at útilegumenn, Alfer og Jætter ere Forestillinger, der mangfoldigen beröre hverandre og i flere Tilfælde falde sammen. — En Mand kommer til en Utilegumands Bolig og hilser som christne Folk pleie; ved at höre Guds Navn skifter Bonden Farve og beder Manden om at nævne ikke dette Navn i sit Hus; Manden begynder da at tale om Thor og Odin og andre saadanne Ting, hvorved alle blive glade, og til Afsked faaer han et stort og fedt Faar til Gave. Selv deres Heste ere ligesaa hedenske: de maae ikke see Korsets Tegn, thi da blive de skye. I andre Sagn blandes denne Forestilling saaledes at Djævelen spiller en lignende Rolle som Guderne. Útilegumenn ere jættemæssige; sædvanlig ere de större end andre Mennesker, og det er deres magiske Kraft som bevirker, at deres Dale skjules for det menneskelige Öie. Uden at udöve Hexeri som Kunst kunne de ikke alene frembringe Taage og Byger, men de kunne ogsaa bevirke, at den vildfarende Reisende tager Retningen mod deres Boliger; og i denne Hensigt frembringe de sædvanlig Uveiret. Ganske det samme er egent for Jætter, og Udtrykket herfor er at seiða (skjönt ingen Seid blev foretagen) og ‚sigra'; dette sidste skjönne og aldeles rigtige Udtryk findes i Íþ II 267, men i ældre Skrifter forekommer det neppe i denne Betydning (skjönt det derfor godt kan have været anvendt saaledes fra Arilds Tid; det er ikke alt skrevet som er blevet talt); hvorimod ‚seiða' bruges om Jætters kunstlöse For-

hexelse af Mennesker hen til deres Boliger, f. Ex. FaS III 416: á hverju ári höfum við seitt híngat þrjú skip með mönnum. De trylle Folk hen til deres Boliger, i enkelte Tilfælde for at dræbe dem og æde deres Kjöd, men som oftest er det Kvinder, som de saaledes bemægtige sig for at ægte dem, eller ogsaa Mænd, som de da give deres Döttre. De fleste ere meget stærke og kæmpe næsten altid med de Mennesker som de træffe paa, see foran om denne Kamp; men som oftest lader Sagnet dem overvindes og de blive da Menneskets bedste Venner, naar de ikke slaaes ibjel, hvad der undertiden fortælles; de tage ofte Mennesker til Sommerarbeide og betale godt; de vide forud naar de skulle dö. Alt dette minder stærkt om Jættetroen. Ofte er en Forbrydelse Aarsagen til deres Ophold i Örkenerne, og da enten Tyveri, Drab eller Blodskyld, undertiden en rigtig Kjærlighed, idet de da löbe bort med Sösteren eller den elskede Kvinde og vedblive at leve med hende som en retmæssig Kone; ingen útilegumaður har været dömt til Fredlöshed, men alle have enten undgaaet Livsstraf ved Flugt, eller ogsaa de ere blevne forhexede af andre útilegumenn; i enkelte Tilfælde bekjende de deres Feil og faae Frigivelse, og vende da tilbage til Mennesker; Útilegumænds Boliger blive undertiden til rigtige Menneskeboliger; skjönt de förste útilegumenn kunne være christne, saa blive deres Efterkommere til Hedninger og troldes, saaledes som det var Tilfældet med flere Landnamsmænd, ÍS I 322; enkelte Folk troldes af Kamp med útilegumenn og forsvinde fra Mennesker; om Aradals Beboere siger Sagnet at deres slagtede Faar levede op igjen, dersom intet Ben blev brudt, ligesom Thors Bukke; ligesom hos Jætter og Alfer, saaledes spiller Julenatten en stor Rolle hos Utilegumændene; da de intet Samkvem have med Folk, saa gaae de i Skindklæder eller strikkede Klæder, de have Hornbidsel og Stigböiler af Horn og strikkede Telte; men ellers have de ogsaa Jernredskaber og ere Jernsmede; den nyere Tid gjör sig maaskee derved

gjældende at de drikke Vin og eie Penge. Ved en historisk Person i denne forvildede Tilstand höre vi engang om den uimodstaaelige Længsel efter Fjeldlivet: da hun (det var en Kvinde) saae de blaa Bjerge skinne i det Fjerne, sagde hun: hvor det er smukt paa Fjeldene nu! og dermed flygtede hun og fandtes ikke mere (nogle Aar senere fandtes Liget af en Kvinde oppe i Fjeldene, som man troede var hendes); her blandes Sagn og Virkelighed afgjort sammen. Ellers er Utilegumændenes hele Husholdning ganske som den islandske Bondes, kun forestilles deres Faar meget större; de gjöre Folk intet ondt uden hvis de skulle forsvare sig eller deslige, og forestilles altsaa ikke som Ildgjerningsmænd. Dels forekomme útilegumenn i större Samfund, dels enkelte; i nogle Tilfælde synes det som om et virkeligt Factum ligger til Grund for Sagnet, der da afholder sig fra at indblande dæmoniske Forhold, og om den bekjendte Fjalla-Eyvind nödes vi til at antage det meste for Sandhed.

Taknemlige Jætter og Dverge gave deres Velgjörere Ret til at nævne deres Navn; dette forekommer ofte i de ældre Skrifter, og vi ville gaa lidt nærmere ind derpaa, thi dels er dette almindelig bekjendt i Island, dels forudsættes det i Sagnene i Grunden af sig selv, idet disse Væsener ikke ere bundne af Rummet eller Tiden, idetmindste ikke som Menneskene. Intet Element stod dem i Veien; da Thorstein Vikingsson, Fridthjof den Fræknes Fader, kæmpede i Havet med den troldramme Ötunfaxe (Jötunfaxe), nævnede han Dvergen Sindres Navn og strax blev der grebet i Faxes Skuldre, saa at Thorstein kom ovenpaa, FaS II 452. I Eddadigtene forekomme Væsener, der ere saa mægtige, at deres Navn ikke udtales; thi Navnet involverede hele Personligheden og dermed hele dennes Magt og Virksomhed:

Þá kemr annarr	**Da kommer en anden**
enn máttkari,	**end mægtigere,**

þó þori ek eigi	dog vover jeg ikke
þann at nefna.	hans Navn at nævne. Hyndl. 41.

sml. Hyndl. 34, 35, 36, 40; Völuspá 65:

Þá kemr hinn ríki	Da kommer den mægtige
at regindómi	til den store Dom (?),
öflugr ofan,	vældig fra oven,
sá er öllu ræðr.	som alt styrer.

Et mærkværdigt herhen hörende Sted i Sturlunga Saga I 118 (III c. 2) lyder saaledes: ‚da talte Halstein Styrmand til Præsten og spurgte, om han kunde nævne den höieste Guds Navn. En Del af Guds Navne kjender jeg, svarede Præsten, og troer jeg det som Apostelen Paulus sagde, at intet af Guds Navne er höiere eller helligere end Jesus; men ei véd jeg, hvilket du anseer for det höieste. Hin svarede: ikke kalder jeg det for Præster, som ikke kjende Guds Navn. Da kalder han paa Halvard og spörger: kan du nævne Guds höieste Navn? Han svarer: det véd Gud at jeg troer, jeg kan nu ikke huske det mere, og det er slemt; men Thord Kraka troer jeg kjender det. Han siger: Thord Kraka, véd du Navnet? Denne svarer: desværre, Kammerat, er det nu faldet mig af Minde, men den véd jeg, som monne kjende det: Thorbjörn Humle kjender det, ja ja vel vel Thorbjörn Humle, sig Navnet, hvis du kan. Denne svarede: gjerne vilde jeg önske, at jeg kjendte Navnet, men jeg skal sige dig, hvem jeg troer at kjender det, det er Einar Nipa. Da blev det sagt til ham, og nævner han Navnet'. De vare stedte i Havsnöd og vilde frelse sig ved at nævne det Guds Navn, som de troede var det höieste og virkelige; hvad det var for et Navn, meldes der ikke. (Navnet Jehova turde man ikke nævne höit, og den blotte Nævnen af dette Navn troedes at bevirke Mirakler; sml. ogsaa FmS II 147, 151, hvor Kong Olaf Tryggvason giver Thorvald Tasalde en Dug med

Guds Navne paa; dette skaffer ham Seir over den stærke Bárð). Denne mærkværdige Henvisning til andre er slet ikke utrolig, thi den er godt mulig; men den er egen for Sagn og Eventyr. Da Sturlög skal hente Urarhornet, hvorom ingen vidste noget at sige, viser den kyndige Vefreyja, som vi senere hen skulle nævne, ham til hendes Söster Jarngerd, denne igjen til den tredie Söster Snelög, FaS III 617; den forekommer ogsaa udenfor Norden: i et ungarsk Sagn om den guddommelige Hest Tátos viser en i en Kobberskov boende ældgammel Norn Kongesönnen til hendes tusind Aar ældre Söster, som boede i en Sölvskov, hun viser ham igjen til den tredie, endnu et tusind Aar ældre Söster, som boede i en Guldskov, og först denne kan give ham Oplysningen. Et andet Sted nævnes ogsaa Guds Navn som Middel imod Sygdom:

Mjúku blaði kom mengrund hans á milli tanna,
skrifað var á með skilníng sanna
skaparans nafn og huggun manna:

Da mellem Skjaldens Tænder
hun lagde finest Blad,
vor Skabers Navn det viste
og Menneskenes Tröst. Skáldhelga rímur V 17 i GhM II 514, 515.

vi ere altsaa her igjen i Hedendommen: i Forhexelser ristedes de Runer, som betegnede den Tilstand de skulde frembringe:

þurs ríst ek þèr
ok þrjá stafi:
ergi ok æði
ok óþola. Skírn. 38.

naar Runen ɔ: Navnet afskrabedes saa hörte dets Virkning op:

Svá ek þat af ríst
sem ek þat á reist
ef gerast þarfar þess. sst.

sml. Egilssaga c. 75. — En Mand födtes og var taus og uden Navn; han sad paa en Höi; han saa ni Valkyrier ride og en af dem var skjönnest; hun kvad:

Síð muntu, Helgi,	Sent vil du, Helge,
hríngum ráða,	raade over Ringe,
ríkr rógapaldr,	Krigens bolde Helt,
nè röðuls völlum,	eller Solens Vænge,
örn gól árla,	Örn skreg aarle,
ef þú æ þegir.	hvis du stedse tier.

Det var Helge Hatingeskade, men Valkyrien var Svava, som gav ham Navnet og deri laa hele hans Krigerfærd. Derfor see vi ogsaa hvor betydningsfuldt det var naar en gav en anden sit Navn; med det samme bortgav de deres Aand, overantvordede den til den anden og beredte den en berömmelig Varighed i Tiden; det er enslags Sjælevandring, men i den skjönneste Forstand. Dette gaaer igjennem hele den nordiske Fortid og er uadskilleligt fra Nordboernes Tro paa Evigheden og Kjærlighed til Hæderen; og blandt de utallige Exempler herpaa erindre vi om den skjönne Fortælling i Vatnsdælasaga, hvor Jökul skjænker Thorsten Livet, for at hans Navn, det er: han selv, skal komme til at leve i sildige Slægter. I en ligefrem Sammenhæng hermed staaer nu den endnu gængse Forestilling, at de overnaturlige Væsener skræmmes ved at höre sit eget Navn; vi have för yttret det om Alferne; det samme gjælder om Jætterne, Íþ 181, 182; det samme er Tilfældet om den fremmanede Dödning: kan man nævne dens rigtige Navn, mægter den intet, Íþ 317. Sml. Stedet i Fofnismál: þat var trúa þeirra í forneskju, at orð feigs manns mætti mikit, ef hann bölvaði óvin

sínum með nafni: det var Folks Tro i Fortiden, at en til Döden bestemt Mands Ord havde en stor (dödbringende) Kraft, dersom han forbandede sin Fjende med Navn. Naar en kyndig Mand vilde udöve Hexeri, maatte hans Navn ikke nævnes, det er: hans Personlighed, som var det samme som hans Navn, maatte ikke forstyrres, den var död og borte for den menneskelige og materielle Verden saalænge han virkede i Dæmonernes Rige, ÍS I 250. FaS II 411, 433, 434. Medens Hörd kæmpede med Hesthvalen, turde ingen nævne hans Navn, ‚thi da döer jeg', sagde han; man maatte ikke forstyrre ham, saalænge hans menneskelige Væsen maatte ophöre for at kæmpe som Trold imod Trold, FaS III 506-508. I en Björns Skikkelse kæmper Bödvar Bjarke for Kong Rolf Krake imod Hjörvard, men hans Legeme sover, og da Hjalte kommer og vækker ham, er Björnen forsvunden, thi Trylleriet var forstyrret, FaS I 102, 105. Hexen maa heller ikke nævnes imedens hun udöver Hexeriet, DM 1049 **. Engang forsvandt Præst Erik i Vogsos, og ingen vidste i nogle Dage hvor han var bleven af. To Drenge vare hos ham i Lære; de bleve sendte ud i Kirken; der laa da Erik hovedlös paa Gulvet; den ene vilde föle paa ham, men den anden forböd ham det. Dagen efter kom Erik og takkede hin for at han ikke havde tilladt hans Kammerat at röre ved sig; han sagde at han havde været paa Vesterlandet at besöge sine Venner, og var han bleven berört, vilde han aldrig have faaet sin rigtige Skikkelse igjen, Íþ 559, 560. Her staaer Berörelsen istedenfor Navnet, sml. den serbiske Folketro, at man ikke maa vende den Sovendes Legeme, thi da kan ‚Dyret' ikke finde derind igjen og han döer, DM 1036, 1037. I et böhmisk Digt bemærkes der udtrykkelig, at ved Döden flyver Sjælen ud af Legemet og flagrer fra Gren til Gren indtil Liget var blevet brændt, Bergmann, Les chants de sól, p. 96; at iövrigt ‚vonar stjarna', Sóll. 46, skulde betegne den flyvende Menneskesjæl, saaledes som Bergmann antager, er en aldeles

9*

uholdbar Theori, hvad Verset selv jo klart viser. FME 4, 344 er Sandheden nærmere, dog ikke rigtig; men Jonas Hallgr.: vonarstjarna vandamanna hvarf í dauða djúp. Der yttres vel ikke noget af Snorre om at Odin ikke maatte nævnes eller beröres, skjönt man vistnok maa forudsætte, at det ikke maatte skee saalænge han var i hamförum, Hamskifte: Óðinn skipti hömum; lá þá búkrinn sem sofinn eða dauðr, en hann var þá fugl eða dýr, fiskr eða ormr ok fór á einni svipstundu á fjarlæg lönd: Odin skiftede Ham; da laa Kroppen ligesom sovende eller död, men han var da Fugl eller Dyr, Fisk eller Orm og foer i et Nu til fjerne Lande, Ynglingas. c. 7; dette Exempel paa hamfarir erklærer J. Grimm, DM 1037 for at være det vigtigste af alle; ligesom för siger man nu paa Island ‚at hamast', skifte Ham, ɔ: komme i Raseri, sml. *færast í* ásmegin, *færast í* jötunmóð; ‚hamhleypa' kaldes en der er usædvanlig hurtig i sine Foretagender. — Sml. den danske Talemaade ‚at holde sig i Skindet' (eller ‚sit Skind'). En smuk Fortælling angaaende denne Tilstand haves i Íþ 356-357, C. Andersen, Isl. Folkesagn 192-195; atter et Fællesgods: Paulus Diaconus fortæller at Kong Guntram var falden i Sövn i en Skov; hans Tjener seer et lille Dyr som en Slange löbe ud af Kongens Mund og hen til en Bæk, som det ikke kan komme over; Tjeneren lægger Sværdet over Bækken og Dyret löber over paa Sværdet og ind i et Bjerg; efter nogen Tid vender det tilbage ad samme Vei og ind i Kongens Mund; derefter vaagner Kongen og fortæller, at han havde drömt, at han var gaaet over en Jernbro og ind i et Bjerg, opfyldt med Guld, DM 1036. Forestillingen om Sjælen som Dyr forekommer adskillige Gange og paa forskjellige Maader; saaledes sige vi at et stridbart Fruentimmer er vargr, en Ulv; úlfr er í úngum syni staaer i Sigurdrífumál 36. Mange Drömme vise Dyr, Björne, Löver, Ræve o. s. v., som bebudende Folks Komme, og man kan ligesaa godt forstaae det om Mændene selv som om deres Fylgjer, sml. DM 789. Det er en al-

mindelig Tro blandt de islandske Fiskere, at man paa Söen aldrig maa nævne en Hval ved dens rette Navn; gjör man det, kommer Hvalen og slaaer Baaden i Stykker eller opsluger den, Íþ 628. Lignende var Tilfældet i Norge, Ström, Söndmörs Beskrivelse I 536, hvor der ogsaa anmærkes, at samme Tro var herskende hos Indianerne i Guyana. I Island forekommer den Levning af catholsk Skik, at man for Löiers Skyld afholder sig i Fastetiden fra at nævne Kjöd og Fidt ved deres rette Navne, det förste kaldes da klauflax, det sidste afrás; dette, saavelsom de af Ström l. c. anförte Ord ere Omskrivninger (kenníngar). I Forbindelse med Navnets Vigtighed staaer ogsaa den nordiske Skik at give nafnfesti, Navnefæste, en Gave som bragtes den, som fik et Tilnavn, og denne krævede den som en Ret:

hvat lætr þú fylgja	Hvad lader du fölge
Helga nafni,	Helges Navn,
brúðr bjartlituð,	du hin lyse Brud,
alls þú bjóða ræðr?	da du mig det byder?

Helg. Hating. 7, og flere Steder i Oldskrifterne. — Ifölge GhM I 591 not. 53 var det för Tro i Island, at den som bar to Navne levede længe; sml. þáttr af þorst. hvíta p. 46. Den Virksomhed, der tilhörer Legemet, er delelig: Hörd lader sin egen og Ölvers Legemsstyrke gaae over til Hjalmter, med Undtagelse af den Kraft, som var i deres Lillefingre, for at Hjalmter kunde bære den store Oxehud ind for Hundingekongen, FaS III 501. Den tilbageværende Kraft opfatter jeg som det nödvendige Tilknytningspunct, der ikke maatte ophæves, hvis Hörd og Ölver skulde kunne tage deres Kræfter igjen; skjönt dette er i et Eventyr, saa er der dog deri en platonisk Tanke: τὸ θεῖον τὴν κεφαλὴν καὶ ῥίζαν ἡμῶν ἀνακρεμαννύν (Timaeus 90 B). Det minder ogsaa om Magnetiseurernes „Rapport" ɔ: en Ting eller et Væsen, som den har eiet eller er kommen i Berörelse med,

om hvem den magnetiserede skal spörges; aandelige Egenskaber kunne dog ogsaa gives: Óðinn tók frá mönnum vit eðr afl ok gaf öðrum, Yngl. c. 7; saaledes gav Kong Magnus den Gode Lægedomskraften til syv Mænd efter Slaget paa Lyrskovshede, deriblandt to Islændere, hvis Efterkommere ogsaa arvede denne Egenskab, FmS VI 73-74. Sin Skytsaand (Held og Lykke, auðna, hamíngja) kunde man give Andre, herom senere. Galdremænd forböde at lade deres Börn döbe med deres Navn; i de to Tilfælde vi kjende aflivede de saaledes döbte sig ved Hængning, Íþ 587, 581. Ved Taushed derimod fornægter man sin menneskelige Natur og gaaer op i Aandeverdenen; dette minder om den asketiske Contemplation, der tilsidst bliver til Skuen, Vision. Taushed paabydes ved mange Leiligheder, som vi ville see paa sine Steder, Íþ 435, 436, 437; sml. 330. DM 1012; til at hæve en Skat udfordres der Uskyld og Taushed, DM 923.

Det förste Trin, som förer til Aandeverdenen, er Synskheden, Evnen til at see Aander, skygni, skygnleikr, ófreski (ἐπόπτης kaldtes hos Grækerne den der havde erholdt den höieste Grad i de eleusinske Mysterier og altsaa kunde see alle Hemmelighederne). Kun enkelte Mennesker ere udrustede med denne overnaturlige Synskraft; ellers er det en af Aandernes Egenskaber at kunne gjöre sig synlige for hvem de ville, Íþ 4, 405. Dyr troes ogsaa endnu at være synske, det forekommer ogsaa allerede hos Homer, Od. XVI 162: Athene er usynlig for Telemach, men viser sig kun for Odysseus, dog sees hun af Hundene. Især maatte Ulven, som Hexes og Troldkvinders Hest, være synsk og fremsynet, derfor kaldes den skygn, fráneygr, margspár. De Mennesker blive synske, hvis Öine Daabens Vand ikke berörer, derfor ere ogsaa Alferne synske, thi de blive ikke döbte. Om Paul Vidalin, Laugmand (18de Aarhundrede) siger hans Biograf Jon Olafsson fra Grunnavik, at ‚Sira Thorvard Olafsson döbte Paul og vilde forebygge at han blev ramsynsk (ram-

skygn) og det hjalp ikke meget at han gned hans Öine med Daabens Vand', Guðbrandr Vigfússon i Fortalen til Íþ XXIII. Dog er der Afvigelser herfra, idet der fortælles om Alfefolk som ikke have seet Mennesker der vare i Nærheden af dem, Íþ 108, 109, 107. Naar den overnaturlige, skuende Tilstand indtræder, saa sagde man: mèr gefr sýn, FmS V 49, om Olaf den hellige, som siges at have seet over hele Norge, og FaS II 183, om en Jætte. I FmS VI 63 forekommer sýn i en mere omfattende Betydning, om en Aabenbaring, da Nordmændene hörte Klokkeklangen i Luften för Slaget paa Lyrskovshede. Synske Folk ere aldrig bange for Spögelser; Aarsagen hertil siges at være den, at enten have de et laadent Kors paa Brystet eller deres Öienbryn ere voxede sammen over Næsen (sambrýndr, superciliis coniunctis, Sueton. Octav. cap. 79). Synsk bliver man ved at vaske sig i en Gjerdesmuttes varme Blod, Íþ 625. Sigurd Fofnersbane blev vís og forstod Fuglesprog efterat han havde smagt paa Dragens Hjerteblod, cfr FaS I 184; i ‚Nordsjell. Sagn' fortælles om Pejerjens der blev synsk ved at drikke en Lindorms Blod. Tiresias og de andre Aander i Underverdenen maatte smage paa det slagtede Faars Blod förend de kunde spaae og tale, Od. XI 95; for en Spaakvinde i Grönland tilberedtes Hjerterne af alle de forhaanden værende Dyr, Thorfinn Karlsefnes Saga i GhM I 376; ogsaa blev man grusom af Nydelsen af vilde Dyrs Kjöd: Svipdagr lèt taka hjarta úr vargi ok steikja á teini ok gaf síðan Ingjaldi konúngssyni at eta, ok þaðan af varð hann allra manna grimmastr ok verst skaplundaðr, Ýngl. c. 38, sml. Stedet i Sig. Fofn. III hvor Guttorm æder Orme og Ulvekjöd, for at kunne dræbe Sigurd — ved Nydelsen af Dyrets Legemsdele gik dets aandelige Natur, der dels var Grumhed, dels den Visdom som troedes at ligge skjult i Naturen, over i Mennesket. (Böðvar og Hjalte, FaS I 70, Sighvat Skjald, FmS V 232-233).

I Íþ 28 see vi hvorledes en Alfemand gjör et Menneske usynligt ved at udstrække Haanden over det; om Björnen

fortæller man at dens Unger ere egentlig Mennesker, men blive til Björne hvis Moderen lægger Labben over dem, Íþ 608; vi sige 'at holde sin Haand over en', paa Islandsk 'halda hendi sinni yfir e-m', som det poetiske Sprog udtrykker ved 'halda bifvángi ýs of e-m', SE I 242, 2; og Grækeren siger *ὑπερέχειν χεῖρα τινὶ*, f. Ex. Il. XXIV 374; alt dette synes at have sin Oprindelse i Forestillingen om en overnaturlig Virksomhed. Præsten oplöfter sine Hænder imedens han uddeler Velsignelsen, ligesom Odin ogsaa gjorde ved dem som han udsendte til Kamp: hann lagði áðr hendr í höfuð þeim ok gaf þeim bianak, Ýngl. c. 2; ved andre Leiligheder faaer denne Haandens Overholdelse en anden Betydning: 'hún *brá yfir þá hendi sinni*, ok bað þá verða at hönum tveim', FaS III 472. 'Gríma skipaði Kolbak á miðjan bekk ok *brá höndum yfir höfuð honum*', Fóstbr. 1852 p. 33, sml. p. 34: 'því at Gríma hafði brugðit huliðshjálmi yfir hann, svá at menn máttu eigi sjá hann'; i förste Exempel er Haandens Magt forvandlende, i det andet usynliggjörende (huliðshjálmr; sml. p. 138, Ex. af Íþ 511). Overensstemmende hermed fortælles i Íþ II 1 om Christus, at han i sin Barndom engang tilligemed andre Börn dannede Fuglebilleder af Ler paa en Sabbatsdag, og at en Sadusæer, der saa dette, ikke alene irettesatte Börnene, men gav sig ogsaa i Færd med at sönderbryde Fuglebillederne; da Christus saa dette, 'oplöftede han sin Haand over (brá hann hendi sinni yfir) alle Fuglebillederne' og disse bleve da alle levende og flöi op; det er Brokfuglene, og derfor kviddre de 'dírrin', hvilket man har gjort til 'dýrðin' ɔ: gloria. Men Haand og Arm virke ogsaa paa en anden Maade, idet man bliver synsk ved at see igjennem den af den böiede Arm og Legemet dannede Ring: til Odenberg gik nogle Folk og hörte paa Trommeslag (Öret er her Aandeverdenen nærmere end Öiet) uden at see noget, da sagde en klog Mand til dem at de skulde see igjennem den Ring som han dannede med sin böiede Arm: da saae de en Mængde bevæbnede Krigere, DM 891, 1061;

ifölge Saxo lader Ruta Bödvar Bjarke see sig under Armen, for at see Odin som ellers var usynlig; dette berettes derimod ikke i Rolf Krakes Saga i FaS. I Stjerne-Oddes Dröm c. 8 bevirker Dagfinn det samme ved Hjelp af sin venstre Arm; lignende höre vi af Örvar Odds Saga, FaS II 286: da holder den Mand sin Haand over Odds Hoved og siger: see her under min Arm ‚líttu hèðan undan hendi mèr', da saa Odd Alf Bjelke. Íþ 404 anförer den venstre Arm som virkende; det staaer maaske i Forbindelse med flere andre Ting. Hjertet, anseet for Livets Kilde og Midtpunct, ligger paa den venstre Side; med en Örnefjer af den venstre Vinge forstyrrer man anden Mands Syn, Íþ 615. Livsten skal bæres under den venstre Arm, Íþ 653; en magisk Rune Kaupaloki, der forskaffer godt Kjöb, skal bæres under den venstre Arm, Íþ 453; med venstre Haand gravede man op og plukkede magiske Urter, DM 1148. Gjenfærd overvindes ved at man bider i deres venstre Brystvorte, Íþ 374, 334; ifölge den serbiske Folketro aabne Hexene Menneskenes Bryst paa den venstre Brystvorte for at udtage og æde Hjertet, DM 1031; med Blodet af venstre Arm skal Runer ristes ved Gjenfærds Manen, Íþ 318; den som maner en Dödning skal give den Blod af den lille Taa paa höire Fod, Íþ 319, thi den er længst fra Hjertet. Denne Skuen igjennem den ved Armen frembragte Ring forbinde vi med det at see igjennem Huller og Revner; saadanne Fortællinger ere fuldkommen antike og der maa være den Betydning deri, at afslutte den Skuende fra Omverdenen og concentrere Synet for Aandeverdenen. Vi erindre da först om det Sagn som fortæller at Gretter havde hugget Hul paa en flad Sten og reist den op og sagt, at naar man *saa igjennem det Hul*, vilde man kunne see Thorersdal, Grett. c. 61, sml. c. 58. (Maaske havdes et lignende Sagn om Einar Thambarskjælver i Norge: ‚í Brostnarhellu, sem Einer þambaskiælfuer reisti', AnO 1844-45 p. 172; ‚Brostnarhella' en brusten Sten, ɔ: en Sten med Rift, Hul?). Et andet Sted siger: ‚næsta margar frásagnir

ok merki eru ok sönn ok viss til, at Gunnbjarnar eyjar eru til, ok sjást í beztu sjóarsýn *úr hellugati* eðr skarði einu; sú hella er uppreist *af fyrri mönnum* á sjóarfjalli því er Rítur heitir': ‚hel mange sandfærdige og visse Fortællinger og Kjendetegn haves derpaa, at Gunbjörnsöerne ere til, og sees, naar Luften er allerklarest, *fra et Klippehul eller Klöft*; den Flise, som har dette Hul, er opreist *af de Gamle* paa det Bjerg ved Söen, som kaldes Ritur', af ‚Efterretninger om Gunbjörnsskærene' etc. i GhM I 126, 127; dette maa vi antage for noget overnaturligt, thi det er utænkeligt at man ikke kunde see en hel Dal eller Ögrupper midt i det ubegrændsede og frie Hav uden igjennem en Klipperevne. Vil man see Hexe dandse, skal man tage Laaget af en Ligkiste, stöde en Knast ud og *see igjennem Hullet* (Slesvigsk Tro, Müllenhoff p. 214). Naar man sidder tilbords om Juleaften og vil vide om nogen af de Tilstedeværende skal dö, skal man gaae udenfor og *kige ind af Vinduesruden*, den som man seer uden Hoved skal dö (Thiele). Vil man vide om en afdöd Mand har haft med Fanden at bestille, skal man *kige igjennem Seletöiet* paa de Heste som trække Ligvognen, da seer man en sort Hund bag paa Vognen (Thiele). — .... ‚snub da Hovedstolen af den fjerner Hest og *saa igjennem* medens han sagde nogle Ord . . . og alt imens han saadan talte, kunde han tydelig see Natravnen'... Nordsjell. Sagn 1856 p. 250. Ved at *kige igjennem Nöglehullet* paa en Kirkedör bliver man ‚fremsynet' (Thiele). Darrad kommer til et Hus og *seer igjennem Vinduet*: der vare da Valkyrier inde (Njála c. 158). Igjennem *Riften paa en Dör* seer en Mand hvorledes Straumfjords-Halla (sml. p. 68) *svinger sit Forklæde* over Höet saa at der flyver op i Höladen, hvor Sæmund Frode stod med atten Djævle og tog imod det, Íþ 511. I et tydsk Eventyr fortælles der om en Mand, som fandt en stor Skat; en stor Skikkelse staaer tæt ved ham og siger, at alle disse Skatte skulle tilhöre ham naar han kommer om tre Dage tilbage,

men han skulde nöie mærke sig Stedet: ‚die Bäume liessen durch *eine lichte Stelle* einen freien Blick in das breite Thal offen' (af Sagn fra Riesengebirge). Naar man seer igjennem en *Klipperift* paa Schönberg (i Lausitz), seer man en Mand som sidder og skriver ved et Bord, fuldt af Guldstykker; hos Saxo seer Hading *igjennem et Hul* paa Odins Kappe og seer hvorledes de fare hen over det brusende Hav; — *rimari* at see igjennem en *rima*, Rift = at undersöge. Vefreyja, vor Oldtids spindende Berhta (jafnan spann hún lín), eiede en god Gaard med to Döre: hver Dag sad hun der og saa den ene Dag ud af den ene, den anden Dag ud af den anden Dör, og faae Ting var hun uvidende om, FaS III 594. Det er denne Aabning eller Hul som udelukker den legemlige Verden og oplukker Aandernes Rige; altsaa maa man hermed forbinde Sagn om Stene, Træer o. s. v. med Aabninger paa, hvorigjennem man skal krybe og da helbredes man for Sygdom; saadanne Huller kaldes Alfehuller, og denne Tro er vidt udbredt: ital. pietra pertusa, fransk trou de la pierre, sml. þyrelan stâne, durihilln stein, nadelöhr, DM 1118-1121; ogsaa maa hertil föies Brugen af Ringe som Tryllemidler. Om Ringe der gjorde en usynlig, höre vi allerede i ældgamle græske Sagn (Gyges's Ring, Cic. off. III 38, ligesom hulinshjálmr, hulinshjálmsteinn, som senere skal omtales). I Virkeligheden gjenfinde vi denne Afsondring fra Omverdenen i Mikroskopet og Teleskopet, som ved at concentrere Lysstraalerne aabne ukjendte Verdener for det ellers utilstrækkelige menneskelige Öie, idet de ogsaa före Aanden derind. Tíbrá eller týbrá kalder man i Island en Bæven eller Skjælven i Luften paa meget hede og stille Sommerdage, naar hele Luften ligesom befinder sig i en hurtig og fin Rystelse, som man kan iagttage ved at see paa Hav og Fjeld; det er en ved den stærke Varme bevirket Vibration af de atmosphæriske Moleculer, men ingen Luftspeiling (mirage, hyllingar o. s. v.), lignende mærker man i Nærheden af stærkt ophedede Kakkelovne. Ordet kan

afledes paa forskjellige Maader: 1, af tiðr, hyppig, og brá, der baade er Bryn (Öienbryn) og en Flod. Verberne bregða, imperf. brá, og brá, imperf. bráði, bruges om en hurtig Bevægelse: geisli brár fyrir augum várum, Straalen lyner for vort Öie (Lilja), og saaledes bruges de almindelig i daglig Tale: ljósi bregðr fyrir, Lyset sees pludselig, það bráir af e-m, det gaaer over (om noget pludseligt) o. s. v., tíbrá altsaa per defectum for tiðbrá; en saadan defectus i Udtalen (latmæli) forekommer f. Ex. i reisla for reiðsla (Bismer), veisla for veitsla, blíkka for blíðka o. s. v.; 2, af Týr og brá, da for Týsbrá; eller er det 3, for tvíbrá, en ved denne Bæven bevirket Dobbelthed eller Usikkerhed i Synet, ligesom týviðr for tvíviðr, tysvar for tvisvar? (i Jonas Hallgrimssons Digte skrives det med í: ,tíbrá frá Tindastóli titrar um rastir þrjár'). Men Afledningen af Týr stemmer fortræffelig overens med det som Jacob Grimm, DM 175, siger angaaende Zio (Ζεύς, Týr, djaus): ,in den urverwandten sprachen begegnet eine fülle von ausdrücken, die der wurzel *div* angehören, und jene formel *div*, *tiv*, *zio* vervollständigend die vorstellungen *glanz*, *himmel*, *tag*, *gott* gewähren'; men derfor kunde Ordet ogsaa skrives med í (tíbrá), thi som Grimm, DM 177, rigtig bemærker, er Guden Týr og tír = gloria, Herlighed (og Glands) i Henseende til Begrebet nöie beslægtede. Brá kan ogsaa henföres til ,að bregða sverði', svinge et Sværd. Týr var Krigsgud, Sværdgud. Luftens Glandsbæven er som om et blinkende Sværd blev svunget. Denne Luftens eller Straalernes tilsyneladende eller ogsaa ved Varmen bevirkede Bævren finder kun Sted i en meget intensiv Belysning og jeg forbinder det med Hliðskjálf; ifölge de forudgangne Betragtninger afledes Hliðskjálf ikke af hlið, Side, men af hlið, Port, Dör, Aabning, den Aabning, hvorigjennem Odin saa over Alverden, sml. DM 124: Wodan, aus seiner himmlischen wohnung schaut *durch ein fenster* zur erde nieder; skjálf har Hensyn til Lyset, den bævende, altomspillende Glands, og altsaa til en tíbrá; splendet tre-

mulo sub lumine pontus, Aen. VII 9 kan anvendes paa denne Bæven, skjönt dèr er Talen om Maaneskinnet. Grækeren taler om en Flagren (Flyven): πέπτατο δ' αὐγὴ Ἠελίου ὀξεῖα, Il. XVII 371. Som Baldurs, Lysgudens, Rige kaldes Luften Breiðablik, den brede, ɔ: vidtstrakte Glandsbæven; blik har denne Betydning, og dette falder saaledes sammen med vor Tankegang i denne Henseende; sml. Grimms Sammenligning: breiter blick, DM 203, hvortil vi kunne föie, at i det tydske Bjergmandssprog kaldes en Ertses Mægtighed breiter Blick, DM 755. Odin saa ikke i Taage, men i Lys; Hliðskjálf er altsaa ikke en Throne eller et Sæde, men enten et Værelse eller en Port, Bue; dette bestyrkes af Snorres Ord: þar er einn staðr er Hliðskjálf heitir, ok þá er Óðinn settist þar í hásæti, þá sá hann of alla heima (dette Sted maa indeholde det rigtige Udtryk for Hliðskjálf, derimod neppe det senere: ‚þar er Hliðskjálfin í þessum sal, þat hásæti er svo heitir; ok þá er Allföðr sitr í því sæti, þá sèr hann of allan heim'; dette Udtryk kan vel bringes i Samklang med det forrige, men det viser dog en let forklarlig og tilgivelig Usikkerhed hos Snorre i dette Punct. Udtrykket i Ravnesangen: ‚hlustar Óðinn Hliðskjálfu í' er urigtigt og uberettiget, thi Hlidskjalven var for Synet, ikke for Hörelsen; det burde have heddet: ‚horfir Óðinn úr Hliðskjálfu'). Enhver som sætter sig i Hlidskjalven seer over alle Verdener, ligesom enhver bliver klarsynet ved at see igjennem Ringen. Heraf sees at der var et Sæde i Hlidskjalven; maaske Odins Navn Bifliði staaer i Forbindelse hermed, ɔ: Bifhliði, den som sidder i (Straale)svingningens Port, af bifa, ryste, bifast bæve. Grimm, DM 124, afleder rigtignok skjálf af angels. scylfe scamnum, en Bænk, Hovedtanken bliver den samme alligevel, thi det der kommer an paa, er at hlið betyder her Port, Aabning, saaledes som Grimm ogsaa antager. Skjálf i Hliðskjálf og Valaskjálf kan ikke godt betyde Bænk, medmindre man da tager det som pars pro toto = Hus, limen, οὐδος; men Afledelsen af skjálfa, skjælve, bæve, er mere

ideel, mere luftig og himmelsk, mere poetisk og derfor ogsaa mere sand, N. M. Petersen, Mythol. p. 34: ‚den mest poetiske Forklaring er altid den ægte', og virkelig afleder Grimm det paa et andet Sted, DM 778 *, af skjálfa, sml. med bif i Bifröst: ‚skjálf drückt die zitternde bewegung der luftstätte aus', hvilket ligger meget nær ved min Forestilling, omendskjönt der dog er nogen Forskjel. Det er mere overensstemmende med Navnene paa de övrige Himmelboliger, der ikke mangle den ideale Glands: Glitnir, Sindri, Glaðsheimr o. s. v. Stedet i Ghe 14: ‚land sá þeir Atla ok liðskjálfar djúpa' holder jeg udenfor denne Betragtning. (Der existerer en gammel Fortælling om ‚Jon Prest', maaske den samme som Jón Upplandakóngr, Íþ 284 (Upplönd = Höiland, Bjergland), hvor der forekommer et Speil, hvortil man maa gaa opad til ad tusind Trapper, og hvori man seer alt hvad der foregaaer i Jons Rige, N. M. Petersen, Bidrag til den danske Literaturs Historie I 129. Jon Prest var en Kongesön fra Frisland, som blev Konge over Indialand o. s. v. Bogen omtales i Kongespeilet).

Galdremænd kunne lade andre see ind i Aandeverdenen uden at der nævnes nogen særlige Midler; saaledes fortælles der om Latin-Bjarne, der levede i det 15de Aarhundrede, at han engang læste höit for Tjenestetyendet af Karlamagnus Saga, og talte da to af Pigerne om, at det vilde være morsomt hvis man kunde see disse Kæmper og deres Færd, og visselig kunde de ikke meget, som man nu kaldte for kyndige Folk, siden de ikke kunde vise saadant noget til andre; Bjarne lod som han ikke hörte deres Snak. Men da begge Pigerne engang gik ud om Aftenen og vilde ind igjen, stod Bjarne i Dören og sagde: seer jer tilbage; de gjorde saa og saae da Karlamagnus's Kæmper der nede paa Hjemmemarken i en skrækkelig Kamp med Bröl og Bragen, saa at Pigerne löb forskrækkede ind, Íþ 485.

Synskhed er nöie forenet med Spaadomsgave, forspá, framvísi, framsýni; de som ere saaledes forudseende kunne

see igjennem Jord og Bjerge, í gegnum holt og hæðir, og mærke sig adskillige Ting som andre ikke see. Denne Egenskab havde Biskop Odd Einarsson, † 1631, hvorom der haves flere Fortællinger: Sigfus hed en lille Dreng som Biskop Odd havde til at udrette Smaaærinder; engang sad Bispen i en Stue paa Skalholt og Sigfus var ogsaa derinde. Bispen sad ved et Bord og stöttede Haand under Kind; da smilede han og sagde: Fuse, véd du hvad din tilkommende Kone bestiller nu? Sigfus sagde at det var uvist om han nogensinde vilde faae en Kone eller ei. Jo, sagde Biskop Odd, at blive gift er dig bestemt, og jeg kan sige dig med hvem og hvad hun foretager sig nu; det er Datteren af Erik i Bot i Fljotsdalsherred; nu driver hun Faar tilfjelds og löber uden at genere sig. Sigfus mærkede sig Biskoppens Ord og skrev op Aar, Dag og Time: senere blev han Præst paa Hofteig og fik Kristine, Datter af Erik i Bot, Íþ 408. Om Paul Vidalin fortæller Jon Olafsson, at ‚han saa ned igjennem Gulvet og Kirkegaarden ligesom igjennem klar Is, hvert et Menneskeben nogle Alen nede i Jorden', Íþ Fort. XXIV. Svend den Spage, Biskop i Skalholt fra 1466 til 1476, blev almindelig anset for at være en saaledes fremsynet Mand; nogle troede at han forstod Ravnesprog, men andre antoge at han ikke underholdt sig med nogen Ravn, men med en Aand i Ravneskikkelse, enten god eller ond. Da han var Kirkepræst i Skalholt, mange Aar förend han blev Biskop, blev han engang beordret til at forrette Gudstjeneste paa Torfastad, og med ham red en Dreng ved Navn Erlend. Paa Veien bleve de overfaldne af en saa voldsom Snestorm at de maatte stige af Hestene og söge Ly for Uveiret. Drengen begyndte at give sig og sagde, at de vilde aldrig kunne komme til Mennesker igjen. Præsten bad ham være ved godt Mod, thi dette Veir vilde ikke vare evig, ‚og anderledes ville vore Dage blive da jeg er bleven Biskop i Skalholt, men du vil faae Datteren af Thorvard den Rige paa Mödruvalle'. Erlend svarede: ‚det véd jeg at godt kan

skee, at De bliver Biskop i Skalholt, men det vil aldrig skee, at jeg saa fattig Dreng vil ægte en saa velbaaren Kvinde.' Præsten svarede: 'tvivl aldrig paa Guds Gaver, Mildhed og Naade, thi saaledes vil det gaae som jeg siger, og det skal du have til Tegn, at naar du rider til Frieri, da vil der komme en slig Regnbyge, at Folk vil ikke kunne mindes noget lignende'. Morgenen derefter hörte Uveiret op og de fortsatte deres Reise. Men det gik saaledes som Svend havde spaaet; han selv blev Biskop, men Erlend voxede op og blev en anseelig Mand og ægtede Gudrid, Datter af Thorvard, og medens han red med sine Fölgemænd til Frieriet, kom der pludselig en uhyre stærk Regnbyge, imedens de rede op efter Hjemmemarken, men för havde der været klart Solskin, Íþ 412. Adskillige Fortællinger have vi hört om den i Island bekjendte Tömmermand Isfeldt, † 1832; han saa det som skete i andre Lande, og hans Udsagn opfyldtes saa bestemt, at Folk vare overbeviste om, at han saa igjennem Jord og Hav; kun sit eget Endeligt kunde han aldrig rigtig forudsee, thi en Rög eller Taage, sagde han, forstyrrede ham hvergang han eftersporede det; han kvaltes i Rög da han var ifærd med at opföre en Kirke paa Thingmule, Íþ 409. En saadan Forstyrrelse i at skue ind i Fremtiden udtrykkes i FmS III 126: 'svá er sem mèr hángi blað fyrir augu um öll mín forlög, hvat sem því veldr'. Andre Sagn minde om sygelige, idealiserede Personligheder som Maria Mörl (f. 1812; Görres, Christliche Mystik II 495-510; Catharina Emmerich er endnu yngre). Ved Myvatn födtes i det 18de Aarhundrede Tvillinger, deraf levede kun den ene, en Pige. Denne udviklede sig saa langsomt og fik Mælet saa sent, at man troede hun var en Skifting; dog kom hun sig lidt efter lidt, fik Forstand som andre Mennesker og lærte Haandarbeide; dog var hun stedse underlig og melankolsk. Man lagde efterhaanden Mærke til at hun anede Fremmedes Ankomst og saa Folks Fylgier (Fölgeaander); men tilsidst tog denne Egenskab saaledes til i

Kraft og Sikkerhed, at det var som om hun saa igjennem alle Gjenstande over og under Jord, hvilket man fandt uhyggeligt. Dertil var hun i Grunden udygtig til alt Arbeide, men sad sædvanlig i hele Timer ligesom i Tanker eller udenfor sig selv; ofte saa hun sig omkring med skarpe og ængstelige Blikke, ligesom der var noget paafærde, skjönt andre ikke mærkede noget, Íþ 408, 409. To Exempler kunne vi anföre paa en overordentlig Intensitet af det virkelige Syn, da visse Personer have seet Jupiters Drabanter med det blotte Öie: det ene har jeg hört Biskop Arne Helgason fortælle, om en gammel Kone som han kjendte paa Island; det andet findes i Humboldts Kosmos III 49, Anm. 16, om en Mand ved Navn Schön, † 1839 i Breslau.

Man taler om et lynende, flammende Öie, et dræbende, knusende Blik o. s. v., dette har til alle Tider været kjendt. Dog forekommer det mig som Homer ikke egentlig har fremstillet Öiet i den betydningsfulde Kraft som vi kjende i den nordiske Oldtid og udenfor Norden i de senere Tider. Naar der, Il. I 200, siges om Athene: *δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν*, eller der tales om Zevs's *ὄσσε φαεινώ*, sst. XIII 3, saa betegner dette ingenlunde det som vi her have at gjöre med. Derimod: *ὄμματος θελκτήριον τόξευμα*, Aesch. Suppl. 1001-2. Vor Oldtids nöiagtige og inderlige Opfattelse af Öiet fremlyser bedst af Digtersproget: det kaldes Pandens og Brynenes Sol, Stjerne, Maane, Lys, Straale og Lyn; dets Kraft udtrykkes ved stærke Ord, som atall, fránn, hvass o. s. v.; man overförte tidlig Örnens, Falkens og den imaginærede Drages vilde og snare Blik paa det menneskelige Öie, der saaledes beskrives som örnfránn, haukfránn, ormfránn; sml. Sigurðr ormr í auga (Sigurd Snogöie) og 'ötul augu sem í yrmlingi'. Kun et svagt Stöd udfordres der af Indbildningskraften for at hæve Öiet op i den magiske Potens. Sagnmæssigt, men paa Grændsen af det dæmoniske og menneskelige Blik er det, naar Sigurd, der af Olaf Tryggvason var bleven dömt til at sönderslides af Hunde,

ved sit lynende Öiekast indjog Hundene en saadan Skræk, at de ikke vovede at anfalde ham: svá segist at hann hefði snart augnabragð, at allir hundar hurfu frá honum, ok var enginn svá grimmr, at þyrði á hann at ráða, er hann hvesti augun í mót þeim, FmS II 174. Da Olaf den hellige gik frem i Spidsen af Fylkingen, för Slaget ved Stiklestad, og Fjenderne mödte hans Öine, bleve de bange og raadvilde: er bændr sáu í augu honum, þá hræddust þeir ok fèllust þeim hendr, FmS V 79. Et analogt Sagn fra den mythiske Sagnkreds fortæller om Svanhild, at Hestene bleve bange for hendes Blik og vovede ikke at söndertræde hende: en er hún brá í sundr augum, þá þorðu hestarnir eigi at spora hana, FaS I 226. Olaf den hellige siger at Gud seer paa Hedningerne med hvasse Öine: lítr hann á ykkr hvössum augum, FmS IV 247. Med sit hvasse og gjennemtrængende Blik sögte Erik Blodöxe at gjöre Egil Skallagrimsson bange, da han kvad Höfuðlausn; dette minder Egil om i et herligt Vers, hvor han sammenligner Eriks Blik med Maanens Skin, idet Digteren uden Tvivl har tænkt sig Maanen i Skyer og saaledes fryglopvækkende:

Var-a þat túnglskin	þá er ormfránn
tryggt at líta	ennimáni
nè ógnlaust	skaut allvalds
Eireks brá,	ægigeislum.

Thors flammende Blik, som han kaster paa Bonden i sin Vrede over Bukkens brudne Ben, er vel ikke dræbende, men dets Kraft er dog stor: en þat er sá augnanna, þá hugðist hann (Bonden) falla mundu fyrir sjóninni einni samt, SE I 144. Jættens Blik sönderknuser Söilen: sundr stökk súla fyrir sjón jötuns, Hým. 12, sml. Eriks Krön. i Ny D. Mag. V 171: Öly hin freknæ ..... han vor ok svo gröm, at hand slo Stærkathær i knæ met sijt öghænsywn. Med sit Blik standser Odin, han med det luende Öie, Báleygr,

det flyvende Spyd: flýgr-at hann (fleinninn) svá stinnt at ek stöðvigak, ef ek hann sjónum of sèk. Rúnat. 13. (I en eller anden Ideeforbindelse hermed staaer det maaske, at man ikke skal see op i Kampen, for ikke at blive forhexet: upp líta skalattu í orrustu, síðr þik um heilli halir, Loðfafnm. 20, NB. forudsat at Ordene höre saaledes sammen og dette er rigtig læst; sml. endvidere Stedet i Sigurdarkv. II 26: engi skal gumna í gegn vega sískínandi (eller síðskínandi) systur mána, der dog vel kan forstaaes saaledes, at man ikke skal tage sin Stilling i Kampen saaledes at man har Solen lige i Öinene, hvilket bestyrkes ved det fölgende Udtryk: þeir sigr hafa er sjá kunna, de faae Seieren som see, thi Sollyset blænder jo). Hexefolks Blik fordærver det som det kastes paa; dette ‚onde Öie', der kortelig afhandles af Jacob Grimm i DM 1053 og af Plutarch i en egen Afhandling: *περὶ τῶν καταβασκαίνειν λεγομένων*, i Convival. disp. L. V Qu. VII (ikke anfört i DM), ville vi her omhandle alene med Hensyn til Norden. Vel kunde man sige, at dette dog nærmest hörer ind under Hexeriet eller Galdreværsenet, som vi ville omtale senere; men Folketroens Tankeforbindelser have nu engang bragt os til at omtale det her, og derfor ville vi nu omhandle de hermed beslægtede Ideer engang for alle. Om Hallbjörn, Sön af de hexekyndige Folk Kotkel og Grima fra Syderöerne (Hebriderne), hedder det, at han, da han blev fört til Döden, rak skygnur á landit ok var augnalag hans ekki gott, Laxd. 154, han maa da have seet ud igjennem en Rift paa den Bælg som blev bundet over hans Hoved, for at forhindre ham i at kaste Blikket paa Omgivelserne, eller Bælgen blev taget af ham förend han blev druknet? Hallbjörns Tilnavn slikisteinsauga er hexemæssigt og sigter uden Tvivl til det dræbende Blik; i Laxdælas latinske Oversættelse tydes det ved ‚foramen cotis rotatilis' (paa Islandsk vilde dette hedde ‚hverfisteinsauga'); men det synes ligesaa passende at kunne henföres til en glindsende Sten, af slikja, Glands (som paa Silke og

Planteblade); dette Tilnavn vilde da udtrykke Öiets uhyggelige Glands. Med meget stærke Farver beskrives Virkningerne af Hallbjörns Broders Stigandes Öine; han blev stenet formedelst Hexeri og saa ud igjennem en Rift paa Bælgen; hans Blik foer hen over en græsrig Bjerglide, som da oprörtes som for en kredsende Hvirvelvind og der voxer aldrig Græs efter den Tid: rauf var á belgnum ok getr Stígandi sèð öðrumegin í hlíðina; þar var fagurt landsleg ok grasloðit; en því var líkast sem hvirfilvindr komi, at snèri um jörðunni, svá at aldregi síðan kom þar gras upp, Laxd. 156. Dvergen Möndul siger, at ingen maa træffes af den forfærdelige Grim Ægirs Blik, ellers maatte man dö: skal ok enginn fyrir hans sjónum verða, meðan hann deyr, því þat er þess bani, og han lægger et Skjold over hans Ansigt, for at hans Blik i Döden ikke skal have nogen Magt: dvergr tók skjöld einn ok lagði fyrir ásjónu, FaS III 345. Om den galdrekyndige Groa hedder det, at hun saa op til Bjerget, horfði upp í fjallit, da hun bevirkede Bjergskred ved sit Hexeri, Vatnsd. c. 59. Finnerne, som oplærte Gunhild Kongemoder i Hexeri, bevirkede saadanne Jordomvæltninger med deres Blik: ef þeir verða reiðir, þá snýst jörðin um fyrir sjónum þeirra; og det var ogsaa dræbende: ok ef þá verðr nokkut kvikt fyrir sjónum þeirra, þá fellr þat þegar dautt niðr, FmS I 9, Hkr. I 111; maaske kunde man hertil henregne Stedet i FmS II 6, hvor den hexekyndige Gunhild Kongemoder siger: þat er illa vorðit, er ek leiddi ekki þá menn augum, er vini våra hafa drepit ok skammat; dog fortælles der aldrig noget om en dræbende Kraft i Gunhilds Öine. Det er ikke altid ligegyldigt, naar det magiske Blik kastedes paa Gjenstanden: kan den, som skal forhexes, faae Öie paa det hexekyndige Væsen i Forveien, saa har dets Blik ingen Magt: en þèr ærðist allir ok yrðit at gjalti .... ok svá mundi ok gengit hafa, ef þèr hefðit mik eigi fyrr sèð en ek yðr, Vatnsd. 43. Om Thordis Spaakvinden fortælles der, som vi saae foran, at da Hyrdens Öine mödte

hendes Blik, faldt han i Afmagt, Íþ II 91. En fra Odin nedarvet Egenskab, som troldramme Holmgangemænd, Bersærker og Galdremænd vare i Besiddelse af, var det at slöve Modstanderens Sværdsegg, at deyfa eggjar. Odin siger selv: eggjar ek deyfi minna andskota, bíta-t þeim vápn nè vèlar, Rúnat. 11. Dog nævnes ogsaa onde, sværdslövende Kvinder: bölvísar konur sitja brautu nær, þær er deyfa sverð ok sefa, Sigurdrm. 20. Holmgangemanden bad da om at maatte faae Sværdet at see förend de begyndte Kampen, thi det magiske Blik maatte kastes paa det förend det blev svunget; derfor viste man dem först et andet Sværd (i Regelen seirede de paa denne Maade indtil de fik en imod dem som havde faaet et Raad eller Tryllesværd af en klog Mand eller Kvinde). Sturlög skal kæmpe med Kol den Krappe; Vefreyja giver ham et godt Sværd, men det maa han ikke vise ham, men derimod et andet; Sagaens egne Ord vise dette bedst: þetta sverð skaltu bera á hólm við Kol krappa, en eigi máttu sýna honum þetta sverð, ef hann biðst at sjá þat er þú átt at höggva með, FaS III 606. Kol siger: Sturlaugr sveinn, sýn mèr sverð þitt, þat er þú hefir; hann gerir svá. Kolr lítr í eggina ok rak við augun ok mælti: eigi muntu mik með þessu sverði sigra ..... sst. 608; þá kastar Sturlaugr því sverði, er hann hafði Kol sýnt, en tók Vefreyjunaut undan feldi sínum ok brá, sst. 609. En saadan Modstander havde Gunlög Ormstunga i England; Kongen (Ethelred) siger til Gunlög, at denne Mand slöver hvert Vaaben, þessi maðr deyfir hvert vápn; ellers gaaer det til ganske paa samme Maade; Gunlög faaer et godt Sværd, som han skal skjule; da Vikingen beder om at maatte see Sværdet, viser Gunlög ham et andet, ÍS II 225-226. Aldeles lignende Exempel i Svarfd. c. 8-9. Tryllevaaben kunne ikke slöves, men modstod det magiske Blik: sverðit mun bíta þat sem því er til höggvit . . . má þat ok ekki deyfa, því at þat er dvergasmíði, Gísl. 80. Paa den anden Side see vi det naturlige menneskelige Öie som slövende og tilintet-

gjörende de af overnaturlige Væsener frembragte Vaaben eller skærende Redskabers Egg: vi höre tale om Hexefolks Leer, der ikke ere andet end Menneskeribben; seer man i Eggen, er Fortryllelsen forbi, Íþ 510-511; Nordsjell. Sagn p. 58-59. Menneskeribben anvendes ogsaa paa en hexemæssig Maade til Slibning af Leer, hvilket kaldes brýnugaldr (Slibegalder): man skal, uden at nogen véd af det, tage et Menneskeribben af Kirkegaarden og en Bid af Menneskeister, hvormed Ribbenet smöres og saa slibes Leen dermed; saaledes behöver man kun at slibe den én Gang om Dagen, og Leen skærer da igjennem alt hvad den træffer; men seer man i Eggen, saa slöves den, Íþ 442. Acies bruges baade om Öie og Egg, sml. Plin. hist. nat. XIII extr.

Paa intet Sted som i Norden optræde Vaabnene som delagtige i Heltens Liv og af overnaturlige Væsener begavede med magiske Kræfter; sædvanlig er det Sværdet der saaledes fremstilles. Det ældste Vidnesbyrd herom er Herodots Fortælling om Jernsværdet, som Skytherne tilbade, og flere latinske Forfattere melde om noget lignende hos gothiske Folkeslag, J. Grimm, DM 185-186. Dog finde vi i Norden ogsaa andre Vaaben delagtige i Fortryllelsens Kraft; i Almindelighed besaddes de af ædelbaarne Mænd og gik i Arv eller foræredes som særdeles Vennegave[1]: auðsèt er þat, at þenna grip hafa átt tignir menn, Þórð. hreð. 13; dog eiedes de ogsaa i enkelte Tilfælde af Trælle, som Grásíða, Gísl. 4, 79. Tyrving kommer ogsaa i Trælles Vold, FaS I 488, 490, men det var ikke saadanne Vaabens Bestemmelse. De stamme fra Aandevæsener, Jætter, Dverge, Guder, Valkyrier eller ogsaa fra hexekyndige Folk, som staae paa Grændsen imellem Aandeverdenen og Legemsverdenen; af disse Væsener bleve de udstyrede med en skæbnebestemmende Magt; de ere dels beskærmende, dels seirgivende, dels heldbringende

[1] omtrent af samme Vigtighed som Foræring eller Overdragelse af hamíngja, gipta og gæfa.

i Almindelighed; til Ligevægt imod deres Fortrin hviler undertiden paa dem Forbandelse (som paa Tyrving, paa Guldet o. s. v.), de maa behandles forsigtig, thi ellers forstyrres deres Kraft; sædvanlig nytte de kun i Heltens Haand, men de ere intet Redskab for den Feige; som delagtige i et höiere Liv ere de udrustede med Spaadomsgave og de röbe deres organiske Forbindelse saavel med Heltenes Aand som med den hellige Natur. Alt dette vil opklares ved det Fölgende.

I Overensstemmelse med Troen paa det Forudbestemte finde vi, at Vaaben kun kunne naaes af dem, for hvem de vare bestemte; saaledes kunde ingen tage Sværdet af Branstokken uden Sigmund, thi kun ham havde Odin givet det, FaS I 120-121. Kun Bödvar Bjarke kunde tage sit Sværd ud af Klippen, thi kun for ham var det bestemt, sst. 61. At det ikke altid er Odin der giver Sværd og Vaaben, see vi ikke alene af disse to Exempler, men af mange andre; de hentedes i Höie, fra selve Aandeverdenen; de smededes og foræredes af Dverge og andre underordnede Væsener, og bleve selv delagtige i Aandernes Liv, derfor finde vi dem omtalte som levende Væsener. Skjöndt de gik itu, saa forgik ikke dermed den magiske Kraft: Sigurd Fofnersbanes Sværd Gram smededes af Stykkerne af Sigmunds Sværd, FaS I 146, 154-155. Gisle Surssöns[1] Spyd Grásíða smededes af det brække Spyd Grásíða, Gísl. 18, 101. Tryllevaaben kunne ikke slöves af Holmgangemandens magiske Blik, sml. Gísl. 80[2]. Med gode Vaaben fölger Held, gipta og gæfa: hèr er eitt sax, er ek vil gefa þèr, ok ek hygg, at gipta muni fylgja, Þórð. hreð. 4. — tak hèr við ..... saxi, ok hefir jafnan gæfa fylgt, FaS III 606. — selv den historiske

[1] först Thorkels, thi han havde arvet det gamle Spyds Stykker, sml. Sturl. I, 2, 60, 221.

[2] Undtagelser ere dog herfra, som FaS III 606, sml. Vatnsd. 48, hvor Ættartángi slöves af samme Aarsag.

og christelige Olaf Tryggvason har den samme Tro: ek vænt-ir at þú verðir eigi vápndauðr, ef þú ber þetta sverð, FmS II 255. Mange af disse magiske Vaaben maatte ikke svinges i Luft uden at smage Menneskeblod, og dem fulgte adskillige Egenheder. Bödvar Bjarkes Sværd var saaledes: det skulde blive Mandsbane hver Gang det blev svunget; ‚þat skyldi aldri undir höfuð leggja', det skulde aldrig lægges under Hovedet eller Hovedgjærdet ɔ: det skulde aldrig hvile, Krigerens Liv er en uafbrudt Kamp; ‚ok eigi á hjalt reisa', ikke reises op paa Hjaltet[1], hvile paa Hjaltet ɔ: det skulde aldrig forlade Helten; ‚eggjar skyldi þrisvar sinnum á allri æfi sinni brýna', dets Egg skulde hvæsses tre Gange i Heltens Liv, i dets Morgen, Middag og Aften? FaS I 61. — Rolf Krakes Sværd Sköfnung maatte aldrig svinges uden at faae Blod, dog nöiedes det med andet end Menneskeblod, Þórð. hreð. 55; det brölede og gjaldede i Kampen: náttúra Sköfnúngs var sú, at hann kvað við hátt, er hann kendi beinanna, FaS I 102[2] (nemlig da det, Sværdet, mærkede at det huggedes i Knoklerne eller Hovedskallerne, sml. ‚tröddust törgur fyrir týs ok bauga hjalta harðfótum hausar Norðmanna', Heimskr. I 157-158, Fagrsk. 23); aldrig maatte Sol skinne paa Hjaltet, aldrig maatte det svinges i Kvinders Nærværelse; det dermed frembragte Saar kunde kun læges med den Livssten, som dermed fulgte, Þórð. hreð. 63; ifölge Kormakss. 82 fölger dermed en Pung, som man ikke maa

[1] sml.: síðan reisti hann þat (sverðit) í glugg einum; smiðrinn kvað þat ofraun sverðinu (dette er et sagnmæssigt, mythisk Udtryk, og viser at Sværdet tænktes som et levende Væsen), ok lèt þat til höggs búit, en eigi til reistíngar, FaS II 465.

[2] denne Brölen omtales ogsaa, foruden ved Sköfnung, Kormakss. 82 og 84, ved Hildebrand Hunekæmpes Sværd, der foer brölende ned i Floden; det var dets Dödshyl, thi det var levende, FmS II 484; dette er en ganske anden Forestilling end den naturlige Metalklang.

beröre, Solen maa ikke skinne paa Hjaltets överste Del, det skal ikke bæres uden af en til Kamp rustet Mand, den som har det skal trække det ud af Skeden, siddende afsides paa Kamppladsen, da skulde han række Klingen frem og blæse paa den: da vilde en Orm krybe frem fra Hjaltet[1], da skulde man hælde Sværdet og lade Ormen komme til at krybe ind under Hjaltet, sml. Laxd. 250-252; Kormak fulgte ikke disse Regler, og da var Sværdets Held forsvundet — ‚var brugðit heillum sverðsins', Korm. 84. Ved alle hexemæssige Forhold maa man vise en fuldkommen Underkastelse, i modsat Fald virker den magiske Magt ikke; saaledes fölger Odysseus ikke Kirkes Raad og mister sine Mænd for Skylla, Od. — En Aftenstund traf Kong Svafurlame to Dverge og gik imellem dem og deres Sten, saa at de ikke kunde komme ind; saaledes nödte han dem til at smede sig et Sværd som aldrig skulde svigte og aldrig ruste, skære gjennem Jern og Sten som Klæde og faae Seir i hver en Kamp; dette var Tyrving[2], men dermed lode Dvergene den Forbandelse fölge, at dermed skulde der bedrives tre Gange den störste Niddingsdaad og det skulde blive hans Bane, FaS III 414-415, det vendte tilbage til Aandeverdenen, idet det blev lagt i Höien med Angantyr, men derfra hentede Hervör det; af den deilige Digtning i den storartede Scene kan her anföres noget af Angantyrs Ord om Sværdet, FaS I 439, 441:

Liggr mèr und herðum	Under mine Skuldre ligger
Hjálmars bani,	Hjalmars Bane,
allr er hann utan	helt omspændt
eldi sveipinn;	af Ilds Luer;

[1] sml. ‚en á valböstu verpr naðr hala', Helg. Hat. 9; denne Orm er Sværdets Held eller hamíngja, heill.

[2] den skulde ogsaa altid have Menneskeblod, naar den blev blottet eller svungen, FaS I 460, 524, 529, den lyste som en Solstraale, 443, sml. 516.

mey veit ek önga	ingen Mö jeg kjender
fyri mold ofan	som paa Jord træder,
at hjör þann þori	at hun det Sværd vover
höndum nema.	i Haand at tage.
þú skalt eiga	Du skal det eie
ok unna lengi,	og elske længe,
haf þú á huldu	sving du i Luften[1]
Hjálmars bana;	Hjalmars Båne;
takattu á eggjum,	tag ei paa Eggene
eitr er í báðum,	Edder er i begge,
sá er manna mjötuðr	værre er den Mandsbane
meini verri.	end Men andet.

Kol Kroppinbakr eiede Sværdet Angurvadil og havde med Trolddom bevirket, at intet andet skulde beseire ham, eller hans Efterfölgere; det flammede som Lyn, FaS II 391, 393.[2] — Det Sværd som Olius gjorde, skulde blive til Bane for Kong Budles Dattersönner, og saaledes skete det, thi skjönt Kongen, for at forebygge det, lod det nedsænke i Mælaren,

[1] anderledes i Lex. poet.: ‚bevar det i Skeden' — men dertil gav Angantyr hende jo ikke Sværdet og dertil er heller ikke noget Sværd bestemt (jeg har ikke N. M. Petersens Oversættelse af Hervarar Saga, eller Rafns, saa jeg véd ikke hvorledes de have taget dette Sted); á huldu siges den Ting at være, som ikke har Underlag; alt det som svæver i Luften, er saaledes ‚á huldu'. — Hvis hulda her betöd ‚Skede', burde der have staaet ‚í huldu'.

[2] skjönt det ikke udtrykkelig fremhæves, saa maa man dog hertil regne det Sværd som Hjörleif, fik i Irland, Tryllelandet; det lysede: ok var myrkt, þar til er lýsti af sverði því er maðr hélt á, Landn 32-33. Lysning er egen for Sværd: Fjölsvm. 32-33; en af geirum geislar stóðu, Helg. Hund. I 15 o. s. v., sml. ‚hrælog brunnu af spjótum þeirra svá at lýsti af', Sturl. I, 2, 50; om Tyrving see p. 153[3].

saa hentede Asmund Kæmpebane det derfra igjen, FaS II 466, 472-474; saaledes blev ogsaa Sigmund Völsungssöns Sværd Aarsag til Völsungs Död og de deraf fölgende Kampe. (Kar den gamle, Fader til den Thorfinn, for hvem Gretter dræbte Bersærkerne, havde eiet det gode Sværd, saxit góða, som Gretter fik siden og bar hele Livet igjennem; han hentede det i Kars Höi og fik det til Belönning for sin Daad; dette Sværd var Familiens bedste Klenodie og havde stedse fulgt den; det var heldbringende for Gretter, forsaavidt der for ham kunde times noget Held, og det var Aarsag til at han blev hævnet i Miklagaard; thi Thorbjörn Öngul tog det af Gretter da han var falden og huggede i hans Hjerneskal saa at der kom et stort Skaar i Eggen; siden maatte Thorbjörn drage i Landflygtighed og kom til Miklagaard, hvor han blev Væring; der viste han Sværdet frem paa et Vaabenthing, og da man beklagede at det gode Vaaben havde et saa stort Skaar, sagde Thorbjörn, at med det havde han dræbt den stærke Gretter, og de andre sagde, at det havde vist været en haard Hjerneskal, siden Sværdet brast i den saaledes; men Gretters Broder Thorsten Dromund var der ogsaa; han havde forfulgt Thorbjörn uden at kjende ham personlig; af denne Fortælling kjendte han ham og dræbte ham strax med Sværdet, som han havde faaet i Haanden for at betragte det ligesom andre, da det gik fra Haand til Haand, og saaledes blev det Thorbjörn Önguls Bane). — Til de gode Vaaben maa vi regne Ættartángi, som en Viking ved Navn Rafn bragte til Island og ved List kom i Ingemund den gamles Eie og fulgte Ætten længe siden; efter Faderens Död skiftedes Brödrene til at bære det, saaledes at Jökul bar det ved festlige Lege og i Hestekampe, men Thorsten paa Lovforsamlinger og Thinge, Vatnsd. 29, 30, 43; senere fik Gretter det af sin Moder Asdis, Jökuls Sönnedatter, Grett. 32, 51, hvor det kaldes Jökulsnautr. — En Finn gav Harald haarfager et Sax (Sværd) hvormed han overskar Dofres Jernlænker og ‚Blybaand' og frelste ham saa-

ledes fra Döden; derfor opfostrede Dofre ham, og saaledes blev Harald jætteagtig og beskyttet af Dofre, som var Landvætt, FmS X 173. — Finne-Kongen Guse havde ogsaa eiet Dragvandil, som Ketil Hæng fik, derfor er ogsaa det et Tryllevaaben, FaS II 122. Heltene vide af Sværdets Liv, ligesom Sömanden taler med sit Skib (den ideale Repræsentant herfor er Ellide, Frithjofs berömte Skib); derfor tale de med eller til dem, som Ketil til Dragvandil, Thrain til Mistiltein, FaS II 137, 371, Jökul til Ættartangi, Vatnsd. 48. Vidga taler med Mimung, Didr. 80, kysser den, p. 110. Didrik Valdemarssön taler med Hjelmen, p. 265. Talende indföres Brynien i et Vers i SE I 416:

heill kom þú, handar svella
hlynr, kvaddi svá brynja.

Talende Sværd kjendes ikke i Sagaerne; i en Folkevise fra Telemarken, Mindre Alf, indföres et talende Sværd, Landstad, Pröver af telemarkske Folkeviser, Norsk Tidsskr. 1849 p. 350. Om Sværds Personlighed sml. endvidere Svend Grundtvig, Danske Folkeviser I 348-350 (Hævnersværdet) og III 853.

I Vigaglums Æt var der Kappe, Spyd og Sværd, som Familiens Hæder var afhængig af, og som Vigfus forærede til Glum, men siger, at hvis han bortgiver dem, saa er han bange for hans Hæder: einkagripi vil ek þèr gefa, feld ok spjót ok sverð, er vèr höfum mikinn trúnað á haft frændr, ok meðan þú átt gripina, vænti ek, at þú týnir eigi virðíngu, en þá er ek hræddr um, ef þú lógar þeim, Vígagl. 339; disse Ting bortforærede Glum senere og da antog man ogsaa, hvad der ogsaa blev Tilfældet, at hans Magt vilde forringes, Vígagl. 388, 389. Som en Slags Sidestykke hertil kan man anföre de Hædersklæder, som Keiser Henrik gav Knud Lavard, han sagde, at dermed vilde fölge Held for ham og hans Rige, dersom han beholdt dem, men hvis han

skilte sig ved dem, frygtede han for at hans Hæder vilde blive kortvarig. Kort efter döde Keiseren, og man troede, at saaledes vilde det gaae enhver som skilte sig af med Klæderne, og saaledes gik det ogsaa for Knud, Fms XI 329, 330.

Ved saadanne Klæder kommer man nödvendig til at tænke paa vestes carminatae, ɔ: med Sang (Galder og Seid) virkede Klæder, som f. Ex. Dianiras Kjortel, sml. J. Grimm, DM 1053[1]. Vi have ingen Efterretninger om de ovenomtalte Vaaben og Klæders Forfærdigelse, men Seids Anvendelse synes at ligge for naar der udtrykkelig fremhæves, at de forfærdigedes og eiedes af hexekyndige Folk; saaledes bliver Örvar-Odds Særk eller Skjorte lavet paa syv (sex) Steder, hvoraf de fire idetmindste vare Hexeriets Hjem. Alfvör kvæder:

Serkinn frá ek í Sogni
ok í sjð stöðum gjörvan;
ermr á Íralandi,
önnur norðr með Finnum,
slógu Saxa meyjar
en suðreyskar spunnu,
váfu valskar brúðir,
varp Óþjóðans móðir[2].

[1] saadan en vestis carminata maa Hrollaugs Kjortel have været, Vatnsd. 32; den kaldes ‚gjörníngastakkr', p. 33.

[2] denne Óþjóðans móðir er rimeligvis = Carmenta primaria, alle Valaers Moder (Freyja), en naturlig Forestilling om denne som andre Tings Kilde, der naturligvis tænktes at indbefatte hele Ideens rene Væsen eller Kvintessens. Óþjóðan er dannet som Ógautan, Ófótan; óþjóð er onde Folk, kan altsaa ogsaa være Hexefolk; det bruges om Galler, Vender og Skoter — netop de med Irer og Hebrider beslægtede Stammer, som alle vare Galdremænd. (Denne Antagelse bestyrkes af den islandske Folketroes dæmoniske Stammeväsener: skötumóðir, laxamóðir, flyðrumóðir, selamóðir).

I en Var. staaer ‚úr silki' for ‚í Sogni' — hint er vistnok rigtigere, men da maatte man have ‚sex' for ‚sjö'. Silke var i hine Tider kostbart og ansaaes vist for at besidde skjulte Kræfter: Möndul giver Gange-Rolf et Silke-Slör som bevarede ham imod Grim Ægir, FaS III 336, 343. Gleipnir sammenlignes med ‚silkiræma', SnE I 110, og kaldes ‚silkiband', (Silkesnor); af Silke var Ragnars Særk og Odd selv kalder Skjorten en Silke-Skjorte, da han beskriver den Virkning, dens Iförelse havde paa hans Legeme:

var-at sem brynja	(ei var det som Brynie
eða bláir hríngar	eller blaa Ringe
ísköld um mik	iskold om mit
ofan fèlli,	Legem ned faldt,
þá er um síður	da om mine Sider
silki-skyrta	Silke-Skjorten
gulli saumuð	med Guld virket
gekk fast ofin.	gik fastvævet).

I denne Skjorte skulde han aldrig fryse, hverken paa Land eller Vand, aldrig blive træt under Svömning og ikke i Ild brænde, aldrig hungre og aldrig af Jern saares, kun naar han befandt sig paa Flugt, virkede den ikke, FaS II 198-199, 202, 529, 531. Alfvör optræder her altsaa som en Slags Valkyrie (dog kvindelig, men det vare de andre ogsaa for en Del) som indvier Odd rigtig til Krigerfærden og gjör ham uovervindelig. Vi maa betænke, at mange Kvinder grændse til Valkyrier, skjönt de ikke kaldes saa; saaledes Þornbjörg, Rolf Gautrekssøns Dronning[1], og Aslaug, der selv drog i Krig for at hævne sine Stedsönner Agnar og Erik. Aslaug gav Ragnar en Særk (silkibjúpr, FaS I 352), der öiensynlig tænktes ideel (som Gleipnir), hellig og signet af Guderne:

[1] FaS III 68, 69, 73, 75, 85, 86, 87, 88, 89, 98-105 o. s. v.

Þèr ann ek serk enn síða	Dig under jeg den side Særk
ok saumaðan hvergi,	syet intetsteds,
við heilan hug ofinn	vævet med hel Hu
or hársíma grana;	af Læbens Haargarn[2];
mun eigi ben blæða	ikke ville Saar blöde
nè bíta þik eggjar	eller dig Egg bide
í heilagri hjúpu,	i det hellige Gevandt,
hún var goðum signuð[1].	som af Guder signedes.

[1] for ‚var hún þeim goðum signuð'; det kan baade oversættes ‚som signedes af Guderne' og ‚som blev Guderne helliget'.

[2] i Texten staaer ‚grani', i Var. granm, graðinn (urigtigt). Rimeligheden for at læse ‚grana' leder jeg 1, af FaS II 253, hvor der siges at Ögmund Floke lod sig gjöre en Kappe af Kongers Skæg (herved maa man mærke, at Ögmund Flokes Færd foregaaer i Garderige og Skythien, men Herodot fortæller, Lib. IV c. 64, at Skytherne gjorde sig Kapper af de dræbte Fjenders Hovedhud eller Skalp, saa at den nordiske Sagamand heller ikke her behöver at antages for en grundlös Fantast). 2, af en vis Lighed der er imellem denne Beskrivelse og Forfærdigelsen af Gleipnir. Skulde det ofte forekommende Udtryk ‚at standa yfir höfuðsvörðum e-s' staae i en Idéforbindelse hermed? Den Bemærkning i E. Jonssons Oldnordiske Ordbog om, at Udtrykket at stíga yfir e-n o. s. v. maa tages figurlig, og ikke bogstavelig, som den tages i Lex. poëticum, er urigtig, thi det var en almindelig Skik hos flere Oldtidens Folk at sætte Foden paa eller stige over den overvundne Fjendes Hoved. Udtrykket hostem calcare (Juv. Sat. 10, 86) er i Grunden aldeles bogstavelig at forstaae, og paa denne Idé grunde sig Eyvind Skaldespillers Ord: tröddust törgur fyrir týs ok bauga hjalta harðfótum hausar Norðmanna. Vel kan jeg ikke nu eftervise noget ligefrem Exempel herpaa af de nordiske Oldskrifter; ogsaa var denne Skik maaske forsvunden allerede i de förste norske Kongers Tid; men jeg kjender flere Exempler andenstedsfra paa en saadan Fodtræden: i Casp. Barth, Adversaria lib. XVIII cap. 2 og lib. III cap. 14 meldes ifölge Mich. Glycas' Annaler: ille (Sultanus) vero solio suo desiliens pro more calcata Diogenis cervice; ifölge den samme Idé

FaS I 279-280. Kappen som Vefreyja gav Sturlög, var ogsaa en Tryllekappe, sst. III 606, sml. 250 (hvor der omtales flere); den bevarede Gange-Rolf. Den kloge Esja gav Bue en Skjorte, som modstod Hug og Galder (vápnum ok furnsku), Kjalnes. 422; flere fortryllede Hærklæder omtales ogsaa, der hjalp Heltene til Seir og Hæder, FaS III 415, 419, 576. Hreggvids Vaaben spaaede for Held eller Uheld: naar man slog med Turneerstangen paa Skjoldet, klang det naar Seir var ivente, men ellers ikke. Hesten Dulsifal gik af sig selv til sin Rytter hvis denne skulde seire, i modsat Fald kunde ingen tage den, FaS III 239, 281, 294. Gunnars Spyd klang naar store Tidender vare ivente; det var et forhexet Tryllevaaben, Njálss. 44, 45, 83, 96, 97, 107, 108, 115, 118, 119, 120. (Ting som have faaet en christelig Vielse faae ogsaa Spaadomskraft, som de veirspaaende Dörstolper, som bleve gjorte af et indviet Skibs Træ, brandar veðrspáir, Landn. 231, Grett. 89-90). Spydet Hornnefjunautr kunde blive ille som en Synaal og puttes imellem Klæderne, ved denne og andre Egenskaber hjalp det Sturlög, FaS III 620, 621, 622, 625, 626, 630, 632. — I Drömme forærer Menglöd Orm Storolfsson Handsker, som gave den, der havde dem paa, en uimodstaaelig Kraft; herved overvandt Orm Jætten Bruse og hans Moder, FmS III

siger Claudian: colla triumphati proculcat Honorius Istri; Properts: India quin Auguste tuo dat colla triumpho. Et Hovedsted er i Josva 10, 24: kommer nær til, sætter Eders Födder paa disse Kongers Halse; saa kom de nær til og satte deres Födder paa deres Halse; sml. Esai. 63, 3; Malach. 4, 3. Ligesom calco anvendes πατέω i samme Betydning; saaledes Tzetz. τραχήλῳ καὶ πατήσουσιν, οἷα δεδουλωκότες. Med denne Idé kan man forbinde Begrebet frjáls ɔ: frihals, den hvis Hals er fri — alt dette er i sin Oprindelighed aldeles legemligt og virkelig blevet udfört; eller troer man at dette ere blot figurlige Udtryk: at færa e-m höfuð sitt, leggja höfuð í knè e-s? Saa maa man være meget lidt fortrolig med Oldtidens Aand og Færd.

222-225 (Menglöd minder om Freyja, som indförte Seid, Yngl. c. 4). — Harald haardraades Fane, Landeyða, var seiersæl, FmS VI 178, men den hjalp ham rigtignok ikke i England. — Fra de hexekyndige Finner vare de berömte Gusisnautar, Pilene Flög, Hremsa og Fífa, FaS II 122, de gik i Arv fra Ketil Hæng til Örvar Odd: de vare guldfjedrede, de flöi selv af Stræng og paa den igjen og aldrig behövede man at söge dem; de gjennemborede alt som de sködes paa, thi de vare Dvergeværk, sst. 173; de maatte dog vige for de mæglige Bjarmer, da de afsködes omsonst og kom ikke tilbage, 287, men da hjalp Stenpilene, som Jolf havde givet Odd, 260, 287.

Som Exempler paa Vaaben og Hærsagers Forbindelse med Heltenes Aand og den omgivende Natur kan der anföres det, at Vaabnene duede ikke uden at der fulgte Mod dermed, sml. Fafn. 6; dette forekom ved Örvar-Odds Skjorte og udtrykkes i: ‚munu eigi bila vápnin ef þèr dugir hugrinn', Grett. 44[1]. En Sympathi mærke vi ogsaa naar Gisle Surssön siger at Öen Saxa glæder sig ved Sværdets Klang:

gall gunnlogi,
gaman var Söxu, Gísl. 6[2].

Jorden tænktes ogsaa levende som Odins Kone og Thors Moder. — Ellide, Trylleskibet som Thorsten Vikingssön tog fra den ramtroldede Jötun-Faxe, forstod Menneskers Tale,

[1] Hos Saxo udföres dette vidtlöftigen: Framea quid prodest, ubi languet debile pectus, et telum trepidae destituere manus? Ferrum animo coëat, corpusque armetur utroque, jungetur capulo consona dextra tuo. Hæc celebres edunt pugnas, quia juncta vigoris plus retinere solent, dissociata minus.

[2] mange andre beslægtede Exempler vilde kunne anföres, men det vilde blive for vidtlöftigt, ligesom saadant mere hörer til en æsthetisk Betragtning end denne Afhandling.

og fik Bör hvor den skulde hen, FaS II 443, 64. Frithjof, som arvede Ellide, taler til den som om den var et Menneske, og lader den knuse den hamlöbende Troldkvinde, 79 - 80.

Endelig kunne vi her tilföie Seierstenen, FaS II 430, Didrikss. 134, 135, samt erindre om de Dyr, der ved deres Forbindelse med Gudeverdenen, som Ravnen, vare begavede med menneskelig Fornuft og den höiere Spaadomskraft, og derved fik Indflydelse paa Livets Gang. Om en vís Fugl, fugl fróðhugaðr, fortælles der i Helg. Hat.; Igder foranledigede Sigurd til at dræbe Regin, og derved bestemtes hans fremtidige Færd, FaS I 164, Fafnm. 32. — Hoppen Kingála fölte Veirforandringer forud, Grett. 24. Fatalt er det naar Einar ikke kan tage nogen anden Hest end netop Freyfaxe, og bliver derfor dræbt, ifölge det af Hrafnkel gjorte hellige Löfte, Hrafnk. 5, 6-8. Om Ravnen behöve vi neppe at erindre (Landn. 29, FmS I 236, 131 o. s. v.). Hunde spaae ogsaa, FaS II 33, Vem. 302.

Sjónhverfíngar, at gera e-m sjónhverfíngar, er det at lade en Ting synes anderledes end den i Virkeligheden er, men har ellers ikke noget med det onde Öie at bestille; (Jacob Grimm har misforstaaet dette Ord, DM 1054); saaledes lader Brune Pilen synes buet for Guser, saa at denne ikke traf, FaS II 122; Grim Ægir volder ubeskrivelige Göglerier for Rolf Ganger, Söen viser sig som om den var krænget, úthverfr sjór, Krigsskibe syntes hvor der ingen vare, o. s. v., FaS III 317; Göglesyner frembringes ogsaa ved Glas, sst. 393, 397, 400, 401; derimod i Íþ II 286 viser en útilegumaðr en Mand sin Dal igjennem et Glas, uden hvilket han ikke kunde see den som den virkelig var. I Harðarsaga frembringer Hexen Skroppa Synsforblændelser, hon gjörði sjónhverfíngar, ÍS II 78-79; men Hörds Öine vare anderledes end sædvanlige Menneskers, thi paa ham virkede intet saadant Hexeri, sst. 34: honum mátti aungvar sjónhverfíngar gjöra í augum, því at hann sá allt eptir því

sem var. Andre Exempler herpaa kjender jeg ikke. Utallige Exempler frembyder den islandske Folketro paa disse Synsforblændelser, men dette Moment kunne vi forbigaae, da det kun bestaaer deri, at Hexemesteren troedes at kunne lade alt synes som han vilde, uden at Billederne eller Synerne frembyde noget characteristisk eller i og for sig selv vigtigt for Troen; vi have ovenfor, p. 142, anfört et Exempel herpaa.

Hulinshjálmr er et gammelt, i Island almindeligt Udtryk om en usynliggjörende Magt, og denne Forestilling er ligesaa vidt udbredt som den er gammel. Det er de gamle Grækeres *κυνέη Ἄϊδος*, Hades's Hjelm, som dels var en Skrækkehjelm, som Fofners ægishjálmr, Hes. sc. Herc. 226:

δεινὴ δέ περὶ κροτάφοισιν ἄνακτος
κεῖτ' Ἄϊδος κυνέη νυκτὸς ζόφον αἰνὸν ἔχουσα,

en mörk, gruopvækkende Sky, dels en rigtig Skjulehjelm, hulinshjálmr, Il. V 844:

αὐτὰρ Ἀθήνη
δῦν' Ἄϊδος κυνέην, μή μιν ἴδοι ὄβριμος Ἄρης,

hvor den virker imod selve Guddommens Öie. Ifölge Psellus udruste Dæmonerne sig med Hades's Hjelm, for at forurolige Menneskene uden at sees. Hulinshjálmr er de gamle tydske Digtes Tarnkappe, Helkappe, Helkeplein, Helkleit, Helhût o. s. v., det skjulende Klæde eller Kappe, paa angels. grimhelm (gríma er Nat og Maske), FME II 34-35, DM 431, 432, sml. 289 not., Simrock DM 461. Som det (Sol, Stjerner) skjulende kaldes Skyen hjálmr hulins (= hulinshjálmr), Alvísm. 19. I Ordet selv er det noget tautologisk, thi hjálmr er selv beslægtet med hula, hylma, hylja (hulit), og det betyder det dækkende, skjulende, værnende og forsvarende, hvilket er Hjelmens Egenskaber. Tiltrods for Udtrykket hjálmr forbandt Oldtiden ikke altid nogen bestemt

Tanke om en Hjelm med denne usynliggjörende Magt; saaledes FaS III 219: Smiðr hafði hulinshjálm yfir skipi þeirra, han gjorde Skibene usynlige, saa at de ikke anfaldtes af nogen. Kerling . . . . hafði hulinhjálm yfir skipi þeirra, Gullþ. (cit. efter Lex. poët. Art. hulizhjálmr, hvor de forskjellige Skrivemaader af dette Ord kunne sees). En saadan hulinshjálmr synes at være en ved Hexeri frembragt Taage og saaledes en Slags gjörníngaveðr, Hexeveir; en saadan usynliggjörende Sky omgav den hexekyndige Eyvind Kelda sine Folk med: gjörði Eyvindr þeim hulinshjálm ok þoku myrkr svá mikit . . . þoku myrkvi sá, er hann hafði gjört með fjölkyngi, FmS II 141. Fuldkommen analogt med Tarnkappe og Helkappe udtrykkes dette Begreb i Vatnsd. 74 ved en sort Kappe, som den förnævnte hexekyndige Thordis paa Spaakonefjeld eiede: far þú nú í kufl minn hinn svarta . . . . hann kom í flokkinn Guðmundar, ok sá engi maðr til hans, (sml. le noir chaperon, DM 431); paa en lignende maade udtrykkes hulinshjálmr i et islandsk Eventyr ved en Kappe, som en Dverg lægger over en Pige: bregðr hann yfir hana skikkju, svo enginn sjái hana, Íþ II 414. I þáttr af Jökli Búasyni nævnes en usynliggjörende Ring, der fik sin Egenskab af en deri indfattet Sten (overnaturlige Egenskaber tilskrev man Ædelstenene, der af den Grund kaldtes hellige Stene, iarknasteinar, Naturstene, náttúrusteinar, og Dyds Stene, dygða steinar): hèr er gull eitt, er ek vil gefa þèr, þar er í sá náttúrusteinn, ef þú dregr upp á fíngr þèr, þá sèr þik einginn framar en þú vilt, ÍS II 470. Sml. Gyges's Ring, Cic. off. L. III c. 9, Tzetz. chil. I 137, DM 1170. En Dverg giver Thorsten bæjarmagn en sort Sten, som gjorde ham usynlig naar den skjultes i den hule Haand; dette kaldes hulinshjálmr: ek kann at gjöra þann hulinshjálm, at mik sèr engi, FmS III 184; en lignende Sten forekommer i et islandsk Eventyr, Íþ II 496. En saadan usynliggjörende Sten kaldes hulinhjálms-steinn, og Troen om den, der findes i Íþ 650-651, nærmer sig

dels Fortiden, dels synes den at være blandet med de vidtomflakkende orientalske og middelalderlig-germaniske Fantasier. Der ere flere Maader for at erhverve en saadan Sten. Et ganske nylig lagt Ravneæg skal koges og bæres varmt til Reden igjen; naar Ravnen kommer og erfarer denne Forandring ved Ægget, bringer den en Sten, som skal findes i en Ö i det röde Hav; denne Sten gjör Ægget raat og frisk igjen, saa at deraf bliver ingen usynliggjörende Sten. Men dersom Ravnen ikke mærker noget til dette Puds, saa ruger den indtil den seer at det ikke hjelper noget; da skal man tage Ægget, thi ellers graver den det ned i Jorden eller bringer det bort. Inden i dette Æg dannes en usynliggjörende Sten; andre sige at hele Ægget forvandles dertil. Eller og hænges en Ravneunge, som næsten kan flyve, ved en Snor paa en Splint, der anbringes over Reden; dens Gab opspiles med et Træstykke for at den ikke skal kunne æde. Efter tre Dage findes i dens Gab den usynliggjörende Sten. Saadanne Stene skulle ogsaa findes i Kjovens (Struntjægerens) og Gjerdesmuttens Reder. Ogsaa skulle Stene med denne Egenskab fremstaae i Rokkens Æg, der kaldes paa Island Pètursbudda og Pètursskip, i Norge Maribaat; disse Æg skal Rokken udruge i ni Maaneder (eller Uger), og tilsidst smutter Stenen ud deraf, saa at der bliver et Hul paa Ægget, jfr min Afhandling i AnO 1862 Ex. 123, 124. Disse Stene siger man at findes ved Söen, paa Bredden af Floder og Bække og paa Marken; ‚man skal staae paa en saadan Sten, indtil dens Mage kommer' (dette Udtryk viser at man her, som ellers i Folketroen, troer at saadanne Ting ere levende og deltage i de organiske Væseners Virksomhed; saaledes troes der om den saakaldte Forlösningssten, lausnarsteinn, hvorom vi siden ville tale, at der ere to Kjön, som avle andre Stene, ligesom Dröpner, Odins Ring, hver niende Nat avlede otte Ringe, dog er her ikke nogen Kjön.

At see bagefter er vel ikke nogen Tro, men en i vor Fortid flere Gange forekommende Forestilling, som vi

ville beröre her, da vi handle om Synsforholdene. Den Forfulgte maatte ofte skjules for sine Fjender; ogsaa skjules livlöse Ting, som blive efterstræbte. Den kloge Grima skjuler Thormod Kolbrunarskjald ved at lade ham sidde paa en gammel Stol med Thors Billede paa; derpaa lod hun bære alskens Affald paa Ilden, saa at Huset blev fuldt af Rög og intet kunde sees; dette bliver rent magisk da Forfölgerne tage Vinduesruderne bort og lade Rögen trække ud, men da see de ikke Thormod, skjönt Stolen staaer midt paa Gulvet, Fóstbr. 98, 99. En saadan Rögen foretog ogsaa Esja i Kjaln. ÍS II 413. Dette bliver til en Slags skæbnesvanger Leg derved at Forfölgerne *see först bag efter* og vende idelig tilbage. Hagals Kone skjuler Hromund Greipsson först under sin Kjedel; derpaa kommer Blind og söger efter ham uden at finde; men da han kommer paa Veien igjen, falder det ham ind at han har været under Kjedelen; han vender tilbage og beskylder Kjærlingen for at have narret ham, men da havde hun imidlertid forklædt Hromund som Pige og lod ham staae og dreie Kvernen; bort gaaer Blind og seer dette bagefter, men siger at det vil ikke nytte noget for dem at söge, thi Kjærlingen vilde dog altid blive dem for klog, FaS II 376-377. Thrain skjuler Hrapp for Sigurd Jarl; flere Gange kommer Jarlen ud paa Skibet, men hver Gang forgæves, thi hver Gang forandredes Skjulestedet og Jarlen saa det först bagefter, hver Gang han er kommen i Land: ek þykkjumst sjá allt ígegnum þá er ek kem á land, en þá sè ek ekki til, er ek kem hèr; og tilsidst udtaler han den dybsindige Sætning om de dödbringende Sympathier, hvormed Skæbnen forener Menneskene: eigi berr hèr til óvizka mín, heldr þat samband þeirra, er þeim dregr báðum til bana, Njálss. 131-135, sml. 35. En lignende Fortælling möde vi i FmS VI 377-383: sml. ÍS II 101: illa gefast ill ráð, ok verða opt til síð um sèn; Vápnf. 17: eptir koma úsvinnum manni ráð í hug. Sml. Gísl. 51, 137; Ljósv. 65; FaS III 52-53; Eyrb. c. 20. Et saadant Forhold forekom-

mer allerede i Luc. 24, hvor Christus gaaer med Disciplene til Emaus og taler med dem hele Veien uden at de kjende ham; först bagefter oplukkedes deres Öine. Íþ 148: enda sè eg nú á eptir, að hríngr sá er til einhvers þess ætlaðr, er mínu skapi er móthverfast.

DRÖMME hænge sammen med Synskheden. Spaadom og Anelse gaae igjennem hele den nordiske Fortid og Nutid; lad Sprogene nok saa meget forandres og Sæderne nok saa meget forfines: Aanden bliver den samme, thi det som er udödeligt, er uforanderligt. Vi forbigaae her altsaa Spaadommene og Anelserne, der ere saa almindelige at de danne Grundtonen i enhver Saga, i ethvert Sagn, og saa indtrængende dybt rodfæstede i Aanden, at Digterne besang hedengangne Heltes forsvundne Stordaad som Spaadom, som noget tilkommende (Grípisspá). Fortidens Fænomener straale for os i en ideel og luttret Glands, medens Samtidens Begivenheder formörkes og skjules i de mangfoldige Forviklinger, hvilke det er forbeholdt Fremtiden at bortfjerne og löse. Men den Drömmende, som under Sövnen ikke forstyrres af Livstummelens hæmmende Væv, skuer ind i Fremtiden igjennem Symbolets Glar. Jeg kan ikke andet end erindre om Cyruss dybsindige Ord, som Cicero anförer i Cato maior c. 22: atqui dormientium animi maxime declarant divinitatem suam, multa enim, quum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. I Drömme sees Menneskene eller deres Fylgjer at opföre det skæbnesvangre Skuespil som senere skal gjentages i Virkeligheden. Vel spille Drömmene en Hovedrolle i den nordiske Folketro, men dog vove vi ikke at opstille dem som nogen egen Classe, omendskjönt vi have Navne som Drauma-Finni, Ljósv., 67, eller Finni enn draumspaki, Landn. 227. Disse Syner aabenbare sig for alle og enhver, uden at nogen dertil bestemt er udkaaren. Der uddannede sig her ingen bestemt Anskuelse (som f. Ex. Macrobiuss Inddeling af Drömmene i ὄνειρος, ὅραμα, χρηματισμὸς, ἐνύπνιον, φάντασμα, hvilket aldrig har gjort sig gjældende

i Folkebevidstheden). Öiensynlig har man anseet Aandens Færd i Drömmenes Land for beslægtet med, om ikke det samme som eller en Art af hamfarir eller Hexeridt; den Sovende maatte ikke vækkes, thi da forstyrredes naturligvis Drömmesynet. Et vigtigt Exempel herpaa have vi i GhM II 360-363: ‚Thordis paa Löngunæs skabte sig en Nat ilde i Drömme, og Folk talte om at hun burde vækkes. Bödvar, hendes Sön, sagde da: lad kun min Moder nyde sin hele Dröm, thi det kan være at den Gamle derved erfarer noget som hun önsker at vide. Hun blev da ikke vaagnet, men da hun endelig vaagnede af sig selv, stönnede hun möisommelig. Hendes Sön Bödvar talte da saaledes til hende: du var meget urolig i Sövne, Moder! har du maaske haft nogen Aabenbaring? Hun svarede: i Nat har jeg sværmet vidt omkring og har nu erfaret de Ting som jeg forhen ikke vidste'. Textens Ord: víða hef ek göndum rent í nótt minde om et formeligt Hexeridt: den Sovendes Aand var fraværende og red omkring paa en gand (Ulv eller Hexestav) imedens Legemet hvilede. Der er Slægtskab imellem draumr og seiðr: begge ere Ekstaser; angs. dreám er Fortryllelse; derfor betegner ‚Sövn' det svævende, uhindrede og uhæmmede (svefn, svífa, svæve, og ‚Sövn' er egentlig for ‚Svövn' = Svæven); saaledes siges der ‚erfiðr draumr' ligesom ‚erfiðr seiðr', FaS I 12; harðar svefnfarir, Gísl. 152, sml. 145, 44. Man ansaa Drömmene for en integrerende Del af Bevidsthedslivet, og naar man ikke drömte, ansaas det for en Sygdom. Halfdan den Sorte klagede over at han drömte aldrig og Thorlef den Spage raader ham til at sove i en Svinesti, da drömte ham; men Svinet (Galten) var et af Freyjas Dyr — göltr gullinbursti Hildisvíni, Hyndl. 7 — og Freyja var Hexenes Dronning og maatte altsaa gribe ind i Drömmen som Ekstasen, Hkr. I 71. En saadan drömlös Mand sagdes at være draumstoli, drömstjaalen, ɔ: drömlös: Haraldr svarar: sjá þykkjumst ek hvat syni þínum er til meins: hann er draumstoli, en þat hlýðir engum manni;

þat er eigi manns eðli at hann dreymi aldri, FmS VI 199. Man troede at der var en Drömmemand (draummaðr) eller Drömmekone (draumkona), som jevnlig besögte en i Sövne og forudsagde Fremtiden; dette forekommer enkelte Gange i den islandske Folketro, Íþ 426, 427, sml. 415, 593. Drömmemanden behöver ikke at være stadig, men kan ogsaa vise sig en enkelt Gang; saaledes kaldes Thor, der engang imellem viser sig for Thorgils i Drömme, draummaðr, Flóam. Forns. 142. sml. Sverr. c. 42, FmS VIII 107. Gisle Surssson havde to saadanne Drömkoner, en god og en ond; den gode rider paa en graa Hest, som en Valkyrie, den onde overöser ham med Blod og sætter en blodig Hue paa hans Hoved; de falde næsten sammen med Diser, der meddele Lykke og Ulykke; det samme mærke vi ved Björn Hitdölekappe, Gunnar Gjukason o. s. v. Man siger at de ere enten gode eller onde i Drömme: hefir mèr gramr verit góðr í draumi, FaS II 49. Længe har den i Oldtiden herskende Tro holdt sig, at man for at drömme ufeilbart skal nöie lægge Mærke til hvad man drömmer i en ny Seng, et nyt Hus eller i et nyt Værelse, FmS V 334, FaS I 367, sml. DM 1099. Til Grund for denne Idé ligger maaske det uforstyrrede, fuldkommen rolige, medens ingen Virksomhed endnu har trængt sig ind. Om Nordboerne indviede deres Huse, véd jeg ikke; men hos de sydlige Fornmænd var dette Skik og Brug: domum meam, a religiosissimo sacerdote P. Clodio consecratam, Cic. de harusp. resp. c. 5. Altsaa medens Guddommens Magt endnu uforstyrret hvilede derover, aabenbaredes Fremtiden i sin fuldkomne Renhed. Den er feigr, hjemfalden til Döden, hvem en Dröm bliver fortalt, selv om Drömmen ikke udtydes: þat hefir Finni sèð á þèr, at sá væri feigr, er þú segðir drauminn, Ljósv. 70; ok sagða ek því hvornigan drauminn fyrri en nú, at ek vilda at hvorgi rèðist, Gísl. 24: man fortalte ikke Drömmene naar man troede at de bebudede noget Ondt: hann vill ekki segja drauma sína, Gísl. 22, sml. Dropl. 22, Forns. 142,

og Njálss. 212: þat er hugboð mitt, segir Ketill, at þeir muni feigir allir er kallaðir voru (i Drömmen); sýnist mèr þat ráð at þenna draum segjum vèr engum manni at svo búnu. Ofte bliver Drömmeverdenen til Virkelighed ved at dens Aander forære den Drömmende en eller anden Gjenstand, som han finder naar han vaagner; dette finde vi i alle Folks Sagn; i Sagaerne finde vi saaledes Olaf Tryggvason give Thorvald Tasalde en Dug i Drömme, hvilken han fandt da han vaagnede, FmS II 147-148. Brynjar giver Odd en Pengepung og en Tryllering i Drömme, og begge finder han da han vaagner, FmS III 117, 119; i Drömme giver Menglöd Odd Handskerne, sst. 223. Ogsaa borttages Gjenstande i Drömme, Flóam. Forns. 135. Sml. Fóstbr. 39, Bárð. 45. En Alfekvinde forærer i Drömme en Lee til en Mand, Íþ 11. Herhen hörer ogsaa den fortryllede Tilstand, der betegnes ved leiðsla; ogsaa andre Forhold, som naar en Pige finder en Önskesten og önsker sig derhen, hvor det bedste Gilde holdtes; strax er hun kommen paa et saadant Sted: en prægtig Sal er opfyldt af Lys, Mennesker og Sang, og en Mand bringer hende et gyldent Bæger, som hun modtager, men i sin Angst og Forstyrrelse over denne Trylleverden önsker hun sig hjem igjen, og der staaer hun med Bægeret, Íþ 653.

I det sextende Capitel af Deutsche Mythologie har Jacob Grimm behandlet Valkyriebegrebet og mange dermed forbundne Ideer; naar jeg derfor her omtaler disse Ideer, saa skeer det især forsaavidt Valkyrierne ere spaaende og altsaa staae i Forbindelse med det ovenstaaende. Nornir, dísir, spádísir, spákonur, völvur, finnur, valkyrjur, vísindakonur ere altsammen Begreber, der dels gribe nöie ind i hverandre, dels ere identiske. Med et almindeligt Udtryk kaldes disse Væsener ogsaa konur og meyjar (de tre Norner kaldes i Völuspá þursa meyjar, hvilket jeg troer maae staae i en Tankeforbindelse med Vafþr. 49: þrjár þjóðár etc.). Spaadomsgaven er fælles for alle disse Væsener, men man maa

vel betænke, at Spaadom, spá, betegner mere end den blotte Forudsigelse: det er ligesaa godt den Lov, der bestemmer Fremtiden, det vældige Ord, der engang udtalt ikke kan forandres eller tilbagekaldes. Völuspá betyder saaledes ikke Valaens Spaadom, men Valaens Sang; spá málmhríðar er Kampens Klang, Slagets Vaabengny. De tre Norner Urðr, Verðandi og Skuld fremstilles ikke som spaaende eller forudsigende, men alene som skæbnebestemmende; det ere ideelle Begreber, som staae höit over og fjernt fra den store Sværm af de underordnede Væsener, der bære det samme Navn; hine give Alverden, Menneskeheden, Love, disse befatte sig kun med det enkelte Menneske. (SE I 120: Guðr ok Rota ok norn en ýngsta, er Skuld heitir, ríða jafnan at kjósa val, ok ráða vígum. Hermed er Urðr og Verðandi afgjort undtagne fra at træde i noget concret Forhold til de enkelte Mennesker; med denne Tro om Skuld stemmer Völuspá 24: Skuld hèlt skildi — forsaavidt det ikke skulde være en Afspeiling eller Reduplication af Skuld, sml. Skuld, Rolf Krakes Söster: in mesta galdrakind ok út af álfum komin í móðurætt sína, FaS I 96, hun har grimd Skjöldúnga, Skjoldungers Grusomhed, sst. 99 [sml. Skuld hèlt skildi] — maaske her ere tre Ideer: 1, Skuld; den egentlige Norn; 2, Skuld, Valkyrien; 3, Skuld, Rolf Krakes Söster). De tre Norner, som kom til Helge Hundingsbane, ere saaledes kun en Afspeiling af de tre ideelle Norner, ikke disse selv; ligeledes Nornagests Norner. Menneskelige Væsener, som drage alene omkring og spaae, kaldes altid kun völva, finna, spákona eller vísindakona; aldrig norn, dís, valkyrja o. s. v. Da Hexevæsenet eller seiðr er uadskilleligt fra disse Væsener, og dettes Hovedelement er Sang (galdr af gala, gale, synge), saa elske de Sangen: i Hromund Greipssons Saga, FaS II 373-374, omtales Kára (i Texten Lara), der var den gjenfödte Sigrun, Sæm. R. 169; hun svævede over Kampen i Svanebam og sang, hvorved hun fortryllede og forstyrrede Fjenderne, saa at de ikke

kunde forsvare sig; som Fremtidsdiser ere de spindende og vævende; dette saae vi ovenfor, p. 139, ved Vefreyja (en anden Vefreyja var Datter af Jættekvinden Skellinefja, som var den forhexede Ingeborg, Frithjof den Fræknes Elskede; denne Vefreyja avlede Thorsten Vikingsson, Frithjofs Fader, med Skellinefja, da han maatte love hende at ægte hende, FaS II 438, jfr her ovenfor p. 55; denne Vefreyja var ogsaa vís, thi hun var födt af en Jættekvinde - jfr þursa meyjar -: brá henni um vísdóm til móður sinnar, FaS II 450). Sang og Spinden eller Væven hos disse Væsener forekommer allerede hos Homer, om Kirke, der var en Hex, völva, vísindakona og dís, *δεινὴ θεός, αὐδήεσσα:*

Κίρκης δ' ἔνδον ἄκουον ἀειδούσης ὀπὶ καλῇ
ἱστὸν ἐποιχομένης μέγαν, ἄμβροτον... Od. X 221;

samme fortælles om Kalypso, V 60:

ἡ δ' ἔνδον ἀοιδιάουσ' ὀπὶ καλῇ
ἱστὸν ἐποιχομένη, χρυσείῃ κερκίδ' ὕφαινεν.

Om Kirkes Kunster taler Homer ligesaa misbilligende som vi ellers höre det hos os, han taler om hendes *κακὰ φάρμακα* i Modsætning til det *φάρμακον ἐσθλὸν*, som Hermes gav Odysseus. I Völundarkviða og dens Indledning indeholdes den fuldstændigste Beskrivelse af Valkyrierne, hvor de dog ikke stærkt fremtræde som Krigsgudinder, men som Svanejomfruer (svanfjaðrar dró, sml. foran p. 30), Skovfruer (meyjar flugu sunnan myrkvið ígegnum, fýstust á myrkvan við), Havfruer (þær á sævar strönd settust at hvílast), Spindefruer (drósir suðrænar dýrt lín spunnu) og Skæbnefruer (örlög at drýgja)[1] — alt dette (med Undtagelse

[1] der er noget fugleagtigt ved de tre Brödre, som ogsaa derved komme i et nöiere Slægtskab til Svanejomfruerne; saaledes Slagfiðr,

af Svanehammen) finde vi hos Kirke og Kalypso: de boede paa Öer midt i Havet, omgivne af tætte og blomstrende Skove, de vævede og kunde raade for Menneskenes Skæbne. Naturligvis findes alt dette hos Freyja, den höieste Præstinde for Galder i Norden: hun er Havfrue, Mardöll, Vanadís, Njords Datter, hun græder Taarers gyldne Væld og flyver i Falkeham — Havets gyldne Ström og Svanesangen — hun eier det luende Smykke, Brisingamenet — Solen, hvorom Heimdal og Loke kæmpe i Sælehamme længst ude i Havet ved de gjenlydende Klipper, det er Naturens evige Kamp, ombölget af den himmelske Solglands; hun vælger sig den halve Valplads imod Odin. Kirkes og Kalypsos Sang er Udtryk for Glæde, thi med denne Norne-Idé er vel et dybt Alvor forbundet, men ingen stiv og ensidig Rigorisme; saaledes kan Freyja ikke tænkes melankolsk-alvorlig og i en evig Længsel, skjönt hun savnede Odur, men som Krigsgudinde, Kjærlighedsgudinde og Havfrue er hun glad og bestemt, thi hun er salig — vi finde ogsaa saadanne glade Spaakvinder, unge og smukke, som Katla, ovenfor p. 86, og Oddbjörg, gleðimaðr, fróð ok framsýn, Vígagl. 354, skjönt Alvor og Bestemthed synes at være det fremherskende Element: hún var fámálug um allt, GhM I 376. Man maatte tage vel imod Völverne, for at de skulde spaae godt; et

den som slaaer med Vingerne, Egil = Örn (eglir, öglir, jfr p. 44 not.), og Völundr = Valundr (valr, Falk, for Örn), der er tre Svaner og tre Örne; Örn, Svane og Sol (hann sló gull rautt við gim fastan) ere ideelt beslægtede, og modsatte Mörket (Niðuðr Njara drottinn). Fastan tager jeg som adverbium (som ‚jafnharðan'; ‚fara mikinn', gaae stærkt, Njálss. 143): han hamrede fast (stærkt) ved Ilden det röde Guld, men ikke gimfastan i ét Ord (lex. poët.); saaledes beholder gim Intetkjönnet og man behöver intet Substantiv at underforstaae til gimfastan (nemlig steðja). Udtrykket veþreygr (i V. 4) forstaaer jeg = veþr-eygr, den som seer Veiret skarpt, tempestates praesentiens vel praesagiens (men ikke af ve og þreyja).

Bevis paa at man vidste at deres Ord var mere end den blotte Forudsigelse, saaledes om Oddbjörg, l. c.: þótti mikit undir, at húsfreyjur fagnaði henni vel. En Kvinde, Saldis, beder hende om at spaae og spaae godt; hvis hun spaaer ilde, vil hun blive jaget bort: muntu vera rekin í brott ef þú ferr með illspár. Denne höitidelige Modtagelse finde vi flere Steder omtalt; de droge omkring i Egnen, spaaede og modtoge Gaver; Ex.: finnan var sett hátt ok búit um hana vegliga, Vatnsd. Forns. 19; var henni búit hásæti ok lagt undir hana hægindi, GhM I 374, hvor der gives en udförlig Beskrivelse over Völvens Dragt og flere herhenhörende Forhold. Ligesom Hexefolks Blik maatte træffe den som skulde ödelægges, ligesom Drömmen maatte siges til den som den gjaldt, hvis den skulde virke, saaledes maatte Völvens Spaadomsord höres af den som det gjaldt; nu vare der ofte nogle, som ikke vilde have denne definitive Forudbestemmelse af sine Livsforhold (sml. Sólarlj. 35: glaðr at mörgu þótti ek gumnum vera því at ek vissa fátt fyrir), men som vilde lade Livet udvikle sig af sig selv, tage imod Lykken som Tidens uventede, men desto mere kjærkomne Gave: grata superveniet quae non sperabitur hora, og möde Ulykken som Mænd, fortunae subdere colla nescii. Disse vilde da ikke höre Völvens Ord, men skjönt hun ellers lod sig spörge, saa gjör hun i disse Tilfælde altid Undtagelser, idet hun spaaer uopfordret og imod hines Villie; saaledes Völven i Örvar Odds Saga, FaS II 165-168, sml. FmS III 212, Vatnsd. Forns. 19-20. (Man troede ogsaa paa Ordets Kraft som fremtidsbestemmende, skjönt det udtaltes af almindelige Mennesker, saaledes Laxd. 96: Ólafr sendir nú orð föður sínum, at hann stæði úti ok sæi ferð hans . . . . ok hefði orðheill fyrir . . . . þá mælti Höskuldr, at Ólafr son hans skyldi þar vel kominn ok með tíma (Lykke) á þenna nýja bólstað, ok nærr er þat mínu hugboði at þetta gángi eptir, at lengi sè hans nafn uppi). Med Hensyn til Benævnelsen af disse Væsener, naar de tænktes menneskelige, saa kaldes

de sædvanlig völvur, Vatnsd. Forns. 19, Landn. 173, FmS III 212, FaS I 5, hvor völvur og vísindamenn nævnes som mindre kraftige end galdramenn; sst. 10-12, 340: völvur, er kallaðar voru spákonur (Norna Gests Völver; begge Udtryk ere enstydige); II 165 (Örvar Odds Völva); ogsaa kaldes de seiðkonur. I Vatnsd. 19 kaldes Völven finna, thi Finnerne vare ligesaa forudseende som hexekyndige (Ingemund den Gamle fik Finner til at efterspore det forsvundne Freys Billede, see ovenfor p. 95; en finsk Mand faaer Aabenbaring om Fremtiden, FmS IV 71); vísindakona FmS IV 46; spákona var Tilnavn paa den Thordis som vi have omtalt ovenfor, p. 110-112. Baade Völver og de dem nærstaaende Mennesker, især gamle Kvinder, betegnes som fróð, forn í skapi, framsýn, framsýn af fítons anda (spiritus phitonis, DM 85, fordreiet af Python, sml. *πυνθάνομαι*, *Πυθαγόρας*) som Kong Valdemars gamle Moder, FmS I 76 og X 223: svá er sagt at móðir hans var spákona, ok er þat kallat í bókum phítons andi er heiðnir menn spáðu. Spámaðr betegner ikke alene den som har Spaadomsgaven endog i höieste Grad, som Þórhalli spámaðr, FmS II 192, men ogsaa en Skytsaand, som den der beskyttede Koðran, Thorvald den Vidförles Fader, FmS I 262-264. Af FmS V 333 see vi at spámaðr ansaas for uadskilleligt fra Trolddom og fítonsanda: Konúngr svarar: at hefi ek nú hugat nokkut, ok finnst mèr svá til, sem þú segir engan hlut framarr en þú þykist vita, ok seg mèr, hvat til þess berr, er þú veizt óorðna hluti fyrir, enda sèrtu eigi spámaðr; veit ek ok at þú ert vel kristinn, ok muntu því eigi hafa fjölkyngi til slíks. Derfor kaldes saadanne Folk ogsaa fítonsandafólk, FaS III 457. Sædvanlig skete Fremtidens Udforskning ved Hjelp af Seid; dog forekommer i Ljósv. 68 en egen Maade hertil, idet den hexekyndige Thorhild Vaðlaekkja træder ud i Söen og hugger ned i den med en Öxe, hvorved hele Söen bliver ganske blodig, som Tegn paa fremtidige Kampe. Diser maae vistnok antages for at være af en höiere Natur end

Völver; til disse offredes der aldrig, men der foretoges Offringer i deres Nærværelse formedelst Seiden; men der foretoges Discoffringer, dísablót, i Baldurshage, FaS II 85; þar var ok veizla búin at vetrnóttum, ok gjört dísablót, ok allir skulu þessa minníng gera, Vígagl. 336. Diser ere og enten det samme, eller nærbeslægtede med Valkyrier; de ere Odins Udsendinge og Heltenes Skytsaander: heim bjóða mèr dísir sem frá Herjans höllu hefir Óðinn mèr sendar, Krákumál 29; hygg ek við hjálmum híngat komnar frá Danmörku dísir várar, FaS II 47; som Skytsaander kaldes de ogsaa spádísir: svá blifðu honum hans spádísir, FaS I 144; vèr erum spádísir þínar ok skulum þèr vörn veita, sst. II 483; de hente Helten til Döden: enn þótti mèr hèr inn koma konur, ok voru daprligar, ok þik kjósa sèr til manns; má vera, at þínar dísir hafi þat verit, FaS I 213, sml. Atlamál 25; af disse Exempler see vi at enhver Helt havde sine egne Diser, og dette falder sammen med det som vi ovenfor have omhandlet ved Drömmekvinderne. Naar der staar en Kamp, saa kæmpe Diserne ogsaa med, men imellem sig selv indbyrdes, ikke imod Menneskene, FmS II 195. De sees ridende ligesom Valkyrier, Njálss. 275 (Darrad); tolv ridende Kvinder bortföre Helge Thorisson, FmS III 135. Endnu nærmere Guddommen staae de egentlige Valkyrier, thi der fremhæves udtrykkelig at de boe i Gudernes Hjem og skænke Udödelighedsdrikken i Valhal (þær bera einherjum öl, Grímn. 36). Valkyrier have Navne, Diserne ikke, og disse sidste slutte sig saaledes ogsaa nærmere til de navnlöse Fylgjer og Hamingjer, som senere skulle omtales. Skjönt Odin og Freyja ere deres egentlige Herrer, og udsende dem til Kampen, saa handle de dog paa egen Haand. Svava giver Helge Navn og Sværd og beskytter ham i Kampen. De maa ogsaa have Offre: Brynhilde forlanger til Brudegave den faldne Val, noget som ellers tilkom Odin og Freyja: ok eigi gaf hann mèr at mundi feldan val, FaS I 194 (i Eddaen findes intet tilsvarende); selv Odin maa undertiden vige for dem: han

havde lovet Hjalmgunnar Seir, men desuagtet blev Brynhild den Seirende, og til Hævn dyssede han hende i Tryllesövn og sagde at hun aldrig oftere skulde faae Seir i Kamp, men giftes (ɔ: höre op med at være Valkyrie); Valkyrierne vare dog ikke altid Möer. Medens Brynhild var Mö, ɔ: Valkyrie, var hun saa stærk, at ingen kunde faae Bugt med hende uden Sigurd Fofnersbane, Didr. 210. Svava hengav sig til Kjærlighed til Helge, men vedblev dog at være Valkyrie, Sæm. R. 145. Valkyrierne tænkes i det hele taget som ridende, thi Odin var Hestgud (Sleipnir), de ride igjennem Luft og Hav: reið lopt ok lög (Svava); þeir sá í loptinu at valkyrjur níu riðu (Sigrun; sml. Hákonarmál). Ellers kunne vi skjelne imellem tre Slags Valkyrier, nemlig: 1, de egentlige, ideelle Valkyrier, som ingen Omgang pleiede med Mennesker, men ere virkelige Krigsgudinder og Odins Möer[1]; de opregnes for en Del i Grímnismál. Oldtiden forestillede sig dem som blopige, brynjeklædte og hjelmsmykkede Möer; FaS II 32:

hèr ferr sunnan	Her farer fra Syden
Svarðar dóttir	Svardes Datter
um drifin dreyra	drysset i Dödsblod
frá Danmörku;	fra Danmarks Strande,
hefir sèr á höfði	höispændt paa Hovedet
hjálm upp spentan	Hjelmen blinker,
herkuml harðligt	haardeligt Hedins
Hèðins af lètta.	Hærtegn hun bærer.

I FmS V 246 siges der at Valkyrien staaer hver Morgen under Kampens röde Skjold:

Hildr stendr hverjan myrgin
hjaldrs undir rauðum skjaldi.

[1] i Helg. Hund, I 38 forekommer skass valkyrja (gen. plur.) furia bellonarum, eller nærmere ‚scortum inter bellonas'; men dette Skjældsord, der udslynges i Vrede, ophæver ikke den valhalske Idealitet.

2, Svanejomfruer, Valkyrier som Svanhvide, Alfrun (Ölrún), Kára. 3, ridende Valkyrier, som Svava. (Skal man absolut udtyde Mythen om Sigurd og Brynhild, saa er Brynhild ikke den frosne Jord og Sigurd ikke Sommervarmen, saaledes som nogle have villet; men Sigurd er den unge Helt og Brynhild Kampens og Berömmelsens Idé, det storartede Fremtidens Haab, som ligger i Trylledvale paa fjerne Höie, omspændt af flagrende Luer, af de Vanskeligheder som stille sig i Veien for Berömmelsen; ved at gjennemskære Brynjen og vække Valkyrien, gjennemskærer Helten den bundne Idees Lænker og vækker den, for at han kan forene sig med den og optage den i sin Aand. Saaledes forstaaer jeg denne Mythe. Brynhild nævnes aldrig udtrykkelig som Svanejomfru, men en Antydning hertil forekommer i Helreið Brynhildar v. 6: lèt hami vára hugfullr konúngr undir eik borit; de Hamme, som her nævnes, kunne ikke være andet end Svanehamme, som den modige Konge skjulte under et Træ — flere Sagn melde hvorledes en Mand borttog Hammen og derved fik Möen i sin Magt, sml. ovenfor p. 42 og FME IV 38-39). Skjoldmöer, kæmpende Kvinder, kaldes ikke Valkyrier, som Hervör, i Hervarar Saga, Skjoldmöerne i Bravallaslaget: Visma, Heiðr og Vebjörg, FaS I 379. Heller ikke kan man hertil regne Aslaug, Ragnar Lodbroks Dronning, skjönt hun drog i Krig (under Navn af Randalín), FaS I 269, 351, eller Gudrun Gjukedatter, skjönt hun tog Brynje paa og kæmpede, FaS I 216, Atlam. 49, og flere kunde man anföre hvis det var nödvendigt.

Hermed ender den förste Del af denne Afhandling. Dens anden Del vil handle om Fremtidstroen, Gjengangervæsenet, Hexeriet og Troen paa Naturgjenstande.

Fölgende forstyrrende Feil bedes bemærkede: S. 10, L. 7 f. n.: en en l. en. — S. 11, L. 4-5 f. o.: chevaleriske l. chevalereske. S. 66. L. 6 f. n.: Vandt l. Vand. S. 106. L. 12 f. n.: Sólbeimsandi l. Sólheimasandi. S. 111. not.: íþ l. íþ ll.

SJÆLANDSKE STEDNAVNE,

UNDERSÖGTE MED HENSYN TIL BETYDNING OG OPRINDELSE

AF EMIL MADSEN, Capitain i Generalstaben,

paa Grundlag af de ældre Skrivemaader efter Dr I. H. Larsens Manuskript.

At Undersögelsen af Stednavnenes Betydning frembyder ualmindelig Interesse fremgaaer noksom af de mangfoldige Forsög paa at forklare dem, der idelig anstilles baade af Lærde og Ulærde. Enhver har sikkert været Vidne til et eller andet saadant Forsög, gjerne anstillet i en landlig Kreds, hvor alle mulige Gisninger mellem hverandre bringes frem som lige gode. De Fleste have maaskee ogsaa læst nogle af de Forklaringer af Navne, der jevnlig findes i Værker fra det 17de og 18de Aarhundrede. I en vis Henseende staaer Undersögelsen lig med at gjætte Gaader og frembyder alene af den Grund Interesse. Enhver fatter, at Stednavnet maa have en eller anden Betydning; hvilken denne imidlertid er, derom kan tales meget, og Fantasien kan have frit Spil, naar intet positivt Grundlag findes. For at tilfredsstille Interessen i denne Henseende vilde enhver Anstrengelse med Hensyn til at skaffe dette Grundlag tilveie være et temmelig örkeslöst Arbeide, man vilde endog derved kun skade den Tilfredsstillelse, som mange föle ved at kunne lade Fantasien frit tumle sig, saa frit, at ikke altid Fristelsen modstaaes til at söge Oprindelsen til et Stednavn i et berömt, historisk Navn. Var der ingen anden Interesse at tilfredsstille, vilde det ikke være Umagen værd at anvende Tiden derpaa, men Undersögelsen af Stednavnenes Betydning frembyder Interesse af en alvorligere Art.

Nærmest har Undersögelsen höi Betydning for Sprogstudiet. Dels indeholde Stednavnene almindelig bekjendte Ord, Ord, som endnu ere gængse i daglig Tale. Idet nu

Stednavnenes gængse Former ere opstaaede, snart blot som en Gjengivelse af vor Tids og Egnens Udtale, snart idet en ældre Tids Skrivemaade eller Udtale har holdt sig, og Navnet uden at fölge Tiden ligesom er forstenet i en eller anden Form, kan man ved at sammenholde den nuværende Form med den fra ældre Skrifter bekjendte, paavise adskillige Ords Udvikling fra gamle Tider. I dobbelt Henseende har dette Vigtighed, idet baade i Stednavnene indeholdes mange Ord af de aller almindeligste, som netop vanskelig træffes i de ældste skrevne Værker, der mest ere Lovböger, og idet i Stednavnene de kjendte Ord findes skrevne undertiden alt i det 11te Aarhundrede, og man altsaa i dem har danske Sprogpröver paa en Tid, hvor ellers alt Skriftligt affattedes paa Latin. Dels indeholde Stednavnene nu ubekjendte Ord, og dette er Tilfældet med en ikke lille Hob. Kan det lykkes at udfinde disse Ords Betydning, og hvilket Oldsprog de nærmest Tilsvarende findes i, vil man i dem, naar det erindres, at mange Stednavne vistnok gaae saa langt tilbage som Landets förste Bebyggelse af agerdyrkende Folkefærd, nogle faa maaskee endnu længere, finde Pröver af det Sprog, der taltes her i Landet paa en Tid, der iövrigt kun har efterladt os Mindesmærker af Sten eller Metal. Middelbart vil derved tillige kastes et Lys over Befolkningens Afstamning, et Lys, der i Forbindelse med det, som Oldsagsstudiet kaster paa den samme Sag, sandsynligvis en Gang i Tiden vil bringe den paa det Rene.

At mange Vanskeligheder ere knyttede til Undersögelsen af Stednavne fölger af sig selv og indsees alene ved Betragtningen af de mange forskjelligartede Forklaringer, der i visse Tilfælde ere givne. For en Del ere disse Vanskeligheder af en mere overfladisk Natur, om man saa kan sige, og hidröre fra de forskjellige Ændringer som Navne, der iövrigt indeholde temmelig bekjendte Ord, af forskjellige Aarsager have været underkastede. Saaledes er undertiden Ordene i dem, efterhaanden som de bleve mindre gængse,

blevne ombyttede med andre, der lignede dem noget og havde hjemme i det daglige Sprog; saaledes er Made bleven til Mad, Ore til Aar. Undertiden har blot reen Skjödeslöshed i Udtalen afstedkommet Forvexlinger, f. Ex. jevnlig ombyttet Bregne med Brænde. I andre Tilfælde har den Fortydskning, der i forrige Aarhundrede var almindelig, bidraget Sit, og saaledes, afseet fra de sönderjydske Navne, dannet Navnet Hirschholm. En sjeldnere og mindre vildledende Forvanskning er det, naar et Navn indeholder det samme Begreb to Gange (tautologisk). Dette forekommer, dels naar det Ord, der betegnede Stedet eller Gjenstanden i det ældre Sprog, er blevet staaende, og senere Tilföining er skeet af det Ord, der betegner det samme i vor Tids Sprog, f. Ex. Kylbæk, dels naar, skjönt den oprindelige Betydning er fuldkommen klar, Gjenstande alligevel benævnes dobbelt, naar der f. Ex. siges Kirstenbjergs Banke istedenfor Kirstensbjerg. I Betragtning maa det ogsaa tages, at ikke faa Stednavne svare til en Tingenes Tilstand, der forlængst er forbi, eller med andre Ord, de ere overförte fra en Gjenstand paa en anden. Saaledes er Kalvehaveskov Navnet paa en Samling Huse, der indtage Pladsen for en tidligere Skov; Bilsö Navnet paa en By og en Eng. Især ere mange Byers Navne overförte; de ere ældre end Byerne og have oprindelig været givne Arealet, Söen, Skoven, Bjerget, som fandtes der iforveien.

Alle disse Vanskeligheder lade sig imidlertid let omgaae, naar man kan finde ældre Skrivemaader af Navnene, idet man derved undgaaer de Feiltagelser, der vilde fölge af de Forvanskninger, som de senere Aarhundreder have medfört. Ved ældre Skrivemaader forstaaes her de, som i det Mindste hidröre fra det 15de Aarhundrede, thi at söge Skrivemaader, der ere yngre, vil i Almindelighed Intet nytte, da de allerfleste Fordreininger af Navnene alt hidröre fra det 16de Aarhundrede eller endog fra för samme. Störst Hjælp yde, blandt de forskjellige fra Middelalderen hidrörende Doku-

menter, Valdemars samt de roskildske Bispers Jordebøger ved den talrige Masse Navne, som findes samlede i dem. I det Efterfölgende har jeg derfor stöttet Undersögelsen af Navnene til de ældre Skrivemaader, overalt hvor disse fandtes, og kun undtagelsesvis indladt mig paa at omtale Navne, der mangle disse. Forsaavidt Navnene ere hentede fra Valdemars eller Bispernes Jordeböger, ere de tilföiede et V. eller B.; ere de tagne fra andre Dokumenter, er Intet tilföiet uden saavidt muligt Skrivemaadens Aarstal[1]. — Ved Siden af de ældre Skrivemaader maa der tages Hensyn til Udtalen hos Almuen paa Stedet. I Almindelighed har, til Trods for alle Paavirkninger, Udtalen holdt sig langt nærmere end Skriftsproget til de gamle Former hos dem, der kun have erholdt Navnene overleverede gjennem Öret og ikke gjennem Öiet. Det synes endog ofte, naar disse Forhold nærmere betragtes, som om mange Besynderligheder i de samme Navnes Skrivemaader til forskjellig Tid kun forestille Forandringer i Tidsalderens, tildels ogsaa i Forfatternes Retskrivning, men ingenlunde tilsvarende Forandringer i Udtalen. Det synes saaledes gjennemgaaende i en vis Tid, at altid gh og undertiden g alene maa læses som v, h staaer undertiden istedenfor g, v og b ombyttes o. s. v. — Sees der bort fra dette eller rettere, kan man rigtig læse de tidligere Aarhundreders Skrivemaader, vil man i mange Tilfælde finde saa stor en Overensstemmelse mellem den nuværende Almue-Udtale og hvad der maa antages at have været en tidligere Tids, at det synes, som om Forandringen i de sidste 5-600 Aar kun har været ringe.

En Betingelse for rigtig at forstaae et Stednavn er det saaledes at kjende dets ældre Skrivemaader og tildelsogsaa

[1] Samtlige ældre Skrivemaader ere ikke af mig nedskrevne efter selve Originalerne, men uddragne af et, det oldnordiske Selskab tilhörende Haandskrift af Dr I. H. Larsen, der har Fortjenesten af at have udfört dette ligesaa besværlige, som vidtlöftige Arbeide.

Udtalen; men for mange er derved Vanskeligheden ikke fjernet, idet man alligevel gjenfinder Ord, der ikke lade sig udtyde ved Kundskab hverken til nyere eller til hvad man Almindelighed kalder ældre Dansk. Det er da til Oldsprogene, at man maa tye, for i dem om muligt at finde Tilsvarende. Oldnordisk er da det Sprog, der saavel for Stednavnenes, som for det almindelige danske Sprogs Vedkommende i de fleste Tilfælde leder til Forstaaelsen af Ordenes Betydning. Dog, ligesom der i Sproget er nogle Ord, der ikke kunne udledes af Oldnordisk, er der ligeledes i Stednavnene nogle, og som det synes et forholdsvis större Antal. For de aller fleste vil man da kunne finde Tilsvarende i Angelsaxisk, medens nogle faa hverken have Tilsvarende i dette eller i Oldnordisk og derfor maa ansees for at være oprindelig danske eller Levninger af Tungemaal, der ikke ere kjendte som de ovennævnte to.

Med Hensyn til Stednavnene er det angelsaxiske Sprogs Betydning af dobbelt Art. Paa den ene Side ligger den saxiske Retskrivnings Indflydelse paa de danske Stednavnes Retskrivning klart for Dagen. Den viser sig tydelig ved den almindelige Brug af w, som den oldnordiske Bogstavrække ikke indeholder, ved Ombytningen mellem a og æ, ved Brugen af c istedenfor k, o. s. v. Denne Indflydelse lader sig forklare ved, at Stednavnene i Dokumenterne næsten udelukkende skreves af Geistlige, der paa nærmere eller fjernere Haand havde deres Dannelse fra Lande udenfor Norden, nærmest England. Paa den anden Side er der, hvis mine Antagelser hovedsagenlig ere rigtige, saa særdeles mange Spor til, at de Ord, som have det nærmest Tilsvarende i Angelsaxisk og ikke i Oldnordisk, ere ældre eller i det Mindste ligesaa gamle som dem, hvis Tilsvarende maa söges i det sidste Sprog, at man deri tör finde nogen Grund til at antage, at der i en Tid her i Danmark, forud for den oldnordiske eller skandinavisk-gotiske Periode, har været talt en Mundart og levet et Folk, som hörte til en anden go-

tisk Stamme, der dannede et Mellemled mellem de germanisk-gotiske og de skandinavisk-gotiske Stammer. At ville forklare disse, om saa kan siges, angelsaxiske Ords Forekomst i Stednavnene ved, at de ere medbragte af Folk, der ere vendte tilbage fra England efter Krigstogene til dette Land, lader sig ikke ret vel gjöre, thi de forekomme altfor udbredte, i en altfor talrig Mængde af Navne. Alt taler for at de ere langt ældre, maaskee fra Bebyggelsens förste Tider. Ei heller lader det sig gjöre at sige, som f. Ex. om Ordet Lærke, der ligeledes kun har Tilsvarende i Angelsaxisk, at disse Ord betegne Gjenstande, som ikke forefindes paa Island, thi dette er ikke Tilfældet med de Fleste. — Til at gaae nærmere ind paa denne for vort Sprogs og vor hele Udviklings Historie saa yderst vigtige Sag kunne imidlertid mine noget svage Kundskaber i de gamle Sprog ikke være tilstrækkelige, dette maa være forbeholdt Sprogforskere af Faget. Jeg kan alene antyde, at man ved et fortsat Studium af Stednavnene sandsynligvis en Gang vil naae en sikker Grundvold for Betragtningen af denne Sag.

Ved tilsvarende eller lignende Ord i Oldsprogene vil saaledes en Mening kunne dannes om Betydningen af de ellers dunkle Ord i Stednavnene. Til at bestyrke eller svække denne Menings Rigtighed er der imidlertid en Omstændighed endnu, som ikke maa lades ude af Betragtning. Denne er, hvorledes Jordsmonnets Former ere paa det Sted, hvis Navn man undersöger. Som det Efterfölgende nærmere vil vise, er næsten altid Endelsen i ethvert dansk Stednavn og ofte tillige Begyndelsen Benævnelsen paa en eller anden Terrainform. Ikke alene bliver det derved muligt, ved tilbörligt Hensyn til Terrainformerne for en Mængde Navne med fælles Endelse, at berigtige en Antagelse, som er hentet fra Oldsprogene, men det er endog muligt i enkelte Tilfælde med en höi Grad af Sandsynlighed at bestemme Betydningen af en Endelse, hvorom Oldsprogene Intet oplyse, naar den forekommer i et större Antal Navne, og det

viser sig, at uden Undtagelse, hvor den forekommer, er der en vis Form af Jordsmonnet, der er fælles. Det er især paa Betragtningen af Terrainet, at den större og vigtigere Del af dette Arbeide er grundlagt. Jeg har været istand til at gjennemföre den, idet jeg ved ikke faa Reiser i Sjælland er i det Enkelte bleven bekjendt med en stor Del af dets Egne, og idet Generalstabens omfattende Kortarbeider have været let tilgængelige for mig. Til Betragtningen af Terrainet har jeg stöttet Antagelserne, der ere hentede fra Oldsprogene[1], og er derved i flere Tilfælde kommen til en simpel og med de naturlige Forhold overensstemmende Lösning, hvor tidligere Forskere efter min Mening kun have opstillet en tvungen og kunstlet.

I det Hele taget er der ikke faa Tilfælde, hvor jeg faaer en anden Betydning ud af Stednavnene end den almindelig antagne, hvilket jeg tilskriver, at tidligere Forskere dels ikke have kunnet tage Jordsmonnet i Betragtning, dels ikke have taget Hensyn nok til det angelsaxiske Sprogs Betydning. Især have mine Undersögelser mere og mere fjernet mig fra den Theori, at næsten alle Stednavne indeholde eller ere dannede ved Personnavne, en Theori der forsaavidt er bekvem, som det næsten er muligt til et hvilketsomhelst i Stednavne forekommende Ord at opspore et eller andet, om end ikke gammelt Navn. Tvertimod antager jeg, at det kun er forholdsvis faa Stednavne, der ere dannede ved Personnavne.

[1] Det kan maaskee her være Stedet at bemærke, at de i det Efterfölgende forekommende oldnordiske Ord ere tagne hovedsagenlig fra det Kongelige Nordiske Oldskrift-Selskabs oldnordiske Ordbog, Kjöbenhavn 1863; de angelsaxiske fra „A dictionary on the anglo-saxon language by I. Bosworth", London 1838, samt „A compendious anglosaxon and english dictionary by I. Bosworth", London 1860; de nyere islandske fra Björn Haldorsens Lexicon, Kjöbenhavn 1814.

Efter det Foregaaende vil det være godtgjort, at Forklaring af Stednavnes Betydning overhovedet er en vanskelig Sag. Kun i faa Tilfælde vil det være muligt at naae til fuldkommen Vished angaaende en Udtydnings Rigtighed, i de allerfleste maa man nöies med en vis Grad af Sandsynlighed for at have truffet det Rette. Heraf fölger, at det næsten er umuligt, ved Behandlingen af denne Sag at undgaae Feiltagelser. For paa een Maade endnu at indskrænke Antallet af dem, har jeg i denne Afhandling alene holdt mig til Sjæland, som jeg nöie kjender, men for mine Meninger staaer altsaa den Pröve tilbage, at de skulle vise sig rigtige ogsaa ved Stednavne i de andre Landsdele.

Alt ovenfor har jeg bemærket, at en vis Betragtning af Stednavnenes Bygning yder stor Lettelse ved Forklaringen af dem. Det staaer tilbage for mig at vise, hvilken denne Betragtning er.

Paa meget faa Undtagelser nær, der ere af en ganske særegen, ofte nymodens Oprindelse, saaledes Sorgenfri, Kalunda, ville alle Stednavne kunne henföres til tre Klasser efter Formen. — Naar der i en Egn kun findes en eneste Terraingjenstand af en eller anden Art, naar der f. Ex. kun findes en eneste Skov, et eneste Bjerg, o. s. v., vil denne Terraingjenstand næsten altid være benævnt ved det Ord, der angiver dens Art, med Artiklen tilföiet; den vil hedde Skoven, Bjerget, Indelukket eller hvad den nu kan være. Er den ikke benævnt paa denne Maade, vil den være benævnt billedlig og före et Navn som Taleren, Sommerspiret, Deiligheden, Friheden, Almanakken. Denne hele Klasse Navne kalder jeg E t l e d s - N a v n e, og de Ord, der forekomme i den, forudsat at de ikke ere billedlige, kalder jeg A r t s o r d, hvilke altsaa altid betegne en Terraingjenstand. Etleds-Navnene findes altid med Artiklen, undtagen nogle meget faa, hvor Artsordet forlængst er blevet uforstaaelig for Almuen. — Findes der derimod i en Egn flere Terraingjenstande af samme Art, hvad der naturligvis er det aller

hyppigste, ville altid Navnene paa dem bestaae af to Led, og der opstaaer den Klasse, som jeg kalder Toleds-Navne. I disse Navne er altid, i alle Sprog af gotisk Oprindelse, det sidste Led et Artsord, det vil sige, det angiver om den Terraingjenstand, som bærer Navnet, er en Sö, en Skov, en Höi o. s. v., medens det förste Led, som jeg kalder Bestemmelsesordet, nærmere bestemmer, hvilken enkelt af alle de i Egnen værende Söer, Skove, Höie, Talen netop er om. Dette skeer, idet Bestemmelsesordet enten henviser til en anden nærliggende Terraingjenstand, i hvilket Tilfælde det bliver et Artsord, der uegentlig er brugt som Bestemmelsesord, og der opstaaer Navne som Skovsö, Bjergskov, Söhöi; eller Bestemmelsesordet er et Navn paa en Person, Petershöi, Gelsskov; eller det angiver, hvilke Dyr, Planter, Mineralier, der især have været forekommende paa Stedet, da Navnet dannedes, Gaasesö, Bögeskov, Stenhöi; eller det er et almindeligt Gjenstandsord eller Tillægsord, der angiver Beliggenhed, Alder, Farve, Bestemmelse eller hvad der ellers kan være karakteristisk i det særegne Tilfælde, saaledes Söndersö, Nyskov, Grönhöi, Veirhöi; eller endelig, i meget faa Tilfælde, er Bestemmelsesordet et Forholdsord, saaledes Antvorskov. I nogle faa Tilfælde optræde Toleds-Navnene tilsyneladende som Etleds-Navne. Enten er Artsordet udeladt, og Bestemmelsesordet danner alene Stednavnet, hvilket stundom hændes ved Artsordet By, naar Bestemmelsesordet ikke længere forstaaes af Almuen, f. Ex. Strö, der tidligere hed Ströby; eller Bestemmelsesordet er trukket sammen med Artsordet i een Stavelse, f. Ex. Aars (Aarhus), tidligere Aros, Höng, Flöng o. fl. — Ligesom i det almindelige Sprog skeer Sammensætningen af Bestemmelsesordet og Artsordet til Toleds-Navnet, naar det Förste er et Gjenstandsord, paa 6 Maader. Bestemmelsesordet forbliver uforandret, f. Ex. Skovgaard; eller det faaer Endelsen E, Hjortedam; eller det faaer Endelsen S, Skovsgaard; eller det E, der ender Ordet, udelades, Kongsted; eller det faaer Endelsen R,

Fruerlund; eller det antager Endelsen N, Gavnö, Birkenlund. Angaaende den sidste Endelse skal jeg bemærke, at den er langt hyppigere i Stednavne end i Sprogets almindelige Ord, undertiden synes den at være en Artikkel, oftere en Eieform. Nærmere at oplyse Reglerne, der iövrigt synes lidt vaklende, for, naar Sammensætningen skeer paa den ene eller den anden Maade, hvad der sikkert vilde have stor Betydning for Forklaringen af Stednavnene, overgaaer imidlertid langt mine Kræfter, og er sikkert en af de vanskeligste sproglige Opgaver, der i det Hele kan stilles, idet de synes begrundede saavel i Vellyden, saa at Hensyn maa tages til Bogstavrimene, som i Oldsprogenes grammatikalske Eiendommeligheder[1]. — Den tredie Klasse Navne, som jeg kalder Flerleds-Navne, opstaaer, naar der tæt ved hverandre ligger flere Terraingjenstande, benævnte med samme Toleds-Navn, og der derfor maa skjelnes imellem dem ved Tilföininger, eller naar der til et Sted, benævnt ved et Etleds- eller Toleds-Navn, hörer flere Terraingjenstande af forskjellig Art, som naar der til en By hörer en Skov, en Mose, en Sö o. s. v. Flerleds-Navnene ere derfor Sammensætninger af Etleds- eller Toleds-Navne med andre Etleds- eller Toleds-Navne, med Artsord eller Bestemmelsesord. De talrige Underafdelinger, der kunne opstilles, men hvis nærmere Undersögelse ikke er af nogen Betydning for Oplysningen af Stednavnene, fremgaae af Exemplerne: Præstö Amt, Præstö Fjord, Præstö Aa; Skibinge Hestehave, Skibinge Kohave; Munke Bjergby, Slots Bjergby, Stifts Bjergby; Store Havelse, Lille Havelse; Bröndby öster, Bröndby vester; Dalby Borup, Kongsted Borup; Næsby ved Stranden, Næsby ved Skoven; Sorö store Ladegaard, Sorö lille Ladegaard.

Denne Betragtningsmaade af Stednavnene og den derved mulige Oplösning af dem i Artsord og Bestemmelsesord, Sammensætningens Elementer, frembyder ikke alene, som

[1] R. Rask har i sine Samlede Afhandlinger, Köbenhavn 1834, Side 203 og fölgende, tildels foretaget denne Undersögelse.

för berört, en bekvem Maade til at berigtige iforveien dannede Antagelser ved Hjælp af Terrainet, men den yder tillige den store Fordel, at den indskrænker Undersögelsen af Stednavnene til et forholdsvis ringe Antal af Arts- og Bestemmelsesord, idet ved Sammensætninger af dem omtrent alle Stednavne ere dannede.

Overensstemmende hermed har jeg da delt Undersögelsen i to Afsnit, det ene indeholdende alene Artsord, det andet alene Bestemmelsesord. Artsordene ville findes ordnede efter Bogstavrækken og ere vistnok temmelig fuldstændige. Bestemmelsesordene, hvorfra naturligvis ere udeladte de saaledes brugte Artsord, ere derimod ordnede i Grupper: Personnavne, Dyrs, Planters og Mineraliers Navne, Gjenstandsord som ikke henhöre til de foran nævnte, men angive Eiendommeligheder ved Stedet, endelig Tillægsord og Forholdsord. Undersögelsen af Bestemmelsesordene er langt mindre interessant end Undersögelsen af Artsordene, dertil langt mindre sikker[1], idet Antagelserne her kun sjeldent kunne stöttes af Terrainbetragtning. Dog har jeg ikke villet undlade at tage Bestemmelsesordene med, nærmest for Fuldstændigheds Skyld, om jeg end langtfra har medtaget alle. Egentlig har jeg kun dem med, der paa Grund af ældre Skrivemaader eller visse Eiendommeligheder synes at have særlig Interesse.

Som Tillæg har jeg medtaget samtlige de Navne, hvis ældre Skrivemaader haves, men som ikke have faaet Plads i selve Afhandlingen, fordi jeg ingen Forklaring vidste til dem.

[1] Maa det end indrömmes, at der ved Undersögelsen af Bestemmelsesordene er en vid Mark for Gisninger, saa indskrænkes den dog noget, naar man fastholder, at Stednavnene, i Almindelighed först brugte af Almuesfolk, aldrig ere dannede paa slige kunstige Maader eller ved saa langveis fra hentede Begreber, som man netop kan finde talrige Exempler paa i de i forrige Aarhundredes Skrifter ofte anförte Navneforklaringer.

Endnu skal jeg kun, inden jeg gaaer over til selve Afhandlingen, tilföie den Bemærkning, at Forstaaelsen af Stednavnene har den praktiske Nytte, at man ofte blot af selve Navnene i en ellers ubekjendt Egn kan erholde vigtige Oplysninger om Jordsmonnets Natur og Eiendommeligheder[1].

Ved alle endnu tilværende Stednavne har jeg i det Efterfölgende anvendt den i „Statistisk-topographisk Beskrivelse af Kongeriget Danmark ved J. P. Trap" brugte Skrivemaade, forsaavidt Navnene forekomme i dette Værk, for at det kunde være let ved Hjælp af denne Haandbog at finde Beliggenheden af de nævnte Steder, om jeg end oftere maatte antage, at en anden Skrivemaade var bedre.

[1] Som et Exempel paa de Antydninger i de forskjelligste Retninger, som Stednavnene kunne give, skal jeg anföre nogle Linier af Vaupells „De danske Skove".

Side 241: Navnet Gjörslev Bögeskov maa heller ikke oversees, thi det tilkjendegiver, at denne Skov i Fortiden dannede en Modsætning til alle Omegnens Skove, - -, som alle vare Egeskove. Det er atter Jordbunden, som her gjör Udslaget, Kridtet kommer her frem til Overfladen, og for denne Jordbund har Bögen en afgjort Forkjærlighed, ligesom den her er istand til at kue enhver anden Træart. — Side 268: 1697 bleve Træerne talte i Möens Skove. - - I den störste Skov, Bögeskoven paa Klinten, hvis Störrelse blev angivet til 2 Mile i Omkreds, fandtes ikke en eneste Eg.

FORTEGNELSE

over de i det Efterfölgende jevnlig forekommende Forkortelser.

Angs.: Angelsaxisk,	Isl.: Nyere Islandsk,
B.: Bispernes Jordebog,	Kb.: Kirkeby,
Eng.: Engelsk,	Molb. D.: Molbechs Dialektlexikon,
Fris.: Frisisk,	Oldn.: Oldnordisk,
Gd.: Gaard,	Platt.: Plattydsk,
Gde.: Gaarde,	S.: Sogn,
H.: Herred,	Sv.: Svensk,
Hgd.: Hovedgaard,	V.: Valdemars Jordebog.

ARTSORD.

Aa (oldn. *á*, angs. *eá* [*æ*, *æa*], Vand, Aa). Dette Ord forekommer hyppigt i den sædvanlige Form som Betegnelse for större Vandlöb; i ældre Tid skrevet *a*, Aoka, 1211, Aaen ved Raageleie; Nywa B., Nivaa. Jeg antager, at det desuden forekommer i Stednavne i en anden, hidtil upaaagtet Form, nemlig som Endelsen e i en Mængde Navne, der i de ældre Dokumenter skreves med Endelsen æ eller e, uden at dette Bogstav er en Del af en Endestavelse som i lösæ, löwæ og andre. Om disse Navne har jeg seet anfört, at de maatte være meget gamle, saa at den sidste Stavelse alt ved Kristendommens Indförelse her i Landet var tabt og formodentlig havde været with eller twed. Denne Mening maa jeg dog ansee for urigtig.

Undersöge vi de sjælandske Navne af denne Form, da finde vi for det Förste flere, hvor Endelsen æ betyder Ö, saaledes utvivlsomt Omæ V., Oms 1290, Omö; Sprowæ V., Sprogö; Nirlæ 1203, 1270, Nexelö; Syræ, Seræ og Siiræ B., Syrs V., Seierö.

I saa godt som alle de andre synes æ eller e derimod at betegne Aa.

Af sjælandske Navne paa Steder, som endnu ere til, findes foruden de ovennævnte skrevet med denne Endelse, om og stundom med andre Endelser, Aleme V., Almæ 1449, Allume; Berghe, Birkede; Boghæ 1384, Bögede; Fara 1150, Faræ B., Faræhæreth B. og V., Fararhæreth, Faxe og Faxe H.; Flasse, Fladsaa Gd.; Greffiæ 1248, Greffte 1190, 1240, Gröfte; Græsæ 1179, Greswith B., Græse; Kogh og Koghæ 1170, Kokæ 1243, Koke 1248, Kjöge; Kynsæ, Kyse; Liunge B., Liwnge 1198, Lynge i Lynge Frederiksborg H.; Lywnghæ, Lynghe, Lywnge B., Liunghe 1199, Liunche 1164, Lynge i Alsted H.; Othense 1085 og senere, Onsved; Rughæ 1426, Rye i Gjörlev S.; Sande 1153, 1157, 1211 og oftere, Saande; Scarne 1170, Stedet hvor Skjæremölle i Grönholt S. ligger; Scethæ 1256,

Skethæ 1336, Skeeby; Soltæ, Sooltæ, Solthæ, Saltö; Steghæ, Steghe B., Stikæ 1322, Stekæ og Steckæ 1349, Stegheburgh 1290, Stege; Sunde 1138, Siunde 1140, Sunthe, Saunte; Tuzæ B., V., Twze B., Tiusæ 1337, Tusæ 1338, Tudse; Æspæ V., Espe Hgd.

Alle de ovenstaaende Steder med Undtagelse af Lynge i Lynge Frederiksborg H., ligge ved Vandlöb, nogle endog ved Aaer af betydelig Störrelse, hvorved Antagelsen bekræftes, at Navnene oprindelig have gjældt Aaen og senere ere overförte paa Byen, der anlagdes ved samme. Hvad Lynge angaaer, er det dels muligt at æ'et er en Böiningsform, og at Navnet egentlig har været Liungæ-by, dels er det muligt at æ'et virkelig betyder Aa, men at Navnet er overfört fra et temmelig fjerntliggende Sted.

Hertil kan endnu föies, at Suusaa har været skreven „ampne" Suse, Værebro Wæræbroo 1173, 1177, B. (d. e. Wæræ-bro), og at i Alsönderup S. nævnes Elsnæ Piscatio, 1171, 1177.

Hvad angaaer at af ovenstaaende Navne er der flere, hvor æ kun optræder afvexlende med en anden Endelse, saa maa det bemærkes, at oftere er det samme Bestemmelsesord brugt til at betegne forskjelligartede, paa Stedet forekommende Terrainformer; saaledes som Bjernede (Bjornhoftæ 1291, Bjærnoftæ 1290, Byernwith 1382, Bjærnwidhæ B., Biernethe) afgiver et ypperligt Exempel paa. Heraf har man da stundom ladet sig forlede til at troe, at der mellem Endelserne fandt en Overgang Sted, som i Virkeligheden kun var indbildt. Her antager jeg, at naar der findes Endelsen æ i Skrivemaaderne, er der meent Aaen, medens der ved de andre Endelser er meent andre Terraingjenstande, der laae ved Aaen og havde Bestemmelsesord tilfælles med denne eller opkaldtes efter Aaen. Jeg troer saaledes, at Græsæ betyder Græs-Aa, Greswith Græs-Skov, Steckæ Pæleaa (forskanset med Pæle), Steckeborg Pæleaa-Borg. — Det fortjener ogsaa at fremhæves, at Faxe og Faxe Herred ere

skrevne baade med æ og med a, det sidste endog med ar, Eieform af oldn. *á*.

Skulde denne Antagelse, at æ i de gamle Navne ofte betyder Aa, være holdbar, hvad jeg unegtelig troer, er det ikke urimeligt, at ved samme tillige er givet Forklaring af Endestavelsen i Leire, tidligere skrevet Læthræ, af Saxo Lethra, Lethræ, af Islænderne *Hleiðr*.

Som Bestemmelsesord optræder Aa ofte i Navne. Det forekommer i de ældre Skrivemaader af fölgende Byer: Athorp 1109, 1239, 1261, Odthorp V., Aaderup; Aholm 1178, Avolme 1174, Holmegaarde i Tikjöb S.; Aworthe B., Awarthar 1313, Rödovre; Aworthæ B., Awerthe 1186, Aworde 1272, Hvidovre[1]; Amose 1364, Aamose, Mose ved Halleby Aa.

Det forekommer sandsynligviis i Eieformen af *á* i Arlöse B., Arlöse.

Aas (isl. *ás*) betegner dels en smal, ofte Mile lang Bakke, der ved sin Höide og sine steile Sider er stærkt fremtrædende, saaledes Aasen langs Kjöge Aa, dels i det flade Terrain selve Landryggen, naar denne strækker sig et længere Stykke omtrent i samme Retning. Overfört forekommer Ordet i Bynavnene: As 1281, Aas 1281, Aas; Aas 1129, 1309, Aaseby; Osowæ 1485, Aashöi.

Ager (oldn. *akr*, angs. *acer*, *æcer*, besaaet Land, Mark) forekommer overfört i Bynavne, f. Ex. Hoisager 1211, Höisager; Tolsakræ B., Tolsager; Norager, Nörager Hgd.

Agi (oldn.), moseagtig, sumpet Jordbund, danner maaskee Endestavelserne i Amag 1135, Amakæ V., Amage, Amaghe

[1] I B. nævnes ogsaa „ampnis" Aworde. — Navnene Rödovre og Hvidovre ere næsten enestaaende med Hensyn til den Grad, hvori de oprindelige Navne ere blevne fordreiede. Forstavelserne Röd og Hvid, der sent ere tilföiede, have nok Hentydning til, at Kirkerne i en nyere Tid have faaet disse Farver.

B., Öen Amager, hvis förste Stavelse formodentlig er et Personnavn, ligesom Forstavelsen i Ambæk, Ambjerg Skov i Udby S. Baarse H. o. fl.

Bakke (oldn. *bakki*, Bakke, Aabred), er det moderne Ord, hvormed i Flæng saa godt som alle Ophöininger i et Terrain benævnes (gængse i det almindelige Sprog ere foruden dette kun Höi, Aas og Banke), medens i Oldsprogene en Mængde Ord findes, der betegne eiendommelige Former af Bakker. Det viser sig ved dette Ord, som ved Betegnelserne for Skov o. fl. Terraingjenstande, at Oldtidens Folk, der idelig færdedes i det Frie, havde et udstrakt Ordforraad til at betegne Særegenheder i Formerne af slige Gjenstande, medens Nutidens Folk kun have nogle faa Ord, idet de have tabt Öiet for de finere Forskjelligheder i Udseendet af dem. Det synes at være et her i Landet temmelig nyt Ord; thi det findes kun sjeldent i Bynavne og andre beviislig gamle Navne. Maaskee forekommer dette Ord i Betydning af Rand, Aabred i Bakkentorp B., Bakkendrup. Alt i Indledningen er der gjort opmærksom paa, at dette Artsord ofte sammensættes tautologisk med andre lignende. — Bynavnet Bakkebjerg synes at være endnu et Exempel herpaa.

Banke (Afledning af oldn. *bakki*, samt angs. *banc*) synes ligeledes et nyere Ord, der betegner en aleneliggende, stor og ved sin Höide anseelig Bakke, Globanke i Vester Egede S., Kobanke i Kongsted S., to af Sjælands höieste Punkter. I Bynavne forekommer det neppe.

Beit (oldn.), Græsgang. Tilsvarende synes utvivlsomt at forekomme i Navnet Arrebed, Areal i Meelby Sogn. Endnu bruges i Jydland (Molb. D.) Udtrykket „græsbedet" om Kreaturer, som have faaet Huld paa Græsgangen, og Forklaringen stemmer med, at det er det samme Ord, hvoraf „at bede" gjöre Ophold paa en Reise, har sin Oprindelse.

Bjerg, Berg (oldn. *berg*, *bjarg*, Bjerg, Klippe, især regelmæssig og oventil flad, angs. *beorh*, *beorg*) er dels den ældre Betegnelse for hvad nu almindelig kaldes Banke;

hvorved dog ikke maa lades ude af Betragtning, at Ordet undertiden er brugt om en ingenlunde anseelig Forhöining i Jordsmonnet, dels den ældre Betegnelse for et större Stykke Land, der ved sin höie Beliggenhed, sine vildsomme Former og det bratte Fald fra samme i det Smaa faaer nogen Lighed med hvad man udenlands kalder Bjerge, saaledes Solbjerg, Drosselbjerg. — I enkelte Egne af Sjæland siges altid Berg af Bönderne, saaledes netop i Löve H., hvorfor ogsaa de ovenfor staaende Navnes Endelse udtales Berg.

Brugt alene eller som Bestemmelsesord forekommer Ordet i: **Bearge** 1164, **Byargh** V., Bjerre i Svallerup S.; **Biergho** 1272, **Byærghe** B., Bjerre Kb.; **Byerby** B., **Stigsbierby** 1381, Stifts Bjergby; **Bierbii** 1212, **Byerby** B., Munke Bjergby; **Bjerby** 1178, **Byærby** B., Slots Bjergby; **Byarghuse** B., Bjerghuse i Faareveile S.; **Byærsthwæth** B., Bjergsted, o. fl. See iövrigt „Borg".

Bo (oldn. *búd*, Telt, Bod; oldn. *bú*, et Landsted, i Modsætning til en Gaard i en Stad, Hjem; isl. *bú* et Underbrug, hvorpaa dog bestandig holdes Folk, i Modsætning til den Gaard, Eieren selv driver) forekommer i de ældre Skrivemaader af Navne næsten altid i Formen Bothæ, saaledes: **Aswarthæbothæ** 1186, **Aswarthebodhe** 1198, **Asferbodhæ** 1446, Asserbo (Overdrev); **Bendebothe** B., Bennebo; **Karlæbothæ** V., Karlebo; **Wallæbothæ** B. og 1422, Vallebo Gd. — Af Formen Bo findes **Nubo** 1223, **Nibo** 1228, Nybo. — Det kan bemærkes, at i Nordsjæland bruges Ordet Bod endnu om enhver Hytte af Riis (Molb. D.).

Det er ikke hyppigt forekommende. Dette og den Omstændighed, at det næsten altid har til Bestemmelsesord et Personnavn, samt at Steder, der ere saaledes benævnte, findes i Egne og under lokale Forhold, der gjöre en sildigere Opdyrkning sandsynlig, bestyrke den Formodning, at der ved et Bo betegnedes Bygningen til et Landbrug, der dreves i större Afstand fra Eierens Bolig, overensstemmende med

den paa Island gjældende, nyere Betydning. Som Bestemmelsesord synes det at forekomme i **Bwdinghe** 1296, **Budingæ** B., Buddinge.

Borg. Saavel for dette Ord som for Bjerg er Grundbegrebet et Tilflugtssted, hvilket faaer sit Udtryk saavel i det nuværende Sprog, hvor „at bjerge" endnu betyder at bringe i Sikkerhed, som i Oldsprogene, hvor oldn. *borg* og angs. *beorh* saavel betegner et af Naturen dannet Tilflugtssted, et Bjerg, som et ved Kunst dannet, saasom en Fæstning, Borg, By, medens oldn. *bjarg*, *berg* alene betegner det förste Begreb og angs. *burh* alene det sidste. Oldn. har desuden *byrgi*, en omgjerdet Plads, Borg, Fold, Sti til Kvæg og Faar, Angs. *byrig*, et Indelukke. — Ogsaa i Stednavnene forekommer Borg i den dobbelte Betydning, hvilket forklarer, at det forekommer, hvor end ikke Sagnet veed at nævne en Borg. — I Navnet Borren, Ö ved Möen, synes Navnet saaledes kun at gjælde Öens höie Banke, medens det vel snarere gjælder en fordums Befæstning i Navnene: **Østreburgh** B., Borre; **Burgheby** 1186, **Burby** B., nævnt paa Amager som Sogneby[1]; **Borre**, **Büro**, **Bure**, Borret (Areal ved Borrevang Ladegaard); **Burghus** V., **Burusæ** 1264, **Borse** 1334, Baarse. — Et mærkeligt Exempel findes paa en Sammenblanding af Borg og By, nemlig **Walbyshæret** V., **Walbuherret** 1307, **Wolburgshæreth** B., **Woldbyrdzhæret** 1370, Voldborg Herred.

Braade (Brud, Bröd). Betegnende en Afbrydning eller Gjennembrydning paa forskjellig Maade forekomme i Oldn., svarende til *brjóta*, at bryde, Ordene *brot*, afbrudt Stykke, ogsaa Vadested, *broti*, nedhugget Skov (norsk Braate, et Skovstykke afbrændt til Agerland), *braut*, banet Vei eller Sti. Foruden at i Folkesproget i Stevns „Braate" endnu betegner en mod Havet brat affaldende Klint, forekomme mange Stednavne, overensstemmende med de old-

[1] Den her nævnte Borg er maaskee Kjöbenhavns Slot.

nordiske Ord. Saaledes forekomme, svarende til *broti*: Braadæ B., Braade; Brotæscogh 1259, Brode B., nu Holsteinborg. — Svarende til *braut*: Brydæ B., Brede; Brydegaard i Ölsted S.; Ellebrud Gd.; Veienbröd; Brödebæk Mölle; Hulebröds Hus ved Börsted o. fl.

Bredning (oldn. *breiða*, angs. *brædan*, at brede, isl. *breið*, en flad, jevn Strækning) synes kun brugt om bredere Steder i Fjorde og Sunde, forekommer sjeldent. Bredningen benævnes et Sted i Guldborg Sund. Brething V. benævnes Fladvandet ved Tudeaas Udlöb.

Brink (oldn. *brekka*), en steil Skraaning af en Bakke; et sjeldnere forekommende og vistnok her temmelig nyt Ord, iövrigt i sin Oprindelse betegnende en Afbrydelse, ligesom Braade (angs. *brice*, et Brud). Brinkebakke, Bakke ved Kulby, Starrebrink, Höide i Rerslev S., Löve H.

Bro (oldn. *brú*, angs. *bricg*, *brig*, *bryc*, *brycg*, Bro) forekommer foruden som Artsord oftere som Bestemmelsesord, saaledes vistnok i: Broby B., V., Braaby; Brøby B., Broby; Brothorp B. og 1398, Brorup Hgd.; Brokøp, Brokjöb; Brothorp 1259, Brordrup.

Bróc, *bróca* (angs.), Kilde, lille Bæk, synes at forekomme i Brokkebjerg, Höide i Vig S.; Brokkegaard, Gaard i Herfölge S.

I Forbindelse med dette Ord staaer isl. *brokflói*, sumpig Egn, hvor der voxer Stærgræs, ligesom Ordet har vedligeholdt sig i almindelig Sprogbrug i „Brokfugl", en Slags Sumpfugl.

Brönd (oldn. *brunnr* og *bruðr*, Brönd, Kilde, Springvand, angs. *burne*, Brönd, Bæk, Aa). Dette Ord findes undertiden i Bynavne. Brundby 1085, Brundbywestræ B., Bröndbyvester; Brunby V., Brundbyøstræ B., Bröndbyöster; Brunshøw 1186, Bröndshöi; Geldæbrønnæ B., Gældebrun 1335, Kildebrönde; Baldersbrunnæ 1360, 1365, Baldersbrönde.

Bugt (oldn. *bugða*). Den almindelige, her maaskee

nyere Benævnelse for en större Indskjæring af Havet. Kjöge Bugt o. fl.

Bund (oldn. *botn*, Bund, den nederste Del af en Dal, angs. *botm*, Bund) er et sjeldnere forekommende Udtryk for en lille Lavning med Eng eller Mose. Havbund, Eng ved Terslev, Bundsmose, Mose i Gandlöse S.

By (oldn. *býr*, By, Stad, *bær*, tillige en Gaard paa Landet, angs. *bý*, *býe*, Bolig) har maaskee oprindelig betydet blot en enkelt Mands Bolig, men maa dog alt i den Tid, Navnene dannedes, have været saa godt som udelukkende brugt om en Samling af anseeligere Bygninger. Herfor taler nemlig, at sjeldnere findes som Bestemmelsesord i Navne med denne Endelse noget Personnavn, hvoraf man nok kan slutte, at Byen ikke eiedes af en Eneste, hvad der derimod synes at have været Reglen med Torperne (see dette Ord).

I Almindelighed forekomme som Bestemmelsesord andre Ord, der betegne Eiendommeligheder ved Stedet, hvor Byen ligger, saaledes i Lyngby, Sandby, Höiby, Bröndby o. m. fl.

Byrd. De oldn. Ord *byrða*, at beklæde med Planker eller Brædder og, uegentlig brugt, at omgive med et Værn eller en Skjerm, og *byrða*, en Lade (Æske), et Skab, have et tilsvarende, dog kun sjeldent i Stednavnene forekommende Artsord „Byrd", der gjenfindes i Swerdbyrdhæ 1306, Swerthbyrthæ B., Sverborg, og Hawbyrdæ, Hawebyrde 1468, Haubyrd.

I Henhold til Oldsproget kan den Gisning vistnok opstilles, at Betydningen er et Plankeskuur eller noget lignende.

Bæk (oldn. *bekkr*, angs. *becc*), det sædvanlige Ord for mindre Vandlöb. Fiskebek B., Fiskebæk, Udlöbet fra Farum Sö; Withebek 1184, Vedbæk.

Bækken. Det synes, som om dette fra det almindelige Sprog bekjendte Ord undertiden forekommer i Stednavne, betegnende en flad Fordybning med Eng eller Mosebund.

At det ikke er Ordet Bæk med Artiklen synes godtgjort derved, at „Bækken" forekommer paa Steder, hvor der ingen Bæk findes, saaledes Bækken, Mose ved Kirke Stillinge. Paa den anden Side taler derimod, at det aldrig hedder Bækkenet, men stadig kun Bækken. Saaledes ogsaa Bækken, Gd. ved Roeskilde.

Bölle (oldn. *ból*, Bolig, Opholdssted, Gaard paa Landet, Hule, hvor vilde Dyr pleie at ligge; *bæli*, vilde Dyrs Hule, *býli*, Bopæl) synes at være den ældre Benævnelse paa en ringere Bolig paa Landet, i Modsætning til Gaard og Stad. I de sjælandske Navne forekommer det oftest med Bestemmelsesordet „ny" og i en meget fordreiet Skikkelse. — Nybølæ B., Neble i Allesleν S., Nebbele i Stege Landsogn, Næble; Nøbelle, Neble i Sverborg S.; Nybølæ 1160, Nybölle; Bakkebölle; Vintersbölle.

Sandsynligviis har Navnet Bael samme Betydning, med mindre det skulde svare til det i Molb. D. forekommende Ord Bæl, der i Sönderjydland har Betydning af lav Mosegrund, Sige, og i et Skrift fra 1601 findes i Udtrykket Vandböl, Vandbaal (oldn. *vatnsból*) for Vandsamling. En tilsvarende Brug af Ordet synes iövrigt ikke at forekomme i andre sjælandske Navne.

Som Bestemmelsesord antager jeg at det med nogen Sandsynlighed forekommer i Navnet Benløsæ 1164, Byllesæ 1192, Bynløsæ 1225, Beenlöse, idet i Oldn. Forstavelsen *bún* har Hentydning til Huusvæsenet, i Angs. *býn* og i Isl. *býll* betyde beboet, i Angs. *byn* dyrket.

Dal (oldn. *dalr*, Dal; *dæld*, Fordybning, angs. *dál*, dette dog sjeldent forekommende, i det almindeligere brugtes *dæne*, *den*, *denu*) findes overensstemmende med sin almindelige Betydning i: Dalby B. og 1391, Dalby i Faxe H., Dalby i Ramsö H., Dalby i Krogstrup S., Dalby i Helsinge S.; Dellinge Mölle; Dalemose (Kro) o. fl.

Dam (isl. *dammr*, Dam, Fiskepark, angs. *demman*, opstemme Vand) har ligeledes vedligeholdt sig i almindelig

Sprogbrug og er hyppig forekommende, om end ikke i Bynavne. — Ællæbrodam B., Elverdam (Bro, Kro).

Dige (oldn. *diki*, Pöl, Sump, Dige, Grav) synes efter Beliggenhed af de Steder, i hvis Navne dette Ord danner Endelsen, ikke at betyde opkastet Jordvold, men at have den vistnok oprindelige Betydning af Pöl eller Sump. — Honedige B., Hundie; Ugledie.

Drag (sandsynligviis af Verbet at drage, oldn. *draga*, angs. *dragan*) betegner en Strimmel Jord, der imellem Vand eller Moser forbinder to större Stykker Land, svarende til Betydningen af Drag i det endnu gængse Udtryk „et Vanddrag". Det danner, efter Beliggenheden at dömme, Bestemmelsesordet i: Dramorp B., Dragerup; Draaby 1190 og B., Draaby; Dramsholm, Draxholm B., Adelersborg; Drakoorn B., Drager 1342, Dragör.

Dyb (oldn. *djúp*, angs. *dypa*, *deóp*; Dyb). I den gængse Betydning. — Dyupsø V. og B., Dybsö, Ö ved Sydkysten af Sjæland, betyder saaledes Öen ved det dybe Vand. — En Ændring af dette Ord er vistnok det i Nordsjæland om Dybder med sid Jord mellem Bakkerne brugte Udtryk, Divder.

Dysse (oldn. *dys*, opkastet Gravhöi) er ofte gaaet over til at betegne en hvilkensomhelst Stensætning fra Oldtiden. Til de rundtom forekommende Dysser benyttes ofte historiske Navne, men vistnok med kun ringe Sandhed.

Ede, Ed. Denne Endelse, der hörer til de meget omtvistede og er forklaret at skulle være en Fordreielse snart af Hede, snart af Ved (Skov), synes efter Beliggenheden af de mange Steder, der ere benævnte med dette Artsord, udelukkende at have sin Oprindelse af oldn. *eid*, Landtunge, lavt liggende Strækning mellem to Vande, og ikke af oldn. *eydi*, öde Strækning. Stednavne med Endelsen Ed, Ede forekomme saaledes dels, men tvivlsomt, ved fremspringende Dele af Kysterne, saaledes Böget, Skov i Jungshoved S., Lönned, Halvö paa Öen Gaunö, idet her ingen

ældre Skrivemaader oplyse om Ede er en Ændring af with (Ved), dels ogsaa i det Indre af Landet, om Steder, der som mere eller mindre fremspringende Halvöer ere heelt omgivne af det samme Vandlöb i dets Krumninger; dog med den Bibetingelse, at de ere temmelig flade, da de, naar Formerne ere skarpere, kaldes Næs eller Odde. Det danner herved tillige en Modsætning til Tvede (see dette) og synes tilligemed dette, Næs og Odde at være de ægte danske Ord for det nyere Halvö, der slet ikke forekommer i Stednavne. I ældre Skrivemaader forekomme: Sewethe B., Sewet, Seved Ö (nu landfast) ved Holsteinborg; Fughlethe maklæ, Fughlethæ lilæ B., Store og Lille Fuglede; Gwrethæ B., Gurede; Eghethæ B., Öster Egede; Eghethe B., Vester Egede; Møſede B., Mosede; Masnæth V., Masned Ö; Bjernede (se Side 192), i hvilket Navn iövrigt Ede muligviis er en Ændring af with.

Eng (oldn. *eng* og *engi*, angs. *ing*). I alle Stednavne af ældre Oprindelse forekommer udelukkende Formen ing, inge. Vel betyder i Tydsk Endelsen „ingen" snarere Mark, Landskab, som i Navnene Lothringen, Thüringen, Kitzingen, Memmingen, men det synes sikkert, at i de danske Stednavne betegner dette Ord langstrakte, mere eller mindre udhævede Fordybninger i Jordsmonnet, hvor der enten endnu findes eller tidligere har været Eng. Det maa bemærkes, at i Overensstemmelse med oldn. *engja*, blive trang, angs. *enge*, snever, har Ordet snarere i sin Oprindelse betegnet Terrainformen, end den samme ledsagende Eng; idet der i Stednavnene, naar Enge findes af andre Former eller mere udstrakte, gjerne er anvendt andre Ord som Made, Löse til at betegne dem. Især ere Stednavne, der ende paa ing, hyppige ved de langstrakte Eng og Moseströg, der hist og her findes; saaledes udenfor Sjæland ved det Moseströg, der gjennemskærer Falster.

Flere Stednavne synes dannede ved Sammentrækninger mellem dette Ord og et Bestemmelsesord, saaledes: Flingæ,

Flyngæ B., Flingi og Flengi 1259, Flöng; Kingæ og Kyngæ B., Keynge og Kyengæ 1327, Kjöng; Heyung 1226, Heynge 1259, Henge 1314, Höng; Mynge, Mynghe 1135, 1184, Mynge; Ræddinge B., Rengæ 1507, Renge.

Enestaaende ere disse Navne ikke. Der findes saaledes Kinge Bjerg, Bakke i Ramlöse S., Flengseng (en tautologisk Form), Eng ved Mörup Gd.

Som Bestemmelsesord synes Eng at forekomme i Bynavnet Engtorp (med Möllen Strandqværn) 1374, Englerup i Sonnerup S.

Eve. En Eve er efter Molb. D. en sydsjælandsk Benævnelse paa en Sandryg eller Strækning af Sandjord ved Strandbredder eller ud i Havet, hvilken staaer snart over og snart under Vand, men efter Beliggenhederne af Stederne synes dette ikke at passe. I Sjæland findes Even ved Præstö og Even ved Nestved, samt Evetofte. Efter disse Steder at dömme, synes Eve at betegne en lang, smal Vandsamling eller en lignende ved Vandets Afgravning opstaaet Eng, der (i disse Tilfælde fra Havet) skyder sig ind som en smal Fjord mellem Bakker. En Forbindelse mellem dette Ord og det angs. *ewe*, Vand, synes mulig.

Med ældre Skrivemaade haves Avetofte 1157, Ywetofte 1366, Ewetofte 1396, Ewyætoftæ 1399, Evetofte.

Tildels taler Beliggenheden for, at dette Artsord forekommer i Bynavnet Overevne (Overeven, see senere hen).

Fald er en Benævnelse, der bruges paa Möens Klint om de Steder, hvor der i Kridtet findes indblandet Leer, saa at Skrænten har mindre Steilhed, Maglevands Fald.

Fang (oldn. *fang*, angs. *fang*, erhvervet Eiendom) er et Udtryk, der nu alene forekommer i Benævnelser paa mindre Skove, saaledes Broksö Fang.

Fed (oldn. *fit*, flad Jordstrimmel, især ved Vand; lavtliggende Engstrækning) forekommer som Endestavelse jevnlig brugt om lave Landtunger ved Stranden, saaledes: Fith V., Fedet ved Præstö Fjord; Vesterfed og Österfed paa

Glænö og flere. Som Bestemmelsesord og brugt i den sidste Betydning, af lavtliggende Engstrækning, forekommer det undertiden, saaledes vistnok i Fedmose, Mose i Lyngby S., Sokkelund H.

Feld (angs. *feld*, *fild*, *feald*, Slette, Græsgang, aaben Mark, isl. *fiöl*, jevn Mark, *fold*, Græsmark) forekommer sjeldent og vistok med den ovenfor angivne Betydning. Brofelde; Thorbernefelde 1382, nedlagt under Frydendal Hgd. — Formerne *feald*, *fiöl* synes at have givet Anledning til den udenfor Sjæland forekommende Endelse „fjelde", saaledes Döllefjelde paa Laaland.

Fell (oldn.), lille Bjerg eller Fjeld. Undertiden forekomme Navne paa Banker, der vanskelig kunne udledes af noget andet Ord, saaledes Örnefels Banke ved Kyringe.

Fjord (oldn. *fjörðr*; angs. *ford*, *fyrd*, Vadested). Almindeligt Udtryk for indsnevrede Bugter fra Havet. Det forekommer overfört i Bynavnet Faunsfiord 1229, Fanæfyorth B., Fanefjord.

Flade (oldn. *flöt*, Flade) er et jevnlig forekommende Udtryk for flade Strög. Saaledes Fladerne udenfor Kjöbenhavns Vold paa Amager.

Flak (oldn. *fláki*, jevn og udstrakt Flade, stor Strækning under Vand, *fleki*, *flak*, Flage) betegner oftest en udstrakt Grund i Havet, hvorpaa et lavt Vand. Bjelkes Flak, Grund Syd for Möens Klint.

Flaske (oldn. *flaski*, Flise, Splint, *flaskask*, klöves, splittes). Dette Udtryk forekommer oftere som Benævnelse paa Moser eller Enge, sjeldnere som Benævnelse paa smaa, med Enge omgivne Havbugter. — Den tvedelte, fligede Form, som har medfört Navnene, træder ofte meget tydelig frem, saaledes i Flasken, Mose ved Bregentved i Ousted S., tildels ogsaa i Engen ved Flaskehuus Bro ved Skjelskör; derimod ikke i Flasken, Havbugt ved Gjersböi, Flasken, Havbugt ved Skuldelev, med mindre Navnet ikke gjælder Bugten, men derimod den ved samme tvedelte Eng. — Det

bör bemærkes, at endnu i den nyeste Tid er Ordet Flaske brugt tilsvarende i Udtrykket Flasketröie, en Art Tröie, der havde sit Navn af, at de nedhængende Flige i Skjödet kaldtes Flasker.

Flom (angs. *flum*, et Vandlöb). Sjeldnere brugt Ord for Mose, sid Jord, gjennemströmmet af Vand. — Flommen, Mose ved Sorö; Flommen, Eng ved Ödemark Hgd.

Fly, Flö (oldn. *flói*, en sumpig Egn, svensk *fly*, Sump, Mose) har sikkert Betydning som i Oldsproget. Efter Molb. D. forekommer „Flye" i Jydland som Betegnelse af Sump, Morads. Sandsynligvis er dette Ord Bestemmelsesord i Flöng (s. Side 202) og i Flöitrup. — I Jydland bruges det beslægtede Ord „Flun" for Gadekjær, Pyt (Molb. D.).

Gaard (oldn. *garðr*, Vold, Gjerde — Gaard, angs. *geard*, indhegnet Rum). Fra den oprindelige Betydning af noget Indelukkende, overensstemmende med hvilken Ordet Gaard endnu bruges paa Samsö istedenfor Gjerde, er det gaaet over til at betyde en större Bolig, i Förstningen betegnende, at den var bygget saa, at de fire Længer dannede et Indelukke, i Modsætning til Huus, der betegnede, uanseet Störrelsen, en Bygning, hvor Flöiene ikke lukkede sig. Overgangen synes ikke at være meget gammel, thi Ordet Gaard forekommer kun sjeldent i ældre Navne. Skowgardh, nævnt i Sverborg S., maaskee Skovgaarde, Gde. i Udby S., Baarse H.; Nygarth 1354, Nygaard, Landsby i Höiby S.

Det beslægtede Ord Gjerde (oldn. *gerði*) synes ikke at findes i Stednavne.

Gab (oldn. *gap*, Svælg, Aabning; angs. *geáp*, vid, rummelig, *geápan*, at aabne) danner Bestemmelsesordet i Gapns 1239, Gabns V., Gaffns 1202, 1302, Gaunö, Ö ved Sjælands Sydkyst med Herregaard af samme Navn.

Galge (oldn. *gálgi*; angs. *galga*). De större Jordbesidderes Ret i ældre Tid til at dömme deres Undergivne medförte, at der ved omtrent hver större Gaard ligesom ved hver Kjöbstad var opreist en Galge. Som Spor heraf

forekomme jevnlig Navne som Galgemark, Galgebakke, ofte forvanskede til Gallemark, Gallebakke.

Gang (oldn. *göng*, smal Gang, *gangr*, Maaden at gaae paa; angs. *gang*, Gang, Sti) forekommer undertiden i Betydning af smal Vei, egentlig kun i Navnet Fægang ved Sorö og ved Dalby i Helsinge S., der oprindelig betyder den Vei, Köerne drives ad. Ifölge Molb. D. forekommer i Sjæland „Gænge" som Betegnelse af en smal Vei op til en Gaard eller By. I Stednavne synes det ikke forekommende.

Gavn (isl. *gagn*, Herlighed som ligger til en Eiendom). I nogle faa Stednavne forekommer dette Ord, som det synes, i den oprindelige Betydning af noget en By tilliggende eller tilhörende Jord. Svebölle Gavn, Gd. i Aunsö S.; Torpe Gavn, Areal ved Torpe i Hallenslev S.

Glæ, Glæn. Dette Udtryk, som i det jydske Folkesprog (Molb. D.) betyder det Sted, hvor en Aa eller Bæk har sit Udlöb i Havet, og hvor der er en Veile (som snart er opfyldt med Grus og Sand, at man kan kjöre derover, snart aaben), synes aldeles overensstemmende med den her givne Forklaring at forekomme i Glænæ B., Glænö.

Hvorvidt der kunde tænkes Forbindelse mellem dette Ord og angs. *glen*, Dal, er der Intet der oplyser.

Gnib (oldn. *gnúpr*, *gnýpa*, *gnipa*, Bjergspids, Pynten af et Bjerg) betegner Spidsen af en Landtunge, saaledes Gniben i Ods H. — Knoben, Pynt paa Seierö, er aabenbart det samme Ord.

Grandi (oldn.) smal, bakkeformig Landstrimmel, synes at forekomme i Grandløsæ B., Grandlöse.[1]

Grav, Gröft. Betegnende en ved Natur eller Kunst dannet Fordybning i Jordsmonnet, forekommer i Oldn. *grept*, *gröptr*, Grav, *gróf*, Hule, *gryfja*, Grube, *gröf*, Grav, Gröft, i Angs. *græf*, *groue*, *groep*, Grav, Gröft. Svarende

[1] Svarende hertil findes de engelske Stednavne Grantebrycg, nu Cambridge; Granta-ceaster, nu Grantchester.

hertil forekomme mange Stednavne: **Grysiæ**, **Grivia**, **Griwiæ** B., Greve; **Græwinge** B., Grevinge; Gröfte (se Side 191); Gröftebjerg, Banke ved Dyringe, o. fl.

Grund (oldn. *grunn* og *grunnr*, angs. *grund*, Grund, Dybde, Afgrund) forekommer i Stednavne kun i Betydning af lave Steder i Havet. Böchers Grund, Syd for Möen.

Gyrwe (angs., ogsaa forekommende i Flertalsformerne *gyras*, *geres*, af de ikke forekommende Enkelttal *gyr* og *ger*) Morads, Mose, Sump, synes at gjenfindes i: **Gursswe**; **Gwrue** 1377, Gurre; Gurede (se Side 201); Gurager Huus i Bjerre S.; Gurresö, i Almindelighed kaldt Görlöv Sö i Haraldsted S., o. fl.

Angaaende Gurede bör dog bemærkes, at Navnet synes at være overfört paa Byen fra det tætved liggende Fremspring af Kysten. Det angs. Sprog indeholder endnu Ordet *gyr*, Fyrretræ, saa at muligt den rette Betydning af gyr som Artsord er en Mose, hvor Fyrren voxer. Beslægtede Ord findes efter Molb. D. i det jydske Folkesprog, saaledes „Gurr", Dynd, Mudder, „gurret", dyndet, „Goer", Mosejord, som ikke duer til Törv. — Oldn. har *gormr*, Mudder.

Betragtningen af Jordsmonnet leder til en höi Grad af Sandsynlighed for, at dette samme Ord findes med den undertiden forekommende Forandring i Skrivemaaden, at G er byttèt om med J, i **Jurløsa** 1257, **Jorræløsæ** 1293, **Jurløsæ** B., Jordlöse; **Gørlundhe** 1388, **Jurlundæ** B., Hjörlunde; Jordhöi Landsby i Slangerup S. — Muligviis forekommer det ogsaa i nogle af de Navne, hvor Sandsynligheden iövrigt er for, at Bestemmelsesordet er Mandsnavnet Geir (se dette).

Hage (oldn. *haki*, angs. *hæcce*, Hage, Krog), billedlig brugt Ord, der betegner et Fremspring af krum Form, forekommer ofte brugt om Landtunger, Korshage, Skansehage i Rörvig S., saavel som om Grunde af denne Form, Knæhage, Pilhage i Sundet ved svenske Kyst, Normandshage i Præstö Bugt, Bredhage i Præstö Fjord.

Hale (oldn. *hali*). Billedlig, men sjelden brugt Betegnelse af en Landtunge eller en Grund af særegen Form. Ulvshale, Landtunge paa Möen, Revshale, Grund ved Kjöbenhavn.

Hals (oldn. *háls*, angs. *hals*, *heals*). Sandsynligvis er dette Ord brugt billedlig som Betegnelse for den smallere og med Landet sammenhængende Del af en Landtunge, hvis yderste Del atter udvider sig. Det synes saaledes at forekomme i Halskov, Næs, og overfört i Bynavnene: Hals i Helsinge S.; Halseby 1205, Halsæby V., Halseby.

Imidlertid maa det bemærkes, at Oldn. ogsaa indeholder Ordet *háls* som Betegnelse for et lavt Bjerg af langagtig Skikkelse, og at maaske de ovenfor nævnte Bynavne nok kunde forklares heraf, idet der ved dem findes Banker af lignende Form.

Hammer (oldn. *hamarr*) betegner oprindelig en höi og steil Klippe. Herhjemme i de mindre Forhold forekommer Ordet hyppigt, betegnende en anseelig Bakke. Hamar, Hammer B., Hammer synes saaledes at have sit Navn efter den ved Byen liggende, meget anseelige Banke. Hamersholt 1308, 1377, Hammersholt; Hammeren, Næs i Vellerup S.

Harre synes at hidröre fra angs. *hearg*, Afgudsbillede, oldn. *hörgr*, Offerhöi. Det forekommer ikke som Endelse, men oftere som Bestemmelsesord, saaledes i Hjarsta(r)de, Harrested i Sludstrup S., og i Harrested Banke, en meget fremragende Höide ved Eskildstrup i Lynge S. Iövrigt maa det ikke oversees, at disse Navne ogsaa meget vel kunne udledes af Herre, se dette under Bestemmelsesordene.

Have. Den oprindelige Betydning af dette Ord er et Rum, indesluttet af Hækker (angs. *hegian*, *hægian*, hegne, *hæge*, *haga*, Hegn, *haga*, en indhegnet Plads). Medens Gaard har forandret sin oprindelige Betydning, har Ordet Have derimod beholdt sin uforandret, betegnende endnu et hvilketsomhelst Indelukke, hvad enten Hensigten har været at benytte det indhegnede Rum i Eng eller Skov, det sidste

i den Tid, da Skovene ikke vare fredede, til Græsgang (oldn. *hagi*, Græsgang), eller Hensigten har været at benytte det til Dyrkning af Frugttræer, Blomster og Urter. Ordet er meget brugt, og Stednavne som Enghave, Kohave, Hestehave, Dyrehave forekomme idelig. I ældre skrevne Navne findes Ordet i Aluærshaghæ V., Alleshave; Kaluæhaghæ 1304, Kaluehavæ B., Kallehave.

Som Bestemmelsesord er det ligeledes hyppig, oftere forkortet til Hav. Jeg troer saaledes at finde det i Hawgælløsæ 1252, Hawelsæ B., Haghæløs 1307, Haghelsæ, Store og Lille Havelse, med mindre Sikkerhed i Haghethorp 1160, Hauorp, Haugerup; Hawenso B., Havnsö og Hagneleff 1081, Hagnælef 1261, Hafnælewæ 1308, Havnelev; kun uvist i Haghethorp 1395, Hagerup, Haubyrd (se Side 198) og adskillige af de Navne, som begynde med Hav eller Hage og ikke findes nævnte i ældre Skrifter, fordi her en Udledelse af Mandsnavnene Háki, Hákon og Hávarr har ligesaa stor Sandsynlighed for sig.

Det til Have svarende Ord Hække forekommer vistnok i Navnet Hæggorp 1388, Hegerop, Hekkerup.

Af samme Rod og Betydning er Artsordet Hegn, der alt forekommer tidlig i den overförte Betydning af indhegnet Skov. Saaledes nævnes som Skov i Uby S. Heynet 1382, gamble Heghnet (nu forsvunden).

Havn (oldn. *höfn*, *hafn*, angs. *hæfen*) forekommer i Hafn 1186, Copmannæhauen 1248; i de islandske Skrifter Kaupmannahafn; i svenske Kopenham, Kjöbenhavn[1].

Hede (oldn. *heiðr*, *heiði*; angs. *hæð*, Hede) forekommer oftere som Forstavelse, saaledes i Hedegaarde eller Heiedegaarde i Öster Egede Sogn. — Sandsynligviis forekommer dette Ord ogsaa i Hædinge maklæ 1261, Hæddyng V., Heddinge magle B., Store Hedinge. Lilæ Heddinge,

[1] Et engelsk Stednavn, der i sin ældre Skrivemaade temmelig nöie svarer til Kjöbenhavn er Cypanham, nu Chippenham.

B., Lille Hedinge; Hedemollæ B., Hedehuse i Roeskilde Landsogn.

Hjalli (oldn.), Afsats paa en Bjergside, synes at gjenfindes i Hyællerutħ B., Jelleröd Gd. Ligeledes efter Jordsmonnet at dömme i Sönder Jellinge og overfört fra dette Sted i Jælinge B., Tingjellinge.

Hjelm. Dette Ords Betydning synes snarest at kunne oplyses af Angs., der besidder Ordene *healm*, Halm, tillige et löst Tag, *halm*, hvad der dækker, som en Hjelm, Kronen paa et Træ, samt det Överste af Noget, *hélan*, dölge, skjule. Det kan med en Del Sandsynlighed antages, at fra Grundbegrebet af en lös Halmdækning, som f. Ex. den der jevnlig anvendes til i Toppen at dække Hæs og Törvestakke, er Begrebet fört videre til at betegne, hvad der i de forskjellige Tilfælde dækker, Halm, en Hjelm, Kronen paa et Træ o. s. v., saaledes ogsaa et löst Halmtag, og dette sidste synes naturligst at være Betydningen, hvor Ordet forekommer i Stednavne. Dette stemmer desuden med, at i Oldn. er *hjálmr* saavel en Hjelm som et Tag paa Stolper, hvorunder Sæd gjemmes, og at i gammel Dansk Ordet Hjalm, Hjelm, forekommer betegnende et Slags Skuur eller Rum med löst Tag (Dansk Glossarium). I ældre skrevne Stednavne forekommer det i Hjelm B., Hjelm; Hjalmsis B., Hjelmsömagle.

Hjem. I mange fordreiede Former forekommer dette Ord, der oprindelig synes at have betegnet Opholdssted, snart i den snevrere Forstand af Bolig, Hjem, snart i den mere udvidede af Egn, Landskab, svarende til oldn. *heima*, *heimili*, *heimr*, Hjemstavn, Bolig, angs. *hám*, Hus, Hjem, By, Eiendom, svensk *hem*, platt. *Ham*, tydsk *Heim*. Med Hensyn til at det kan betyde Landskab i enkelte Tilfælde, skal jeg anföre, at paa Runestenene findes f. Ex. baade Krikum og Kriklant for Grækenland. Svarende til Grundbegrebet af Stedet, hvor Noget er, forekomme i det jydske Folkesprog endnu efter Molb. D. Udtrykkene „Hodum", det

Sted i Sengen hvor Hovedet hviler, „Hödumsager", en Ager hvortil flere andre stöde med Enderne; i det sjælandske Folkesprog „Aaleham" for Aaleruse.

I ældre Navne forekommer det i Farom, Farum B., Farum; Hom 1205, 1241, 1259, Hoom B., Hömb; Crakhom, Crakhym, Crakom 1170, 1178, 1193 og oftere, Kraghom B., Kregome; Orebergher, Orebjerg 1396, Overberg Hgd.; Esrom 1153, 1170, 1178 og oftere, Æsgharum 1261, Esrom, o. fl. Sandsynligviis ogsaa i Oem 1085, Oem B., Öm, og som Bestemmelsesord i Hembek B., Hjembæk; Hemmelowæ, Hemmælof B., Himmelev; Himlingswæ B., Himlingöie; samt i Hambjerg, Bakke ved Svenstrup i Taarnborg S.

Hlað (oldn.), en af Gjerder eller Volde indesluttet Plads, synes snarere at danne Forstavelsen i Lathbu 1135, Ladby 1205, Lathby B., Ladeby, end de nær beslægtede oldn. Ord *hlaða*, Lade, *hlaði*, Stak, Stabel.

Holk (oldn. *hylki*, dyb Vandpyt, et Kar, isl. *hólkr*, Tud, hult Rör, angs. *holc*, en Aare, Ström) eller Holkebrönd betegner en större, udhulet Træstamme, der sættes ned i Jorden for at samle Vandet af et Væld (Molb. D.). Det forekommer i det jydske Folkesprog ogsaa i Formerne Hulk, Hylk. Dette Ord findes i Hylkethorp B., Hölkerup; Holked, Skov i Öster Egede S.

Holm betegner i Almindelighed en lille Ö (oldn. *hólmi*, *hólmr*, en lille Ö, angs. *holm*, oprindelig betydende Havet, dernæst en lav Ö i samme eller i en Flod). Saltholm V., Saltholm ved Amager.

Iövrigt betegner Ordet ogsaa Pletter af Agerland i Eng og Mose eller Pletter af Skov i Agerland, uden at Omgivelsen derfor behöver tidligere at have været Sö. Det er, brugt paa denne Maade, et almindelig Forstudtryk. Brugt saaledes synes det at forekomme f. Ex. i flere af de mange Navne med Endelsen „holm" i Tikjöb S., samt i Holme 1327, Holmæ, Holmegaard Hgd. i Olstrup S.

Holt (oldn. *holt*, oprindelig en skovbevoxet Höi, senere en bar og stenet Bakke, angs. *holt*, Lund, Skov) synes allevegne at have betegnet Skov og forekommer meget hyppig, om end oftere fordreiet til „olte", „elte" og lignende Former. Holt 1173, Holt i Græsted S.; Holth B., Holte i Grevinge S., Holt 1197, Holtæ B., Holte i Sölleröd S.; Hoholte 1346, Howolte 1554, Hövelte Gd.; Sponholt 1173, 1177, Skov, hvis Navn har bevaret sig i Spaanolt (Sponilds) Huus, ogsaa kaldet Tydskehuus, i Frederiksborg Landsogn; Pligilt 1499, Pleielt; og mange flere.

Horn betegner saavel en fremspringende Del af et Land, som et Hjörne eller en Vraa, en Afkrog. Oldn. *horn*, angs. *horn*, *hirne*, *hyrne*, have ogsaa denne dobbelte Betydning. — Det tör bemærkes, at paa Laalands Nordkyst udtales endnu tydelig Hyrnet for Hjörnet. — Det forekommer i Hornsherathi 1085, Horns Herred; Horneby 1499, Horneby; Hornisbech 1164, Hornbæk[1]; Hornleive B., Hornlef 1257, Haarlev. Et Areal ved Skovsö, fordum et Næs, bærer Navnet Blæsehorn.

Hov. Dette Ord, der kun synes at forekomme som Bestemmelsesord og i Almindelighed at have Hentydning til Hoveri, saaledes i de ofte forekommende Stednavne Hovmark, Hovkrog, Hovlykke, o. s. v., har i de ældre Navne enten Tilsvarende i oldn. *hof*, Afgudstempel, eller i angs. *hóf*, Hus, Bolig, Hule, uden at det er muligt at afgjöre hvilket. Hofby B., Hovby; Hofgaard 1385, nævnt i Fröslev S.

Hoved (oldn. *höfuð*, angs. *hafud*, *heáfod*, *héofod*) betegner frrmspringende Dele af et Land, i Almindelighed mod Havet (oldn. *höfði*, Forbjerg), saaledes Jungshoueth V., Jungshoueth B., Jungshoved; Scogshoueth 1275 og B., Skovshoved. Sjeldnere forekommer Ordet inde i Landet, som Thyrnehoweth 1380, Tjörnehoved.

[1] Det er her selve Bækken, ikke Byen, der omtales 1164.

Huk, sjeldnere forekommende Benævnelse paa Vig, Bugt, saaledes Skagelse Huk og Æskebjerg Huk paa Seierö.

Hule, Hul forekommer i mange Former, som Hol, svarende til oldn. *hola*, angs. *hol*, *hole*, platt. *Holl*; som Hel, Hæl, Höl, Hyl svarende til oldn. *hellir*, Klippehule, angs. *hol*, platt. *Höl*, *Höle* og oldn. *hylr*, Svælg, dybt Sted i en Aa, endelig i den gængse Form Hule og Hul.

Det er oftere angivet, at Stavelsen Hol i Stednavne skulde betyde Höi, svarende til det oldn. *hóll*, rundagtig Höi. Jeg troer dog ikke, at dette er Tilfældet, skjöndt der er en egen Sammenblanding i Oldsprogene mellem de Ord, der betyde Höi og dem, der betyde Hule; tvertimod troer jeg, at det danske Sprog aldrig har indeholdt et Ord Hol, der betöd Höi; thi dels er denne Forstavelse oftere forekommende i Navne, hvor det vilde være meget enestaaende, om de havde Höi til Bestemmelsesord, og hvor Beliggenheden taler imod, at dette kan være Tilfældet, dels tale andre Skrivemaader i det samme Navn imod denne Antagelse, og endelig er der tilsvarende Navne, hvor det er umiskjendelig, at Bestemmelsesordet er Hule. Holbek betyder saaledes ikke Höibæk, Bakkebæk (intet Stednavn vilde være analog dermed), men Hulebæk, et Stednavn, der idelig og idelig forekommer, hvor en Bæk har et udhulet Leie. — Med Hensyn til Formen Höl skal jeg bemærke, at det jydske Folkesprog (Molb. D.) endnu indeholder „Höll", som betegnende et dybt Sted i en Aa; det sönderjydske Folkesprog har Udtrykket „Hyll" for en betydelig og brat Fordybning i en Aa eller i et Vand.

Ifölge Ovenstaaende antager jeg at gjenfinde dette Ord i Holæbek V., Holabæch 1307, Holbæk; Holærhø 1271, Huleröd Gd.; Holløse 1573, Hollöse i Kvandlöse og Söstrup S.; Hollese, Holløse 1257, Holløsæ 1259, Helløsæ B., Holløse 1496, Hollöse i Gunderslev og Skjelby S., Hælese 1192,

Hollosæ 1319, Hollöse i Veiby S.; Kyrkæhælsinge B. og Vindehelsinge 1307, Kirke- og Vinde-Helsinge i Löve H.; Hælsingør V., Helsingæ, Saxo, Helsingör; Hælsinghe 1176, 1177, Helsinge Kb.; Holby B., Hylby V., Hulby; Hyllinge B., 1408, 1416, Hyllinge i Öster Flakkebjerg H.; Hylstorp, Hylstrup; Hölsbjerg, Banke ved Alkestrup i Asmindrup S. og lignende.

Det findes angivet, at Hyl betyder Bakke (angs. *hill*, *hyll*, platt. *Hüll*). Jeg troer, at her er den samme Feiltagelse som ved Hol, thi Beliggenheden taler derimod ved de Steder, jeg kjender, saaledes ogsaa ved Hyllede i Faxe H., hvor der vel rundtom findes Banker nok, men hvor det Karakteristiske ved Byens Beliggenhed netop er, at den ligger i et Hul mellem disse.

Huus (oldn., angs. *hús*) synes at have betegnet saavel en anseelig som en mindre Bolig. Ordet forekommer i Navnene Husum B., Husum; Signehus B., Seinehuus; Husbii 1223, Huseby 1204, 1230, Huseby; o. fl.

Hvammr (oldn.), en lille Dal eller Fordybning (angs. *hvæmm*, *væm*, Hjörne, Krog) synes at have Tilsvarende i Navnene Wæmætofte 1357, Wemmetofte 1396, Vemmetofte; Wæmethorp, Vemmedrup; Vimbløse 1223, Vemløse 1573, Vemmelöse; Vimmerleue 1181, Wimmerløffue, Wimærlef V., Vemmelöv.

Hvilft (oldn.), Fordybning. Ordet udtrykker, at Fordybningen maa være hvælvet, afrundet (oldn. *hválf*, angs. *hwealf*, Hvælving). Terrainet taler for, at det forekommer i Hweluinge 1264, 1298, Hwilfinge B. og Hwilwingænørræ 1274, Kirke og Nörre Hyllinge.

Hvarf (oldn.), Kreds, har Tilsvarende i nogle faa Stednavne. Grundbegrebet er tydeligst udtrykt i Gjerningsordene oldn. *hverfa*, angs. *hweorfan*, *hwyrfan*, dreie, vende, forandre sig, der paavise, at overalt hvor de tilsvarende Ord forekomme, betegne de en Dreining eller noget Kredsformig, saaledes foruden det i Spidsen stillede Ord

det oldn. *hverfi*, lavtliggende Sted omgivet af Höie, det angs. *hwearf*, *hveorf*, Ladeplads, hvor Kystens Dreining gjör et saadant Anlæg passende, angs. *hweorfa*, Hvirvel, oldn. *hvirfingr*, *hverfingr*, Kreds, o. fl. — I den jydske Mundart findes tilsvarende Udtrykkene „hverre", at vende, „Hvarre", et Sted i Strömmen, hvor der er en Hvirvel, samt, i en anden Egn, en Aabning i den ellers sammenhængende Strandkyst, hvor Klitvandet er brudt ud, og hvor der kan kjöres igjennem med en Vogn (Molb. D.). — I Stednavnene Hwyrf, Hwørf B., Hörve, og Warppælewæ 1261, Warpæløwæ B., Varpelev, betegnes derved, i det förste Tilfælde at Kysten, i det andet at Vandlöbet gjör en Dreining.

Höi (oldn. *haugr*, Höi, Gravhöi, angs. *hou*, Bakke) har i det ældre Dansk haft Formen „Höw", en Form, der endnu den Dag i Dag gjenfindes i Böndernes Udtale i enkelte Egne, saaledes i Dalby S. i Löve H.

Under Overgangen fra Höw til Höi, der synes at være begyndt i det 14de eller 15de Aarhundrede, har der dannet sig mange Ændringer, hvorom Stednavnene före Vidne. Overhovedet er neppe noget andet Artsord bleven fordreiet paa saa mange Maader som dette. — Nedenstaaende Exempler ville vise dette, idet dog maa erindres at efter al Sandsynlighed har gh været læst som v. — Høwæby, Høuby B., Høby 1498, Höjby i Ods H.; Høwæ B., Höve i Asnæs S.; Høuæ 1257, Høwæ B., Höve Kb.; Høuby B., Höiby i Rorup S.; Holthøiæ 1260, Holtwæ, Holtøghe B., Holtwe 1433, Holtug; Thorhøwæ 1396, Store og Lille Taaröie: Arnughæ og Arnhøgh 1261, Arnöie; Ølshøghæ 1170, Ølishøuæ 1176, Ølefshøghe 1190, Ølsighæmaglæ 1356, Ølsyæmaglæ B., Ölsemagle; Ølshøghæ litlæ, Ølsyælitlæ B. og 1320, Høuæolsie 1485, Höielse; Hövelte Gd. (s. Side 211); Höisager (s. Side 193); Kathee 1499, Kathöi Gd.; Haritzhee 1499, Harrishöi; Brømøghæ 1202, Brumhøwæ 1248, Bromme; Symhøwghe 1253, Sinhøgh 1314,

Syvhøwæ B., Kirkesyv; Høgrthorp 1389, Høystrop 1461, Höistrup Hgd.

Det synes endog som om Höw har kunnet gaae over til „ig" eller „i" at dömme efter Navnene: Awershøgh 1260, Awersy 1370 og B., Aversi; Jersyæ 1484, Jersiæ B., Jershøhæ, Jersi; Rynighb B., Rönnede; Ölsemagle og Höielse, hvilke sidste Navne klart vise Overgangen i Skrivemaaderne.

Jadarr (oldn.), Rand, Kant, danner utvivlsomt Bestemmelsesordet i Jarskov, Skov i Vester Egesborg S. Det synes ogsaa at forekomme, brugt om et Fremspring ud imod en Mose eller en Indsö, saaledes i Jadrebakke, Banke paa Tulstrup Mark.

Kalv er et almindeligt forekommende Udtryk for en mindre Ö ved Siden af en större (svarende til isl. *kálfr*, der i Almindelighed betegner en Unge og siges om en mindre Ting i Hensyn til en större, saaledes *eyjar-kálfr*, en lille Ö, *fialls-kálfr*, et lille Bjerg). Masnedö Kalv ved Sjælands Sydkyst.

At denne Brug af Ordet Kalv har været vidt udbredt i Norden sees af, at en lille Ö ved Siden af Man i det irske Hav er benævnt Man Calf.

Kapel. Undertiden forekomme Navne, der tyde hen paa, at tidligere et Kapel har ligget der paa Stedet. Saaledes er Mindet om det i B. nævnte Capellæ ved Kildebrönde bevaret i Navnet Kappelev Gde., ligeledes det i B. ved Löve nævnte Kapel i Navnet Kapelbjerg.

Kilde forekommer i Stednavne, sandsynligvis oftere i en mere udstrakt Betydning end det nuværende Ord har. Formen Kilde, der har et Forbillede i isl. *kýll*, Bæk, angs. *cýle*, er sjeldnere. Trankilde 1398, Tranegilde; Kylbæks Huus ved Ring i Hammer S. I Almindelighed forekommer Formen Kjeld, svarende til oldn. *kelda*, Kjær, Sump, Morads, Kilde, angs. *keld*, Kilde, saaledes utvivlsomt i Walekeldæ B., Walekyældæ 1396, Vallekilde; Kælbii 1135, Kelby B., Kæthelby 1307, Kjeldbymagle;

Kælbylitle, Kjeldbylille. — I det jydske Folkesprog betegner endnu (Molb. D.) Udtrykkene „Kield, Kjæl, Kiale, Kiaale" en Brönd.

Meget taler for, at det forekommer i den forkortede Form Kel eller Kil i flere Treledsnavne, saaledes antager jeg at finde det, snarere end Mandsnavnet Steinkell, i **Stænkelstorp** 1135, nu Sophiendal Hgd. i Terslev S. og i **Stenkelstorp** 1299, 1310, **Stenkilstorp** 1356, Stengelstrup Gd., et Navn, der altsaa vilde betyde Stenkilde-Torp, og hvortil et aldeles tilsvarende findes i Stenkilde Bæk i Tureby S. Ligeledes antager jeg, at dette Ord giver Oprindelsen til **Skenkilsie** 1085, **Schenchilsøs** 1379, Skjenkelse; Særlöse og Sirkels Eng (s. under „Syr"); Skjelkels Bjerg, Bakke ved Fölleslev.

Kjós (oldn.), en smal Dal, forekommer efter Beliggenheden at dömme i Kyse (se Side 191); **Kysenthorp** B., Kissendrup; **Kysstorp** B., Kisserup.

Kirke (oldn. *kirkja*, angs. *cyrcca*, *cyrece*). Almindelig forekommende. — **Kyrketorp** 1171, **Kirkæthorp** B., Kirkerup i Sömme H.; **Kirkethorp** 1259, 1349, **Kyrkorp** B., Kirkerup i Vester Flakkebjerg H.; **Kirkholt** 1228, Kirkelte.

Kjær. Dette Ord, der synes at være overfört fra oldn. *kjarr*, *kjörr*, Riisbusk, til at betegne et Sted, hvor Riisbuske voxe, og derfra atter til at betegne et Morads, uanseet om det er bevoxet med Krat eller ikke, forekommer i ældre Skrivemaade i **Kyeræby** B., **Kyærby** 1341, Kjærby.[1]

Kjöb (oldn. *kaup*). Dette Artsord synes at betegne et Stykke ved Kjöb erhvervet Jord. Det forekommer ofte, saaledes i **Koberop**, Kjöberup; **Hæstkysp** B., Hestkjöb Gd.; **Husfrucsp** 1186, **Hosfrwksp** B., Hösterkjöb; **Syndeksp** 1403, Syvendekjöb, o. fl.

[1] Dette minder i sin ældre Skrivemaade om angs. **Kiærresburh**, nu Cherbourg i Frankrig.

I nær Forbindelse med dette Ord staaer Kjöbing, der synes at betegne en Handelsplads (oldn. *kaupangr*, angs. *cypinga*). Nykøping B., Nykjöbing; Høkækøping, Høghakøping, forhen Kjöbstaden Hagekjöbing i Rorup S.

Klemme er et Udtryk, der undertiden billedlig bruges om et snevert, indelukket Sted, saaledes Klemmen, Eng mellem to Skove ved Basnæs Hgd., Sælklemmerne, Grund i Roeskilde Fjord.

Klint (oldn. *klettr*, Klippe) betegner brat Skrænt mod Havet. Kliint B., Klinte i Höiby S.; Mønæklint 1402, B., Möens Klint; Starræ Klinte 1206, Starreklint. — Meget sjeldent fremtræder Ordet i Formen Klit, Haneklit, Klint ved Taarnborg. Undertiden forekommer Ordet brugt inde i Landet, saaledes Kjelleklinte.

Klöft (oldn. *klofi*, Klöft, Snevring, oldn. *klauf*, angs. *cleofa*, *clafa*, Klöft). Beliggenheden taler for, at dette er Bestemmelsesordet i Klovetofte, ligeledes i Kløby B. og 1390, Klouby.

Klöpp (oldn.), lav og flad Klippe, findes i Fleertalsformen (*klappir*) i Navnene Koklapper, smaa Holme ved Amager, Svaneklapper, en Mængde lignende Holme ved Saltholm.

Knap (oldn. *knappr*, angs. *cnæp*) forekommer undertiden som Navn paa en toppet Bakke. Saaledes Kylsknap Bakke paa Aasen i Kværkeby S. Jordsmonnets Form er i det mindste ikke til Hindring for at udlede Knaſtrøp 1410, Knabstrup af samme Ord.

Knold (angs. *cnoll*, *hnoll*, Höi, Top), betegner en mindre Bakke eller Ophöining. Knolden, Grund i Drogden; Knoldebjerg, Höide paa Seierö; Stenensknold (Stensknold), Bakke i Hjörlunde S.

Knös (oldn. *hnaus*, Jordklump) har omtrent samme Betydning som Knold. I Knösen ved Skamstrup passer det paa den överste Del af den större Bakke, som bærer

dette Navn. **Gammelknös**, Höide i Faareveile S.; **Luneknös**, Banke paa Herslev Mark, Finderup S.

Kol, Kul (oldn. *kollr*, rundagtig, afstumpet Top) synes at være brugt om toppede Bakker, uanseet om de ere höie eller ei. **Kulsbjerge**, Banker i Öster Egesborg S., ved Foden af hvilke ligger Söen **Kulsis** B., **Kulsö**; **Kolbjerg Huus** i Kirkesaaby S.; **Kulhöi**, Bakke ved Borreby Hgd. I Bynavne forekommer det vistnok i **Rimkolde** 1422, **Remkolde**; **Colby** 1226, 1240, 1241, **Culby** V., **Kulby**; **Kolleröd** (s. under „Ryd"). — Dette Ord synes ogsaa at forekomme i Formen Kule, saaledes i **Ørnekulebjergh** 1403, **Örnekule Bjerg**, Hölde i Gunderslev S.; **Kuglebjerg**, (**Kulebjerg**) i Ruds Vedby S.

Kot (oldn.), Bondehytte (angs. *cóte*, *cote*, *cýte*), forekommer i: **Koldæcotæ** 1395, **Kollekolle** i Værlöse S.; **Koldekothæ**, **Kaldækoth** B., **Kollekolle** i Vig S.

Det synes, som om der ogsaa findes Former svarende til de angs. samt til platt. *Kathe*, saaledes i det sjælandske Folkesprog „Kiette, Kiætte", et Indelukke, Aflukke ved Huset (sv. *Kätte*, Kvægfold), i det sönderjydske „Kaadde, Kodde", et Husmandshuus (Molb. D.). Tilsvarende vilde da være: **Kathæruth** B., **Kaieröd**; **Katemose** 1240, **Cathemose**, **Kaiemose** (**Kaimose**); **Kyæthinge** 1346, **Kjettinge**; og maaskee **Kathorp** B., **Kaarup**.

Krat (egent for det danske Sprog), Skov af Buske og Smaatræer, nævnes i **Krattemølle** 1366, **Kratmölle** i Hjörlunde S.

Kro (oldn. *krá*, *kró*, Krog, Hjörne). Ikke faa Gaarde og Huse findes rundtom benævnte Kro, uden at der nu der findes Krohold. De have en vis Interesse, idet det er muligt ved Hjælp af dem at paavise de Veie, Hovedfærdslen fulgte, forinden de nuværende Hovedlandeveie anlagdes, sandsynligviis fra den tidligste Middelalder.

Krog (oldn. *krókr*, Krog, Krumning) er en almindelig Benævnelse paa et Hjörne eller afsidesliggende Stykke af

en Mark, en Skov og deslige, saaledes Elmue Krog, Skov ved Rosendal Hgd., Djævlekrog, Skov i Olstrup S.

Kuml (oldn.), Gravhöi, har vedligeholdt sig i den nævnte Betydning i Navnene Kumlegaard og Kumlehuus i Kirkesyv S.

Kvisl (oldn.) betegner blandt Andet Forgreningen af et Vandlöb og forekommer utvivlsomt i Quislemarkæ B., Kvislemark.

Kökkr (oldn.), en Jordklump. Dette Ord, der endnu i Formen „Kykke" (Molb. D.) i Jydland betegner en Dynge, en Hob, synes ligesom Knös at være gaaet over i Stednavne og at forekomme paa lignende Maade, f. Ex. i Kokerbakke, Bakke ved Saltofte.

Lá (oldn.), et sjeldnere brugt Ord, der betegner Vand, og som forekommer i Navnet Laaland (i angs. Skrifter kaldet *Læland*), findes i Lælingæ B., Lellinge.

Láð (oldn.) frugtbar Jord, synes at forekomme i Lataceræ 1257, Lathagræ 1341, Store og Lille Ladager.

Land (oldn., angs. *land*, Land, Strandbred, Rige, Jordlod) forekommer i den gængse Forstand. Undertiden synes det at forekomme i Navne, hvor dets egentlige Betydning snarest maa söges i Ordet Jordlod, saaledes i Landsgrav, der ligger i Grændsen af Slagelse Sogne.

Led. Det er dunkelt, hvad dette Artsord betyder i hvert enkelt Tilfælde, idet man finder Tilsvarende i oldn. *leið*, Vei (angs. *lád*, tillige Vandvei, holl. *ley*, svensk *led*), oldn. *leiði*, Gravsted, oldn. *leid*, Forsamlingssted til at bekjendtgjöre Forordninger, oldn. *hlið* (angs. *hlid*), Port, Led og oldn. *leðja*, Dynd). — I Lethsøæ B., Ledhsøæ, Ledöie, kommer det vel snarest af et af de mellemste Ord.

Leie. Dette Ord, der hidrörer fra samme Rod som Gjerningsordet at ligge, har Tilsvarende i Oldsprogene, betegnende forskjellige Udvidelser af det i Gjerningsordet antydede Begreb, saaledes oldn. *lega*, Leie, Liggeplads for Skibe, *lægi*, Havn, Rhed, *lægð*, lavt Sted, Hulning, angs.

lagu, *lág*, *leag*, Distrikt, hvori en bestemt Lov var i Kraft, angs. *loh*, Plads. Det forekommer desuden paa flere Maader i det almindelige Sprog, saaledes i Ordet Fiskerleie, men kun tvivlsomt i Stednavne, maaskee i Leiet, Areal ved Toksværd, og jeg antager da dets Betydning at være Distrikt eller, at det svarer til eng. *lea*, et med Gjerde eller Hække indhegnet Stykke Jord. Vel forekommer i Stednavne jevnligt et Ord „Leie, Löie, Lyg, Leg" i Benævnelser paa Enge og Moser, som snart ere beliggende paa flad Jordbund, snart dybtliggende mellem Banker, men dette Ords Betydning synes at være meget forskjellig fra det foregaaendes. De stedlige Forhold tale for, at Tilsvarende maa söges i de indbyrdes beslægtede Ord, oldn. *lögr*, Vædske, Havet, *lækr*, Bæk, *lá*, Vand, Bölge, *laga*, flyde, *laug*, Badevand, angs. *lác*, *lacu*, Sö, *lagu*, *loge*, Hav, Sö, *loh*, Svælg, dyb Brönd, *luh*, Sö, og at dets Betydning er en Fordybning fyldt med Vand, en Indsö. — Det forekommer i Löiet, Eng i Rönnebæk Sogn; Leisö, Sö paa Halskov Overdrev; Lygmose, Mose i Grönholt Vang[1]; Löiesgaard, Gd. i Rerslev S., Löve H.; Løgættwed 1320, Löitved i Sæby S.; Løgæthweth, Løghetweth B., Lögtved i Vidskinde S.; Lögtved Gd. ved Rosted; Laughø 1241, Lagwø 1458, Laggwe 1461, Laugö; Lovby, o. m. fl.

Lide (oldn. *hlíð*, Side af et Bjerg eller en Höi, angs. *hlið*, *hleoð*, Bakke, *hliðu*, Höider). Dette Ord, der endnu har holdt sig i det jydske Folkesprog og der betegner en lang henstrakt Bakke (eller som i Udtrykket „Aalide" en Kjæde af Bakker, langs med en Aa) forekommer, som det synes, betegnende et Höidesströg, en Aas, i Lythæmarkæ B., Lidemark.

Lind betegner i alle de mangfoldige Stednavne, hvori det forekommer, ingenlunde en tidligere Beplantning af Linde,

[1] Denne Form svarer til det i angs. Skrifter forekommende Stednavn Lyg-ea, nu Floden Lea i England.

som almindelig er antaget, men altid enten et sumpig Strög eller et Aalöb med sumpede Bredder (oldn. *lón*, Vandstade, dybt og bredt Sted i en Elv, hvori Vandet flyder kun sagte; gælisk *llyn*, Sump, Pöl, oldn. *lind*, Kilde, angs. *hlynna*, Bæk). Lindholm V., Lindholm, Ö i Veilö S.; Lyndholm 1340, Lynde 1346, Lindholm Gd. i Uggelöse S.; Lindebjergh B., Lindebjerg i Lynge S.; Lyndebyergh B., Lundebjerg, Lindebjerg i Hörby S.; Lyndæscogh V. og B., Lindeskov i Bocslunde S.; Lyndærytth B., Lunderöd; Lyndholm 1257, Lindholm Hgd.; Lyndæ 1261; Store og Lille Linde; Lindæ 1391, Lund i Lyderslev S.; Lyndhæ 1387, Lindesgaard i Karrebæk S.; Lindesaa, Vandlöb ved Rosted; Lindbjerg, jevnlig forekommende Navn paa Bakker, o. m. fl.

Endnu forekommer dette Ord i Formen „Lune", der efter Molb. D. betyder et Vandhul i en Mose med dyndet Bund, saaledes Lunemose, Mose paa Herslev Mark, Finderup S. Det oftere forekommende Lundemose har vistnok samme Oprindelse. Sjeldent forekommer i Stednavne Formen „Lön". Dette er Tilfældet i: Lönned, Næs paa Gaunö; Lønolt B., Lönholt.

Lod (oldn. *lóð*, Jordlod) det almindeligste Udtryk for en Eiendom, Jorder i det Hele taget (Molb. D.), forekommer undertiden i Stednavne, Lodskov, Skov i Kundby S., Ormelods Huse i Tjæreby S., Vester Flakkebjerg H.

Lund (oldn. *lundr*). Almindelig baade i det ældre og nyere Sprog i Betydning af en lille Skov. — Lundby 1298 og B., Lundby, Kb. i Hammer H.; Lundby, Lundby i Tjæreby S.; Lundsgardh, Lundsgaarde i Bjeverskov S.; Lund 1259, Lund i Vallensved S.; Lund fer Lund B., Lundforlund, o. fl.

Lykke (oldn. *lykja*, angs. *loca*, *locu*, enhver Art Indelukke, som et Fængsel, en Kvægfold, *locig*, en Indhegning) betegner et Stykke indhegnet Mark eller Skov, of-

test det sidste. Overfört forekommer det i Ebbelykke B., Ebbelökke.

Lyng. Fra at betegne Lyngplanten er dette Ord gaaet over til at betegne en Lyngmose. Stednavne som Rödlyng, Gammellyng ere meget almindelige. Sandsynligviis forekommer det brugt paa denne Maade i Withlingeruth 1178, 1211, Withlingeryth, Villingeröd, og Widelingbech 1164, Villingebæk, Navne der saaledes betyde Skovmose-Ryd og Skovmose-Bæk, i Himlingöie (s. Side 210), Lellinge (s. Side 219) og flere lignende.

Lækr (oldn.), en Bæk, danner Bestemmelsesordet i Lækkinge B., Lekkende.

Löb (oldn. *hlaup*, angs. *hlýp*), jevnlig forekommende Udtryk for et smalt Farvand mellem Grunde. Gammellöb ved Enö, Vesterlöb og Österlöb paa begge Sider af Ourö.

Löse. Denne i Sjæland ofte forekommende Endelse i Stednavne, der jevnlig er gaaet over til „else", er næst efter det efterfölgende Artsord Löv det, der har voldet Forskerne mest Uleilighed og dog sandsynligviis skuffet dem hidtil.

Nogle forklare, at det skulde betyde en Mangel paa Noget og hidröre fra oldn. *lauss*, et Ord, der i Sammensætninger betegner en Mangel, ligesom isl. *leysa*. Til denne Betydning skulde svare nogle islandske Stednavne, *Veiðileysa*, *Vatnleysa*, hvoraf det förste er et almindelig Ord, der betyder Mangel paa Fiskeri og Jagt, og det sidste vilde betyde Mangel paa Vand. Imod denne Forklaring strider, dels, at det er næsten uden tilsvarende Exempel, at et Stednavn i Artsordets Plads indeholder et abstrakt Begreb, dels det urimelige i ofte at benævne Steder efter, hvad der ikke findes der, dels endelig, at der netop findes paa Stedet, hvad der ifölge Forklaringen skulde mangle, saaledes Aaen ved Arlöse, Engen ved Madelöse (Eng ved Gaunö),

den fremspringende Pynt ved Skagelse (i Navnet Skagelse Huk paa Seierö).

Efter Suhm skulde det betyde en ved Kjöb erhvervet Besiddelse, der med Penge var udlöst af en Andens Eie, og have sit Tilsvarende i oldn. *leysa*, udrede. Imod denne Antagelse strider imidlertid, at det ingenlunde forekommer ligelig fordelt, men aabenbart i Forbindelse med visse Terrainformer, samt at det synes ubestridelig, at Bestemmelsesordet næsten aldrig kan antages at være et Mandsnavn.

Det synes, som om det hidtil har været ubemærket, at der findes et tilsvarende Ord i Angs., nemlig *læsu*, samt i Engl., *leese*. Det angs. og eng. Ords Betydning er Græsgang, Fælled, Vænge, og det er denne samme Betydning, jeg antager at Ordet Löse har.

Vel kan det være tvivlsomt, hvor nær i Udtalen det angs. æ er kommen det danske ö, som Löse næsten altid er skreven med, men som en Mellemting ligger E-Lyden, hvortil det Engelske henviser, og i de danske Navne maa Ö'et have været meget ubetonet i ældre Tid og stærkt have nærmet sig til E, naar det saa hyppig har kunnet falde bort, og „löse" forandre sig til „else"[1], naar endog et Navn som Ughlsæ har kunnet forandre sig til Ulsö. Herfor taler ogsaa at de sjeldne Gange, at lösæ i ældre Skrifter har været skrevet afvigende, har ö næsten altid været ombyttet med e eller æ, saaledes Hollese, Hollöse i Gunderslev og Skjelby S., Hælese 1192, Hollöse i Veiby S.; Methulese, Meellöse; Slaglæsæ, Slagelse. Nidlöse findes engang skrevet Nilisæ, 1293.

Stor Bestyrkelse faaer den fremsatte Antagelse, naar Terrainet tages med i Betragtning. Altid findes Navne, som oprindelig have Endelsen Löse, i det storformede Terrain, ved ofte vidtudstrakte Moser, Enge og lavtliggende, flade Strög. Især have disse Navne deres rette Plads i Nærheden af Aa-

[1] Allerede 1185 forekommer Slauelse, Slaglille.

erne, hvor de bekvemmeste naturlige Græsgange findes. Saaledes findes ved Aamose Aa og dens Tillöb: Merlöse, Töllöse, Vandlöse, Uggerlöse Kb., Steenlille Kb., Steenmagle, Nidlöse, Ondlöse, Jordlöse; ved Suusaa og dens Tillöb: Skudderlöse, Spragelse, Farringlöse, Beenlöse, Tyvelse Kb., Slaglille, Bavelse, Hollöse, Trælöse, Vredslöse; ved Tudse Aas Tillöb: Grandlöse, Merlöse Kb., Nörre og Sönder Jernlöse, Hollöse, Kvandlöse; ved Tudeaa med Tillöb: Terslöse, Tyvelse, Slagelse; ved Hove Aa og de tilstödende Vanddrag i Kjöbenhavns Amt: Gandlöse, Kirke Værlöse, Steenlöse, Steenlille, Sengelöse, Herringlöse, Vridslöse magle og Vridslöse lille; ved Attemose Aa: Uvelse, Gjörlöse, Harlöse, Havelse; ved Arresös nordre Tillöb: Ramlöse og Hollöse; ved Vanddraget gjennem Buur og Badstrup Söer: Uggelöse; ved Damhuus Sös Tillöb: Vandlöse; ved Saltö Aa: Arlöse; ved Leire Aa med Tillöb: Assenlöse og Særlöse; ved Tillöbet til Bramsnæs Bugt Kvarmlöse.

Udenfor Nærheden af större Aalöb forekomme kun af Bynavne med denne Endelse: Værlöse i Faxe S., Lille Værlöse, Uggerlöse i Rörby S., Ulsö, Gamlöse, Meellöse, Aarelöse, Grumlöse, Kyndelöse og Vemmelöse, dog som oftest paaviislig ved Mose eller Engströg. — Dermed ere alle de Bynavne i Sjæland, der oprindelig have Endelsen Löse, optalte, idet Skjenkelse (s. Side 216) og Höielse (s. Side 214) efter de ældre Skrivemaader have anden Oprindelse. Udenfor Bynavnene forekommer Endelsen Löse, vistnok fordi den er saare gammel, kun meget sjelden. Et Exempel paa dens Forekomst udenfor Bynavne er, foruden de för nævnte Madelöse og Skagelse: Kirkelöse Huus i Blidstrup S., et Navn, der svarer til den nærliggende Kirkeskov i Græsted S., og som synes at udvise, at Ordet Löse er brugt som et almindelig kjendt Ord endnu langt ind i den kristne Tid.

Eiendommelig er det for denne Endelse, at den væsentligst forekommer paa Sjæland, idet kun færre Navne med Endelsen löse findes i Fyen, endnu færre paa Bornholm og Falster, men saavidt vides næsten ingen i de övrige Landsdele.

En anden Mærkelighed er, at Bestemmelsesordet öiensynlig næsten aldrig kan være et Personnavn, og at det samme Bestemmelsesord ofte kommer igjen, saaledes findes Steenlöse (Steenlille og Steenmagle) 4 Gange, Hollöse 3, Vandlöse 2 Gange o. s. v.

Sjeldent brugt som Artsord forekommer Löse endnu sjeldnere som Bestemmelsesord og kan ikke med Sikkerhed paavises brugt paa denne Maade, maaskee forekommer det i Lesfisholm, Læfisholm B., Læsö, forhen et Sogn, nu en Holm i en tilgroet Sö ved Kb. Holmstrup[1], Læsthorp 1336, Ledstrup i Egebjerg S.; Terrainet taler derfor paa begge Steder.

Löv, Lev. Denne meget hyppig i Stednavnene forekommende Endelse synes som den foregaaende Löse at have voldt Forklaringsforsögene med Hensyn til samme meget Bryderi, uden at noget tilfredsstillende Udbytte dog derved er opnaaet.

I Almindelighed er det antaget, at Löv skal have sin Oprindelse af arvet Eiendom, dog synes denne Antagelse ikke at holde stik.

Vel har Oldn. maaskee haft et lignende Ord i *leifð*, Arvegods (et Ord der egentlig kun er en theoretisk Enkelttalsform af *leifar*, Levninger), men det er tvivlsomt, hvorvidt dette Ord har været brugt almindelig og ikke blot som en, især poetisk Omskrivning. Selv om dette imidlertid har været Tilfældet, saa synes det dog umulig, naar Löv skulde betyde arvet Eiendom, at Bestemmelsesordet i Stednavne, der have denne Endelse, kunde være Andet end Navnet paa

[1] Dette Navn har Tilsvarende i Læsö, Landsby i Vestenskov S. paa Laaland.

den Person, der havde modtaget eller afgivet Arven. Særdeles urimelig vilde det være, om Arven var nærmere bestemt ved sin Beliggenhed eller ved sin Beplantning med mere. Betragte vi Stednavnene med Endelsen Löv ikke blot i Sjæland, men i hele Danmark, findes der imidlertid flere, hvor det er umulig, at Bestemmelsesordet kan være et Personnavn. Der findes saaledes Nörlev og Sönderlev i Skallerup S., Vennebjerg H., Öslev eller Österlöf i Kjetterup S., Vester Han H., Osløff, Osterløf nu Örslevkloster i Fjends H., Wesløf, Weslef B., Værslev i Skippinge H., der findes et Egelev i Nörre Vedby S., paa Falster, Rislev (s. Side 237) i Tybjerg H., ja der findes endog et Kjöbelev i Laalands Nörreherred, hvilket sidste endnu klarere end alle de tidligere nævnte godtgjör, at Löv ikke kan betyde Arv. Flere Navne kunde endnu opstilles, men om jeg end antager, at i dem Bestemmelsesordet betegner en Terrainform, kan dog her större Tvivl reises, om det ikke skulde være et Personnavn.

Sandsynligviis har man overseet, at Angs. indeholder et Ord *hlów*, *hláw* (moesogotisk *hlaiw*), der betegner dels en Höi, en Gravhöi (Angs. har ogsaa herfor *lów*), dels et Stykke Land, der jevnt hæver sig. I dette Ord troer jeg at finde det Tilsvarende til vort Löv, og nærmest i det sidste Begreb. Sandsynligviis have Jorderne paa slige Skraaninger tidlig været indtagne til Agerland, som de bekvemmeste, og dette er Grunden til, at ofte Personnavne ere Bestemmelsesord i Navne, der ende paa löv. — Ikke alene findes der angelsaxiske, nu engelske Stednavne, hvor Ligheden med danske er aldeles slaaende, og hvor Endelsen er skreven hlaw, saaledes Westhlaw nu Westlow, svarende til det ovenfor nævnte Værslev; Easthlaw, nu Eastlow, svarende til Öslöv og rimeligviis ogsaa til Islev (Islemark); Hundeslaw, nu Houndslow, svarende til Hundelev; Leodhlaw eller Ludhlaw, nu Ludlow, svarende til Lywdherslef, Ljudersløff 1485, Lyderslev; Mere-

hlaw, nu Merlow, svarende til Marslev; Winneshlaw, nu Winslow, svarende til Wænsløf 1278, Venslev i Ferslev S.; men det er uimodsigelig, at Forekomsten af Endelsen Löv, i det mindste paa Sjæland og omliggende Öer er knyttet til visse Terrainformer, og det paa en saadan Maade, at Antagelsen vinder den störste Bestyrkelse.

Overalt, hvor der findes hvad man kan kalde knudret Jordsmon, det er Sammenhobninger af ujevne, forvredne Bakker, findes som Regel aldrig noget Stednavn med Endelsen löv, derimod i det storslaaede Terrain savnes det sjeldent, alt uden Hensyn til om det i og for sig er höit eller ikke. Der findes saaledes intet Navn af denne Form paa hele Möen, intet i det knudrede Terrain mellem Kallehave og Vordingborg; men strax Norden derfor, saasnart Terrainet forandrer sin Karakteer, haves Örslev og Alleslev. Intet findes i det store Stykke Land, der indtages af Snesere, Everdrup, Toksværd, Vester Egede, Kongsted, Roholte og Faxe Sogne, der alle have knudret Jordsmon, derimod findes strax derefter Navnene i Mængde i Stevns og op imod Ringsted. Intet findes i det særdeles knudrede Jordsmon i Nordsjæland, Nord for en Linie fra Arresös Sydspids til Nivaas Udlöb eller langs med Östkysten indtil Lyngby, men strax Syd for Arresö haves Sigerslev, Syd for Frederiksborg Freerslev og Herlev. Ingen Navne med Endelsen löv findes heller paa det ganske flade Amager, derimod i Mængde Vest for Kjöbenhavn og omkring Roeskilde. Ingen findes i de meget bakkede Egne omkring Skjoldenæsholm i en vid Omkreds, mod Nord indtil op i Horns Herred (Jenslev), mod Öst indtil Skraaningen mod Leire Aa (Allerslev), mod Syd indtil paa den anden Side af Gyrstinge Sö, Langesö og Kjöge Aa med dens Tillöb, hvor Jordsmonnet aldeles forandrer sit Udseende (Örslev, Gjörslev, Vollerslev, Kimmerslev), og mod Vest helt op indtil Vest for Skarre Sö, saa langt de meget bakkede Egne gaae. Intet Navn med Endelsen löv forekommer i Ods Herred, ei heller

i de knudrede Egne strax Sönden for Skarre Sö, derimod Vest og Syd for disse, især mod Syd, hvor den hyppige Forekomst af store, jevnt skraanende Bakkeformer endog synes at have givet Løvæhæreth B., Løghæhæret V., Löve Herred, og Leoga 1181, Løghæ, Löve, sit Navn[1]. Det synes ogsaa, naar der findes et noget aleneliggende Stykke Höiland med knudret Jordsmon, som om Bynavnene med den nævnte Endelse gjerne forekomme i Kanterne af samme, naar det skraaner jevnt og ikke steilt imod Fladlandet, saaledes findes Fölleslev og Særslev i Nordkanten af Höilandet mellem Bregninge Aa og Svinninge Aa; Rerslev i Östkanten, Hallenslev og Herslev i Vestkanten af Höilandet mellem Tissös Tillöb gjennem Ravnsmose og Aamose Aas Tillöb forbi Vedby; Gjerlev i Sydsiden af Bakkepartiet omkring Slotsbjergby, den eneste Side mod hvilken dette skraaner mindre brat.

Kun to Navne, nemlig Raklev og Brandelev, synes af alle de mange, der paa Sjæland have Endelsen löv, at danne en Undtagelse, idet der omkring dem findes knudret Jordsmon. Dog kan det fremsatte Begreb, naar der tilstedes det nogen Udvidelse, endnu ret vel passe, idet Jordsmonnet netop ved selve de nævnte Steder er forholdsviis mere jevnt skraanende end rundtom i hele det övrige Nabolag.

Det synes efter dette utvivlsomt, at det danske löv svarer til det angs. *hláw*.

I Tillid til den, som det saaledes synes, urigtige Forklaring, at Löv havde Tilsvarende i det oldn. *leifð*, har man i den seneste Tid almindelig antaget, at skrive lev og ikke löv. Det er vel imidlertid her gaaet som oftere, at man i sine Bestræbelser for at rense Sproget med hvad dertil hörer har forandret det Rette til det Urette. Efter den angs.

[1] Svarende til dette Navn fremtræder det angelsaxiske Læwes, nu Lewes.

Rod kunde vel Formen lev ogsaa forsvares, men Udtalen er saa afgjort löv, at det maa synes i höi Grad vilkaarlig at forandre Endelsen til lev. At ville udlede, om det er rigtigst at benytte E eller Ö, af Navnenes ældre Skrivemaade, lader sig neppe gjöre, thi öiensynlig ikke efter Tidsaldrene, men efter Forfatternes Smag, vexle løf, lef, løwæ, lewæ, løff, leff, leuff, løffue o. fl.; saaledes har Bispernes Jordebog i Almindelighed lef, men gjennemgaaende i de gamle Ramsö, Tune, Sömme, Smörum og Stöfnæs Herreder løf. Dog synes det, som om man oftest finder Ö-Lyden brugt, hvad der da ogsaa vilde stemme med den nuværende Udtale. — Er Oprindelsen af *leifð* ikke rigtig, synes det derfor bedst at skrive löv.

Bestyrkelse faaer min Antagelse yderligere, idet sandsynligviis Löv, om end kun sjeldent, forekommer som Bestemmelsesord. Dette er saaledes vistnok Tilfældet i Lövehave Huse i Broby S., Lövemade, Mose ved Lundforlund, Lövede Höie ved Eskebjerg, o. fl.

Made (angs. *mæd*, *mædewe*, platt. *Mäde*, *Mädland*) betyder Eng, Engjord, er et meget hyppig forekommende Ord og findes saavel fra nyere som ældre Tid i adskillige Ændringer, hvoraf de fleste ere „Mad", „Ma" og „Maa". Det forekommer i Mædhæløsæ 1284, Methulese, Meellöse; Metheløse, Merlöse i Tostrup S.; Madezøø B., Masö, Sö i Jordlöse S.; Madebyærgh B., Marbjerg; Mathørp B., Marup; Methørp, Møthørp 1248, Mörup Hgd. Det sidste Navn synes at nærme sig til Formen Mode, der utvivlsomt maa antages at forekomme i Jydland og Fyen, f. Ex. i Stednavnene Modvig og Moderup, og som svarer til den angs. Form i Ordet *meode-wyrt*, en Art Engplante. — Tilsvarende til Stednavnet Modvig haves desuden i angs. Medewæge, Maedeweage, Meødewege, nu Floden Medway.

Mar. Af Ordet Mar, der dels betyder Hav, som i de almindelige Sammensætninger med dette Ord, f. Ex. Marsviin, Marehalm, dels en Indsö, er der ved Ombytning mel-

lem a og alle Selvlyde undtagen i og u dannet en Mængde Ord, saavel i Oldsprogene som i Dansk, hvilke alle synes at betyde Sump, Mose, Morads.

I Oldsprogene og nyere Islandsk forekomme isl. *mar*, Hav, angs. *mære*, *mere*, Hav, Indsö, Morads; oldn. *mýri*, *mýrr*, Morads, Sump; angs. *mór*, Land, der er öde paa Grund af Moser, Söer, Hede eller deslige; oldn. *mór*, mos- eller lyngbegroet Sted. I gammel Dansk forekommer „*meör*" (D. Gloss.), det vil sige mör, blöd. Tilsvarende Former findes hyppig her, saaledes i: **Marevith** B., **Marwethæ**, Marvede; **Myrethorp** 1228, **Myrdorp** B., Myrup; **Myrethorp** 1341, Mördrup Gd.; **Myærløsshæreth** V., **Myærløsæhæreth**, **Mierløsæhæreth** B., Merlöse H.; **Myætheløsæ** B., **Myærløsæ** 1320, Merlöse Kb.; **Mern** B., **Mærn** V., Mern; **Murhogæ**, **Marhogæ**, **Myrthigæ** 1186, **Myrkøwæ** B., **Mørkøwe** 1436, Mörkhöi; Morreskov i Lyderslev S.; Morhuus i Faxe S.; Myremose paa Daugelykke Mark. — Sammenblandingen mellem flere af disse Ord og Made sees blandt andre af Merlöse. —

Ogsaa Formen „Maar" er meget almindelig, saaledes Maarbjerg, Banke i Rörvig S., Maarsö.

Mark er gaaet over fra Betydningen af Mærke (oldn. *mark*, angs. *mearc*, Kjendemærke, Grændsemærke) til Betydningen af et Stykke Land, der er mærket at höre til et bestemt Sted eller til en bestemt Person, og derfra atter til den nuværende almindelige Betydning af et Stykke Agerland. — Det forekommer jevnlig i Stednavne, Lidemark (s. Side 220), Kongsmark (s. Side 234), Mandemark (s. senere hen) o. s. v.

Marsk (oldn. *merski*, angs. *mersc*, Marsk, samt sumpig Eng). — Dette Ord forekommer i sin rene Form i det derved höist mærkelige Stednavn Mersken, Eng ved Tjæreby i Taarnby S.

Melr (oldn.), stenig Jordforhöining (*melar*, Leersletter), eller oldn. *möl*, Strandsand, Strandbred bedækket med

Rullestene, forekommer i Meelbjerg B., Melbjerg, Banke i Kastrup S., Melager Huus ved Tingjellinge o. fl. I det jydske Folkesprog findes svarende hertil „Mile", „Sandmile, en vidstrakt Bakke af ubeplantet Sand" (Molb. D.). Saavel denne Form som Formen „Meil" forekommer undertiden, saaledes Milebjerg, Banke i Venslev S., Meilager Gd. i Bjerre S.

Minde (oldn. *mynni*, Munding). Dette Ord, hvis Betydning er som det tilsvarende oldn., træffes sjeldent i sjælandske Navne. Det findes i Karrebæks Minde, et Indlöb til Suusaa, Mindeshoved, Areal paa Stigsnæs.

Mose. Dette Ord, sandsynligviis dannet af oldn. *mór*, nævnes i ældre Skrifter i: Mosse B., Mosemark; Mosede (s. Side 201); Kaimose (s. Side 218); Karsemose 1320, Karsæmose 1397, Kassemose; Aamose, Mose ved Aamose Aa (s. Side 193); sandsynligviis ogsaa i Mussæbølæ 1403, Mosebölle, og Mosby, nu Anneberg Hdg.

Mölle (oldn. *mylna*; angs. *mylen*, *myln*). Allerede langt tilbage i Tiden nævnes flere endnu tilværende Möller saaledes: Bromme Mölle 1160; Kunkildæ Mølnæ, Kongskilde Mölle, nævnt desuden 1282; Niumulne 1395, Nivaa Mölle; Heslemølle B., Heslemölle i Soderup S.; Øffræ og næthræ Bydinghæ Mølle, nævnte 1397 i Vinderöd S., deraf endnu Övremölle. Som Bestemmelsesord forekommer det i Mulnethorp 1178, Mördrup.

Mæsten (angs.), et Ord, der synes at svare til Old (s. Side 232) og som dette at betegne et Stykke Land, der ved sin Bevoxning med frugtbærende Skovtræer som Eg, Bög eller Hassel kan afgive Foder til Sviin, forekommer maaskee i nogle faa Stednavne, saaledes Mösten, Skov i Holmdrup S., Masned Ö (s. Side 201).

Nakke (oldn. *hnakki*, angs. *hnecca*) er en billedlig Betegnelse for en afrundet, fremspringende Kyst, saavidt synes med den nödvendige Bibetingelse, at der er Skrænt eller Klint ved samme. Dette Navn forekommer meget ofte.

Nakke B., Nakke i Rörvig S.; Arnakke Gd. i Svinninge S.; Arænachæ 1171, Arnakke B., 1319, Arnakke i Aagerup S.; Arnakke, Pynt i Vinderöd S.

Nor (sönderjydsk „Nör") synes en eiendommelig dansk Betegnelse for en Fjord, der kun staaer i Forbindelse med Havet ved et smalt Löb. Stege Nor, Korsör Nor, Skjelskör Nor.

Tilsvarende til dette Ord maa snarest söges i angs. *nearo*, en indskrænket eller snever Plads, *nearo*, trang, snever.

Nebbe (oldn. *nef*, angs. *neb*, Næb, isl. *nibba*, en Fjeldspids) er oprindelig et billedlig Navn paa en Landtunge, der gaaer ud i Havet. Oftere forekommende. Kongsöre Nebbe, Langholms Nebbe i Ods H.

Næs (oldn. *nes*; angs. *næs*, *nesse*), er ligesom det foregaaende Ord en Betegnelse paa Landtunger, men forekommer ogsaa, naar disse ikke gaae ud i Havet. Det findes overfört i Nesby B., V., Næsby Kb., Næsby i Stillinge S., Næsby i Sorterup S. Den sidste er förste Gang nævnt 1199 og desuden kaldt Nesby Underskowen 1330. Desuden i Asknæs, Asnæs B., Asnæs Kb.; Annisse (s. senere hen); Næs 1433, Næs i Kastrup S.; Næstweth 1135, 1239, Næstwith 1261, Nestved; Næsbyholm 1396, Næsbyholm Hgd. o. fl.

Odde (oldn. *oddi*) er atter en Betegnelse paa en Landtunge, i Almindelighed kun brugt, naar samme löber ud i Havet, samt naar den er smal og spids. „Provincia" Odda, Saxo, Odzhæret B., Odsherrit 1484, Ods Herred. Meget sjeldent forekommer Ordet ved Fremspring imod Aalöb, saaledes Oddebjerg, Banke i Smörum S.

Old. Ikke faa Steder findes Arealer, benævnte med dette Artsord. Sandsynligviis hidrörer, efter Egnene at dömme, dette Ord fra, at i sin Tid ere disse Arealer, Dele af Oredrev, udskiftede med den særegne Bestemmelse, at Svinene kunde gaae paa Olden der. — Svineold, Al-

lindelille Old, Stedstrup Old, Hopold, Arealer i Merlöse H.; Oldsbjerg, Banke i Uby S.; Oldhuse i Lynge S., Lynge Frederiksborg H. — Muligviis kunde Ordet blot være en Fordreielse af Holt, svarende til den i andre Stednavne oftere forekommende Form „Olt". — „At ligge til Old" forekommer i Jydland i Betydning af at ligge til Fælled (Molb. D.).

Órd (angs. Platt. *Oord*, *Oort*), Sted, Krog, Kant, forekommer i Ny-orth V., Nyord, Ö i Præstö Bugt.

Ore, Vore, der utvivlsomt har betegnet Skov, hvad der finder en Bestyrkelse i Udtryk som „Silvæ" Jælinge ore, synes ikke at have noget Tilsvarende i Oldn., derimod har Angs. et Ord *waur*, Ukrudt, paa hvilket Ændringerne af Ore til „Vaar" og „Aar" hentyde, samt *wor* (i Sammensætningen *wor-hana*, Urhane, Aarfugl, oldn. *orri*, svensk *orre*, jydsk [Molb. D.] „Ouerkok"), hvilket Ord nöie svarer til Formen Vore, der vistnok er ældre.

De angs. Ord synes at hentyde til, at Ore ikke har betegnet Höiskov, for hvilket Dansk ogsaa har andre Ord, men snarere Krat og Stubbeskov, saa at det er eensbetydende med Artsordet Oredrev (alm. Overdrev)[1], et Stykke Land, der ligger langt fra Byerne, i ældre Tid udelukkende brugtes til Græsning, og som det synes aldrig, efter at det har modtaget Navnet Oredrev, har været bevoxet med Höiskov, men jevnlig med Krat og Buske, som man endnu kan finde det, hvor Opdyrkningen ikke er skreden vidt frem. — Flere Udtryk findes i Folkesprogene, der bestyrke denne Mening. Saaledes betyder (Molb. D.) „Orager, Ornum" i ældre Sjælandsk en Ager, der ikke indbefattes i den sædvanlige Drift (det sidste Ord gjenfindes i Aarnum, Areal i Gjörlev S.), „Aarsover" paa Falster, „Overager" paa Sjæland, en Ager, der i et eller flere Aar har ligget udyrket og er

[1] I ældre Tid altid Oredrev, saaledes Lathby Orædreff, Ladeby Oredreff (Lathbuworæ 1135) i nuværende Herlufsholms Sogn.

begroet med Græs. Sandsynligviis er Ordet Oredrev sammensat af Ore og Drag, svarende til andre Sammensætninger med det sidstnævnte Ord, f. Ex. Vanddrag, og betegner saaledes et Strög med Krat, Stubbe og Græs. Det kan derfor antages, at i de Bynavne, hvor Ore forekommer, betegner det, at Byerne ere forholdsviis yngre og anlagte paa tidligere Oredrev. Det forekommer i: Woringborgh 1252, Woringburgh B., Vordingborg; Woræthorp 1164, Ordhorp B., Ordrup i Gjentofte S.; Ordhorp B., Warthorp, Ourup; Oræby B., Oreby i Kastrup S.; Orthorp B., Orup i Særlöse S., Ordrup i Faareveile S.; Oræby 1200, Oreby, Aarby og Arby B., Aarby; Woræby, Oreby, Horeby, 1332, 1358, Oreby i Höve S.; Woræby, Warby V., Vaarby; Overberg Hgd. (s. Side 210); Konnungsora B., Kongsmark i Stillinge S. — Angaaende det sidste Navn maa bemærkes, at Angs. indeholder et Ord *ora*, Kyst, Havn, der vel i Almindelighed kun er tilsvarende til det danske „Öre", men som dog mulig her, efter Beliggenheden at dömme, kunde findes i sin reen angs. Form. — Analogien med Aarby taler for, at Ore ogsaa er Bestemmelsesordet i Aarelöse.

Det bör ikke lades ubemærket, at oldn. *urd*, stenig Bakke eller Skrænt, dannet ved Fjeldskred eller nedenfor en Klippevæg af de efterhaanden nedfaldende Stene, sandsynligviis er det samme Ord. Hovedbetydningen synes at blive som för, et udyrket Strög, bevoxet med Ukrudt og Buske. Medens de stedlige Forhold i Bjerglandet lade Stene og Fjeldstykker fremtræde som det tilsyneladende Karakteristiske, maae disse mangle i Lavlandet.

Pol, Pult (engl. *poll*, platt. *Poll*, Hoved, Top). Dette Ord forekommer som Betegnelse for en mindre, steilt opstaaende Grund i Havet, endvidere for en Tue, en lille Höi, en Holm i en Aa eller Eng, svarende til det jydske og sönderjydske „Pold, Puld" (Molb. D.). — I ældre Dansk forekommer „Pult, Pulte" i Betydning af Klump, Knold. — Middelpult, Grund i Kongedybet.

Pyt (oldn. *pyttr*, *pyttla*, et Hul i Jorden fuldt af Vand, angs. *pitt*, *pytt*) forekommer i **Langesnespyth** B., Pytten, för en lille Sö, nu en Mose i Jydstrup S.

Pöl (oldn. *pollr*, angs. *pól*, Sump, Vandstade) er undertiden brugt i Stednavne, saaledes Pöleaa, et Tillöb til Arresö, Pölskov, Skov i Daastrup S., Pölmose, Mose i Annisse S.

Raa (oldn. *rá*, Krog, Hjörne, Vraa) forekommer oftere i Stednavne, vistnok altid med den fra det ovennævnte Oldsprog givne Betydning. — Jeg antager at finde det i: Raaen, Skov i Vetterslev S.; **Raby** B., Raaby i Holtug S.; **Roby** B., **Raby** 1317, Raabylille; **Roby** B., Raabymagle; **Rarup**, **Rorup** 1451, nævnt i Torup S., Strö H.; **Radorp**, **Rathorp** B., nu Cathrinebjerg Hgd.; **Rowathorp**, **Roworp** B., Rorup.

Angaaende det sidste Navn skal dog bemærkes, at Angs. har *rawa*, en Rad, Række. Den fra alle de andre saa adskilte Skrivemaade gjör det derfor ikke lidet tvivlsomt, om der ikke her i skulde söges Forklaringen af Bestemmelsesordet; men da det danske Ord Række ligger langt nærmere ved Platt. end ved Angs., har jeg troet det rigtigst at henföre Navnet til Raa.

Rev (isl. *rif*, Landtunge, som sammenföier tvende Lande, Rev i Havet) bruges kun som Benævnelse for Grunde, der ere sammenhængende med Landgrunden. Sjælands Rev ved Oddens S.

Revle kaldes en i Forhold til Breden langstrakt Grund, Grönnerevle, Nord for Rörvig S.

Rende (isl. *renna*, Rende, Kanal; angs. *rine*, *ryne*, Vandlöb). Medens dette Ord i sin almindelige Form forekommer mest brugt om et smalt Löb mellem Grunde, saaledes Ægholms Rende ved Möen, Kulhuus Rende, Indlöbet til Roeskilde Fjord, Sorterende i Kalvebod Strand, findes der mange Stednavne, hvor det betegner en Bæk, et Vandlöb, overeensstemmende med de jydske Udtryk „Rinn,

Rönnel, Rund" (Molb. D.), saaledes Kobæksrender, Areal ved Skjelskör, Rindebjerg Huus i Sönder Bjerre S., Rönnekilde Gd. i Ramlöse S., Rundebjerg Gd. i Tjæreby S., Strö H. I de ældre Skrivemaader forekommer næsten alene den angs. Form. Dette er saaledes Tilfældet i: **Rynæbekxholm** 1474, Rönnebæksholm Hgd.; **Rinæbæk** 1135 og B., **Rynæbæk**, Rönnebæk; Rönnede (s. Side 215); **Rynnæ** 1547, Rönnehuus i Tjæreby S., Strö H.

Med Hensyn til, at i det förste Navn synes Artsordet at være en Gjentagelse af Bestemmelsesordet, skal jeg som tidligere bemærke, at dette jevnlig forekommer.

Rima (angs.), Rand, Kant. Fra den ved det angs. Ord givne Grundbetydning, der ogsaa findes i det danske Ord Ramme (angs. *reama*, *reoma*) er Betydningen efterhaanden bleven udvidet, saa at lignende Ord betegne forskjellige Gjenstande, der ere smalle og langstrakte, saaledes det danske Rem (oldn. *ræma*, *reim*), jydsk „Rim, Rem", en lang, smal Strimmel Land ved Strandbredden, sönderjydsk „Rimling", en Strimmel Jord mellem to Naboers Agre, oldn. *rimi*, en langstrakt Bakke. — Medens Ordet i Betydning af en Strimmel forekommer i flere Stednavne, navnlig i det sig ofte gjentagende Römsö, Romsö udenfor Sjæland, synes det at findes med sin Grundbetydning af Rand, Kant i Remkolde (s. Side 218). Beliggenheden taler endvidere for snarere af dette Ord i sin oprindelige Betydning at udlede Navnene **Ramløs** 1164, **Ramløsæ** B., Ramlöse; **Ramsøs** 1259 og oftere, Ramsömagle, det sandsynligviis overförte **Ramsøslillæ** 1421, Ramsölille, Ramsbjerg, Banke ved Evetofte, Ramsbjerg, Banke i Jordlöse S., o. fl., end at udlede dem af andre Ord, f. Ex. det angs. *ram*, Vædder.

Riis (oldn. *hris*, angs. *hris*, Kratskov) forekommer jevnlig og oprindelig i Betydning som Oldsprogenes. **Kalweriis** B., Karise; **Risby** B., Riisby i Baarse S.; **Riisby** B., Risby i Herstedvester S. og Risby, nævnt i Örsted S.; **Riisby** 1499, Risby Huse i Tikjöb S.; **Riis** B., Riis;

Riisløffue, **Riislef** B., Rislev; Kalby Riis, Skov i Olstrup S. o. fl.

Rum (oldn. *rúm*, angs. *rúm*, Rum, Plads) forekommer i **Uyerum** 1197, **Niærtherom** 1193, **Nærerom** B., Nærum; Virum (s. senere hen).

Ryd, Röd (oldn. *ryðia*, rydde Skov [*rutt*, ryddet], *rjóðr*, opryddet Sted i Skov, oldn. *ruð*, Rydden, det med disse Ord beslægtede *runnr*, Busk, Krat, og *hroði*, Noget som ryddes bort) forekommer hyppig i Stednavne i alle Dele af Sjæland, vistnok altid betegnende en Plads, der er ryddet for Træer. Ofte nævnes i Stednavnet netop hvilke Arter, der ere blevne ryddede. Det forekommer til Exempel i: **Collærnth** 1274, **Kuldæruth** 1285, **Collæryth** 1299, Kolleröd; **Skwroth** 1176, **Skyerøed** 1549, nævnt i Nöddebo S.; **Nyæruth**, Nyraad; **Bondæruth** B., Bunneröd; **Ruthe** B., **Raadeby** 1562, Rode i Vig S.; **Rudhæ** B., nu Rudegaard i Sölleröd S.; **Ruthæ** B., Rude i Holsteinborg S.; **Rudemark** 1318, vistnok Rydevænge, Skov i Pedersborg S.; Renge (s. Side 202); **Røthwænge**, **Røthinge** 1356, Store og Lille Röttinge.

Det synes almindeligst at være gaaet over til Röd, men ofte ogsaa til „Rude, Rud", og sjeldnere til „Rode" og „Raade".

Megen Tvivl har jeg dog angaaende, hvorvidt Ryde, Ryd, der almindelig udledes heraf, ikke som oftest har anden Oprindelse. Angs. har nemlig et Ord *riðe*, *ryða*, der betyder Kilde, Bæk, Aa, hvortil svarer platt. *Ride*, *Riet*, *Rie*, Grav, Vandlöb. Nu træffer det netop saa, at rundtom i Danmark ligge störste Delen af de Steder, der hedde Ry og Rye ved Vandlöb; den store Ryaa i Nörre-Jydland bærer endog sit Navn, uden at der synes at findes noget Sted i Nærheden, hvorfra Navnet kan udledes. I Sjæland haves **Rydøfe** 1253, **Rythæ** B., 1321, 1336, Rye Kb., Borup Ryde, Skov i Daastrup S., begge ved Vandlöb, Rydebæk, Bæk i Sæder S. — Den ældste Skrivemaade af det förste Navn synes at godkjende Antagelsen, men en

nöiere Undersögelse maa imidlertid være forbeholdt en senere Tid, da jeg er ubekjendt med de ældre Skrivemaader for Stednavnene Ryde og Rye udenfor Sjæland. — Iövrig indeholder, tildels bestyrkende Antagelsen, det jydske Folkesprog Udtrykkene „Röd, Rödde" (Molb. D.) for Mose, sumpigt Krat. Tilsvarende Navn til disse er Povlsröd, et lille Mosehul med Vand ved Slotsbjergby.

Ryg (oldn. *hryggr*, angs. *hrycg*, *hrycc*, *hric*, platt. ***Rugg***, ***Rugge***) er den almindelige fra först af billedlige Benævnelse, dels, urigtig brugt i den nyere Tid, paa den överste Deel af en Aas eller langstrakt Bakke, dels paa det skarpe Affald fra samme, hvor et saadant findes. Sjeldent forekommer imidlertid i Stednavne Formen „Ryg", f. Ex. Ryget, Skov i Værlöse S., derimod i Almindelighed Formen „Rug", der svarer til den platt. Overalt, hvor dette Ord forekommer, har jeg fundet Jordsmonnet at indeholde det omtalte, skarpe Affald fra en Bakke, saaledes ved: Rughthwætoræ V., Rugtved; Sandrug Gd. ved Saande; Rugbjerg Gd. ved Flakkebjerg; Rugskov Gd. ved Kragerup Hgd.; Rugager, Bakke ved Gröntved; Rye i Gjörlev S. (s. Side 191).

Röge, Rögle. Dette Ord er kun en Ændring af det Foregaaende. I Folkesprogene betegner det, ogsaa forekommende i Formerne „Rue", „Raage", „Rögel", „Rugle" (Molb. D.), gjerne en Dynge, en Hob (oldn. *hraukr*, Stak, Dynge, *hrúga*, en lille Dynge) eller en langagtig mindre Bakke. „Taskerögler" kaldes saaledes i Ods H. langagtige Smaapletter i Marken, 2-3 Fod höie, bevoxede med Tjörn og fulde af Steen. I Stednavnene derimod, hvor Rögle især forekommer i Benævnelser paa ofte meget store Banker, synes det altid at betegne det samme, som ovenfor er angivet ved „Rug", saaledes: Röglebanke ved Holsted, Röglebjerg ved Buerup, Röglebanke ved Öster Stillinge o. fl., medens ved Udtrykket „Ruer", der ikke synes at forekomme i Sjæland, betegnes et Jordsmon med mange smaa Bakker.

Rön er et oftere brugt Ord for en lille lav Ö eller

Holm i Havet, der netop er tör ved Middelvandstand. Ordet staaer vistnok i Forbindelse med oldn. *hrönn*, Dynge af Sövæxter, som Havet kaster op paa Stranden. Aunö Rön, Ö eller Grund, som er tör ved Lavvande, ved Aunö Hgd; Rönnen i Isefjord Syd for Rörvig S.; Rönnen i Holbæk Fjord; Rönö, Syd for Ourö.

Röse er et almindelig Navn for mindre, stenede, langstrakte Grunde. Svarende hertil ere oldn. *hreysar*, Steengrund, Steenbanke, med Huler og Revner, isl. *röst*, oprindelig noget Langstrakt som en Ström, en Vei, angs. *hruse*, Klippe, Höi, platt. *Rots*. Steenröse, Grund i Lammefjord; Resnæs 1231, Rotznes, Rothnes B., Refsnæs.

Maaskee er dette Ord, overeensstemmende med Angs. og Isl. brugt om en langstrakt Höi eller Bakke og danner Bestemmelsesordet i Rostofte B., Rödstofte.

I ældre Dansk forekommer „Rös" eller „Röse" i Betydning af en Steendynge.

Sand (oldn. *sandr*, angs. *sand*) optræder undertiden som Artsord i Betydning af Sandgrunde i Havet. Sandene, Grunde i Præstö Bugt; Gaasesand i Grönsund; Avesand udfor Rörvig S.

Side (oldn. *siða*, angs. *side*, Side, af et Bjerg). Beliggenheden taler for, at dette Ord findes i flere Navne, som Lindeside Gd. i Tjustrup S.; Aaside.

Sig (oldn. *sík*, Vandstade, angs. *sich*, Vandgrav, Rende). Betegnende en fugtig Strækning, navnlig et Stykke af en Eng, hvor der er Kildevæld i Bunden, forekommer dette Ord endnu i Folkesproget i forskjellige Landsdele i Formerne „Siig, Sikke, Syk, Sök" (Molb. D.). I Stednavnene findes det dels i Former svarende hertil, saaledes Sigstrup, Sigbjerg Gd. i Hjörlunde S., Sökkemose, Mose ved Blæsinge, Sækkemose, Mose ved Allume, dels sjeldent i Formen „Seie", saaledes Seieskov, Skov ved Skamstrup.

Skaar (oldn. *skarð*, Bjergklöft, brat Fordybning mellem to Fjeldkanter). Kun i et eneste sjælandsk Stednavn

kan dette i de nordiske Bjerglande saa almindelig forekommende Udtryk med Bestemthed paavises, nemlig i Skaaret, Klöft i Ströbjerge i Strö S. Nogen Sandsynlighed er der imidlertid for, at det ogsaa findes i Skarre Sö (Skarrids Sö)[1], hvori det förste Ord da vilde være Skaar-Ede.

Skage (oldn. *skaga*, rage frem, *skagi*, Forbjerg). Overeensstemmende med den ved Oldsproget givne Betydning forekommer dette Ord oftere, saaledes Skagen og Skagesö, fremspringende Areal og Sö paa Agersö, Skagelse Bjerg i Gjerlev S., Horns H., og den för nævnte Skagelse Huk, Vig paa Seierö.

Skalle. Foruden i den særlige Betydning af oldn. *skalli*, Skaldethed, forekommer Udtrykket overfört paa Jordsmonnet i isl. *skalli*, bar Plet paa Ageren, jydsk „Skalle", et ufrugtbart Jordstykke, samt i Stednavne som Skallen, Bakke i Skamstrup S., Skallegaarde, Gde. i Rönnebæk S.; vistnok ogsaa i Skalderop, Skalstorp B., Skallerup.

Skjel (oldn. *skil*). Foruden dette almindelige Udtryk for, hvad der som Steensætning, Gjerde eller Hegn skiller mellem Eiendomme eller Strækninger, og som meget hyppig findes i Stednavne, saaledes Skjelhöi, Bakke i Vemmelev S., Skjelbæk, Bæk i Solröd S.; Skjelkelsbjerg, Banke i Fölleslev S., Skjelmose, Mose i Kildebrönde S., samt Skelby B., Skjælby, Skyælbii, Skjelby, alle beliggende ved Sogneskjel, synes med samme Betydning stundom at forekomme et andet Ord, der ikke har nöie Tilsvarende i Oldn.[2], men derimod i Angs. *sceádan*, moesogotisk *skaiđan*, skille. Som Bestemmelsesord antager jeg dette forekommende i Skebjerg Gd. i Smörum S., Skethernth 1230, Scethærnt 1249, Skjæröd, Skeeby (s. Side 192) o. fl. Endnu er sandsynligviis en tredie Form forekommende, nemlig i de enestaaende Stednavne Vidskölle i Herfölge S. og Withskyæl V., With-

[1] I Bjergsted S. nævnes Skarsholm 1381, 1407, Scarsholm 1408, der ikke er den nyere Gaard Skarridholm i samme S.

[2] Nærmest er oldn. *skeđja*, at skade, volde Ulempe.

skyfflæ 1360, Witskyle, Witskolle, Vidskölle i Tjæreby S.; dog maa det ikke oversees, at Artsordet i de to ældste Skrivemaader har Lighed med det i Molb. D. anförte „Skjövl", „Skjevl", der angives paa Laaland at betegne en Park, en Dam.

Skov (oldn. *skógr*). Alm. Ord, forekommer ofte, saaledes i: Skoghusær V., Skovhuse i Öster Egesborg S.; Skoghusas V., Skowhuse B., Skowse, Skovsö; Skowthorp, Skov Torup og Skoverup; Skowthorp 1304, nu Lilliendal Hgd.; Scoverlunde 1249, Scoghærlund 1339, Skowlunde 1436, Skovlunde i Ballerup S.

Skrolle (oldn. *skrolla*, skydes iveiret). Medens dette Udtryk findes udenfor Sjæland som Betegnelse for en stenig Grund, der ofte træder frem over Vandspeilet, forekomme ved Sjæland til at betegne lignende Forhold Udtrykkene „Rold" og „Rald", der synes at være beslægtede med Skrolle, saaledes Rollen, Holm i Fanefjord, Heiresralden, Eng ved Stranden i Tömmerup S.

Skrænt (oldn. *skriða*, Skred, Ryg i en Fjeldside, angs. *screade*), gængs Udtryk for en Bakkes steile Fald, men sjeldent forekommende i Stednavne i sin almindelige Form, hyppigere i Formen „Skred". Skræntskov Bakke ved Kulby; Skredbjerg, Banke ved Nakke; Skredhöi, Höi ved Ellinge.

Slag (oldn. *slakki*, angs. *slog*, Fordybning, Hulhed). Dette Ord, der forekommer i mange Ændringer, især i det jydske Folkesprog, saaledes (Molb. D.) „Slaag", „Slog", Hulheder i Klitterne, dannede af Vinden, „Slag, Slaug, Slunte, Slæng", Hulheder, Slag i en Vei, „Slei, Slæg", Hulning, Lavning, betegner altid een eller flere sumpige Fordybninger i Jordsmonnet og forekommer i denne Betydning i: Slagløse 1199, Slaglæsæ, Slauløsæ B., V., Slagelse; Slanelse litlæ 1185, Slanløsæ litlæ B., V., Slaglille; Slanorp, Slanethorp, Slanedorp 1320, Slangerup i Ringsted Landsogn; Slæggerup Gd. i Aagerup S., Sömme H.; Slagsgaard, Gd. paa Glænö; Slaggæthorp 1261, Slangethorp

1230, o. fl., Slangerup Kb.; sandsynligviis ogsaa i Slars-lunde B., Slanslunde 1488, Slagslunde, samt i Slustorp B., Sludstrup. — Den ovenfor fra Folkesproget hentede Form Slæng synes saaledes svarende til Formen Slange i Stednavnene.

Ordet Slag er vistnok det bedste danske Ord for det almindelig brugte, fra nyere Tydsk indlistede Ord „Slugt", heldende Fold i Jordsmonnet, og den bedste Betegnelse for, at et Jordsmon er opfyldt med talrige Huller, som netop ved Slagelse, vilde være Udtrykket, at der er Slag i det.

Slette (oldn. *slétta*, angs. *slæd*, Slette, jevn Mark) forekommer, om end ikke hyppig, i Betydning som i begge Oldsprogene. Slettemose, Eng ved Brandsmark; Store og Lille Örneslette i det Plessenske Overdrev.

Snag, Snav (oldn. *snagi*, Hage, Krog) er et Udtryk, der meget ofte forekommer baade i Folkesproget og i Stednavne udenfor Sjæland, betegnende en Strimmel Skov, der strækker sig ind i Marken. I Sjæland derimod findes det meget sjeldent, undertiden maaskee i Formen „Snog", saaledes Snogen, Areal ved Hasle, Snogesö, Mose ved Toksværd.

Sned (oldn. *sneið*, Afsnit, angs. *snæd, snid*, Stump, Bid) svarer til Krog, Raa, Vraa, men bruges sjeldent uden som Benævnelse paa Skov. Storesned, Skov ved Giesegaard; Sneden, Skov i en Udkant af Lystrup Hgds. Mark; Snedegaard, Gaard, beliggende ved den nævnte Skov; Snedebro, Bro mellem Vexö og Maalev Sogne.

Snevre. I det jydske Folkesprog betegner dette Ord, ligefrem dannet af det almindelige Ord snever (oldn. *snæfr*), en smal Gyde, hvor ingen uden Gaaende kan færdes. Umiskjendelig findes dette samme Ord i Snyowrœ 1313, Snevre, der saaledes er et Exempel mere paa, at en By undertiden har hentet sit Navn fra det Eiendommelige ved dens Gade (s. Kostræde, Side 244).

Spange, Overgangsbrædt eller deslige ved en Aa, har Tilsvarende i oldn. *spöng*, angs. *spange*, en Laas og iövrigt

Alt, hvad der forener og forbinder to Ting: Spongagræ 1306, Spanager Hgd.

Spital, det ældre danske Ord for Hospital, nævnes i Spitalsbjerg, St. Jörgensbjerg i Sömme H., Spitalsby, Speilsby.

Spring (angs. *spring*, Vandspring, Kilde) har Betydning som i Angs., men forekommer sjeldent, maaskee i Hjortespring, Gde. i Herlev S., Springdam, Sö i Gjögevang ved Hirschholm, hvilket sidste Navn dog snarest er af nyere Oprindelse. — Flere lignende Udtryk med samme Betydning forekomme i Folkesprogene, saaledes „Spryd, Sprye" paa Falster, „Springkjæld" i Jydland, „Spyejord", Jord hvor der findes Kildevæld, paa Fyen (Molb. D.). Tilsvarende Stednavne synes undertiden at forekomme, saaledes Spyedybet, et Vandhul ved Gisselfeldt.

Stál (oldn.). Dette Ords oprindelige Betydning er noget fremragende. Det forekommer i en Mængde Afledninger og særlige Betydninger, der alle kunne henföres paa forskjellig Maade til Grundbegrebet, saaledes i Oldn. *stálberg*, et steilt Bjerg, *stál*, den Endekant af en Brændestabel eller en Höstak, hvorfra der tages, *stalli*, Afsats paa en Klippe, *stalli* og *stallr*, Forhöining til Opstilling af Gudebilleder, *stóll*, Stol, *stólkonungr*, den ypperste Konge, *stál*, Staal (det ypperste Jern), o. s. v., i Dansk, foruden flere Ord, svarende til de her nævnte, „Staalet", den forreste Kant ved Kniven paa en Skjærekiste. — Svarende til Grundbegrebet forekommer det i Stednavne betegnende dels et vandret Fremspring, Stold, Landtunge i Bregninge S., dels en fremragende Banke, saaledes i Estalle Bjerg, Banke i Saaby S., Stalethorp B., Staarup, Stollyng, Mose i Lynge S., Lynge-Frederiksborg H., dels endelig hvad der i og for sig er yppersl, saaledes Stoldysse ved Stoldysse Gd. i Raklev S.

Sted (oldn. *staðr*, angs. *stede*, *stæde*, *styde*, Sted, By, Plads). Dette i Stednavnene saa hyppig forekommende

Ord synes næsten altid at have et Personnavn til Bestemmelsesord. Dette bestyrker den Antagelse, at det oprindelig betegnede en enkelt Gaard eller Bolig. Hertil svarer, at i Sagaerne forekommer Stad hyppig i denne Betydning. I Forbindelse med et andet Artsord, forekommer Sted meget sjeldent, og dets Brug som Betegnelse af Stedet for Et eller Andet, f. Ex. Vadested, synes nyere; Egestade, Gd. i Steenlöse S., er det eneste Exempel blandt Stednavne.

Steile (oldn. *stegla*, fæste, nagle, angs. *stela*, en Stok). Ligesom Galgerne have disse en tidligere Tids Straffe-redskaber efterladt sig jevnlige Spor i Stednavne, saaledes Steilehöi, Bakke i Gilleleie S., Bakke i Mogenstrup S.

Stètt (oldn.), Noget til at træde paa, saasom en Steenrække, en brolagt Vei, forekommer i Pælestetten, Skrænt paa Enö. — Bestemmelsesordet tyder hen paa, at Navnet ikke oprindelig er givet Skrænten, men er overfört paa samme.

Strand (oldn. *strönd*, angs. *strand*) hedder paa Finsk *randa*, og dette Ord Rand synes baade at være Rodordet og at have været brugt i danske Stednavne i samme Betydning, saa at baade Strand og Rand forekomme, betegnende Kyst, Bred. Strandegaard Hgd.; Gamlerand 1370, Gammelrand, Gd. i Bregninge S.; Steenrand, Gd. i Aunsö S.

Stræde (oldn. *stræti*, angs. *stræt*) forekommer dels i oprindelig Betydning af Vei: Östergaards Stræde, Vei og Huse i Mern S., Kortestræde 1180, Korthestræthe B., Kostræde, dels i Formen Strade i Betydning af en lang Jordstrimmel eller en lang Spids af et Sogns Jord, der strækker sig ind i et andet Sogn eller mellem to Engstykker (Molb. D.). Stradebro, Bro ved Merlöse Kb.

Ström (oldn. *straumr*, angs. *streám*) er sjeldent forekommende, betyder Sund. Bögeström mellem Sjæland og Möen; Torskeström ved Glænö.

Stænte, almindeligt Udtryk for et med Trin udrustet

Overgangssted gjennem en Jordvold og deslige. Kostænte Huus i Haarslev S.

Stær kaldes overfört et sumpet Stykke Land eller en Eng, der tidligere har været bevoxet med Stærgræs (oldn. *störr*). Stæren, Eng ved Vedby Hgd.; Stæren og Stærgaard, Eng og Gaard ved Jægerspriis. — Det synes, som om dette Ord i samme Betydning ogsaa findes i Starreklint (s. Side 217) og i **Starsthorp** 1346, en By, der nævnes i Karlebo S., og hvoraf Navnet gjenfindes i Stadsevang Skov i samme S.

Stövl (oldn. *stifla*, Dæmning). Et undertiden brugt Ord for Moser eller Vandingssteder, saaledes Stövlen, Mose paa Omö, Stövlehuse, Huse i Holmstrup S. I Molb. D. anföres Formerne „Stiövl, Siövl, Stöjl, Stövl", som brugte i lignende Betydning paa Laaland og Falster, „Stöl" i Sydsjæland. Det sidste forekommer i Stölen, Vandhul ved Sorterup. Sandsynligviis findes dette samme Ord i Navnene **Stillinge** B., Stillinge Kb., **Østræ Stillingæ** B., Öster Stillinge, Stillemose Gd. ved Haarslev o. fl. lign.

Sump (eng. *swamp*). Mærkelig nok forekommer dette i det nuværende Sprog saa gængse Ord ikke i Stednavne, saavidt jeg veed.

Sund (oldn., angs. *sund*), en snever Deel af Havet, forekommer ofte som Bestemmelsesord i Bynavne. **Sundbywestræ** 1086, Sundbyvester; **Sundbyøstræ** B., Sundbyöster; **Sundby østræ**, **Yppæ Sundby** B., Oppesundby; **Ydræ Sundby** B., **Utesundby** 1291, 1315, Udesundby; **Sundby litlæ** B., Sundbylille.

Svæði (oldn.), aaben Mark, lavt, sumpigt Sted (ogsaa brugt om Steder paa Söen, hvor der intet Læ er), danner rimeligviis Bestemmelsesordet i **Svethinge**, **Swethninge** B., Svinninge Kb.

Sylt. Molb. D. indeholder dette Ord som betegnende paa Langeland Strækninger af lavere Kystland, som Havet til sine Tider overskyller. Betegnende aldeles det Samme

forekommer det i Navnet Sylteng, Eng paa Stigsnæs. Sandsynligviis hidrörer dette Ord fra en Fordreining af Ordet salt.

Syr. I adskillige Stednavne forekommer i ældre Skrivemaader Ordet Syr. Disse Steders Beliggenhed i Forbindelse med, at Ordet i enkelte Navne har vedligeholdt sin rene Form til den Dag idag, tyder hen paa, at dette Ord har Tilsvarende i oldn. *saurr*, Skarn, *sori*, *syrja*, *seyra*, Gruus, Bundfald, isl. *saur*, Dynd, og betyder suur Eng eller tidligere Sump. Et Navn, hvori det har vedligeholdt sig til nu, er Syrens Krog, blöd Eng ved Kokkegaard i Bromme S. — I fölgende Navne, hvis ældre Skrivemaade haves, troer jeg at finde dette Ord: Seierö (s. Side 191); **Syrethorp** 1200, **Sirethorp** 1233, Seerdrup; **Sørby** B., Sörbymagle, Sörbylille; **Syrninge** 1080, 1414, **Sørning** 1199, 1250, **Sørningi** 1248, Sörninge i Skamstrup S.; **Sørse** 1150, **Søre**, Sorö; **Sereslef**, **Særsløwæ** 1197, nu indtaget i Kjöbenhavn; **Særsløff** 1175, **Serslef** B., Særslev; **Serkløse**, **Særkæløsæ** 1402, B., **Serkeløse** 1416, Særlöse. Dette sidste Ord, som jeg antager betyder Sumpkilde Vænge, synes at have Tilsvarende i Sirkels Eng i Slangerup S. — Det maa bemærkes, at i ældre Dansk betyder „Sörpe" et Hul, en Sump i Marken, hvor Vand samler sig (Molb. D.). Dette Ord, der har Tilsvarende i oldn. *sorp*, Skarn, forekommer i Sörpvad Huus ved Ousted.

Sö. Saavel i Oldsprogene som i det nuværende Dansk bruges dette Ord saavel om Havet som om Indsöer. I begge Betydninger har Oldn. *sær*, *sjár*, *sjór*, Angs. *sæ*, *sea*, *seo*, o. fl. Overordentlig hyppig forekommer dette Artsord, ogsaa i Benævnelser paa Enge og Moser, endog dyrket Land, i hvis Sted der fordum har været Sö. Det findes i: **Syaland** V., Sjæland; **Syøthorp**, Sörup i Toksværd S., Sörup i Maalev S.; **Syøthorp** 1253, 1292, 1307, **Søstorp** B., Söstrup; **Sæby** B., Sæby i Voldborg H., Sæby i Löve H.; **Sedorp** 1170, Sörup i Grönholt S.; **Seoburgh**

1164, Sysburgh B., Söborg Kb.; Systoffthe B., Sötofte; Sysholm 1346, Söholm Hgd., o. fl.; sandsynligviis ogsaa i Semaherathi 1085, Sæmæh. B., Semæh. V., Sömme Herred; hvis förste Del jeg antager for en Sammentrækning af *sæ* og *heima*, saa at dette Ord altsaa vilde betyde Landskabet ved Söen; desuden i Sængelosæ 1177, Siængelose 1177, 1180, Syengelosæ B., Sengelöse, som jeg ligeledes antager for et Flerledsord, sammensat *Sæ-ingi-löse*.

Söle er et sjeldent forekommende Udtryk for Sump, Morads, saaledes Hjortesöle i Gadevang Skov ved Frederiksborg, Sölager Huse i Torup S., Strö H.

Tange. Det oldn. *tangi* betyder saavel Forbjerg, Landspids, som en Halvös snevre Forbindelse med Land. Begge Betydninger ere bibeholdte, og Tange forekommer i Stednavne, betegnende dels Forbindelsen af to Stykker Land mellem Vand, Kjær eller Moser, saaledes Toelstang (Tolestange) i Gjerslev S., Rortange 1211, Rörtang, dels et Fremspring mod en Mose, en Aa, eller paa anden Maade, saaledes som i ældre Dansk Tange ogsaa er en Betegnelse for en smal, spids Ager, som gaaer ind paa en anden Mark. Exempler paa dets Forekomst i Betydning af et Fremspring ere Tangen, Areal ved Nordruplund, Tangager Gd. i Pedersborg S. I B. er et Tanghæ nævnt i Sölleröd S.

Oldn. har desuden *túnga*, en Landtunge, dette Ord dog ikke betegnende hvad der löber ud i Hav eller Sö; men det forekommer ikke undtagen i nogle, vistnok nyere Navne paa fremragende Grunde, saaledes Holmetunge, Rev ved Saltholm, Tungen, Rev Syd for Amager.

Teigr (isl.), skraatliggende Enge. Et tilsvarende Ord synes, efter Beliggenheden at dömme, at forekomme i Tegebjerg (Teiebjerg), Bakke i Aarby S.

Tofte (oldn. *tópt*, *tupt*, Tomt, angs. *toft*, et Stykke Jord, nær ved Huset) antages at angive den förste Mark ved selve Boligen, der indhegnedes og opdyrkedes. For Antagelsen, at det betegner en Mark, taler, at ikke alene

Personnavne, men ogsaa jevnlig Dyrenavne og andre Bestemmelsesord forekomme i Forbindelse med denne Endelse, netop som vi see det den Dag idag i Benævnelserne paa Marker ved Gaarde. Saaledes: **Astofta** B., Aastofte; **Friththoph** 1193, **Freethtoftha** B., V., Fredtofte; **Lugnætofte** B., **Lungnætofte**, Lundtofte; **Gasætoft** 1320, Gaastofte; **Horsetofte** 1200, 1381, 1395, **Horstofta** B, Aasetofte.

Tor, *torr*, *tur* (angs.), Klippe, Höi, Bjerg, Taarn. Medens der i Landsdele udenfor Sjæland forekommer Stednavne, hvori Artsordet utvivlsomt svarer hertil, saaledes Onsbjerg Dyr, Banke paa Samsö, og medens der i det jydske Folkesprog findes det tilsvarende „Dorris", en lille, lav Höi, en Kæmpehöi (Molb. D.), forekommer det ikke, saavidt mig bekjendt, som Artsord i sjælandske Stednavne. Hvorvidt det findes som Bestemmelsesord er vanskelig at afgjöre, da en Del lignende Personnavne, som Thor, Thorir og Tiuri medföre Uvished I en mere forandret Form, svarende til de beslægtede angs. Ord *tirre*, Taarn, *tier*, Dynge, kan det derimod med nogen Sandsynlighed antages at forekomme i: **Tharhøftha**, Tærö; **Therslef** B., Terslev; **Therslæse** 1282, 1307, **Therslæse** B., Terslöse[1].

Torp (Drup, Trup, Rup i fordreiede Former), (oldn. *þorp*, angs. *þorpe*, fris. *therp*, Landsby, fris. *torp*, *terp*, dyrket Jord). Ordet antages at have samme Oprindelse som „en Trop", og skulde saaledes oprindelig betegne en Sammenhobning. Flere Omstændigheder, saasom at Navnene med Endelsen torp aabenbart for en stor Del ere yngre, flere fra efter Kristendommens Indförelse, og at oftere Torper ved deres Navne vise sig at staae i et vist Afhængigheds-forhold til en By, tale for, at Torperne oprindelig vare en

[1] At disse Navne tidligere ere skrevne med Th taler ikke imod Antagelsen, idet saavel „Dyr" som „Dorris" tyde hen paa en Ombytning mellem T, Th og D i den ældre danske Udtale af det til angs. *tor* svarende Ord.

Samling Hytter, Udflytteres eller Undergivnes, der senere bleve til en Landsby. — **Lundby** og **Lundbythorp**, Lundby og Lundbytorp; **Hammer** og **Hammerthorp** B., Hammer og Hammer Torup; **Hostæn** og **Hostenthorp** B., Hösten og Höstentorp; **Arlose** og **Arlosethorp** B., Arlöse og Arlösetorp; **Torpe**, Torpe i Herlufmagle S.; **Thorp**, Torped i Ringsted Landsogn og Torp Ladegaard i Skuldelev S.; **Davidsthorp** 1174, Danstrup. — Som oftest findes Personnavne brugte som Bestemmelsesord ved Navne med Endelsen thorp, men mangfoldige Exempler findes paa det Modsatte. — I Middelalderen er oftere skrevet „tarp" og „orp", Skrivemaader der have vedligeholdt sig i de svenske Stednavne, undertiden „dorp".

Tue (oldn. *þúfa*). Af Jordbundens Rigdom paa Tuer eller Smaatoppe ere Navne som Tuerums Huse i Förslev S., Ringsted H., Tuehuse i Blidstrup S., Tuemose i Karlebo S., dannede. I afvigende Former gjenfindes Ordet Tue i: Tuvolds Huus ved Nörre Hvalsö; **Tubald** 1257, **Tupældæ** 1317, Tövelde; samt i **Topshouæ** 1270, **Topshowæ** 1272, Topshöi, denne sidste Form svarende til oldn. *toppr*, angs. *top*.

Oldn. har desuden *þýfi*, et Stykke Jord, fuldt af Tuer. Det synes næsten sikkert, at flere Navne, som indeholde Ordet Tip, have Hentydning til, at Jordbunden er opfyldt med mange Smaabakker med Huller imellem, og at det danske Tip svarer til *þýfi*. Dette synes at være Tilfældet med: **Tiwithorp** 1184, **Tiiberop** B., **Theberopp** 1314, Tibberup i Tikjöb S.; **Theberop** 1314, **Tyberos** 1377, Tibberup Huse i Alsönderup S.; **Thjeberup** 1573, Tepperup i Grandlöse S. Overgangen i Skrivemaaden fra f til v til b er almindelig. Lignende Udtryk findes i Folkesprogene, saaledes i Jydland (Molb. D.) „Dupper", Huller i Marken, hvori der samler sig Vand, „Tepper", græsbegroede Pletter, Begyndelse til Marskland ved Ringkjöbing Fjord. — Det förste Ord gjenfindes i Navnet Dopperne, Areal ved Rerslev i

Tune H., og det synes, som om Ordet Tipper betegner i det mindre, hvad Slag betegner i det Större.

Tud. De ved Tude Aa, Aa i Slagelse H., og Tudebølæ 1317, Thudebølæ B., Tubæk (-Mölle) forekommende stedlige Forhold, der lade formode, at i en tidlig Tid have Vandlöbene paa de Steder, hvor siden Möllerne anlagdes, haft et indsnevret, rivende Löb, gjöre det sandsynligere, at Bestemmelsesordet maa udledes af et Ord Tud, svarende til angs. *þeote*, Vandfald, Rör, Vandledning, end af det som Forstavelse optrædende oldn. *þjóð*, angs. *þeód*, *þiód*, stor, mægtig.

Tun (angs. *tún*, Indelukke, Have, Mark, Avlsgaard, By, oldn. *tún*, indhegnet Plads eller Mark omkring en Gaard, en Flække, By, platt. *Tuun*, Hække, Have) synes at have betegnet et indhegnet Stykke Jord, men er næsten fremmed i Sjæland, der i dets Sted har Ordet Have, idet Ordet, saavidt jeg veed, kun forekommer i eet sjælandsk Navn, Tunæ 1257, B., V., Tune.

Tved. Dette overordentlig hyppig forekommende Ord, har givet Anledning til mange Forklaringer, der ere saameget mere uvisse, som de paa den ene Side ikke stötte sig til Betragtningen af de stedlige Forhold, og der paa den anden Side ikke findes noget nöie tilsvarende Ord i Oldsprogene.

Min Antagelse er, at Tved er det ægte danske Ord for Vandskjel, og at det har nærmest Tilsvarende i angs. *þweotan*, *þwitan*, afskjære. Allevegne finder man, at de med Tved benævnte Steder ligge paa eller tæt ved Vandskjel, enten saaledes at de ligge paa selve Rygningen (Hoved-Vandskjellet), der skiller to Vande, som flyde i forskjellige Retninger, eller saaledes at de ligge paa en Green af Ryggen (Bi-Vandskjellet), der skiller mellem to Tillöb til den samme Aa. I sidste Tilfælde passer omtrentlig den Forklaring, der gives i Molb. Ordbog, at Tvede betyder en Halvö, omgiven paa tre Sider af Vand, naar nemlig de to Tillöb til den samme Aa forene sig tæt under Tveden. Det förste

Tilfælde findes saaledes ved: Konunsstath V., Konungstweth B., Kongsted Kb.; Sennersthweth, Swnderstweth B., Söndersted; Bjergsted (s. Side 195); Nestved; Bretved; Gröntved; Langtved; Tvedegaarde i Hammer S.; Egtved Gd. i Saaby S; Bregntved Gd. ved Store Ebberup, og mange flere. Det andet Tilfælde finder Sted ved: Hsthwith 1259, Hstwith 1259 og B., Hsutby 1270, Höed i Valsölille S.; Twæda 1200, Tveda 1310, Thweth B., Nörre Tvede; Thweth B., Lille Tvede; Lögtved i Vidskinde S.; Tingtved; Tvedegaard og Tvedebro, Gaard og Bro i Tybjerg S., og mange flere.

De Landtunger, Aaerne og deres Tillöb danne, vil man finde benævnt Ede, Ed, naar det samme Vandlöb i sine Krumninger danner Landtungen, Tvede derimod, naar det er to Vandlöb som danne den. Imidlertid maa det ikke oversees, at Tvede undertiden er gaaet over til Ede, saaledes i Skwnethweth B., Skinnede.

Tykke. Almindelig Betegnelse for hvad der er eller oprindelig har været tæt Skov. Tingerup Tykke, Skov i Kongsted S.; Ølstykke B., Ölstykke.

Unnr (oldn.), Bölge, *und* (isl.), Kildevæld, Vandspring. Et tilsvarende Ord synes at forekomme i enkelte Navne, saaledes Undemose, Mose ved Bregentved Hgd., Undløsæ 1196, Wndløsæ B., Ondlöse.

Vad (oldn. *vað*, angs. *wád*, Vadested). Bekjendt fra almindelig Sprogbrug. Sandsynligviis er det i Stednavne saa hyppige „Vaad" kun en Ændring af samme, idet dog ikke maa oversees, at det almindelige Tillægsord „vaad" mulig ogsaa kan forekomme. Wazby, Watzby 1335, Vadsby; Vaadager Gd. i Tingjellinge S.; Vaadmose ved Holsted.

Vang (oldn. *vengi*, *vangr*, angs. *wang*, *wong*), indhegnet Mark eller Eng, forekommer ofte, saaledes i Wongeweth B., Wangwethæ 1346, Wongwethe 1335, Wangethe 1436, Vangede. Ikke sjeldent forekommer det i Navne paa Skove. Aarsagen hertil maa söges i, at Skove med

dette Navn inden Fredningens Tid have været sparsomt bevoxede og mest haft Betydning som Græsgange. Saaledes Skovhuusvænge, Skov ved Store Ladager.

Vase. Dette Ord synes at være Tilsvarende til angs. *wase*, Dynd, Mudder, oldn. *veisa*, Sump, og i Stednavne at angive Stedets dyndede eller sumpige Beskaffenhed. Dog maa bemærkes, at Vase er det gamle Ord for Faskine (platt. *Wase*), og at det utvivlsomt enkelte Gange, om ikke altid, forekommer i Betydning af Dæmning og deslige, anlagt ved Faskiner. Undertiden forekommer Formen „Vaase". Vasen, Dæmning over Vandet til Gaunö; Vaserne og Vasevei, Eng og Vei i Birkeröd S.; Vaasevei, Vei ved Vedby Hgd.; **Wasſingærødh**, **Watzſingerøt** 1436, Vassingröd; **Waſebec**, 1184, Passebæk.

I Molb. D. anföres det samme Ord som brugt i Folkesprogene i lignende Betydninger, saaledes i Jydland „Vas", Riis, Kviste, „Vase", en Vei, som Vandet bestandig eller til sine Tider overskyller, „Vasegjerde", Gjerde opreist paa den flade Jord, i Vestergotland „Vase", et sammenbundet Halm- eller Riisknippe.

Ved. Undersöger man de ældre Skrivemaader af de talrige Navne, hvori dette Ord forekommer, vil man finde, at det synes som om der er skjelnet mellem et ældre Ord „With" og et andet „Wethe, Wæthe", thi medens et og samme Navn ellers jevnlig optræder i mange Ændringer efter de forskjellige Tidsaldres og Forfatteres Smag, er der her den Mærkelighed, at nogle Navne altid ere skrevne med i alle Gange, andre med e eller æ alle Gange, kun to eller tre Tilfælde findes, hvor baade i og e eller æ forekomme i det samme Navn. Dette tyder hen paa, at der er to forskjellige Ord, „With" og „Wethe", der begge i en senere Tid ere gaaede over til Ved.

Det förste Ord, „With", betyder utvivlsomt Skov (oldn. *viðr*, Træ, Tömmer, Skov, i Wales *gwydd*, Træer og Buske [angs. *wid*, *weód*, Græs, Græsning, Urter]), og er gaaet

over til Ved samtidig med det almindelige Ord „Ved" (Brænde). Dette Ord findes i: **Withy** 1199, **Withby** B., Vedbynörre og Vedbysönder; **Withby** 1259, Viby; **Vitbii** 1248, **Vethby** B., Rudsvedby; **Stenswith** V., nævnt i Kallehave og Mern S.; **Withzø** 1307, Söen Vedsö i Vedsö Vang, Skov i Kindertofte S.; **Høwith**, Höed i Jyderup S.; **Scenswith** 1259, **Skenswith** B., Kirke Skjensved; **Skenswidlitle** B., Lille Skjensved; **Walengswith** 1259, **Walenzwith** B., Vallensved; **Withfuglæbiergh** B., **Withfyvlæbyærg**, Fuglebjerg; Vidskölle i Tjæreby S. (s. Side 241); Græse (s. Side 191), o. fl.

Det andet Ord „Wethe" synes at have Tilsvarende i oldn. *veita*, Vandledning, Vandsted, oldn. *væta*, angs. *wæta*, *wæt*, Væde, Fugtighed, angs. *wædo*, Vadested, og at have Betydning svarende hertil. Det Eiendommelige ved Beliggenheden af de Steder, i hvis Navne dette Ord forekommer, taler desuden meget for denne Antagelse. Det forekommer i: **Nævæth** 1176, **Netwede**, **Nædewæth**, **Nætwedhæ** 1505, Neiede; **Vetheby** 1181, **Wæthwetæ** V., **Wetby** 1202, Vedde; **Wethinge** B., Veddinge; **Wethlene** 1223, **Withaelef** 1257, **Hwedælswæ** B., Veddelev; Vangede (s. Side 251); maaskee Marvede (s. Side 230) o. fl.

Det maa iövrig ikke lades ude af Betragtning, at der i Oldsprogene findes flere Ord, der rimeligviis kunne være gaaede over til „with", „weth" og lignende, saa at, naar disse Stavelser optræde som Bestemmelsesord, er der en höi Grad af Uvished med Hensyn til deres Forklaring. En Overgang ligger saaledes nær fra oldn. *viðr*, angs. *wið*, *wýð*, viid, bred, oldn. *viðir*, *viðja*, angs. *wiðie*, *widðe*, Vidie, Piil, oldn. *veiðr*, *veiði*, Jagt, Fiskeri, oldn. *veðr*, angs. *weder*, *wæder*, Veir, oldn. *veðr*, angs. *weder*, Vædder, angs. *wéðe*, blid, smuk. Af eet af disse Ord har jeg troet, paa Grund af forskjellige Omstændigheder, at kunne udlede nogle Stednavne, som senere ville blive omtalte, men i det Hele taget er det næsten umulig

at skjelne imellem dem i uregelmæssige Sammensætninger.

To Stednavne findes, som ligne de ombandlede, men med den Forskjel, at et S er indskudt i de ældre Skrivemaader, nemlig: Hwætherstorp B., Hvedstrup; Vætherslef B., Vetterslev. — De kunne neppe udledes af de foran opstillede Ord; det er rimeligst at antage, at et Personnavn, der er mig ubekjendt, danner Bestemmelsesordet.

Vei (oldn. *vegr*, angs. *weg*, *weie*) synes at være Bestemmelsesordet i Veiby 1210, Vægby 1299, Vegby B., Veiby.

Veile (oldn. *vaðall*, *vaðill*, *vöðull*, grundt Vand, hvorover man kan vade) forekommer hyppig som Benævnelse paa bredt, grundet Vand, som man i Havet kan vade over, sjeldnere paa Vadesteder ved Aaer. — Svinninge Veile; Wæthle 1170, Vethils B., Veilö; Væthlæthorp 1196, Vellerup; Wæthleby 1198, Vethæleby 1188, Veileby i Ferslev S.; Veteleby 1198, Wætleby B., Veileby i Hörve S.

Vig (oldn. *vik*, lille Bugt; angs. *wic*, *wyc*, Landsby, Bolig, Bugt m. m.). Medens i den almindelige Sprogbrug Vig alene betegner en Bugt af Havet, og aabenbart ogsaa har denne Betydning i Wiik, Wigh B., Vig, Rørwik B., Rörvig o. fl., maa ved Steder, som findes inde i Landet, uden at være i Nærheden af et större Vand, en anden Betydning söges, og denne synes da, i Overeensstemmelse med den angs., at være en Bolig eller Landsby. Det forekommer saaledes i: Vikfys B., Vexö; Ulsvig 1361, Ulvig; Kragevig, Samling af Huse ved Kragerup Hgd., o. fl.

Vinkel (angs. *wincel*, Krog, Hjörne) svarer til Raa, Vraa, Krog. Vinkelhuse i Soderup S.

Vold (oldn. *hváll*, isl. *hvoll*, en rund Höi). Dette Ord synes, overensstemmende med det oldn., oprindelig at have betydet en rund Banke, og er sandsynligviis det ægte danske Ord for denne Terrainform.

Man har villet udlede Bestemmelsesordet „Vald" af oldn. *valr*, angs. *wel*, de Faldne i et Slag, og er derved

kommen paa den Afvei, at ombytte Skrivemaaden Vald med Val, men om denne Gisning end kunde være rimelig nok, naar der er Tale om Val-Höie, synes den saare urimelig, naar der er Tale om Val-Byer, thi de Döde have Intet med Byer at bestille. Fremfor alt bekræfte de stedlige Forhold, at „Vald" og „Vold" betyde det Samme, thi allevegne hvor dette Ord forekommer i Navne, findes der en eller flere store, afrundede Banker, som den velbekjendte ved Valby tæt udenfor Kjöbenhavn; saaledes ved: Walby 1186, 1193, Valdby 1257, Wolby B., Valby i Hvidovre S.; Valby B., Valby Kb.; Walby 1433, nu Juellinge Hgd.; Walby 1216, V., Valbygaard Hgd.; Vallekilde (s. Side 215); Wallewæ 1256, Walløf 1398, Vallö; Walløræ, Valöre; Hwalsys syndræ B., Kirke Hvalsö; Hwalsis nørræ B., Nörre Hvalsö; Valsys B., Valsölille; Walsismagle 1396, Valsömagle; Woldorp 1354, Vollerup i Raklev S.; Voldrop 1462, Vollerup i Gimlinge S.; Walbyøstræ, Walby estre 1257, Store Valby i Aagerup S.; Walby westræ B., Lille Valby i Aagerup S.; o. fl.

Overgangen fra Vald til Vold synes, at dömme efter ovenstaaende Navne, samt Voldborg Herred (s. Side 196) at være foregaaet i det 14de Aarhundrede.

Vraa. Dette Ord (svarende til oldn. *rá*, som „vrang" svarer til *rangr*) betegner Afkrog, men forekommer kun sjeldent. Vraby B., Vraaby; Livsteens Vraa, Areal ved Kirke Helsinge; Vraa, Mose ved Jordlöse.

Væld, Kildevæld, har Tilsvarende i oldn. *vella*, vælde ud, angs. *wille*, *wyll*, *well*, Kilde, Væld, og forekommer i Stednavne baade i Formen „Vild" og „Væld". Thiswild 1327, Tiswillæ 1353 og 89, Tidsvilde; Dunewelde 1319, 1395, Dynæwældæ 1398, Dönnevælde; Tryggiwællæ 1261, Tryggevælde Hgd. — Vild er endnu den jydske Udtale for Væld (Molb. D.).

Værd. Tilsvarende til dette Ord synes oldn. *verja*, at værge, *varða*, Varde, angs. *wær*, *wér*, en indhegnet

Plads, eng. *wear*, Dæmning, og dets almindelige Betydning er vistnok, i Overeensstemmelse med disse Ords Grundbetydning, et ved Indhegning eller Inddæmning fredet Stykke Jord. Saaledes brugt, antager jeg, at det findes i: Toksworthe B., Toksværd; Paksuerthe 1186, Paksværdhe B., Bagsværd; sandsynligviis ogsaa i Rödovre og Hvidovre (s. Side 193). —

Angs. har for *wær*, *wér*, Bibetydningen af et Sted i en Flod, indhegnet med Stokke til Fiskefangst, Oldn. har *ver*, Vand, hvori der er godt Fiskeri. I denne særlige Betydning forekommer Ordet sandsynligviis i Værebro (s. Side 192); Værsö, Sö i Bavelse S.; Værbæk, Aalöb ved Rosted.

I Platt. forekommer *Werder*, *Wärder*, en lille Ö i en Flod, et Navn, der maaskee har sin Oprindelse fra, at der ved en saadan Ö er foretaget Inddigninger. Mange Öer i Elben ved Holsteens Kyster have denne Benævnelse. Tilsvarende til denne Betydning af Ordet haves her maaskee i: Warthærs V., Vathers B., Worderhos (i et platt. Diplom), Öen Ourö.

Værk. Artsord af nyere Oprindelse, der antyder Fabriksanlæg. Frederiksværk.

Ör, Öre (oldn. *eyrr*, sandig, lav Strandbred, *aurr*, Sandgrund, Dynd af Leer og Sand). Dette Ord forekommer oftest i Stednavne ved Kysten, sjeldnere inde i Landet, og synes at betegne lave, sandede Strand- eller Aabredder, der danne et Fremspring.

At dette sidste er en nödvendig Bibetingelse, synes dels at fremgaae af de Stednavne, hvori det forekommer, dels af at det endnu i det jydske Folkesprog (Molb. D.) betegner en fra Land udskydende Odde. Ved Havet forekommer det i Stednavnene: Skielfiskør V., Skelfiskøre, Skelskør B, Skjelskör; Korsör; Helsingör (s. Side 213); Dragör (s. Side 200); Langelands Öre paa Omö, o. fl. — Inde i Landet forekommer det i: Snesør B., Snesere; Øre,

nu Broksö Hgd.; Øremaz B., Örholm; Ørwith V., Öresö Mölle i Jordlöse S.

I det jydske Folkesprog forekommer endnu „Over, Ouvre", betegnende Kyst, Strandbred, eller rettere det grönne, faste Land ved Havsiden (Molb. D.). Dette Ord, til hvilket det tilsvarende nærmest maa söges i angs. *ófer*, Kyst, platt. *Oever*, fris. *Oure*, *Over*, synes ikke at forekomme i sjælandske Stednavne, med mindre det i et eller andet Navn skulde være gaaet over til Formen Öre, eller, hvad der er tvivlsomt, have givet Anledning til Dannelsen af Navnene Ourö, Rödovre, Hvidovre, ved en Forblanding mellem „worthe" og dette Ord i en nyere Tid.

Ö (oldn. *ey*, angs. *ig*, *ige*) forekommer i de ældre Skrivemaader oftest i den nu brugelige Form, sjeldnere i Formen æ (s. Side 191).

BESTEMMELSESORD.

Alt i Indledningen er det berört, at en hyppig forekommende Klasse Bestemmelsesord dannes af Artsordene, brugte paa denne Maade. Idet disse ere undersögte i det Foregaaende, indskrænker Undersögelsen sig her til de andre i Indledningen nævnte Klasser.

PERSONNAVNE.

Af bekjendte, især i Sagaerne, desuden paa Runestene angivne Navne forekomme, saavidt skjönnes, i sjælandske Stednavne, hvis ældre Skrivemaader haves, fölgende[1]:

[1] Det kan maaskee her være Stedet at bemærke, at de Navne, som ikke ere af sydlandsk Oprindelse, saavidt mulig ere opförte under islandsk Form. Om end Stednavnene saavelsom Runestenene tyde hen paa, at enkelte af disse Former maaskee aldrig have været brugte her i Danmark, men derimod andre tilsvarende istedenfor, har jeg dog valgt denne Fremgangsmaade, deels for at undgaae Usikkerheden og Vanskeligheden ved nöie at bestemme den old-

Abraham. **Abramstorp** 1396, nu Jægerspriis.

Áki. **Akætorp** 1170, 1171, 1176, **Aghæthorp** B., Aagerup Kb. i Sömme H.; **Akethorp** 1230, B., Aagerup i Ramlöse S.; **Aghethorp** B., Aagerup i Ballerup S., Aagerup Kb. i Merlöse H.; **Agorp**, Aagerup i Vigersted S.; **Aghethorp** B., Aggersvold Hgd.; **Aggæthorp** 1257, Aggerup i Endeslev S.; **Akæthorp** 1259, Agerup i Hyllinge S.; **Aggebothe** 1299, Aggebo Gd. og Huse i Valby S., Holbo H.; vistnok ogsaa **Akærøs** V., **Agherſø** 1290, Aggersö.

Alexander. **Alexander- og Aliſander Thorp** 1150, **Alſentorp** 1170, 1177, og oftere, **Alexandsthorp** V., Alsönderup.

Álfgeir. **Algistorp** B., Alkestrup Hgd.; **Algestorp** B., Alkestrup i Asmindrup S.

Álfr. **Alslewæ** 1261, **Alaslef** V., Alslev; **Alſtathæ** B. og oftere, **Alerſtathe** 1199 og oftere (men oftest den förste Form), Alsted; **Alwerslef** B., Alleslev i Baarse H., Allerslev i Voldborg H; Alleshave (s. Side 208).

Áli. **Alruth** 1346, Alleröd Gd.

Álmr. **Almstoft** 1135, Almstofte.

Ámundi. **Ammntorp** 1211, Ammindrup; **Ammun-**

danske Form i hvert enkelt Tilfælde, samt Undersögelsen af, hvorledes denne igjennem Tiderne er bleven ændret, dels for at være kortere, hvor i enkelte Tilfælde denne Bestemmelse og Undersögelse var overkommelig. — Det tör maaskee i Forbindelse hermed ikke lades uomtalt for at undgaae Misforstaaelse, at overalt, hvor i denne Afhandling et eller andet Ord er sögt oplyst ved anförte oldnordiske eller angelsaxiske, er Meningen ikke, at Ordet er optaget i Dansk fra Oldn. eller Angs., men at der i det Sprog, som i en eller anden Periode af Oldtiden taltes her i Danmark, fandtes et Ord, der havde et nöie Tilsvarende i det saaledes anförte oldn. eller angs. For at undgaae en trættende Vidtlöftighed har jeg jevnlig undladt at sige „Tilsvarende til", men altid underforstaaet dette.

dorp 1241, Ammendrup; Ammæthorp 1256, 1257, Ammerup.

Án. Anstorp 1256, 1257, Aunstrup Gd. i Særlöse S.

Api. Appenæs 1302, Abbenæs.

Ari. Arnakke i Aagerup S. (s. Side 232); Arnakke B., Arnakke Gd. i Svinninge S.

Arnbjörn. Arnbjørkiep[1], Espergjerde(?).

Árni. Arnöie (s. Side 214).

Arvað. Arvæsis, Arresö, Sö; vistnok ogsaa Arvesne 1164, Arsnæs 1320, Asnæs, Landtunge.

Áss. Aastofte (s. Side 248); Østadhæ B., Ousted; Oosthorp B., Oustrup i Grevinge S.

Ásbjörn. Esbernetorp 1192, Esbjørnsthorp 1178, Esbernthorp B., Esbönderup.

Ásgeirr. Esgisthorp 1268, Rude Eskildstrup; Esgistorp 1300, Kirke Eskildstrup; Esrom (s. Side 210).

Áskell. Æskilsø, Æskildsø, Eskildsö; Eskildstorp 1328, Eskildstrup Hgd. i Sneslev S.; Axleholm 1292, Axelholm.

Ásmundr. Asmundæruth B., Asminderöd; Asmundorp B., Asmindrup i Ods H., Asmindrup i Merlöse H., Asminderup i Værslev S.

Ástriðr. Astertorp, Astrup Hgd.; Estrethorp 1240, Estrithethorp 1248, Estrup.

Ásvarr. Asserbo (s. Side 195).

Atli. Attæthorp, Altathorp B., Atterup (Allerup) i Tudse S.[2]; Attæthorp, Atterup i Boeslunde S.; Atthorp 1228, Atterup i Terslöse S.

Auðr. Øderslef og Ørsleff B., Örslev Kb. i Löve

[1] Formodentlig Skrivfeil for kjøp.

[2] Ved dette Stednavn er der den Mærkelighed, at endnu i vore Dage er det oprindelige L ikke forsvundet, saa at Navnet snart angives Atterup, snart Allerup.

H.; Øtherslef B., Örslev Kb. i Ringsted H.; Øthærsleff, Ørslef B., Örslev Kb. i Flakkebjerg H.; Ørslef B. og V., Örslev Kb. i Baarse H.; Ørslæw wæstræ B., Örslev-vester; Ørsleff øſtræ 1250, Örslev under Skoven; Ørſtath 1291, Ørſtæthæ B., Örsted.

Bakr. Bagsværd (s. Side 256).

Baldr. Baldersbrönde (s. Side 197); Beldringæ B., Beldringe Hgd.

Bali. Baldorp, Ballerøp B., Ballerup.

Benedict (*Bendt*). Bennebo (s. Side 195).

Bersi (*Bessi*, *Bassi*). Birſethorp 1178, Bidstrup i Tikjöb S. (Skov Börstrup?); Bastorp 1457, Badstrup i Uggelöse S.

Bil. Bilſe B., Bildsö; Bilſingæ B., Bidsinge.

Björn (*Bjarni*). Byørnsthorp B., Strand Börstrup; Byernethorp 1327, Bjerup; Bjernede (s. Side 192).

Blisi. Blystorp 1241, Blisthorp B., Blidstrup.

Blængr. Blangsløffue 1287, 1306, Blangslev.

Bósi. Boſethorp 1290, Boserup i Esbönderup S.; Boſæthorp, Boserup i Toksværd S. og Böstrup Hgd.; Bosthorp 1211, Böstrup i Asminderöd S.; Boslunde, Boslunde, Baadslunde.

Bovi (*Búi*). Boueruth, Bouerÿth 1248, Boröd; Bothorp 1177, Bouethorp 1211, Borup Gd. i Tikjöb S.; Bouethorp B., Borup i Söndersted S. Sandsynligviis er af samme Oprindelse Bothorp, Borup Kb, Borup i Gjörlöse S., Borup i Rönnebæk S., Borup i Kongsted S., Borup Gd. i Mogenstrup S.; Bodhorp B., Baarup i Hellested S., Borup i Dalby S.

Brandr. Brenstorp 1248, Brangstorp 1250, Brandstrup; Brantzmarke, Brandsmark.

Byrgir. Birgirsholm 1178, Byrgisholm 1184, Bergisholm 1211, Borsholm.

Böðvarr. Byttrup 1499, Bötterup; Buttorp B., Butterup.

David. Danstrup (s. Side 249); Dawethorp B., Dauerup Hgd.; Dæwitzruth 1199, Dæwitsroth, Djevelsröd.

Ebbi. Ebbæskow B., Ebbeskov; Ebbæruth 1346, Ebberöd Gd.; Ebbeksøp B., forhen en By ved Ebbekjöbs Vang; Ebbethorp, Ebberup i Bromme S., Ebberup i Bjernede S.; Ebbelökke (s. Side 222).

Egill. Eyelstorp 1320, Eghelstorp 1463, Egilstorp 1493, Eielstrup i Maarum S.

Evarr (*Ævarr*). Æwerthorp B., Everdrup.

Eylífr. Elefsthorp B., Eilestrup i Asmindrup S.

Eyvindr. Edwinæthorp V., Endrup.

Faðir. Farum (s. Side 210).

Faxi. Faxinge 1200, Faxinge; Faxe (s. Side 191).

Finni. Finnetorp 1164, 1199, 1202, Finderup.

Fjalin. Fiællenstrop 1493, Fjellenstrup; Fillezlef 1206, Fyælenzlef B., Fölleslev; Fjæneslofflitle 1160, i Absalons Testamente Fjalensleve, i B. Fyælenzlef, Kirke Fjenneslev; Fjæneslöffmaglæ, Fyæneslöffmagle 1398, Fjenneslevmagle.

Forni. Forneleff 1199, Fornælef V., Forlev.

Freyr. Fröslef B., Fryslef 1380, Fröslev; Frösmosæ, Frösmose, Mose i Fjenneslev S.

Friðr. Frithisleve 1170, Fretherslöff 1176, Frythærsløf B., Freerslev i Herlev S.; Frederslef B., Frerslev Kb.; Fredtofte (s. Side 248); Fredebothæ 1449, Fredbo Gd.; Fristropp 1474, Fristrup Mölle; Fritzse, Fredsgaarde.

Gautr. Gøtzthorp 1199, Gjödstrup; Gøthorp B., Gjöderup; Gøtherslef 1257, Gøderslef B., Gjörslev. Sandsynligviis ogsaa Gjordslef B., Gjorslev Hgd.

Geirr (*Geiri*). Gerløwæ B., Gjörlev; Gyærløsæ 1366, Gerløsæ B., Gjörlöse; Georleue 1199, 1181, Gørsløff, Gerlef B., Gjerlev i Slagelse H.; Gerætḥorp, Gjerdrup i Rislev S.; Geretorpp 1150, Gerætḥorp B., Jaræthorp,

Gjerdrup i Kirkerup S. Sandsynligviis ogsaa Jersi (s. Side 215).

Gellir. Giælstwedh, Gjelsted; Gelstorp B., Gjelstrup.

Gerðr. Gerthæleff 1299, B., Gjerlev i Horns H.; Gærderop, Geerthorp, Gjerdrup Hgd.

Gisli. Gislinge 1223, B., Gislinge.

Glúmr. Glumsys 1344, B., Glumsö.

Greipr. Gripscogh B., V., Gribskov, Skov[1].

Grímr. Grimsthorp, 1286 Grimstrup i Ölsted S., 1205 Grimstrup i Nestved Landsogn; Grimmesiø, Sö, nævnt i Jydstrup S.

Guði[2]. Guthem 1199, 1248, Gudiom 1188, Guthwm B., Gudum; Gwdorp B., Guderup i Herlufsholms S.

Guðmundr. Guthmunthorp B., Gudmundrup.

Gunnhildr. Gunnilderyth 1268, Gunneröd.

Gunnarr (*Guðni*). Gwnderup 1485, Gunderup Hgd.; Gundtwedt 1386, nu Selchausdal; Gunnerslef B., 1341, Gundersleff 1403, Gunderslevmagle, nu nedlagt under Gunderslevholm; Gunnersløfflile 1403, Gunderslevlillle; Gunderslevholm 1387, Gunderslevholm Hgd.

Haðr. Hatzsthorp 1291, Snoldelev Hastrup;

[1] Det maa bemærkes, at gammel Dansk har Ordet „Gribsjord" som Betegnelse for Jord, der ikke hörte til den indrebede Bymark (Dansk Glossarium). Mulig kunde denne store Skov, der ikke synes at have været udstykket mellem flere Byer eller Eiere, have sit Navn deraf.

[2] Meget ofte har man troet at finde Hentydninger til Asedyrkelsen i vore Stednavne, sandsynligviis meget for ofte. Om der i noget af Navnene, der ere opförte under *Gautr* og *Guði*, skulde findes en saadan Hentydning, er naturligviis umulig fuldstændig at opklare. — Mærkelige ere de tilsvarende Navne Guthens 1171, 1176, Ghuthensys B., Gundsömagle, og Gudens litle B., Gundsölille, ved det indskudte n, der minder om den angs. Böiningsmaade. Dog forekommer ogsaa Gudingesseu 1170.

Hastorp B., Hadstrup i Terslev S., Hadstrup i Herfölge S., Hastrup i Beldringe S.

Háki (*Hákon*). Hakundorp B., Hagendrup; Hakæstathæ V., Haghestæthæ B., Hagested; Hoghenthorp, Haagendrup i Græsted S.; Hokentorp 1253, Haagendrup i Meelby S.

Hallgeirr. Halgersthorp 1178, nævnt i Tikjöb S.

Hallr. Halstath 1205, 1209, 1239, Holstedh, Holsted.

Haraldr. Haraldstadhæ 1180, Haraldstath V., Haralstade B., Haraldsted.

Haursi. Herslef, Hersloffue, Herslev i Finderup S.; Herstædæ østræ B., Herstedöster; Herstædæ westræ B., Herstedvester; sandsynligviis ogsaa Harresthorp B., Harrestrup, idet Beliggenheden taler for, at de tre sidstnævnte Byer have fælles Oprindelse, og Harrishöi (s. Side 214).

Hávarr. Haworthorp B., Haudrup.

Helgi. Hællestathæ 1260, Hælyæstædhæ B., Hellested; Hælghæthorp 1329, Hellerup Gd. ved Kjöbenhavn; Hælghæthorp, Hellestrup Hgd.; Hælghæwaths mullæ, Hellevads Mölle; Helgheleflitle, Herluflille; Hælghælef 1298, Helleleuæ 1267, Hellewæ B., Herlufmagle; Hellaclef 1257, Hallelowæ 1417, Hallelev; Wethræ Hælethorp B., Hellestrup i Merlöse S. (?)

Hemingr. Hemmingstorp, Hemmingstrup.

Herleifr. Herlovstrup, nedlagt under Juellund.

Hildir. Hilderuthsholm 1275, Hilleröd; Hildestadhe B., Hyllested; Hildetoffte, nævnt i Faxe S.

Héðinn. Hethensthorp B., Heinstrup Gd.

Hólmr. Holmstorp B., Holmstrup Kb. og Holmstrup i Höiby S.

Hrafn. Raffnsthorp, Ravnstrup i Toksværd S. og Ravnstrup Hgd.; Raffnsbergh 1399, Ravnsbjerg.

Hreiðarr. Retherstorp 1195, Rettestrup; Rederslef B., Rerslev i Löve H.; Rethaeslef 1259, Retherslof B.,

Rerslev i Tune H.; Retherstorp 1211, Rcerstrup; Rethærsø V., Rcersö, Halvö.

Hreinn. Reensthorp 1210, Reinsthorp 1400, Reinstrup i Faxe S.; Reynstorp 1404, Reinstrup i Gunderslev S.

Hrói. Roſtathe 1170, Rosted; Roholte V., Roholte.

Hrólfr. Roldorp B., nævnes endnu 1530 i Ottestrup S.

Húnn. Huntstorp, Hundstorp B., Hundstrup i Höiby S.; Hundie (s. Side 200).

Hýmir. Hymeshøwe B., Hymmesøw 1381, Hemmershöi.

Ib. Ipstorp 1401, nu Jægersborg.

Ingjaldr. Ingelstøftæ 1400, Engelstofte; Ingelstorp B., Engelstrup i Grevinge S., Engelstrup, nævnt i Sörbymagle S.; Ingelslund 1182, nævnt i Kirkesyv S.

Jón. Johnstorp B., Joenstrup i Kirke Værlöse S. og Jonstrup, nu Juellund Hgd.; Jonstorp 1398, Jonstrup Gd. i Ousted S.; Joonstrup 1499, Joenstrup i Tikjöb S.; Jenstorp, Jonstorp 1387, Jenstrup i Hyllinge og Vallensved S.; Jenæthorp 1277, Jenstrup i Dalby S.

Jóti. Judhæthorp 1230, Jyderup i Faxe S., Jyderup i Vig S.; Judorp, Juthethorp B., Jyderup Kb.

Júlr. Julækæ 1178, Jwleghæ B., Jyllinge.

Jörund. Jurslæwæ, Jörslev; Jurstorp B., 1337, Jydstrup.

Kakr. Kaghethorp 1319, Kagerup i Söndersted S.; Kakethorp 1210, Kagerup i Maarum S.

Kálfr. Kalfslund 1257, Kalslundæ B., Karlslunde; Calfsholte 1296, Karsholt.

Kali. Kallorp B., Kallerup Gd. i Höie Taastrup S.; Calætorp V., Kallerup i Raklev S.

Kamr. Camstorp 1257, Kamsthorp 1317, Kamstrup.

Kári. Karstorp 1271, Kartorp B., Karlstrup Kb.; Karstorp B., Kastrup i Taarnby S.; Kastorp B., Kastrup

i Hörby S.; Karstædeholm 1397, Kastholm; Karæbek V., Karbek B., Karrebæk.

Karl. Kaarlsthorp V., Karsthorp B., Kastrup Kb.

Karsi. Kassemose (s. Side 231).

Kati. Kattorp, Kattrup Hgd.; Kattinge B., Kattinge.

Ketill. Kæthælstorp 1396, Kjelstrup i Vig S.

Kiti. Kidisthorp 1211, Kjæderup i Helsinge S.

Knútr. Knutsby V., Knutzby 1433, 1443, Knudsby.

Kollr (*Kolli*). Kollekolle i Værlöse S. og Kollekolle i Vig S. (s. Side 218); Kolsbech 1494, Koldsbæk[1].

Krákr (*Kráka*). Krakæthorp 1327, Kragerup Hgd.; Kregome (s. Side 210).

Lambi. Lamberstorp B., Lammestrup.

Leifr. Lefsthorp V., Ledstrup i Kongsted S.; Lefsthorp 1403, Levetofte(?).

Ljótr. Lwtztorpp 1176, Lusthorp B., Lystrup i Uvelse S.; Lyutstorp 1256, Lystrup i Haarlev S.; Lystorp B., Löserup; Lyderslev (s. Side 226).

Lumbr. Lwmsaas B., Lumsas V., Lumbsaas.

Magnus. Magnstorp 1277, Magnestorp B., Mogenstrup Kb.; Monstrup 1573, Mogenstrup i Sönder Jernlöse S.

Martin (*Marta*). Marthom B., Martheme V., Maarum; Marthinstorp, Mortenstorp B., Mortenstrup i Jydstrup S.

Múli. Muldorp 1426, Mullerup; Mulstorp 1259, 1289, 1343, Mulstrup.

Nái. Nagby 1205, Nawby 1233, Naby, Naadby.

Nikulás. Nicholastorp 1205, Nielstorp B., Nielstrup.

Obi. Obæruth B., Överöd; Opetorp 1205, Opæthorp, Obærop, Everup.

[1] Disse Navne kunne maaskee med samme Sandsynlighed udledes af Kol (s. Side 218).

Oddr. Otzthorp, Aastrup Hgd.; Otzthorp B., Oustrup i Steenmagle S., Udstrup i Tostrnp S.

Óðinn. Othinstorp 1186, Ottestrup Hgd.; Onsved (s. Side 191).

Ólafr (*Óleifr*). Oleffsthorp B., Holme Olstrup; Olefstorp, Olstrup Gd. i Bregninge S., Ölstrup i Holsteinborg S.; Olafsthorp 1350, Oulstrup i Karise S., Olstrup i Ulsö S.; Olstæde 1252, B., Ölsted; Olskopp 1252, nævnt i Tjæreby S.; Ölstykke (s. Side 251); Ölsemagle (s. Side 214); Höielse (s. Side 214).

Ormr. Ormslef V., Ormeslöff 1326, Ormidslev; Urmisruth 1157, Usseröd(?); maaskee ogsaa Ormaker 1215, senere Lystager og nu Gyldenholm Hgd.

Otkell. Ulkethorp 1271, Ulkestrup, samt en By, hvorom Navnet Ulkerup Skov i Egebjerg S. er et Minde.

Óttarr. Oterslef 1186, Ottherslef 1193, Utterslev; Othestorp og Otterstorp B., Ottestrup Kb.

Pái. Pathorp 1359, Paarup.

Peter. Pætherstthorp 1275 og B., Pederstrup Gd. i Nöddebo S. og Pederstrup i Ballerup S.; Burg 1160, Petersburgh 1248, Pæthersburgh B., Pedersborg.

Prigill. Prigildorp B., Preilerup.

Ringr. Ryngstat V., Ringstæde B., Ringsted.

Rúni. Runæstigh, Rongsted.

Sasur. Sacerthorp 1080, 1199, Sasserup; Sacerbro 1160, Sassebro (Zerzebro), Bro i Slaglille S.[1]

Sebbi. Sipperop, Sipperup i Rönnebæk S.; Sybbæthorp, Sipperup i Fensmark S.; Sibbethorp 1211, nævnt i Esbönderup S.; Sippethorp B., Sibberup i Örslev S.,

[1] Denne Bro synes at frembyde et vistnok enestaaende Mönster paa, at et Mindesmærke endnu findes efter den Mand, der har bygget Broen og givet den Navn. Runestenen paa Fjenneslev Kirkegaard beretter nemlig: *Sasur risði stin, an gerdi bru.*

Vester Flakkebjerg H.; Sippethorp 1360, Sipperup i Söndersted S.

Sigarr. Siggærslæwæ 1261, Sigerslev i Store Hedinge Landsogn; Syersløff wæstræ 1250, Syghersleſ weſtræ B., Sigerslevvester; Syersløff øſtræ 1250, Sigerslevöster; Siersholm B., Sigersholm; Siæſtæthæ 1170, Sierſtædhe 1180, Siarſtadhæ 1228, Siarſtate 1248, Sierſtæde B., Sigerſtæde 1418, Sigersted.

Signy. Seinehuus (s. Side 213).

Skavir. Skawæthorp B., Skaverup i Asmindrup S.

Skiu. Skwrøth 1177, Skuæruth 1346, nævnt i Birkeröd S. eller Skyröd, nævnt i Nöddebo S.

Skúli. Sculethorp 1282, Skullerup; Sculdalef 1085, Sculdaeleſ 1257, Skuldeleſ B., Skuldelev.

Snikur. Snekkorp, Snekkethorp B., Snekkerup i Vigersted S.; Snækkæthorp V., Snekkerup i Faardrup S.

Snjólfr. Snolsthorp S., Snodstrup.

Sóti. Sutorp 1199, Sodorp B., Soderup Kb.; Sothæthorp 1257, Soderup i Flöng S.

Steinn. Stenstorp B., Stenstrup i Höiby S., Steenstrup i Lynge S.; Stensby V., Steensby.

Sölfi, *Sölvi*, *Sylfi.* Sylvæthorp 1384, Söllerup; Sylueruth, Silweruth B., Sölleröd; Siluinge, Silnenge B., Syllinge Skov i Venslev S.

Suni. Sonathorp 1387, Sonnerup Hgd.; Sonorp B., Sonnerup Kb.; Sonæthorp 1346, Sonnerup i Kregome S.; Sonedorp B., Sonnerup i Höiby S.

Susur. Suſethorp 1200, Sustorp 1271, Susorp, Suserup; Suusaa (s. Side 192).

Svair. Swersthorp B., Svedstrup.

Svanr. Suansbierg 1432, Svansbjerg.

Sveinn. Swenstorp 1175, 1195, Svenstrup i Veilö S.; Swenstorp 1177, Svenstrup Gd. i Blouströd S.; Suensthorp B., Svenstrup Hestehave i Asmindrup S.; Svensthorp, Lille Svendstrup Gd.; Suensmark 1436,

Svensmark; Swenorp B., Svenderup og Svenstrup Hgd.

Tiuri. Thyurlund 1226, 1241, Tjörnelunde.

Tófi. Towekopp, Thoækopp, Towækopingh, maaskee Tuekjöbs Vang, en Mark ved Hillerödsholm; Towæthorp B., Torup Kb.

Tóki. Togeby B., Taageby; Tockorp B., Taagerup i Dalby S.; Tokkorp B., Tokkerup i Faxe S.; Tockerop, nedlagt under Gunderslevholm; Toghorp B., Taagerup i Alslev S.; Togerop 1497, nævnt i Alsönderup S.; Togorp B., Torpmagle og Torplille; Tokethorp B., Taagerup i i Ramlöse S.; Tekathorp 1257, Tokkerup i Allerslev S.; Togheskow 1334, Taageskov; Toksværd (s. Side 256).

Tóli. Tolstorp 1160, Tolstrup i Öster Egesborg S.; Tholruthæ, Tolleröd; Tollethorp 1170, Tollerup; Tolsager (s. Side 193).

Tosti. Tostethorp, Taastrup i Kjeldby S.; Thosthorp B., Taastrup i Merlöse S.

Toti. Toteholt 1178, Totholt 1228, Todholt 1314, Tuelt; Tottorp B., Totterup Gde.; Tothætorp, Taaderup.

Trani. Tranegilde (s. Side 215).

Truvel. Thruulstorp B., Truelstrup i Daastrup S., Truelstrup i Rerslev S.; Thruwelstorp B., Troelstrup i Hasle S.

Tryggvi. Tryggevælde (s. Side 255).

Tumi. Tomstrup 1486, Tommestrup; Thumethorp 1178, Tömmerup i Torup S.; Thummethorp B. og 1332, Tömmerup Kb. og Tömmerup i Ondlöse S.; Tummethorp 1135, Tömmerup i Taarnby S.

Ubbi. Uby B., Udby i Baarse H.; Ubby 1188 og V., Wby B., Uby i Ars H.; Ubbæthorp og Ybethorp B., Ubberup i Tömmerup S. og Ubberup, nævnt i Höiby S.; Wberopp 1280, Ubberup i Ölsted S.; Ybbæruth 1346, Ubberöd.

Úlfr. Ulffruth 1173, Ulleröd i Karlebo S.; Wluerøth 1176, 1252, Ulleröd i Tjæreby S.; Ulfsthorp B.,

Ulstrup i Vig S., Ulstrup i Refsnæs S.; Ulfstorp 1319, Uhlesthorp 1367, Ulstrup i Gjörlev og Bakkendrup S.

Ulli (*Ullr*). Ullæthorp B., Uglerup i Taarnby S.; Uhlestorp 1367, Ugelstrup; Ulstorp 1175, Ulstrup i Terslev S.; Ulvig (s. Side 254).

Uni. Unæruth, Underöd; Unnæthorp 1319, Underup.

Utti. Utsolth 1222 og oftere, 1 Gang Uffholt 1228, Udsholt.

Vagn. Vagnstorp 1382, Vognstrup Hgd.

Vali. Walderslef B., Vollerslev; Walæruth, Valeröd; Wallebothe 1422, Vallebo i Faxe S.; Vallebo Gd. (s. Side 195).

Vikarr. Wikislef 1193, Wigesløf B., Vierslev; Vigirum 1186, Wigherom 1186, Wigarum 1193, Virum; Viærstæde, Wigherstæde B., Wikarstath 1316, Vigersted.

Vilir. Wielstudh, Vilsted.

Völundr. Valenzbek B., Vallensbæk; Vallensved (s. Side 253); Norræ og Syndre Valenderyth B., Nörre Vallingröd og Skov Vallingröd.

þaukir. Tygisthorp V., Tygestorp 1339, Tystrup i Store Fuglede S.; Thygistorp 1361, nu Kongsdal Hgd.

þólfr. Tholffsthorp 1406, Tolstrup i Særlöse S.

þórálfr. Thorreldorp, Torrendrup.

þorbjörn. Thorbernefelde 1382, nu Frydendal Hgd.

þórr (*þórðr*, *þórir*, *þóra*). Thorstorp B., Taastrup i Hellested S., Tostrup Kb. i Merlöse H.; Thorstorp, Tostrup i Haraldsted S.; Thorstorp 1259, 1387, Tostrup i Hyllinge S.; Thorthorp 1178, Poredorp 1174, Thorthethorp 1178, nævnt i Esbönderup S.; Tordrup 1319, Torup Gd. i Aagerup S.; Thorslundæ B., Thorslunde Kb. og Thorslunde i Kundby S.; Taaröie (s. Side 214). Turby B., nu Turebyholm Hgd.; Thureslœwæ 1171, Turislef 1257, Törslev.

þorsteinn. Thorstentorp 1171, Höie Taastrup;

þrúðr. Thrutzholm 1387, Trudsholm Hgd.; Truts-torp 1248, nævnt i Maarum S.

Med Hensyn til Bestemmelsesordenes Udledelse af Personnavne maa dog bemærkes, at Mangfoldigheden blandt Skrivemaader af Personnavne, der maa ansees for at være eens, eller som i al Fald kunne henföres til samme Hovedform, ofte gjör det usikkert, hvorvidt et Stednavn bör udledes af eet Personnavn fremfor af et andet. Endnu langt större Usikkerhed kommer frem, idet mange Personnavne enten ligne eller ere aldeles eens med Artsord, Dyre- og Plantenavne. Mange Feil ere maaskee derfor alt begaaede ved at söge Oprindelsen i Personnavne eller ville blive begaaede paa omvendt Maade i det Fölgende, thi om end, naar der er Lighed mellem Artsord og Personnavne, Terrainbetragtningen leder til en temmelig sikker Anskuelse, ere de Omstændigheder, hvorefter det skulde afgjöres, om Stednavnet oprindelig hidrörte fra en Person, et Dyr eller en Plante, faa og kun af ringe almindelig Betydning.

Sluttende sig til den Klasse Stednavne, hvori Bestemmelsesordet er Navnet paa den Person, der har eiet eller paa anden Maade staaet i Forbindelse med Stedet, kommer den Klasse, hvor Bestemmelsesordet kun angiver Personens Stilling i Samfundet. Disse Navne ere yderst faa, og ved enkelte af dem kan en Udledelse af et Personnavn have lige saa stor Sandsynlighed for sig. I sjælandske Navne, der ikke hidröre fra nyere Tid, findes efter min Antagelse fölgende Ord, betegnende Personers Stilling, nævnte:

Konge (oldn. *konungr*, Kongr; angs. *cyning*, *cyng*). Koningstorp B., Kongstrup paa Seierö; Konungsthorp, Kongstrup i Aagerup S.; Kungstwed 1296, Kongsted i Nidlöse S.; Kongsted Kb. i Faxe H. (s. Side 251); Kongsmark (s. Side 234); Kongskilde (s. Side 231);

Konningz Lyngby 1463, Lyngby i Sokkelunds H.; Kongsdal, Gd. i Steenlöse S., o. fl.[1]

Hövding (oldn. *höfðingi*). Hövdingsgaard, Hgd.

Frue (i ældre Tid almindeligviis betegnende Hustru). Fruerskov, Skov ved Asmindrup i Merlöse H.; Fruens Have, Skov ved Kongsted Kb.; Hösterkjöb (s. Side 216); Fruested Gaard og Huse i Sæder S., o. fl.

Jomfru. Jomfruwesis B., Sö nævnt i Jydstrup S.

Gumi (oldn.), Mand, Anförer (?) (angs. *guma*, en Mand). Dette Ord, af hvis almindelige Brug et Spor er bleven tilbage i Ordet Brudgom, synes at være Bestemmelsesordet i Gumtorp 1387, Gumperup.

Biskop. Det angives almindelig, at dette Ord i forkortet Form danner Bestemmelsesordet i det ofte forekommende Navn Bistrup. Seer man imidlertid hen til, at i Navnenes ældre Skrivemaader er Ordet Biskop jevnlig skrevet uforkortet, saaledes Biscopsholm 1342, Biskopsholm, Ö i Suusaa ved Alsted S., Bishopzscogh, nævnt i Egebjerg S., samt at mange baade af Byer og Torper ere ældre end den kristne Tid, fristes man let til at troe, at det kun er det Sammentræf, at de roeskildske Bisper havde en Gaard ved Bistrup i St. Jörgensbjergs S., og at i nogle Stednavne udenfor Sjæland „Bis" paaviislig er Forkortelse af Bisp, der har medfört denne Antagelse, og at man bör söge Oprindelsen i et af Oldtidens Mandsnavne, maaskee Bessi (s. Side 260), til: Bistorp B., Bistrup i St. Jörgensbjerg S., Bistrup i Fodby S.; Biisthorp, Bysthorp B., Bidstrup i Birkeröd S.; Bisethorp, Bisserup.

Munk. Munkholm 1319, Munkholm, Ö i Brams-

[1] Kjöng findes een Gang skrevet Cungby, men at denne Skrivemaade er en Misforstaaelse, og Navnet sammentrukket af et Bestemmelsesord (maaskee Ko) og ingi, synes at fremgaae af de andre Skrivemaader (s. Side 202).

næs Fjord; Munkegaard 1499, nævnt i Tikjöb S.; Egby 1160, Ekby 1248, Munkeeghby 1299, Eiby Kb.

Præst. Præstö (seent dannet Navn).

Nonne. Nonnemose, Mose i Smörum S. og nogle faa andre Navne.

Bonde (oldn. *bóndi*, *búandi* [Boende]), Karl (oldn. *karl*, en Mand, angs. *ceorl*, Mand, Landmand, Fribaaren af laveste Rang), eller maaskee de med disse Ord, der fornemmelig betegne Agerdyrkeren, aldeles eenslydende, af dem dannede Personnavne forekomme i: Bondorp B. og 1421, Bonderup i Udesundby S. og Bonderup i Skibby S.; Bondethorp, Bonderup Hgd. i Taarnborg S.; Bunneröd (s. Side 237); Karlaeby 1257, Store og Lille Karleby; Karlebo (s. Side 195).

Hyrde (oldn. *hirðir*, angs. *hyrdi*, *hierde*). Dette Ord forekommer vistnok i Herdingelöse B., Herringlöse, og Hyerthebyergh B., Hjertebjerg. Hvor Ordet forekommer i de fra en nyere Tid hidrörende Navne, er det gaaet over til Formen „Hyre", saaledes (skrevne efter Udtalen): Hyrebakke, Höide ved Nellerup Gd., Hyreholm, Areal ved Eilestrup.

Smed (oldn. *smiðr*, angs. *smið*), ved hvilket Ord ikke blot forstaaes en Smed, men alle Slags Haandværkere, der arbeide med Hammere. Smistorp B., Smidstrup i Jungshoved S.; Smistorp 1417, Smidstrup i Egeslevmagle S.; Smiththorp 1310, Smerup; o. fl.

Træl (oldn. *þræll*, angs. *þræl*) nævnes i Trellethorp, Trellerup. Et andet oldn. Ord for Træl er *þý* (angs. *þeow*, *þeaw*). Sandsynligviis forekommer dette eller et Personnavn (Tisa), der ligner Eieformen af þý, i Tidsvilde (s. Side 255), Tysinget, Mose, og flere af de Navne hvori Bestemmelsesordet er „Tys" eller „Tis".

Mand (oldn. *maðr*, *man*, angs. *man*, de sidste Ord med Bibetydning af Tjener, Vassal), Kvinde (oldn. *kven*, angs. *cwen*), Viv (oldn. *víf*, angs. *wíf*), Frænde (oldn.

frændi, angs. *freónd*, Ven), synes ogsaa at forekomme, hvor besynderlig det end lader. Imidlertid taler den Omstændighed for, at det kan forholde sig saa, at Manderup i Slangerup S. næsten ligger ved Siden af det nedenfor nævnte Qvinderup. — Manctorp 1190, 1299[1], Mandorp B., Manderup i Skibby S.; Undermanderop, synes nævnt i samme Egn; Mannæmarkæ B., Mandemark; Qvintorp 1356, Qvinderup; Vivetwed, Vibede i Faxe S.; Wifferup 1573, Viverup; Frendorp B., Frenderup i Flinterup S., Frenderup i Dalby S., Frenderup i Damsholte S. — Dog maa bemærkes med Hensyn til Bestemmelsesordet Frænde, at det i Middelalderens Skrifter undertiden forekommer som Personnavn.

Dyrenavne.

Som ventelig er, findes Huusdyrene fortrinsviis nævnte, og i Oldsprogene som i vor Tids Sprog findes en Mængde Ord, betegnende for hvert Huusdyr Hannen og Hunnen i de forskjellige Aldere.

Paa Grund af Kvægets Betydning i Avlsbruget, er det især dette, der nævnes. Saaledes Fæ (oldn. *fé*, *fénaðr*, Kvæg, især Faar, gammel Dansk „Fæned", skrevet saaledes endnu 1654 af Ar. Berntzen) i Fænadsmarkæ, Fensmark[2]. — Nöd (oldn. *naut*, angs. *næt*, *néat*, *nýten*, *neoten*) i Nøthebøthe 1246, Nøthæbøthæ B., Nöddebo; Neiede

[1] Saafremt det indskudte „c" ikke hidrörer fra en Forvexling med et „e", hvad der en sandsynligst, vilde denne gjentagne Skrivemaade gjöre det tænkelig, at dette Navns Oprindelse var at söge i angs. *mang*, der betegnende Handel optræder i Sammensætninger, saaledes *mangere*, Kjöbmand, *manghús*, Varehuus, Udsalgssted. Beliggenheden taler ikke imod denne Anskuelse.

[2] Dette Navn turde være af forholdsviis nyere Oprindelse og det i samme forekommende Artsord Mark være gaaet over fra den oprindelige Betydning af Mærke til at betegne Areal paa Landjorden (oldn. *mörk*, Skov, Skovegn).

(s. Side 253); **Newlinghe** 1195, **Nøthlinge** 1449, **Nødhlinge** 1468, **Nøtlinge** 1468, Neilinge; **Nyken Nethweth** 1382, Nökkentved. — Öxne (oldn. *öxn*, Hornkvæg) i **Ørneskov**, nævnt i Steenmagle S., Öxnæs, Næs ved Skjelskör. — Selve Ordet Kvæg synes ikke at forekomme i ældre Stednavne. — Koen (oldn. *kýr*, angs. *cú*) nævnes hyppig i det nyere Navn Kohave og lignende. I ældre Navne nævnes den maaskee i **Kygringhe** 1421, Kyringe, og i det sammentrukne Navn Kjöng (s. Side 202). — I ældre Navne forekommer Kalv (oldn. *kálfr*, angs. *cálf*) i Kallehave (s. Side 208), Karise (s. Side 236). — Tyren synes kun nævnt i nogle nyere Navne, med mindre det oldn. Ord for samme, *boli*, skulde skjule sig i enkelte Navne, der begynde med „Bulle", „Bolle", saasom Bolinge Bjerg, Höide i Faareveile S., Bullemose, Mose ved Brandstrup. — Oxen nævnes i Oxebro, Bro ved Slagelse.

Faar (oldn. *færsauðr*) synes ikke nævnt i ældre Navne, med mindre dette Dyr skulde være meent ved Ordet Fæ, hvad dog i det Mindste ved Fensmark ikke passer med de stedlige Forhold. For Vædderen har Oldn. *veðr*, *hyrningr*, Angs. *weðer*, o. fl. Det förste Ord ligner saameget en Del andre Ord, at det er vanskelig at afgjöre, hvorvidt det findes i ældre Navne. Det andet synes at forekomme i: **Hyrningsholm**, **Hyrnixholm** (senere **Hørsholm**), hvoraf det förste antages at have været det ældste Navn paa Hirschholm.

Hesten (oldn. *hestr*) nævnes hyppig, især er Navnet Hestehave meget almindelig. De ældre Ord for dette Dyr, oldn. *hross*, *hors*, angs. *hors* (platt. *Ros*) forekomme vistnok i: **Roskild** 1134, **Roskilde**, Roeskilde; **Rosbecksmølle** 1515, nævnt ved nuværende Gamle Vartou ved Kjöbenhavn; Rosmose, Mose ved Blouströd; **Horsærnth** 1159, 1178, 1211, B., Horseröd; **Horsleuff** 1230, **Herslef** 1257, B., Herslev Kb. i Sömme H.; **Horsleuff** 1214, 1230, **Haslef** B., **Hosløff** 1439, Haarslev; Horsebög, Skov ved Sorö; Aasetofte (s. Side 248). — Ordet Fole fore-

kommer i Folehave, Skov ved Hirschholm o. fl. Steder.

Geden (oldn. *geit*, angs. *gát*, *gæt*) nævnes i: Gederuth B., Gjerderöd; Gedehöie, Bakker i Krogstrup S.; Gedebjerge, Bakker ved Nestved, o. fl. — Bukken nævnes i Bukkekilde, Kilde ved Topshöi. Almindelig forekommer i Oldsprogene for Buk ogsaa oldn. *hafr*, angs. *hæfer*. Dette Ord synes at findes i: Hawersholm 1178, Hafraholm 1184, Hafreholm 1211, Havreholm i Tikjöb S.; Haffrebyergh B., Havrebjerg, o. fl.

Svinet (oldn. *svín*, angs. *swín*, *swýn*) synes nævnt i: Swyns B., Svinö; Swininge B., Svinninge i Asminderup S. Dog har maaskee snarere Vildsvinet end det tamme Sviin foraarsaget disse Navne.

Hunden eller Katten ere neppe nævnte i ældre Stednavne.

Af Huusfuglene nævnes Gaasen hyppigst, saaledes i ældre Navne sandsynligt i Gaastofte (s. Side 248). Dog maa bemærkes, at ved Kysterne betegner Ordet gjerne Vildgaasen, saaledes i Gaasesand, Grund i Grönsund.

Næst Huusdyrenes Navne forekomme hyppig Navne paa Vildtet. — Ordet Dyr (oldn. *dýr*, angs. *deór*), der betegner dette i Almindelighed, som i Navnene Dyrekjær, Mose i Tibirke S., Dyremose, Mose i Esbönderup S., betegner maaskee undertiden Ræven, overeensstemmende med Isl. Dette Ord forekommer sandsynligviis i et ældre Navn, nemlig Dyurloffue 1159, Dyrloffue B., Dyrlev.

Mangehaande Slags Vildt have givet Steder Navne. — Hjorten (oldn. *hjörtr*, angs. *heort*) nævnes i: Hjortsys B., Hjortesö, Sö i Jydstrup S.; Jortheholm 1178, Hyorteholm 1209, Hyortholm B., forhen i Nærheden af Lyngby i Sokkelunds H.; Haren (oldn. *héri*, angs. *hara*) vistnok i Harskow, Hareskov, Skov i Lyngby og Gladsaxe S.; Raaen, Hinden, Ræven[1], Grævlingen, Odderen i mange

[1] Isl. har for Ræven foruden *refr* og *dýr* ogsaa Ordet *fox*,

nyere Navne. — Af Dyr, som nu ikke findes i Landet nævnes Bæveren (isl. *bifr*, angs. *befer*, *beofor*) i Beveſcog 1257, Byauærſcog V., Byæuerſkow B., Bjeverskov. Sandsynligviis ere ogsaa Ulven og Björnen nævnte, men ved den store Lighed mellem disse Ord og de efter dem antagne Mandsnavne er det ikke let at paavise[1].

Ordet Fugl (oldn. *fugl*, angs. *fugel*) er særdeles almindelig i Stednavne og forekommer i Forbindelse med en stor Del af Artsordene. Det forekommer i Store og Lille Fuglede (s. Side 201), Fuglebjerg (s. Side 253). Af særegne Fuglearter nævnes Örnen (oldn. *ari*, *örn*, angs. *earn*, *ern*) i: Ørnæbjargh V., Ornebjerg, Örnekulebjerg (s. Side 218), Bakke i Gunderslev S.; Ravnen (oldn. *hrafn*, angs *hræfen*) vistnok i Rafnebyarghe B., Ravnebjerg i Haldagerlille S., desuden i Herfugle, Herfyglæ B., 1307, Herfölge (angs. *herefugel*, Ravn); Svanen (oldn. *svanr*, angs. *swan*) i Svaneholm 1315, Suanæholm 1346, Svanholm Hgd.; Stæren (oldn. *stari*, angs. *stær*) i Starwithæ B., Sterrede; Kragen (oldn. *kráka*, angs. *cráw*) i Kraghæwik B., Kragevig i Alleslev S.; Heiren, Lærken, Svalen, Storken og andre Fugle i nyere, men som det synes ikke i ældre Navne.

Ordet Padde (oldn. *padda*) synes at have givet Anledning til Navnet Paddeburgh 1200, nu Sparresholm Hgd.[2] Som det synes har et ældre Ord for Hugormen, svarende til angs. *ætter*, Giftslange, platt. *Adder* (angs.

ligesom Angs. Dette Ord synes ikke at forekomme i sjælandske Stednavne.

[1] Som et Exempel mere paa, hvorledes Navne ofte fordreies, kan anföres, at den bekjendte Ulvebakke i Dyrehaven ved Kjöbenhavn skal have Navn efter en Skovrider Uldal. Raadvaddam Fabrik har tidligere heddet „Rodevalds Værk".

[2] Angs. har Ordet *páda* som Udtryk for en Rovfugl, maaskee Glenten.

áttor, oldn. *eitr*, Edder), givet Anledning til Navnene: Atterbakke, Banke i Toksværd S., Æterbjerg (Ætherbjerg), Banke ved Slagelse.

Af Fiskene nævnes sjeldent andre end Aalen (oldn. *áll*, angs. *ál*, *æl*), men denne meget hyppig, saaledes vistnok i Alabech 1135, Albek, Aalebæk[1].

Den almindelige Musling (oldn. *skelfiskr*, angs. *scelfisc*), nævnes i Skjelskör (s. Side 256).

Plantenavne.

Plantenavnene danne den talrigste Klasse af Bestemmelsesord. Især er det Skovtræerne, der hyppig nævnes og fremfor alle Egen (oldn. *eik*, angs. *æc*). Denne hyppige Forekomst taler for, at Egen i den Tid, da Navnene dannedes, har været det almindeligst forekommende Skovtræ. Egen nævnes utvivlsomt i: Egby 1402, Eiby i Rye S.; Ekæbjærgh 1294, Eghebyergh B., Egebjerg Kb. og Lille Egebjerg; Egebjergh B., Egebjerg i Skibbinge S.; Eghemarkæ B., Egemark Hgd.; Egholm 1343, Egholm Hgd.; Eghethorp, Egerup i Boeslunde S.; Ekithorp 1253, 1268, Egerup i Bringstrup S.; Egnefs 1562, Egenæs, Næs ved Nykjöbing; Egkefpoor, Eghefpyr B., Vester og Öster Egesborg; Egefporeby og Egefper 1495, nævnt ved Faurholm Hgd.; Vester og Öster Egede (s. Side 201); Eiby Kb. (s. Side 272); Egtved Gd. i Saaby S. o. fl. — Bögen (oldn. *bæki*, angs. *bóc*) forekommer i Boghefs B., Bögesö, Bögede (s. Side 191), o. fl., men nævnes i det hele sjeldent. Den store Betydning Olden (oldn. *aldin*, egentlig

[1] Oldn. har for *áll* ogsaa Betydningen af dybt Leie i en Flodbund, til hvilken svarer det jydske Udtryk „Aal", en Vandrende i Enge. Hvorvidt dette Ord findes brugt paa samme Maade i Sjæland, kan ikke med Sikkerhed afgjöres, da det ikke forekommer som Endelse. Muligviis kunde det dog i et Navn som Aalemose, Mose ved Hesselröd, have denne Betydning.

al Træfrugt) havde for Svineavlen forklarer dette Ords hyppige Forekomst i Navne. Den oldn. Form gjenfindes: i Aldenberg 1200, Oldenbergh 1206, Oldebjerg Gd.; Alden, Gd. ved Lille Lyngby. — Birken (oldn. *björk*, angs. *birce*, *byrce*) nævnes i: Byrkinge B., Birkende Hgd.; Byrkæruth, Birkæruth B., Birkeröd; Birkenes, nævnt i Holmstrup S.; Tibirke (s. senere hen); maaskee ogsaa i Birkede (s. Side 191). — Ellen (oldn. *elrir*, angs. *aler*, *ellarn*, *ellen*) har laant Navnt til: Ællinge, Allinge 1446, Ellinghe 1449, Ellinge i Torup S.; Ællinge 1187, B., Ellinge Hgd. i Höiby S. og den nuværende Lövenborg Hgd.; Elleruth, nævnt i B. som Skov i Strö S.; Elverdam (Kro, Bro, s. Side 200). Meget hyppig forekommer dette Ord i Formen „Ölle", hvad der svarer til den isl. Form *öln*, saaledes er Navnet Öllemose meget almindelig. Oplysende er det, at i Haraldsted S. findes et Huus, der lige almindelig benævnes Ellemose Huus og Öllemose Huus. — Elmetræet (oldn. *álmr*, angs. *elm*, *ellm*) synes nævnt i: Ælmmøghæ 1330, B., Ælms 1480, Elmue (ɔ: Elme-Höi); Elmelunde B., Elmelunde; Allume (s. Side 191). — Asketræet (oldn. *askr*, *eski*, angs. *æsc*) nævnes i: Esghebjargh, Esgebjerg Gd. i Öster Egesborg S.; Esgebyærgh B., Eskebjerg i Bregninge S.; Asnæs Kb. (s. Side 232) Det angs. Sprog har Ordet *æscen*, af Ask, med Ask; denne Form synes at gjenfindes i: Ascentorp 1213, Askenthorp 1288, Assentorp, til hvilket Navn samt det foregaaende de engelske Stednavne Ashendon og Ashdown (Aston), skrevne i angs. Skrifter *Assandun* og *Æscesdun*, nöie svare. Maaskee gjenfindes Formen tillige i de andre Stednavne med Begyndelsen „Assen", saasom Assenthorp B., Assendrup i Höielse S., Asløse, Ascendeløs 1298, Assenlöse.[1]

[1] Til den angs. Form *æscen* svarer blandt flere oldn. *birkinn*, angs. *bircen*, af eller med Birk. Denne Form findes undertiden i Stednavne, saaledes forekommer Birkenhuus, Huus ved Gyrstinge.

Iövrig maa det bemærkes, at baade Ordene Almr og Askr forekomme som Mandsnavne; og at altsaa en Forblanding ved Udtydningen af Stednavne derved kan finde Sted. — Abilden, det vilde Æbletræ (oldn. *apaldr*, isl. *epla-tré*, angs. *æpulder* [oldn. *epli*, angs. *æpl*, *æpel*, *appel*, *apul*, Æble]), maa have været hyppig, da det ofte betegnes i Stednavne, saaledes i: **Eplaholt** 1214, 1230, **Æplaholt** 1203, 1299, det forhenværende Ebelholt Kloster i Tjæreby S.; **Æblætweth** 1384, nævnt i Butterup S.; **Abeldeoræ** B., Abildöre; Æbleröd, Banke ved Nyrup i Uggerlöse S.; sandsynligviis forekommer Ordet ogsaa i Abbeltved. — Espen (oldn. *ösp*, *espitré*, angs. *æsp*, *æpse*) synes nævnt i Espe (s. Side 192). — Det nu almindelige Ord Piil synes kun at forekomme sjeldent og ikke i ældre skrevne Navne. Derimod nævnes oftere Seljen (oldn. *selja*, angs. *seal*), der synes i Oldtiden at have været det almindelige Navn for Piletræet. Dette Ord synes at forekomme i: **Selesoræ** V., nævnt i Lynge H., vistnok Selskov, Skov ved Hilleröd; **Sywlsmarkæ** B., Sjælsmark ved Sjælsö; **Sywlsøø** 1299, **Siælsøs** 1307, **Sywlsyø** og **Selsø** B., Selsö Hgd.; Selleris, Areal ved Östby i Selsö S., o. fl. — Vidien (oldn. *viðja*, *viðir*, angs. *wiðie*, *wiððe*) nævnes sikkerlig i **Withæmosæ** V., **Withemosæ**, Viemose, et Navn, der har mange tilsvarende rundtom i Mosenavne, samt i Vedbæk (s. Side 198); vistnok ogsaa, men mindre sikkert, i **Withærløsæ litlæ** 1248, **Vederløsæ litlæ** B., Lille Værlöse, og **Vetherløsæ maglæ** B., Kirke Værlöse. — Hæssel (oldn. *hasl*, *hesli*, angs. *hæsel*) nævnes hyppig, saaledes i: **Hæsleroth** 1160, **Hasleruth** B., Hesselröd; **Haslef** 1120, **Haslewæ** 1135, **Hasleby** 1286, **Haslæ** B., Hasle; **Hæslæbjærghe** 1337, Hesselbjerg i Blidstrup S.; **Hæslæby** 1205, Hesselby. — Naaletræerne, Navr o. fl. andre synes ikke at forekomme med de nu almindelige Benævnelser i de ældre Navne.

Undertiden findes Stednavne, hvor det egentlige Arts-

ord er udeladt, og Træartens Navn er stillet alene, saaledes udenfor Sjæland Skovnavnene Höie Böge, Höie Elle, i Sjæland Höihæssel, Banke i Karlebo S., Jyllinge (s. Side 264).

Af Fællesbenævnelser paa Træer eller Benævnelser paa Dele af samme, dannede ved Fældning, forekomme adskillige; saaledes vistnok Ordet Træ (oldn. *tré*, angs. *treow*, *treu*, *tryw*) i Trælosæ 1205, Thræslosæ 1233, Trælöse, og i de faa Navne, der begynde med „Tröie", som Tröielykke Gd. i Raklev S., Tröieborg Skov ved Benzonseie; Ympe, en ung Plante (angs. *impan*, pode, plante), i Ympehave, Skov ved Assendrup Hgd. — Meget hyppige ere Navne, der betegne den Del af Træet, som bliver staaende efter Fældning. Saaledes forekommer Ordet Stub (oldn. *stubbi*, *stobbi*, angs. *stybb*) i Stubbeskov, Skov i Krummerup S., maaskee ogsaa i Stubbethorp 1274 og oftere, Stubberup i Faxe S., Stubberup i Faareveile S., Stubberup i Magleby S., Stubberup i Örslev S., Stuborp, Stubberup i Vallensved S.; Stöd (oldn. *stoð*, angs. *stuðu* [?]) i Stödebakke, Höide ved Tokkekjöb Gd.; Bul (oldn. *bolr*, *bulr*, Stammen af et Træ, Tömmer) i Bolvads Gd. og Skov ved Ryegaard Hgd., Bolskov, Skov i Hellested S.; Trunte (oldn. *þrútna*, svulme, ophovne) i Trönninge, Trundholm, Mose i Höiby S., Trundemose Gd. ved Menstrup, Truntevænge Huus i Spjellerup S., o. fl. — Mindre hyppige ere Navne, der betegne hvilke Dele af Træerne man især har hentet i Skoven, eller hvad der tilfældig er fremkommet i Mængde ved Hugningen. Hentydning i disse Retninger give Ord som Spaan (oldn. *spánn*, *spónn*, angs. *spón*), nævnt i Spaanebjerg, Skov i Olstrup S., Spaanolt Huus (s. Side 211); Fjæl (oldn. *fjöl*, *fjala* i Sammensætninger) i Sunsphialholt 1178, Gunsphialholt 1179, nævnt i Grönholt S. Det hos Björn Haldorsen angivne Ord *gnæfr*, Birkebark (oldn. *næfr*) synes at forekomme i Gnæverskov Gd. ved Frölunde; oldn. *gandr*, Stav, Kjep, i Ganne-

skov, Skov i Alslev S., et Navn, der saaledes vilde svare til Kjeppeskov, en lille Lund ved Bistrup Hospital.

Af Navne paa Buske forekommer især Tjörn, Torn (oldn. *þyrnir*, *þorn*, angs. *þyrn*, *þorn*) hyppig, saaledes vistnok i: Thornby 1135, B., Taarnby paa Amager; Thornby 1257, B., Store og Lille Taarnby i Bjeverskov H.; Tornæmark, Taarnemark i Fuirendal S.; Thornemark 1318, Tjörnemark i Stege S. (?); Thurnwichtwet V., Tjörntved i Steenlille S.; Thorntwed 1199, Tornved; Thyrneholm B., nævnt i Höiby S.; Tjörnehoved (s. Side 211).[1]

I nogle faa Stednavne forekomme desuden enkelte Ord, der tildels alt i Oldsprogene som i vor Tids Sprog have faaet en bestemt, hyppigst overfört Betydning, eller kun forekomme i sjeldne, sammensatte Ord, men som oprindelig synes at have betegnet en Sammenhobning og derfor at være brugte lige saavel om Planter og Buske, som om andre Ting, der havde det sammenfiltrede, buskede tilfælles med disse. Af slige Ord forekomme: Busk (oldn. *buska*, en Visk), nævnt i Buskekro, Buskeby, Buskeröd, Skov i Holsteinborg S.; Visk (oldn. *visk*, Bundt, Haandfuld) i Wiskynge V., Wiskinge B., Viskinde; Börste (oldn. *burst*, angs. *byrst*, Svinebörste) i Præstingarnthi 1085, Piurstinægarythi, Borstingerøth, Börstingeröd; Kost (oldn. *köstr*, Samling af Noget, som er opdynget, angs. *cost*, en Slags Regnfang) i flere Navne, saaledes Kostemose ved Allume, desuden maaskee i Cost V., Costa Saxo, Kotzø, Koster; Purre[2], et i sin Væxt forknyttet Træ eller snarere

[1] Maaskee findes dette Ord ogsaa i Thornburg B., V., det gamle Taarnborg, efter hvilken Taarnborg S. og Hgd. ere opkaldte; men da her Talen er om en Borg, og Taarn hedder paa Oldn. *turn*, Angs. *tor*, *tur*, Platt. *Toorn*, *Toren*, Sv. *torn* — er det ikke uantagelig, at Skrivemaaderne med Th ere urigtige, og at Navnet virkelig maa udledes af et Taarn.

[2] Angs. *por-hana*, Fasan.

en ung Bög eller anden Væxt, der ikke fælder Lövet för om Foraaret, i Purremose, Mose ved Remkolde, Purrehuus, Huus ved Ousted.

Plantenavnene Tyste, Gyvel og flere forekomme i nyere, men ikke i ældre skrevne Navne. Blaabærplanten og lignende böllebærende Buske have foranlediget Navnet Böllemose, der stundom forekommer, saaledes ved Hilleröd og ved Aagerup i Sömme H.

Af Urter og mindre Væxter nævnes Lyngen (isl. *lýng*) i: Lywngby B., Lyngby i Voldborg H., Lyngby i Sokkelunds H., Store Lyngby og Lille Lyngby; Lyungby V., Lyngby Hgd. i Egeslevmagle S.; Lunge 1248, Liwng 1307, Löng; Lynge i Lynge H. og Lynge i Alsted H. (s. Side 191). Meget almindelig er Ordet Lyng, der idelig og idelig forekommer i Stednavne, gaaet over til „Lung, Long, Löng". — Efter Lyngen er især Ordet Bregne (angs. *brægan*, at udsprede., *brædan*, at brede) hyppig, oftest gaaet over til Formen „Brænde" og lignende Ord. Bregnen nævnes i: Brægninge og Brekninge B., Bregninge; Bræghænruth B., Bregneröd; Brængtweth, Bregentved i Ousted S.; Brægnetwedh, Bregentved Hgd.; Brenkoret 1228, Brændholt; Brendholt, Brænneholt B., Brente. — Græs (oldn. *gras*, *grös*, angs. *gærs*, *græs*) nævnes i: Græse (s. Side 191); Gresholte 1299, Gersholte, Græsholtæ B., Græsted. — Nelden (angs. *netle*, sv. *nessla*) i: Nællærødh 1249, Nelleroth, Nelleröd; maaskee ogsaa i Nestelsø B., Næstelshøugh 1354, Nestelsö. — Rör (oldn. *reyrr* [angs. *ryric*, Sted begroet med Rör]) synes at have givet Anledning til Stednavnene: Rörtang (s. Side 247); Rørbæk B., Store og Lille Rörbæk; Rörvig (s. Side 254); samt til Rørby V., B., Rörby[1]. — Siv (oldn. *sef*, angs. *secg*) nævnes i: Seveholme 1174, Söholm i Asminderöd S.; Seved Ö (s. Side 201). I ældre Dansk forekommer „Flede" eller

[1] Under Rörby og Kjærby i Ars H. ligger den store Rörmose.

„Flæde" som Betegnelse for Rör og Siv. Dette Ord synes at forekomme i: Flaethinge 1247, nævnt istedenfor eller ved Kattinge; Flætiæ 1261, nævnt i Store Hedinge S.; Fledskov, Skov i Uggerlöse S.; Fledevad Bro i Rorup S. o. fl. — I Navne, der ikke findes skrevne i ældre Dokumenter forekomme jevnlig Flæg, almindelig Udtryk for flere Moseplanter nærmest Iris, Melde, Tidsel, Rose o. fl. — Dude, der er det nordsjælandske Navn for Heire og Svingel, nævnes i Duttehöie, Bakker i Asnæs S.

Af Plantenavne, som nu ikke længere findes i det danske Sprog, men hvortil Oldn. og Angs. have tilsvarende, er der flere, der synes at forekomme i sjælandske Stednavne.

De ældre Skrivemaader, de stedlige Forhold og den hos Nogle særegne Udtale nutildags af H foran v i Islandsk, saa at Bogstavet H undertiden nærmer sig til K, tale saaledes for, at det er Angelikaplanten (oldn. *hvönn*, *hvanna*) der har givet Anledning til Navnene: Hwanløsæ og Wanløsæ 1186, Kvanløse 1199, Vandlöse i Bröndshöi S.; Wendløse 1170, 1188, 1198, 1202, Wandløsæ 1259, Vandlöse i Steenmagle S.; Qvandløse B., Kvandlöse; Kvandrup Huus og Höie ved Kirke Hvalsö; Vankjær Gd. ved Lynge i Lynge Frederiksborg H. o. fl.; maaskee ogsaa til Qvamløse B., Kvarmlöse. — Oldn. *þöll*, *þella*, Fyr eller Gran, synes at forekomme i Thølløse B., Töllöse, Töllemose, Mose ved Vinstrup i Asmindrup S.; en Del taler for, at dette Ord gjenfindes i flere Navne i Formen „Del", saaledes i Delhoved Skov, Delhöi, Banke i Grevinge S. — Tilsvarende til isl. *sága*, formodentlig en Slags Naaletræ, forekommer sandsynligviis i: Saghæby B., Sageby; Sawæby B., Kirke Saaby; Saughæby, Sawæby wæstræ 1405, Vester Saaby. — Oldn. *tág*, Vaand, isl. *tág*, Vidie, forekommer i flere Navne, som Tagsö, Eng paa Reersö, Tagsö, Sö ved Gundsömagle, Tagmose, Mose ved Lyngerup[1].

[1] Maaskee betegner „Tag" i disse og lignende Navne snarere Siv og Rör end Vidien.

Fra det angs. *brom* (oldn. *brum*, Knop, smaa Grene med Löv), Navn paa forskjellige tornede Planter, ogsaa Lyng, af hvilket Ord en Levning endnu findes i Ordet „Brombær", hidrörer vistnok Navnene Bromme (s. Side 214), Brummose, Mose ved Maarum. Nöie svarer til det förste det i angs. Skrifter nævnte *Bromdun*. — Af det angs. *þyfel*, Busk, Tjörnebusk (*þyfe-þorn*, vild Rose og andre Torneplanter) synes, især paa Grund af den förste af efterstaaende Skrivemaader, at hidröre Navnene: Thywelshøw 1199, Thyffløsæ 1187, 1204, senere Thiwffløse, Tiusløse, senest Tywælsæ 1407, Tyvelse i Sorterup S.; Thyffløsæ 1281, Tifløsæ B., Tyvelse Kb.; Tyffstørp 1200, Thiwfsthørp 1313, Tjustrup; Thyffsteffthæ, Thiwfstøffte og Thiufstøfte 1313, Tystofte; Dyvelsjung Mose ved Laugö o. fl. — Fra det angs. *wriðian*, platt. *wrieten*, trives, synes at hidröre platt. *Wriet*, Tjörn og andre Buske, der groe villig, og vistnok et tilsvarende gammeldansk Ord, maaskee det nuværende Vrietorn, der synes at gjenfindes i: Writløs V., Writzløse, Vrezløsæ B,, Vredslöse i Herlufsholms S.; Writsløse 1368, Wrisløsæ 1383, Vridslösemagle; Vritsløse litle 1360, Wrisløsæ lilæ 1383, Vridslöselille. — Som alt tidligere bemærket, er der den Eiendommelighed ved de Stednavne, som ende sig paa löse, at der gjerne findes flere eenslydende, beliggende paa langt fra hverandre fjernede Steder, en Omstændighed, der gjör det overmaade lidet sandsynlig, ved et i det Hele taget saa lidet hyppig forekommende Artsord som Löse, at Bestemmelsesordet, hvor der saaledes findes flere eens Navne, kan være et Personnavn. Dels af denne Grund, dels ogsaa fordi her som overalt gh snarest maa læses som v, antager jeg ikke, at et Personnavn forekommer i fölgende fem eensartede Stednavne: Vggeløsæ B., Welse 1494, Ygheløse, Uggelöse i Lynge Frederiksborg H.; Vgerløse B., Vgherløsæ 1417, Uggerlöse Kb. i Merlöse H.; Vghløsæ B., Ulsö; Vghløsæ 1306 og B., Ulsøsæ B., Uvelse; Uggerlöse i Rörby

S.; men derimod, at et gammeldansk Plantenavn svarende til angs. *wice*, *eow*, Rönnebærtræet, er Bestemmelsesordet.

Jord- og Steenarters Navne.

Danmarks ringe Antal af Jord- og Steenarter giver sig, som ventelig var, ogsaa tilkjende i det ringe Antal Stednavne, der have Oprindelse af dem. I sjælandske Navne har jeg alene antaget at finde de i det Fölgende nævnte: Ör (oldn. *aurr*, Sandgrund, stenet Grund, Dynd af Leer og Sand) i Ørby 1285, 1288, 1319, Örby. — Flint (angs. *flint*)[1] i: Flinthorp B., Flinterup Kb.; Flint, Flinterup i Store Fuglede S.; Flintorp 1187, Flintæthorp 1259, Boröd Flinterup eller Alsted Flinterup. — Gryd (oldn. *grjót*, Stene, angs. *greót*, Gruus) i: Grythæthorp V., Gryderup; Grydebjerg Plantage, Skov ved Sorö; Grydebjerge, Bakker i Vordingborg Landsogn; Grydehöi, Bakke i Flöng S., og mange flere. — Leer (oldn. *leir* [*leðja*, Dynd]) i: Lerbyærghe B., Leerbjerg (et Navn, der desuden meget hyppig forekommer som Benævnelse paa Banker); Leerholtæ 1170, 1180, B., nævnt i Blouströd S., sandsynligviis Löielte Gd. i Karlebo S.; maaskee ogsaa Wdlære B., Wtlærdhe 1388, Wtleer 1461, Udleire[2]. — Sand (oldn. *sandr*, *senda*, angs. *sand*, *sond*) synes efter de stedlige Forhold at være Oprindelsen til Navnene: Sandby B., Sandby Kb. og Sandby i Kundby S.; Sandbyærghe B., Sandbjerg i Birkeröd S.; Sandwigh B., Sandvig i Mern S.; Sandholm 1346, Sandholm Gd. i Blouströd S.; Saande (s. Side 191). — Meget sjeldent forekommer Ordet Malm, saaledes i Malmmose, Mose i Sölleröd S.; her hidrörer Bestemmelsesordet neppe fra Metal, Malm (oldn. *málmr*), snarere fra det i Nordsjæland brugte Udtryk

[1] Oldn. *fletta*, flække, *flettugrjót*, Skiver m. m.

[2] Oldn. *leira*, lavt Sted, især ved Strandbredden.

„Malm", der betegner den gode Törvejord, saaledes som den findes i Moserne (Molb. D.). — Bestemmelsesordet Steen kan vel ofte hidröre fra Mandsnavnet Steen, men de stedlige Forhold tale for, at det virkelig betyder Mineraliet (oldn. *steinn*, angs. *stán*, *stæn*, platt. *Steen*) i: **Stenløsæ** 1175, 1260, B., Steenlöse; **Stenløsæ lilæ**, Steenlille i Steenlöse S.; **Stenløse magle** 1213, **Stensløs** V., **Stenløsæ maglæ** B., Steenmagle; **Stenløsæ litlæ** B., Steenlille Kb.; **Steinholt** 1170, **Stenholt** 1178, Steenholt, Skov i Nöddebo S.; **Stenskow** 1497, Steenskov, Skov i Herlufsholm S.; **Stenbjerg** B., nævnt i Kastrup S., samt i Tjæreby S., Vester Flakkebjerg H.; **Høstæn** B., Hösten (Höisteen). Nöie svarende til dette sidste er Hövesteen, Gd. ved Örslevvester. — Ordet Liim (oldn. *lím*, angs. *lím*), der endnu i Jydland stedse betegner Kalk, forekommer ogsaa i denne Betydning i Sjæland, men meget sjeldent; saaledes findes Liimgrav Huus ved Faxe Kalkbrud, Liimkjærs Huus ved Udsholt.

Gjenstandsord, der betegne Særegenheder ved Jordsmonnet af en eller anden Art.

Under denne Klasse indgaae for det förste alle Artsord, der i Navnene ere brugte som Bestemmelsesord. Foruden dem forekomme tillige en Del andre Ord, der ikke ere Artsord, men som dog betegne Særegenheder ved Jordsmonnet.

At den ved Artsordet betegnede Gjenstand er böiet eller krum finder saaledes sin Betegnelse i et Ord svarende til oldn. *bogi*, Krumning, angs. *boga*, enhver Ting som er böiet, f. Ex. **Bokenæs** B., Bognæs i Udby S., Bogenæs, Næs i Roeskilde Fjord. Sandsynligviis forekommer det samme Ord i en mere ændret Form ogsaa i **Bawelse** 1322, **Bauløsæ** B., **Bavælsæ** 1392, Bavelse. Er Krumningen dobbelt eller S-formet, synes Ordet Hes, Es, at forekomme

svarende til oldn. *hess*[1], der antages oprindelig at betegne, hvad der er dannet som et S, saaledes i Navnene Hedsbjerg, Hæsede Hgd., Hæssemose, Mose ved Maarum, Esdals Huus ved Esbönderup. Det synes endvidere ikke uantagelig, at det samme Ord forekommer i Esæl V., Hesselö, Eseholt 1349, Ersholt, naar Hensyn tages til de Forandringer, som Jordsmonnet har været underkastet i Tidernes Löb, idet paa Hesselö den lave Deel af Öen ved Havnen i sin Tid, da mere stod under Vand end nu, tydeligere er fremtraadt i sin krogede Skikkelse, medens man ved Ersholt ingen Mening kan have om den nu aldeles bortryddede Skov, hvorefter Byen har Navn. Er Terraingjenstanden endnu mere kroget, slynget eller skæv, fremtræder Ordet Vinde, svarende til oldn. *vinda*, hvad der er vindt, angs. *windel*, enhver Ting som er snoet. Dette Ord forekommer overordentlig hyppig, saaledes i: Winninghe 1199, nu Fuirendal Hgd.; Wynning V., Winningæ 1306, Over og Neder Vindinge; Winninghe, Vininge B., Vindinge Kb.; Windebothe 1250, 1331, Vendelbo Huus i St. Jörgens S.; Windegardh, Vindegaarde i Bjeverskov S.; Vindethorp 1260, Vinderup i Sandby S.; Winderuth B,. Vinderöd; Winekelda B., Vindekilde; Wenthorp B., Ventrup Gd. i Greve S.; Vindebæk; Vendebæks Mose ved Bisserup; Vindbyholt; Vendekilde (Venekilde) Gd. i Steenlöse S.[2]; Vindgaard, Gd. i Ramlöse S.; Vented og mange flere. — Den fuldstændige Afrunding i Omridset har flere Steder givet Anledning til, at mindre, afrundede Grunde i Havet ere kaldte Trindel (angs. *trendel*

[1] Blandt andre Ord af denne Rod forekommer det danske „Ösken" (sv. *hössja*).

[2] Især forekommer Navnet Vindekilde ofte som Benævnelse paa smaa Vandlöb og Damme, f. Ex. Gadekjæret i Faxe, og meget almindelig er dette Navn rundtom bleven forandret til „Viinkjælderen".

Kreds), saaledes Trindelen, Grund i Bögeströmmen mellem Sjæland og Möen.

Jordsmonnets Skraaning findes betegnet paa forskjellig Maade, saaledes ved tilsvarende til oldn. *hallr*, *hallandi*, Skraaning, Helde, angs. *heald*, böiet, skraanende, i: **Hall** 1253, **Halss** 1211, Hald i Torup S.; **Halagræ maglæ** B., Haldagermagle; **Halagræ litæ** B., Haldagerlille; til oldn. *kinn*, i Betydning af Skraaning, Skrænt, i: **Kinbi** 1257, **Kindbi** og **Kyndby** B., Kyndby; **Kundby** B., Kundby; **Kyndælosæ** 1278, 1291, 1389, Kyndelöse; **Kinwik** B., Kindvig; alle liggende paa Skraaningen eller ved Foden af Bakker; til oldn. *enni*, i Betydning af steil Brink, i: **Endegardh, Aendegardh**, Endegaarde; Endebjerg, Banke ved Sönder Bjerre. Idet Skraaningen danner en Böining forekommer oldn. *kverk*, Kværk, Böining i Lighed med den, som Hagen danner med Halsen, i **Cuerkeby** 1309, **Querkeby** 1338, **Quærkæby** B., Kværkeby. I et andet Tilfælde, hvor Böiningen er saaledes, at Bakkerne fremtræde omsluttende, forekommer oldn. *hverr*, Kjedel (s. iövrig „Værd" Side 256) i **Hværløse** 1310, B., Værlöse i Faxe S.

Det fremstaaende, fremspringende ved Terraingjenstanden er gjengivet dels ved Bestemmelsesordet „Hagl, Agl, Avl", der overeensstemmende med Ordet Hagls oprindelige Betydning af noget rundt eller kugleformig, synes at betegne en fremspringende Bankes runde Form, saaledes ved Hagelberg Gd. i Beenlöse S., Avleholm Gd. ved Langstrup, Avlegaard, Gd. ved Veiby, Agelsmose, Mose i Klosterriis Hegn o. fl.; dels ved tilsvarende til isl. *kani*, hvad der er fremstaaende, saaledes ved Kanebjerg, Bakke i Oddens S., Kanehöi Gd. i Egeslevmagle S. o. fl.

At Jordsmonnet er jevnt, afglattet, synes ved **Snoldelef** B., Snoldelev, at være udtrykt i et Ord, der svarer til „snoldet", som i Jydland endnu bruges for skaldet, afpudset (Molb. D.), samt oldn. *snjallr*, *snjöll*, glat, lige, (især om hvad der er afsnittet). Et Ord, svarende til oldn. *skafa*,

skave, skrabe (ogsaa brugt figurlig som i *skafheið*, skyfri Himmel), angs. *scafan*, glatte (*sceafa*, *sceaba*, Hövl), synes at forekomme i Skæwinghe 1257, Skæbinge B., Skebynge 1489, Skjævinge[1]. At Terrainet er afskaaret, stumpet i modsat Retning, uden at dog derved er opstaaet en Skrænt, synes at være udtrykt ved en Afledning af oldn. *sniða*, angs. *sniðan*, snitte, jevne ved et Snit (maaskee nærmest svarende til oldn. *snið*, skraat Snit, mindre til *snös*, fremragende Klipperand), forekommende i Sneslef B., Sneslev Kb., Snisløf 1257, Snesløf 1259, Snesleff 1272, Sneslev i Förslev S., Snesere (s. Side 256).

Foruden ved det tidligere omtalte Artsord „Flaske", synes det fligede, delte ved Terraingjenstanden endnu at være udtrykt ved andre, kun i enkelte Tilfælde forekommende Ord. Saaledes tale Omstændighederne for, at Bestemmelsesordet i Skuderløsæ 1241, Skutherløse 1320, Skudderlöse er beslægtet med angs. *sceádan*, adskille, oldn. *skauð*, Skindlap, *skaut*, Flig, Hjörne, Skjöd, og at Bestemmelsesordet i Sprachløsæ 1317, Spragelse, er beslægtet med oldn. *sprogr*, Aabning, dansk „Sprække". Det synes antageligere ogsaa af dette Ord at udlede Sprogö (s. Side 193) og Sprove end at udlede dem af „Spring" (s. Side 243). I Flacha 1257, Flakkæbyærgh B., Flakkebjerg, synes Navnet at hidröre fra Bankens tvedelte Form, der vistnok i ældre Tid har været langt mere fremtrædende end nu (oldn. *flaka*, flæse). Flekkemose, Mose i Selskov ved Hilleröd, har sit Navn af tilsvarende Forhold.

Det indsnevrede synes i nogle faa Tilfælde at være særlig udtrykt ved Ord, svarende til det oldn. *snerta*, röre, komme i Berörelse med, og det danske „snære", saaledes Snerthinge 1181, Snarthinghe 1198, Snerthinghe 1234,

[1] Det bör bemærkes at gammel Dansk for Sivplanten har Ordet „Skæf", dannet sandsynligviis af samme Rod.

Snertinge i Sverborg S.[1], Snöreng, Mose ved Strand Esbönderup. Maaskee have lignende Forhold medfört det undertiden i Stednavne forekommende Ord Snare, saaledes i Snaremose, Mose ved Blangslev, Snaren, Skov ved ved Basnæs Hgd., skjöndt ogsaa Andet kunde tænkes at have givet Anledning til Dannelsen af disse Navne. Lignende Terrainforhold synes ogsaa udtrykte i Navnene Clippingæ B., Klippinge, Klippede (oldn. *klipa*, indknibe, indeslutte), om end nu ikke paaviselige. Tilsvarende Udtryk findes i det falsterske Folkesprog, hvor en „Kleppe" betegner en Bugt af Havet, som med flad Grund gaaer ind i Landet, et Nor (Molb. D.).

Den Omstændighed, at Jordbunden kun var dækket med et tyndt Lag Grönsvær, eller at i Moser og Enge Overskorpen var haard, medens Underlaget var en anden Jordart, har indfört i en Mængde Stednavne en Række af Udtryk, der betegne dette. Især forekommer hyppig Skjold, Skjolle, Skjæld, Ord, hvoraf de förste endnu i Jydland bruges om Grönsværd, Jordskorpe, og det sidste om et afsprunget Stykke af en Steen, naar den hugges (Molb. D.), og som ere beslægtede med oldn. *skjöldr* (*skjald* i flere Sammensætninger), Skjold, *skel*, Skal, angs. *scell*, *scyll*, *sciel*, Skal, Skjæl, o. s. v. Det forekommer i: Skyældæbyærgh B., Skældebjergh, Skjellebjerg; Skjoldenes 1387, Skialdenes[2], Skjoldenesholm Hgd.; Skollehöi, Banke ved Yderby; Skjoldebjerg Gd. ved Gyrstinge; Skjoldemose Gd. ved Tjörnelunde; Skolmose, Mose ved Forsinge; Skjellingsted o. fl. Med samme Betydning forekommer Skorpe

[1] I Skrivemaaden 1234 synes u'et at være en Skrivfeil. Sandsynligviis har Snertinge i Særslev S. samme Oprindelse, idet den nuværende Skrivemaade og bestemte Udtale tyde hen paa, at der har fundet en feilagtig Ombytning mellem n og u Sted i de ældre Skrivemaader: Suertinge 1170, Suærtinghe 1188, Swertinge B.

[2] Skrivemaaden Skialdenes synes noget uvis.

(oldn. *skorpa*, noget som er skrumpent) i Scyrpingi 1261, Skorpinghæ 1433, Skjörpinge i Havnelev S., Skyrpinge 1180, Scurpinge 1279, Skirpinge B., Skjörpinge Kb. Tilsvarende til oldn. *skán*, Skorpe (Melkeskind), *skaun* (vistnok samme Betydning), synes at forekomme saavel i Folkesproget, saaledes „Skunk", der paa Anholt betegner Sandbakker med en tynd Skorpe af sandblandet Jord (Molb. D.), som i flere Navne, f. Ex. i: Skøneby B., nævnt i Horns H., alt nedlagt c. 1370; Skinnede (s. Side 251), Skaandysse ved Björnstrup i Refsnæs S., Skjenkelse (s. Side 216), maaskee ogsaa i Kirke Skjensved og Lille Skjensved (s. Side 253), skjöndt Dannelsen af disse Navne ikke svarer nöie til de foregaaendes. Tilsvarende til oldn. *flas*, Skjæl, Skorpe, synes at forekomme i Navnet Fladsaa Gd. (s. Side 191). De danske Folkesprog hentyde endvidere paa, at Ordene Bark og Bast i Stednavnene have samme Betydning. Det förste, forekommende i Barkemose Huse i Stillinge S., synes nemlig at svare til „Baark", der angives i Jydland at betegne en Skorpe, der sætter sig paa noget (Molb. D.); det andet, der svarer til Udtrykket „at baste", hvilket paa Falster siges om paa Overfladen at gjöre Noget haardt, som i sig selv er blödt, saaledes „Blæsten baster Jorden", forekommer baade i Formerne „Bast" og „Bæst" (oldn. *bast*, Fleertal *böst*), f. Ex. i: Bastebergh B., Bastebjerg Gd.; Bastnæs B., Basnæs Hgd.; Bastholm Gd. ved Nörre Vallingröd; Bæstemose, Mose i Söborg S.; Bædste, Skov ved Skullerupholm. Endvidere synes oldn. *hjarn*, der antages oprindelig at have betegnet haard Skorpe, at forekomme i: Hyærnæbyærghæ 1300, Jernbjerg; Jernløsæ søndræ 1320, Sönder Jernlöse; Jarløs 1230, Hiarnløzæ B., Nörre Jernlöse; Jerndal, Mose i Storskov ved Kirke Hvalsö; Jernet, Strandenge i Karlstrup og tilgrændsende Sogne.

En anden talrig Klasse af Stednavne betegner, at Jordbunden er dyndet eller blöd. Navnlig forekommer ofte og

i forskjellige Ændringer Ordet „Dynd, Dyng, Dung". Om end de nærmest tilsvarende Ord i Oldsprogene, oldn. *dý*, Vandplanter, angs. *dung*, Gjödning, *dincg*, *dyncg*, tillige öde, udyrket Land, Brakjord, ikke give den nöiagtige Betydning af dette Ord, synes dog de talrige Stednavne, hvori det forekommer, samt den Omstændighed, at i det sjælandske Folkesprog have Ordene „dyng, diung, jung" Betydning af vaad, fugtig, klam (Molb. D.), ikke at tilstede Tvivl om, at det betegner blöd Bund. Udenfor Sjæland, f. Ex. i Fyen, optræder det jevnlig som Artsord og synes da, svarende til angs. *dyncg* oprindelig at betegne et större Stykke Jord, der ligger öde paa Grund af dets sumpige Beskaffenhed. Som Exempler paa dette Ords Forekomst i Stednavne kan nævnes: Dönnevælde (s. Side 255); Dyneshave Eng og Bro i Fanefjord og Damsholte S.; Dyndemose Gd. ved Veiby; Dynnerhul, Mose ved Raklev; Donemose, Mose ved Igelsö; Donshöi Gd. ved Neiede; Donse Möller; Dimnrwith 1280, Dinnrwith 1307, nævnt som Skov i Bromme S.; „silva" Dimunrt, Heliegest hws Skow, nævnt 1199 som Skov i Nordrup S. (sandsynligviis den samme som för); Jungshoved (s. Side 211); Junghöie, Banker, Jungholm Gd., Julejung Gd. i Lyngby S. Strö H.; o. fl. Sandsynligviis forekommer dette Ord ogsaa, men mere forandret, i Dindorp, Dindethorp, Benzonslund Hgd., der angives endnu af Almuen undertiden at benævnes „Dynderup", samt i Denderup Vænge. — Klagge, Veidynd, Dynd, der vistnok er den danske Form for angs. *clæg*, fris. *Klai* (et Ord, der iövrig uforandret forefindes i danske Stednavne, saaledes Klæghule, et Hul mellem Grundene Syd for Laaland), forekommer jevnlig, saaledes: Klaggemose, Mose i Bjergsted S.; Klakkebjerg, Banke i Svallerup S.; Klaggebro, hyppig forekommende Navn paa Broer. Undertiden forekomme Formerne Klatte, Kladde, saaledes Klatterbro, Bro i Fuirendal S., Kladderhöi, Banke ved Hagendrup. — Tilsvarende til

angs. *lám*, *laam*, Leer, Dynd, synes at have foranledige Navnet Lammefjord, der meget ligner det i angs. Skrifter forekommende *Lamb-hyde*, nu Lambeth; ligeledes Lambjerg, Banke i Sæby S. Löve H. — Tilsvarende til oldn. *bleyta*, fugtig Jordbund, findes i Blöden, Bugt paa Östsiden af Roeskilde Fjord; til oldn. *suddi*, Fugtighed, i Sudderkjær, Mose ved Raklev; til oldn. *raki*, et andet Ord for Fugtighed, angs. *racu*, Regn, Ström, — Ord, som have mange tilsvarende i det jydske Folkesprog, saaledes „Rog", Smaaregn, Slud, „Reg, Reg, Ræg", Damp eller Taage, som stiger op af Havet (Molb. D.), — i Rekkinde (Rækinge), Rokkemose, Mose ved Havrebjerg o. fl. Maaskee har det oftere forekommende Udtryk svalle en lignende Betydning, idet Ordet bruges i Jydland (Molb. D.) for lav, sid, sumpig (oldn. *svala*, kjöle, lædske, *svali*, Kjöling, angs. *swilian*, vadske, *swiling*, Skyllevand); i ældre Navne synes det at findes i: **Swalethorp** B., Svallerup; **Swalmsthorp** 1256, **Sualstorp** 1257, Svalmstrup Gde. — Nogle Ord forekomme, der nu og tildels alt i Oldsprogene betegne Ureenligheder af en eller anden Art, men som kunne antages oprindelig og i Almindelighed at have betegnet al Slags Smuds, deriblandt ogsaa Dynd og Mudder. Saaledes synes Ordet Sliim at forekomme i Betydning af Mudder ligesom angs. *slím*, i **Slimenge** B., Slimminge; Skarn (oldn. *skarn*, angs. *scéarn*, *scérn*, *sciern*) i Skjæremölle (s. Side 191); angs. *droge*, Gjödning, *dros*, Bærme, Smuds (angs. *dreór*, *drýr*, *drór*, oldn. *dreyri*, Blod, störknet Blod) i: **Drosderup**, Druestrup; Druedals Gd. ved Gjerlev i Horns H.; Drusebjerg, Banke ved Bukkerup; sandsynligviis ogsaa i **Druslebergh**, **Drislebergh** B., Drosselbjerg (efter Udtalen Drösselberg). — Hængedyndets Gyngen har givet Anledning til, at det i Sjæland i enkelte Egne benævnes Gunge, og at dette Ord forekommer i Stednavne, saaledes i: Gungemose, Mose i Gladsaxe S.; Gyngehuse, Huse ved Sandbjerg, vistnok

ogsaa i Gungethorp, en By der nu er nedlagt under Benzonslund Hgd., men hvoraf Navnet skal være bevaret i det saakaldte Gyngehuus, Huus paa Gaardens Mark.

Stedets udsatte Beliggenhed for Veiret har jevnlig fundet sit Udtryk i Bestemmelsesordene Veir, Vind, saaledes i Veirhöi, Bakke i Faareveile S., Vindhöi, Bakke i Toksværd S. Særdeles hyppig forekommer Ordet Blæst, saaledes i Blæsenborg (Tingsted, Kro) i Allerslev S., Blæsenbjerg Huse i Smerup S., Blæsebjerg Huse i Vinstrup S., Öster Flakkebjerg H. Paa den anden Side synes Jordsmonnets fortrinsvise Skraanen mod Syd hyppig at have bragt Ordet Sol (oldn. *sól*) ind i Stednavne, saaledes i: Solruth B., Solröd; Solbyarghe 1228, Solbyerge 1248, Solbjerg Kb. og den i Kjöbenhavn inddragne Landsby af samme Navn; Solbjerg, Banke ved Faverbo; Solaas, Höide i Höiby S.; Solsted Gd. i Store Magleby S. o. fl.

Stedets heldige Beliggenhed for Jagt og Fiskeri synes at være udtrykt i tilsvarende til isl. *agn*, Jagt, Fiske- og Fuglefangst (oldn. *agn*, Mading, Lokkemad) i: Agnøs B., Affnæ B., Auns 1203, Aunö Hgd.; Aghnesis B., Angrysthorp V., Aunsö Hgd.; Aghusis B., en Sö, nævnt i Jydstrup S.

De höie Bankers Afbenyttelse til Anbringelsen af Bavner (oldn. *bákn*, angs. *beácen*, Tegn, Vink, Signal) har ofte indfört dette Ord i Stednavne, men gjerne fordreiet paa forskjellig Maade for hver Egn især. Som Exempler paa slige Fordreielser kan anföres fölgende Navne, skrevne efter Udtalen: Bougnet (Bonet) Gd. ved Store Bonebakke i Alsönderup S.; Bövnehöi ved Himmelev; Bargnet, Höide ved Björnstrup; Bagnerbjerg ved Ulstrup, Refsnæs S.; Barnen, Höide ved Nyrup i samme S.; Barnebakke ved Pedersborg [1]. Sandsynligviis hidrörer ogsaa Bannebjerg

[1] Denne sidste Form er den hyppigst forekommende i den större Del af Mellem- og Syd-Sjæland.

1360, 1497, Bannebjerg, Landsby i Valby S., fra dette Ord.

Den vide Udsigt fra höie Banker eller ogsaa det iöinefaldende ved dem har skabt Navne som Kighöi, Banke ved Holbæk, Globanke, Höide ved Vester Egede, Glohöi, Bakke ved Kjeldstrup i Stillinge S.

Den Omstændighed, at Flaaning af döde Kreaturer endnu indtil i forrige Aarhundrede ansaaes for en vanærende Gjerning, der hyppig overlodes til Taterne, og at disse samt andre, der udövede denne Bestilling, maatte boe afsides, altsaa paa slette Jorder, synes at have foranlediget Navne som Skinderbjerg, Krængebjerg, Grængebjerg, samt Pinkerbakke (i Kindertofte S.) og Flaahöi (i Tybjerg S.), der alle have Hentydning til Flaaning af Dyr, og hvoraf de tre förste ere temmelig almindelige paa bakkede Udlodder.

Oftere forekomme Navne, der indeholde forskjellige, især ældre Ord for Skibe. Saaledes findes selve Ordet Skib (oldn. *skip*, angs. *scip*, *scyp*) i: **Skipby**, **Skypby** V., Skibby; **Skeping** 1230, **Skippinge** B., Skippinge i Vallekilde S.; **Skybinga** B., Skibbinge Kb.; Snekke (oldn. *snekkja*, angs. *snace*) i Snekkeö, Grund ved Vordingborg; Smakke, maaskee i Smakkerup Huse[1]; Kog (oldn. *kuggr*, et Slags större Handelsskib) i Kjöge (s. Side 191); Færge i mange, vistnok nyere Navne ved Færgesteder. Hentydning til den indre Færdsel synes at findes ved Ord, der svare til oldn. *far*, Færd, Reise, Skib, *för*, *ferð*, Reise (*forað*, et Sted, som er vanskelig at komme over som en Sump, et Dige), angs. *fær*, *fer*, *för*, (platt. *Foor*), Reise, Vei, Færdsel, Skib, Færge, i: **Foræwethlæ**, **Farawæthle** B., Faareveile; **Faars** V., Farö; **Farathorp** B., **Farethorp**, Faardrup; **Forsing** 1268, 1271, **Fosfinge** 1415, Forsinge; **Foreslef** 1160, **Forslef** B., **Forsloff** 1382, Förslev i Öster

[1] En anden Oprindelse kunde tænkes mulig, nemlig af oldn. *smáki*, hvad der er smaat.

Flakkebjerg H.; *Førslef* og *Frøslef* B., Förslev i Ringsted H.; *Ferslef* 1257, *Færslef* 1279, B., Ferslev; Faaretofte; Faarebæks Bro i Kjöng S., o. fl.

Det er en Selvfölge og berettes ogsaa i Sagaerne, hvor Islands Bebyggelse omtales, at efterhaanden som et Land bebygges af agerdyrkende Stammer, anvendes visse Mærker til at tilkjendegive, at et Stykke Land er taget i Besiddelse, og hyppigst blandt disse Stokke, Pæle, Stænger, der ved afskrællet Bark, Indbrænding eller paa andre Maader tilkjendegive, at Mennesker have været der og indtaget Jorden som Eiendom. Det skeer saaledes endnu den Dag idag i Nordamerikas vestlige Egne. At der af disse Mærker er dannet talrige Stednavne er ligesaa naturlig, som at selve Ordet *mark*, Mærke, er gaaet over til at betegne Mark (Ager). Da Landet om Vandlöbene og fremspringende Landtunger især egnede sig til en saadan Bebyggelse, findes maaskee de fleste Stednavne af denne Art paa slige Steder, hyppig findes de imidlertid ogsaa inde i Landet og jevnlig som Benævnelser paa Bakker, der ere meget kjendelige i Egnen og derfor vistnok valgte til Grændsepunkter. Mærkelig nok findes endnu ikke faa af de saaledes benævnte Steder netop i de nuværende Sogneskjel, en Omstændighed, der blandt flere[1] tale for disses overordentlige Ælde paa ikke faa Steder. Oldsprogene indeholde mange Ord, betegnende dels i Almindelighed, dels under særlige Omstændigheder Pæle, Stokke, Stænger og deslige. I Oldn. findes saaledes: *bjálki*, *brandr*, *spjót*, *skapt*, *skorða*, *sparri*, *spíkr*, *spíra*, *stafr*, *staurr*, *stika*, *stoð*, *stokkr*, *stólpi*, *stöng*, *túli*, *þollr*[2],

[1] For Sogneskjellenes Ælde tale ogsaa enkeltes, meget bugtede Former, der tyde hen paa, at de, uden senere at være rettede, i sin Tid ere blevne anlagte i Skov eller Krat, hvor det ikke har været mulig at fölge nogen lige Linie.

[1] Deraf rimeligviis det jydske Udtryk „Doel", et Slags Skjelmærke af Græstörv (Molb. D.).

o. fl.; i Angs. findes *pal*, *pol*, *ræfter*, *sceaft*, *stáca*, *stæf*, *stef*, *stel*, *stela*, *sticca*, *stoc*, *styb*, *stýð*, *swer*, *sýl*, *þill*, *þisl* o. fl. Til disse Ord svare talrige Stednavne, baade her og andensteds. Undertiden synes de at optræde som Artsord, som i det förste af efterfölgende Navne, men det hidrörer da derfra, at Ordet By er blevet udeladt. I Sjæland synes fölgende Navne, blandt mange andre, at have denne Oprindelse: Öster og Vester Egesborg (s. Side 277); Brandelsffue 1200, 1241, Brandelev; Brandebjerg, Bakke ved Blæsinge; Bycelkæmark B., nævnt i Særslev S.; Bjelkerup; Palhöi Gd. ved Örby; Pælebakker, Höider ved Veienbröd; Spodsbjerg, Banke ved Hagendrup; Skæftholm B., nævnt som Skov i Nærheden af Skaftelev; Scaftorp, Skafterup; Sparrehöi, Bakke i Kregome S.; Stavshöi, Höide ved Kyndby; Stavreby; Stirnæs B., Stigsnæs, Næs; Stigbjerg, Banke ved Jordlöse; Stegehoved, Næs ved Skjelskör; Stagebjerg, Bakke i Steenmagle S.; Stangager Gd. i Gyrstinge S.; Stagager Gd. ved Udleire; Stokkæberg 1407, Stokkebjerg i Hjembæk S.; Stoksbjerg, Banke ved Skudderlöse; Stokket, Skov i Öster Egesborg S.; Stokholm Gd. i Steenlöse S.; Stölhöi, Banke ved Egholm Hgd.; Tullebjerg, Höide ved Haudrup; Tollemose, Mose ved Örslev i Löve H.; Dilhöi[1], Höi ved Gjerdrup i Kirkerup S.; Sylebakke, Höide ved Allume; maaskee ogsaa Theslemarkæ B., Tengslemarkæ 1498, Tengslemark. — Hvor Ordene „Mark" og „Mörk" forekomme som Bestemmelsesord i Stednavne, hidrörer det ogsaa snarere fra, at disse Ord i Navnene oprindelig ere brugte for Mærke, Kjendetegn, end fra at de have betegnet Skov (oldn. *mörk*). De forekomme i: Markeby, Marke; Markeslef 1392, Marckitzloff, Markeslev; Myrkow B., Morkow 1382, Mörke; Mörkebjerg, Banke

[1] Mulig kunde de Side 283 fremsatte Navne Delhoved og Delhöi ogsaa henhöre til denne Klasse.

i Kongsted S., o. fl. — Undertiden vil Betydningen af de Ord, der betegne Stænger eller Pæle, ikke være at söge i, at Pælene have været brugte til Mærke, men i, at de have været brugte til Forskansninger eller som Afspærringsmidler. Denne Betydning antager jeg at være knyttet f. Ex. til Navnene: Stege (s. Side 192) og Spicaborg (sv. *spica*, Spiger), det forlængst nedbrudte Spigerborg ved Skjelskör, hvorom et Minde er opbevaret i Navnet Spigerborg Vænge. — Det bör ogsaa bemærkes, at i enkelte af de ovenfor fremsatte Navne kan Bestemmelsesordet muligviis blot betegne, at Terraingjenstanden er fremspringende, saaledes som det er rimeligst at antage ved de talrige Navne, der begynde med „Stavn, Stevn" (oldn. *stafn*, angs. *stefen*, *stefn*, Stavnen paa et Skib). Som Exempler paa slige Navne kunne fölgende tjene: Stofneshæreth V., Styfinshærret 1257, det ene af de to i fordums Dage saakaldte Stevns Herreder, nu omtrent Sokkelunds; Stæfnshæreth B., Stefnæshæret[1], det nuværende Stevns Herred; Stafnsholtæ B., Stavnsholt; Staunstrup; Staffenshöi, Banke ved Kjærby; Stavnehöie, Bakker ved Hollöse i Veiby S.; o. fl. — Til den Klasse af Navne, hvori Bestemmelsesordet betegner Mærker af en eller anden Art, maa ogsaa henföres dem, der begynde med Kors, saaledes Korshöi, Banke ved Uby, Korshöi, Banke ved Örby o. fl., men det bör bemærkes, at flere Stednavne udenfor Sjæland med en temmelig höi Grad af Sikkerhed hentyde paa, at „Kors" ofte er en forholdsviis nyere Ændring for det ikke paa Sjæland forekommende Artsord „Kovs" eller „Kaas", der atter synes at være en Ændring af *kjós* (s. Side 216) og kan antages at betegne en fladbundet Fordybning i Jordsmonnet.

[1] Blandt de talrige ældre Skrivemaader af Stevns Herred findes der en Del, som ikke i Formen ligne de ovenstaaende, og paa hvilke Stathineshæret V., Stæthiumshæret 1261 og Stetingshæret 1257 kunne tjene til Mönstre.

Den hedenske Gudsdyrkelse synes at have efterladt sig Spor i de ikke talrige Navne, der begynde med Blod (oldn. *blót*, angs. *blót*, Offer til Guderne), saaledes i Blodhöi, Bakke i Slangerup S., Blodhöi, Höide ved Jyllinge, Blotemade (Blodemade), Eng i Sparresholm Skov[1]. — Overtroiske Begreber have indfört i Stednavne Ord som Puge (oldn. *púki*, ond Aand), Trold (oldn. *tröll*), Vætte (oldn. *vættr*, Skytsaand), Nisse. Slige Ord findes til Exempel i: Pugebjerg, Bakke i Kongsted S.; Troldholms Mose, Mose ved Sorö store Ladegaard; Troldebakke, Höide ved Valöre; Vættebjerg, Bakke ved Lindebjerg i Lyngby S.; Nissebakker, Höider i Draaby S.; Nissedysse, Steensætning ved Aagerup i Sömme H.

Tildels Overtroen, tildels de naturlige Forhold have dannet en Klasse Navne, hvis Bestemmelsesord betegner, at Terraingjenstanden er klingende eller giver Gjenlyd (Ekko). Som Exempler paa denne Klasse kan anföres: Klingerdysse, en nu bortryddet Dysse ved Nyrup i Raklev S., Klingerdysse Huus ved Sæby i Löve H.; Klingerdysser ved Store Rörbæk; Skingrebjerg, Banke ved Vellerup; Skingesholt, Höide ved Neiede; Klokkekilde Bakke ved Slagslunde; Tordenbjerg Gd. ved Börstingeröd; sandsynligviis ogsaa: Gallsſæ B., Gandlöse; Galbjerg, Bakke i Torup S. Strö H.; Gallebro, Bro i Maarum S. (oldn. *gella*, *gjalla*, gjalde, klinge, *gala*, angs. *galan*, synge). — Til denne Klasse Navne kan ogsaa henföres de hyppig forekommende, som have hentet deres Benævnelse fra Fuglenes Syngen, saaledes Fuglsang i Jungshoved S. — I Skvalderbakke, Höide ved Harlöse, og Skvalderbanker, Höider i Veilö S., er Bestemmelsesordet snarest brugt ironisk med Hensyn til Sammenkomster paa disse Steder.

[1] Mulig kunde dog her „Blode" være en nyere Ændring af „Blöde", saa at Navnet vilde betyde den blöde, sumpede Egn.

En særegen Klasse, som man neppe skulde vente at træffe, danne de Navne, især Bynavne, der synes at indeholde Ord som Kalk (angs. *cálc*, *cealc*), Tegl (oldn. *tigl*, angs. *tigel*, platt. *Tegel*, *Teiel*), Straa (oldn. *strá*, angs. *stre*, *streow*, *streu*), Tjære (oldn. *tjara*, angs. *teoru*, *teor*, *tero*, *tare*). Man kan tænke sig, at disse Ord ere komne ind i Navnene ved en rigelig Anvendelse paa Bygningerne af et af de nævnte Materialier, men om end denne Gisning synes hentet vel langt borte, og Tvivl derfor let kan reises angaaende, om det er de ovennævnte Ord, der danne Bestemmelsesordet, synes det dog efter Skrivemaaderne utvivlsomt, at Tjære virkelig er Bestemmelsesordet i det fem Gange i Sjæland forekommende Navn Tjæreby. Tilsvarende til i det mindste et af denne Art Navne findes desuden andre Steder, saaledes er i angs. Skrifter nævnt *Cealca-ceaster*, der formodes at være det nuværende Tadcaster. — Ovenstaaende Ord antager jeg at finde i fölgende Navne: **Kalkethorp**, Kalkerup i Fensmark S.; **Teilstorp** Teglstrup i Udby S.; **Telstorp** c. 1500, nævnt i Tikjöb S., Navnet endnu tilværende i Teglstrup Hegn; **Strøby** B., Ströby Kb.; **Stry** 1177, **Strø** B., Strö Kb.; **Strølillæ** 1241, Ströllille; **Thyærbii** 1135, **Tiærebÿ** 1205, **Tyærby** B., Tjæreby Kb. i Vester Flakkebjerg H.; **Tiarby** 1085, **Tyerby** 1259, Tjæreby i Roeskilde Vor Frue S.; **Thiærbu** 1135, Tjæreby i Terslev S.; **Thyerby** 1176, **Thæræby** 1177, **Tyæræby** B., Tjæreby Kb. i Strö H.; **Terby** 1206, **Tyarby** V., **Tyerby** 1257, **Thyæræby** 1327, Tjæreby i Taarnborg S.

I flere Navne findes Hentydning til den ældre Retspleie. Angs. har Ordet *sóc*, Ret, Tilladelse til at holde Rettergang, hvoraf det i det engelske Lovsprog forekommende Ord *soca*, der betegner en Herre, som af Kongen er givet en saadan Ret; Oldn. har *sök*, Retssag, Anklage. Dette Ord synes at gjenfindes i Sokkelunds Herred, et Navn, der imidlertid först i den nyere Tid er brugt som Herredsnavn. Svarende til det haves det angs. Stednavn *Soccaburh*, *Socce-*

burg, nu Sockburn. Det bör bemærkes, at Angs. ogsaa indeholder Ordet *sócn*, *sócen*, der omtrent har samme Betydning som det almindelige Ord Sogn (oldn. *sókn*). Ordet Herred (oldn. *hérað*) har vedligeholdt sig, om end selve Landets Inddeling i Herreder flere Gange har skiftet, medens derimod Syssel (oldn. *sýsla*) har maattet vige Pladsen for det nyere „Amt"[1]. Ordet Ting (oldn. *þing*) forekommer oftere, saaledes i: Thingthwed 1443, Tingtved; Tingorp B., Tingerup i Kongsted S.; Tinghorp 1429, Tingerup i Soderup S. Ordet Maal, der undertiden forekommer i Navne, saaledes i Malswæ B., Maalev, kan enten forklares af oldn. *mál*, Tale, Retssag, angs. *mal*, Forsamlingssted, eller af oldn. *mál*, angs. *mál*, *mæl*, Tegn, Mærke, Grændse. Navnet Maalhöi forekommer oftere som Benævnelse paa Höie. — I Oldn. forekommer i *þinghá*, Tinglag, Jurisdiktion, Ordet *há*, betegnende et Distrikt, svarende til det tydske *Gau*. Dette Ord forekommer neppe i sjælandske Stednavne i den til den oldn. svarende Form „Ho" eller „Haa", derimod synes i yderst faa Stednavne i og udenfor Sjæland at forekomme Gav, der maaskee er det samme Ord i en Form, svarende til den tydske. Saaledes nævnes i Tune H. Winningawe 1085, og der findes en Gaard Eidsgav ved Stenbæksholm.

Tillægsord og Biord.

Blandt de mangehaande Tillægsord, der forekomme i Stednavnene, hidrörer den störste Mængde fra Bevoxningen, som findes eller fandtes paa Stedet.

Saaledes er det i Almindelighed Planterne, sjeldnere andre Omstændigheder, der have medfört de saa hyppig forekommende Betegnelser af Farver. — Til Exempel næv-

[1] Sjælands ældste bekjendte Inddeling (1170) var i Vester-, Middel- og Östersyssel (westre, mydle, østre Susle), en Inddeling, der endnu forefindes 1315.

nes blaa (oldn. *blár*, angs. *bleo*) i Blaatved Gd. i Terslöse S., Blaamose og Blaabakke, Mose og Bakke ved Svenstrup i Daastrup S., Blaabæks Bakke i Ferslev S., Blaakjær Gd. ved Badstrup i Uggelöse S., men iövrig sjeldent; graa (oldn. *grár*, angs. *græg*) nævnes i Graasteen, Landpynt paa Bogenæs i Roeskilde Fjord, Graaager Gd. ved Græsted; bruun (angs. *brún* [oldn. *brúna*, at brune, *brúnn*, sort]) i Bruunbakke, Bakke ved Gjörlöse, Bruunhöi Gd. i Steenlöse S., Bruunbjerg, Höide ved Hesselbjerg i Blidstrup S.; grön (oldn. *grænn*, angs. *gréne*) i Grønæsund, Grönsund, Grønolt B., Grönholt i Kirke Borup S., Grøneholt 1178, Grunolt 1196, Grønholte B., Grönholt Kb., Grwntweth B., Gröntved, Areal i Töllöse S., Grunløse B., Grynløse 1320, Grumlöse; guul (oldn. *gulr*, angs. *geolo*) i Guullyng, Mose i det Plessenske Oredrev, Gulhöi, Bakke ved Sönder Jernlöse, Gyllemose, Mose ved Værlöse i Faxe S., og flere lignende Navne, der som det sidstnævnte minde om den angs. Form[1]; hvid (oldn. *hvítr*, angs. *hwít*) i Hwitsys B., Hvidsö, Sö i Jydstrup S.[2]; röd (oldn. *rauðr*, angs. *read*, *rud*) i Rothæsteensoræ, et Navn der tildels er bevaret i Rödsteens Huus ved Stranden i Nörreskov, Horns H.; sort (oldn. *svartr*, angs. *swcart*, *sweort*, sort, oldn. *sorti*, Sorthed) baade i Formerne sort og svart, saaledes: Swarthorp 1185, Swarthæthorp 1198, Sortorp 1265, Sorterup; Sverborg (s. Side 198).

[1] At skjelne mellem Ordene guul og Guld er i Stednavnene i de fleste Tilfælde umulig. Sandsynligviis er det Ordet Guld, som betegnende Frugtbarhed findes i det ofte forekommende Navn Gulager, Guldager. Det berettes saaledes, at Gyldenholm Hgd. i nyere Tid er opkaldt efter nogle Agre, der paa Grund af deres Frugtbarhed benævntes Guldagre.

[2] Saavel i dette Navn som i lignende, saaledes Hvidemose Gd. ved Kirke Hyllinge, kan Bestemmelsesordet ligesaavel antages at betegne Skov (Vid, Ved), Vidieplanten og mere.

I Almindelighed maa man ogsaa antage, at det hyppigst er de paa Stedet voxende Planter, der have givet Anledning til Benævnelser, som uden at angive Farven betegne, at Gjenstanden har et lyst Skjær. Saaledes forekommer Ordet bleg (oldn. *bleikr*, bleg, blegguul, angs. *blác*) i Blegebjerg, Banke i Rislev S.; lys (oldn. *ljóss*) i Lysebjerg, Banke i Hjembæk S., Lysemose, Mose i Frerslev S., Lysegrund, Grund i Kattegat og i Store Belt, maaskee ogsaa i Lusæreth 1266, Luceruth 1346, Ludseröd; skjær (oldn. *skírr*, angs. *scír*) i Skjörring, Eng ved Store Hedinge, Skjörbæks Huus ved Fredtofte; klar i Klaring, Mose i Allindelille S., Klarskov, Skov i Taarnborg S.

Den tætte Bevoxning enten med Græs eller med Krat findes ofte betegnet med Ordet lodden (oldn. *loðinn*, lodden, i Isl. tillige græsbevoxet) dels i Folkesproget, saaledes i Jydsk „Löining", et Sted, hvor der staaer meget vissent Græs, i Fyensk „Laaning", en tæt voxet Lund, dels i Stednavne, saaledes Loddenmose, Mose ved Gundsömagle. Især forekommer Ordet i Navne paa Höie, saaledes Loddenhöi ved Ölsemagle, Loddenbakke ved Ravnsbjerg, Laanehöi ved Raklev, Laanhöi ved Kirke Værlöse.

En hel Række af Tillægsord betegne, at Stedet er ubevoxet, aabent, frit eller ufrugtbart. Saaledes forekommer navnlig Ordet bar ofte. Vel er det angivet, at Bestemmelsesordet bar i Stednavne i Almindelighed skulde betegne Naaletræer, overeensstemmende med den Betydning Ordet har paa Norsk, og i nogle enkelte Stednavne som Barnakke, Skov ved Saltö, kunde dette ogsaa ret vel passe, men som oftest og meget hyppig forekommer Ordet i Navne paa Moser og smaa Holme, der vanskelig nogensinde kunne have været Voxestedet for Naaletræer i en saadan Mængde eller af en saadan Anseelse, at en Benævnelse efter dem kan synes rimelig. Meget nærmere ligger det at antage, at bar i Almindelighed i Stednavnene har samme Betydning som i det daglige Sprog, og at det svarer til oldn. *berr*, angs.

bær, blot, bar, gammeldansk „Barland", et ufrugtbart Sted, gold Jord, engl. *barren*, ufrugtbar, jydsk „Barild" en öde, ubeboet Plads. Som Exempler blandt de mange Navne, hvori dette Ord forekommer, kan anföres: Barmose, Mose ved Store Grandlöse; Baremose, Mose ved Kirke Saaby; Barremose, Mose i Kjöng S.; Barholm, Holm ved Bogö. — Et andet Ord med, som det synes, samme Betydning er raa, der egentlig betegner Ufrugtbarhed paa Grund af formegen Væde (oldn. *rakr*, fugtig, vaad). Det forekommer især i Navne paa Moser, saaledes Raamose i Finderup S., Raamose ved Jyllinge, Raalyng ved Hemmershöi. — Nögen (oldn. *nökkviðr*, *nakinn*, angs. *næcud*, *naced*) synes at findes i Nökkentved (s. Side 274). — Emte synes snarere i Stednavne at betegne hvad der er tomt (angs. *æmti*, *emtig*) end Kornstraa og tomme Ax, som det betegner i flere Landsdeles Folkesprog (Molb. D.), sandsynligviis ved en Overföring af det oprindeligere Begreb. Det forekommer til Exempel i Emtemose, Mose i Lorup Skov, Emtebjerg, Banke i Stillinge S. — Til denne Klasse kan maaskee ogsaa Bestemmelsesordet i Giæsſøug 1341, Gesſs B., Gjershöi, Gesleue 1164, Geſeleue 1181, Gessleff 1226, Geeslef B., Gjerslev, henföres, idet jeg antager at samme er svarende til oldn. *gisinn*, utæt, gisten (*geisa*, *geysa*, fare afsted med Voldsomhed, *geisli*, Straale, angs. *geasn*, tom, ledig, *gæsen*, ufrugtbar), og at det betegner, at Bevoxningen oprindelig er sparsom, idet Regnvandet hurtig löber bort. Sandsynligviis er det beslægtet med Ordet „Geest", der betegner det höiere liggende Land i Modsætning til Marsklandet i Slesvig og Holsteen.

Undertiden forekomme Udtryk, der betegne, at Jorderne ikke have været nogen Enkelts Eiendom, men Fællesgods. Saaledes forekommer Ordet almindelig (oldn. *almennr*) i flere Ændringer, hyppigst dog fælles (oldn. *félags*), saaledes Fællesskov, Skov i Lydersiev S., Fællesmose, Mose i Höiby S.

Beliggenheden mod de forskjellige Himmelhjörner har dannet en overordentlig stor Mængde Sammensætninger med nörre (oldn. *norðr*, angs. *norð*, Nord — oldn. *nyrðri*, *nyrðstr*, nörre, nordligst), sönder (oldn. *sunnr*, *suðr*, angs. *suð*, Syd — oldn. *syðri*, *syðstr* eller *synnstr*, söndre, sydligst), vester (oldn. *vestr*, angs. *west*, Vest — oldn. *vestar*, *vestast*, vestre, vestligst — angs. *wes*, Forkortelse af *west*), öster (oldn. *austr*, angs. *east*, Öst — oldn. *eystri*, *austastr*, östre, östligst). De to sidste forekomme utvivlsomt oftere forandrede til ves og ös, det förste til nör, nord. Af ældre skrevne Navne af denne Art forekomme: **Northorp** B., Nordrup i Ringsted H.; **Norræthorp** 1275, **Northorp** B., Nordrup i Slagelse H.; **Norrup** 1570, Nörup; Nörager (s. Side 193); desuden efter Analogi med Stednavne udenfor Sjæland Nærum (s. Side 237). — **Sundarby** 1299 og B., Sönderby; **Syndæthorp** 1180, **Sondorp** B., Sönderup Kb.; **Sunderuth** 1362, Sönderöd; Söndersted (s. Side 251); **Synesthorp** 1278, Sönderstrup. — **Westreby** B., nu Vesterby Gd.; **Vestby** B., **Vesby**[1], Vestby, der er nedlagt under Selsö Hgd.; **Wesby** 1257, Visby i Vindinge S. Tune H., nedlagt omtrent 1750; Værslev (s. Side 226). — **Hosby** 1299, **Østby** B., Östby; **Østorp** B., Östrup i Ondlöse S., Östrup i Kirkerup S. og Östrup, nævnt i Nörre Jernlöse S.; **Østhorp** 1346, nu Lerchenborg; Borre paa Möen (s. Side 196); **Østebberghe** B., Istebjerg. — En Overgang til Ist og lignende Former synes at være

[1] Tæt ved hverandre laae i Horns H. Sönderby, Vestby og Östby, hvoraf den anden nu er nedlagt under Selsö. Denne Beliggenhed viser klarlig, at det er denne, der har foranlediget Navnene, og da nu de to sidste findes skrevne Vesby og Hösby (Ösby), fremgaaer deraf, at Formerne Ves og Ös virkelig ere danske Forkortelser af Vest og Öst. — Östrup, der fandtes i Nörre Jernlöse S. og Nörup synes ligeledes at have dannet Modsætning med Hensyn til Beliggenhed.

foregaaet i flere Navne, hvis Begyndelse i ældre Tid var skrevet Est, et Ord, der minder om den angs. Form *east* og vistnok betyder det samme. For denne Antagelse tale f. Ex. Skrivemaaderne af Store Valby i Aagerup S. (s. Side 255), samt at endnu stundom f. Ex. i Folkesproget paa Samsös Nordland bruges Bogstavet Ö ikke, men E eller I istedenfor, saaledes at f. Ex. Österby udtales Esterby, Isterby, Sönderlandet udtales Sinderlandet eller Sidlandet. Saadanne Navne ere: Estlesmæ B., Islemark; Estærøth 1346, Isterröd. Af Forkortelsen Ös synes atter Formerne Ys og Is at være opstaaede, saaledes Ysæmæ B., 1386, Ishöi Kb., Ysærn B., nævnt i Rörvig S. — Til denne Klasse Navne maa endnu henregnes det eiendommelig formede Nørræ Westhud B., Nörre Vestud.

Uden at Himmelhjörnerne angives findes Stedets Beliggenhed i Forhold til andre Steder desuden betegnet ved fölgende Ord: Middel, mellemst beliggende (oldn. *miðr* [*meðal*], angs. *mid*, *middel*), forekommende i: Medelby 1301, Myæthelby B., Meelby Kb.; Mæthælby 1354, Meelby i Aarby S. — Nedre (oldn. *neðri*, angs. *niðer*, *nyðer*) i Hellestrup i Merlöse S. (s. Side 263) o. fl. — Övre (oldn. *yfir*, angs. *yfera*) i Øfræby B., Overby[1] o. fl. — Ydre (oldn. *ytri*, angs. *ýtere*, *útre*) i: Ydreby og Ytræby B., Yderby; Ydernæs B., nu Ydernæs Gd. i Fodby S. Svarende til dette sidste forekommer Ordet „ud" (oldn. *út*) i: Wtby B., Udby Kb. i Tudse H.; Udleire (s. Side 285); Nörre Vestud (s. ovenfor); Udesundby (s. Side 245). — Indre (oldn. *innri*) findes i flere nyere Navne, som Indrebredning, Del af Bramsnæs Bugt.

I Navne, der findes i ældre Haandskrifter, antages desuden fölgende, endnu i Sproget forekommende Tillægsord at

[1] Det er alene den ældre Skrivemaade, der taler for, at Navnet bör udledes af „övre". Beliggenheden taler snarere for, at Bestemmelsesordet er det Side 257 omtalte Artsord „Over, Ouvre".

findes: Bred (oldn. *breiðr*, angs. *brád*) i: Bredhæroth 1375, Brederöd; Breththwed, Bretved. — Fager (oldn. *fagr*, angs. *fæger*) i: Fawerholm 1486, Faurholm Hgd.; Faurebothæ B., Faverbo. — Fuul (med Betydning som angs. *fúl*, smudsig, dyndet [oldn. *fúll*, raadden, stinkende]) i Fulby, Fuldby[1]. — Gammel (oldn. *gamall*, angs. *gamol*) i: Gamlæruth B., Gummeröd i Lidemark S.; Gamelrut 1229, 1241, Gambleruth 1239, Gammeröd i Kirke Borup S.; Gamleksghe B., Gammel Kjöge; Gamleby 1396, Gammelby i Karise S.; Gammelrand (s. Side 244). — Höi (oldn. *hár*, angs. *heáh*) i: Hobyerghe B., Höbjerg[2]; Höed i Jyderup S. (s. Side 253); Höed i Valsölille S. (s. Side 251); Hösten (s. Side 286); Hogheth orp B., Höirup Kb. — Kort (angs. *sceort*) i Kostræde (s. Side 244). — Lang (oldn. *langr*, angs. *lang*) i: Lang V., Langö, Ö; Langølta, Langelte Gd.; Langeruth 1248, Langeröd i Asminderöd S.; Langærith 1299, Langeröd i Merlöse S. — Lille (oldn. *lítill*, angs. *lytel*) i: Lylæryth, Litlæruth B., Lilleröd; Lilahærret 1257, Lytlæhæret V., Lylæhæret B., Lille Herred, et af Sjælands forhenværende Herreder, nu den vestre Del af Smörum H. — Ny (oldn. *nýr*, angs. *niwe*, platt. *ny*) i: Nywærwth B., Niveröd; Nivaa (s. Side 191)[3]; Nuthorp 1178, 1211, Nyrup i Tikjöb S.; Nythorp 1213, B. og oftere, Nyrup i Höiby S., Nyrup i Raklev S., Nyrup i Steenmagle S., Nyrup i Uggerlöse S., Nyrup i Örslev S. Löve H., Nyrup i Fuirendal S., samt Nyrup Gd., nu et Skovfogedhuus i Lynge S. Alsted H.; Nylsfæ 1259, B., Nidlöse;

[1] Svarende til dette Navn er det angs. *Fúlhám*, nu Fulham i Middlesex. — Iövrig forekommer Ful som Mandsnavn.

[2] Dette Navn er meget almindelig ved höie Banker, saaledes Höbjerg ved Skjoldenesholm, Höbjerg ved Sipperup i Sønderssted S. o. fl.

[3] Angaaende disse Navne maa bemærkes, at Angs. for Ordet *niwe* ogsaa har Betydningen af lav, flad.

Nyord (s. Side 233); Nybo (s. Side 195); Nyraad (s. Side 237); Nygaard (s. Side 204); Neble i Alleslev S, Neble i Sverborg S., Nebbele og Næble (s. Side 199); Nykjöbing (s, Side 217). — Salt (oldn. *saltr*, angs. *sealt*) i: Saltholm (s. Side 210); Saltö (s. Side 192)[1]. Sid (angs. *seáð*, Dam, Pöl) i Sithinge B., Sidinge. — Öde (oldn. *auðr*) i: Øthæmark B., Ödemark i Lidemark S.; Øthemark 1280, Ödemark Hgd.

Af Tillægsord, der ikke mere forekomme i Sproget, findes enkelte i ældre skrevne Navne. Oldn. *digr*, tyk i Omkreds (angs. *þic*), forekommer i Dighræhøueth V., maaskee Dyrehoved Gd., nu Taarnholm Hgd. — Oldn. *mikill*, angs. *mycel*, *micel*, som i ældre Dansk næsten udelukkende er brugt istedenfor stor (oldn. *stórr*), der ikke synes at forekomme i Stednavne (med mindre det skulde være i Storbid 1304, Storbythe 1313, Staarby), forekommer ofte, saaledes i: Maglæby B. og oftere, Magleby i Stevns H., Magleby i Möenbo H., Magleby i Vester Flakkebjerg H., Magleby i Sokkelunds H.; Maglesiø 1307, Maglesö, Sö i Bromme S.[2] — Foruden Ordet *litill*, lille, med sine Gradforhöininger *minni*, *minnstr*, har Oldn. med samme Betydning Ordet *smár*, med Gradforhöininger *smæri*, *smæstr*. Det synes ikke nogen urimelig Antagelse, at dette Ord gjenfindes i Navnet Smørhem 1085, 1259 og V., Smørem 1307, Smørum 1351, Smørum B., Smörum övre og Smörum nedre, et Navn, der saaledes vilde betyde lille eller mindre Landskab, By, eller hvad Andet Ordet Hjem (s. Side 209) kan betegne. Denne Antagelse bestyrkes derved, at Ordet „smör" ikke forekommer saa meget sjeldent i Stednavne, saaledes

[1] Dette Ord er i det Hele almindelig forekommende paa Steder, som ere udsatte for Havvandets Indtrængen eller Overskyllen, saaledes findes Saltmose og Saltvad Aa ved Heinstrup Gd., Salthöi ved Dalby i Krogstrup S., Saltsö ved Skibby.

[2] Undertiden har Ordet magle antaget Formen „malle", saaledes Mallemose (Maglemose) ved Vedbæk.

findes Smörbjerg, Banke ved Ölstykke, Smöraas, Gd. i Höiby S., Smörkilde Bakke og Dam ved Faurholm Hgd., Smörstak, Holm ved Langeland, o. fl., desuden ved at „smær" forekommer i det sjælandske og fyenske Folkesprog, „smart" i det bornholmske med Betydning af tynd, smækker. — Ordet Ur kan i enkelte Stednavne vel være en Forvanskning af Ore (s. Side 233), f. Ex. i Urhöi, Banke i Svallerup S., men det kan umulig altid passe. Efter Sprogforskeren Adelungs Mening skal i de ældste gotiske Sprog ur have haft Betydning af stor, mægtig. Dette giver rimelig Forklaring af enkelte sammensatte Ord, som Urskov, urgammel, Uroxe, og synes ogsaa godt at passe i enkelte, eiendommelige Stednavne, hvori det forekommer, som Ursteen, en stor Steen paa en Grund Syd for Asnæs. — Det er dernæst ikke usandsynlig, at oldn. *þjóð*, angs. *þeód*, *þiód* forekommer, ikke i Betydning af Folk, Folkeslag, men i den fra dette Grundbegreb udvidede Betydning af særdeles stor, ypperst, saaledes som det almindelig finder Sted, hvor dette Ord optræder i Sammensætninger (f. Ex. oldn. *þjóðbraut*, *þjóðvegr*, Hovedvei, *þjóðár*, meget frugtbar Aaring, *þjóðgladr*, særdeles glad, o. s. v.), i: Thiuthæbyrshæreth 1135, Thyuthæbiærghæret V., Thythebergshæret B., Thythæbjærgh maglæ 1292, Thythæbjærghlilæ 1292, Tybjerg Herred, Tybjerg og Tybjerglille; Tykøp 1295, Thydhækøp B., Tikjöb; maaskee ogsaa i Tibirki 1248, Tiisbirk 1251, Tybyrkæ 1301, Thiibirkæ 1346, Thidebirkæ 1350, Thidbirkæ 1355, Tybirkæ B., Tibirke[1], og flere af de Navne, der begynde med „Ty" og „Ti".

TALORD.

I Stednavne forekomme undertiden Talord, gjerne tre, fire, fem og syv, dog næsten udelukkende i Benævnelser paa

[1] Muligviis er der dog en Forbindelse mellem dette Navn og Tidsvilde (s. Side 255), paa hvilken Skrivemaaden 1251 hentyder.

Höie. Saaledes forekommer: Trehöie ved Egholm Hgd.; Fiirhöi, Landsby; Fiirhöie ved Badstrup i Aarby S.; Femhöi ved Atterup i Boeslunde S.; Femhöie ved Uvelse; Femsö Lyng, Mose ved Hösterkjöb; Syvhöi Gd. i Bröndbyvester S.; Syvhöi Gd. i Ledöie S.; Syvhöie i Söborg S.

I ældre skrevne Navne synes kun Talordet syv (oldn. *sjau*, angs. *seofon*) sikkert at forekomme, nemlig i Kirkesyv (s. Side 215); overhovedet er det dette Tal, som hyppigst findes i Stednavne. Mulig forekommer dog ogsaa tre (oldn. *þrír*, *þrjú*, angs. *þrý*, *þri*) i Tryrath B., Tröröd (Tryggeröd).

Meget sparsomt forekomme Sammensætninger med Ordet tve (oldn. *twi*, angs. *twý*), saaledes Tvingsholm, Areal ved Bakkendrup.

Forholdsord.

Meget sjeldent og ligesom undtagelsesviis forekomme Forholdsord i Stednavne, egentlig er der kun eet Tilfælde, hvor det aldeles uomtvistelig finder Sted, det sidste nemlig af efterfölgende.

Det oldn. *á*, paa, der endnu har holdt sig i det almindelige Sprog i Udtrykket „Aasteds-Tingsvidne", har en vis Sandsynlighed for at forekomme i Stednavne, men ved den nærliggende Sammenblanding med Artsordet Aa og andre Ord kan Brugen af det ikke bestemt paavises. Jeg antager det forekommende i: Anesfæ 1177, Anæsfe 1253, Anæs B., Aanæsfe, Annisse[1]; Alendhe og Alende B., Allindemagle; Alende 1257, Alyne 1291, Allindelille.

Ved Navnet Overevne (Overeven), der ikke fore-

[1] Hvis Navnet Annisse kan antages at have betegnet det hele Vest for Byen liggende Fremspring, synes i dette Navn Bestemmelsesordet dog snarere at være den oldn. Forstavelse *and*, der betegner Modsætning; Stednavnet vilde da have Tilsvarende i Ordet *andnes*, Næs ligeoverfor et andet ved Mundingen af en Fjord.

kommer i ældre Skrivemaader, er der i stedlig Henseende meget, der taler for, at det betyder over eller hiinsides Even.

Kun ved Antvordskov 1241, Andworschogh V., Andworthæskaugh 1311, Antvorskov, er det udenfor enhver Tvivl, at Bestemmelsesordet er tilsvarende til det oldn. Forholdsord *öndverdr*, *andverdr*, der betyder modsat, ligeover for, som först mödes (paa Island siges endnu saavel *öndverdr dalr* som *dals mynni*, Mundingen af en Dal). Antvorskov betyder saaledes det Sted, der ligger ved Skovens Begyndelse.

TILLÆG A.

Fortegnelse

over endnu tilværende Stednavne, hvis ældre Skrivemaade haves, uden at den er nævnt i det foregaaende, samt over de tidligere nævnte, hvis Betydning ikke er givet ved de i det foregaaende fremsatte Antagelser[1].

Auethebothe B., Audebo.

Auhator 1246, Augthæhor 1257, Awedhehore og Awethæsræ B., Avedöre.

Autheruth 1164, Awedheroth 1375, Auderöd i Kregome S.

Awederuth og Awædærwth B., Auderöd i Karlebo S.

[1] Ved en större Del af disse Navne synes Bestemmelsesordet at være Personnavne, men idet jeg ingen Steds i Oldskrifter har fundet tilsvarende, ere de ikke tagne med tidligere. Ved de övrige ere Gisningerne saa ubestemte, at det har maattet foretrækkes blot at fremsætte Navnene uden at tilföie Bemærkninger. Kun er der gjort en Undtagelse i de faa Tilfælde, hvor en Gisning, om end ikke havende nogen höi Grad af Sandsynlighed for sig, dog synes antageligere end andre, som have frembudt sig for mig. — Ligesaalidt som tidligere ere alle Skrivemaader medtagne; hvor talrige fandtes, ere for Kortheds Skyld de udeladte, som ikke særlig udmærkede sig ved deres Eiendommelighed i en eller anden Retning.

Aversi (s. Side 215).

Babæthorp, Babberup.

Blauesternth 1350, Blawæstæruth B., Blouströd.

Borslund V., Borslunde B., Boeslunde Kb.

Borstorp 1399, Bödstrup i Sörbymagle S.

Borthewætle, Borreveile Skov.

Brengstorp 1284, Vrengstorp B., Bringstrup.

Buckæthorp 1296, Buchetorp, Bukkerup.

Buzenmarkæ B., Budsemark.

Buziuge 1266, Bwsene B., Busene.

Clowestæde B., Klövested.

Cornaethorp 1257, Kornæthorp B., Kornerup.

Crocstorp 1214, 1230, Krokstorp B., Krogstrup.

Daræthorp 1320, Darup.

Dostorp 1278, Dotzthorp B., Daastrup.

Dustwedh 1240, Dysted.

Dytringæ 1200, Dodringæ 1205, Dyringe.

Erstorp, Erdrup.

Eggeslef B., Ægæsloff, Egetslevmagle.

Eggisloflitle, Ægislof litle, Egetslevlille.

Farendelose og Fardelose B., Farringlöse.

Flunnerthorp 1211, Flynderup.

Fogede oræ, Fodæby og Fotheby B., Fodby.

Fogherosby, Fawerosby, Faurebogæ 1403, Faurby.

Francherup 1570, Frankerup i Uby S.

Frolund 1373, Frölunde.

Gadstorp 1177, Gastorp B., Gadstrup.

Giafnetofth 1164, Giefnetofte 1186, Gefnætoftæ B., Gjentofte.

Gimlinge 1254, Kymlinge B., Gimlinge[1].

Giæfning 1244, Gefninge B., Gievninge.

[1] Gimmingthorp 1215, Gimlingethorp 1248, 1286, nævnt i Gimlinge S., kan anföres, da Skrivemaaden af Gimlinge her er ældre.

Glathsaxæ B., Gladsaxe[1].

Glostorp 1181, 1199, Glopstorp B., Glostrup Kb.

Glostorp, Glostrup i Egebjerg S.

Gly 1135, Glym 1257, B., Glim.

Grubendorp B., Grunderup.

Gummersmark 1307, Gummersmark.

Gorstinge, Gyrstinghe B., Gyrstinge.

Hallenslef B., Hallenslev.

Hanæthorp 1320, Hanerup.

Hathelosæ 1171, 1177, Harthelosæ, Harlöse.

Heristhorp B., Heriersthorp, Herrestrup i Nordrup S.

Heristorp B., Herrestrup i Grevinge S.

Herloff 1268, Herloffue, Herlev i Sokkelunds H.

Herloff 1211, Hærluffe 1223, Herlowæ B., Herlev i Lynge Frederiksborg H.

Hithning 1216, Hithniugy V., Heininge.

Hiulebek, Hjulebæk[2].

Humbleoræ 1245, Humleöre, Skov.

Hwæsingæ 1317, Hwesinge 1370, Hvissinge.

Honsinge B., Hönsinge.

Horby B., Hörby.

[1] Foruden i dette Stednavn forekommer kun i Andax Endelsen „ax" eller „axe", der sandsynligviis er et Artsord, hvortil dog intet tilsvarende findes, hverken i Oldsprogene eller i Dialekterne.

[2] Det synes temmelig sikkert, at Bestemmelsesordet i dette Navn er en Ændring af det Side 212 nævnte „Hule, Hul" og har tilsvarende i oldn. *hylr*, idet i Gammeldansk iu er traadt istedenfor dette Ords y paa samme Maade som i Formen Ljung for Lyng, Ljus for Lys o. s. v. Lignende Stednavne ere ikke sjeldne, saaledes findes Julemose ved Stavnsholt og ved Uggelöse, Hjulemose ved Ölstykke. I Navnet Julejung (s. Side 292) synes paa een Gang y'et i *hylr* og y'et i Dyng at være gaaet over til ju. Intet Sted udviser Terrainet, at en Udledelse af Hjul kan have nogen Rimelighed for sig.

Ithæns V., Hethns 1356, Etns 1387, Enö, Ö.[1]

Jætnæslef 1256, Jatneslef 1257, 1327, Jendenzlef B., Endeslev.

Kalby 1332, Kathelby, Kalby.

Kalundæburgh og Kalæudæburgh V., Kalundeborgh B., Calingburgæ 1407, Kallundborg.

Kathöi Gd. (s. Side 214).

Kimmerslowæ og Kymmerslef B., Kimmerslev.

Kinnertofte 1199, 1248, Kinnærtoffte 1240, Kymdretofte B., Kindertofte.

Knarræthorp 1250, Knardrup.

Krubethorp 1307, Kröierup i Bromme S.

Krubethorp 1251, Kröierup i Sönder Jernlöse S.

Krumbæthorp B., Krummerup.

Kræmpslinggæ 1313, Krömlinge.

Krænkethorp 1199, Crenketorp 1228, Krænkerup.

Landersløff 1506, Landeslev.

Lanrthorp B., Langstrup.

Leire (s. Side 193).[2]

[1] Dette Stednavn er ingenlunde enestaaende. Flere Öer udenfor Sjæland have denne Benævnelse, men dog uden at noget synes fælles i Terrainformerne. Den Antagelse ligger nærmest, at Bestemmelsesordet har tilsvarende i oldn. *auðn*, öde, ubeboet Sted, og at dette Ord her forekommer i en meget ændret Form, der gjengiver en Udtale, som svarer til den Side 306 i Anledning af Bestemmelsesordet Öst omtalte.

[2] Som naturlig er, har intet dansk Stednavn saa ofte været underkastet Forklarings-Forsög som dette. I Overeensstemmelse med den Side 193 fremsatte Antagelse, at Navnet oprindelig gjælder Aaen, som flyder forbi Leire, synes det for mig antageligst i Bestemmelsesordet at söge en Betegnelse af de eiendommelige Forhold ved denne Aa, og da nærmest af det i det mindste i Sjæland aldeles enestaaende Forhold, at Hovedvandlöbet, efter at have optaget Kornerup Aa, strax Nord for Veien til Ledreborg deler sig i to Grene, som löbe jevnsides, indtil de meget snart atter forene

Lothorp 1259, Laarup (Lorup?).

Ludethorp 1279, Luthethorp, Luderup.

Lundforlund (s. Side 221).

Mernstorp 1387, Menstrup.

Mynge (s. Side 202).

Meon 1164, Moon V., B., *Mön* (?) i islandske Oldskrifter, Möen.

Nexelö, Ö (s. Side 191).[1]

Næpelderyth og Næpælderuth B., Næbleröd.

Oldorp 1318, Ollerup i Sorterup S.[2]

Omö, Ö (s. Side 191)[3].

Pepringhe, nu Falkensteen Hgd.[4]

sig paa en ganske lille Strækning for först derefter endelig at skilles i to afvigende Grene, ved hvilke Herslev S. og noget af Kornerup S. blive til et Slags öformig Delta. Denne Afvigen og den Figur, som Vandlöbene danne, idet endnu to Tillöb forene sig med og tildels krydse de andre tæt ved Leire, kan tænkes at være udtrykt ved tilsvarende til oldn. *hliðra*, at afvige, eller billedlig ved det med samme beslægtede angs. *hlæder*, en Stige, hvilket Ord endnu forekommer i Folkesprogene i Formerne „Leire" i den större Del af Jydland, „Leder" i Aalborg Stift, „Lætter" i Nordsjæland (Molb. D.), betegnende Siderne paa en Höstvogn.

[1] Det eneste mig bekjendte Ord, som svarer til Bestemmelsesordet i dette Navn, er oldn. *hneyxl*, Skam, Vanære. Dette giver imidlertid en besynderlig og fra alle andre Stednavne höist afvigende Oprindelse.

[2] Det synes naturligere at udlede dette Navn af „Old" (s. Side 232) end af Personnavnet *Ólafr*, *Óleifr*.

[3] Sandsynligst er det Beliggenheden, der har givet denne Ö Navn, idet den, udfor det sydvestre Hjörne af Sjæland, ved sit eget Omfang og de fra samme langt udskydende Rev og Grunde ligesom lukker for Söen mellem Smaalandene og saaledes tvinger den Söfarende til at gaae et Stykke rundt om samme, naar ikke Reisen netop gjælder den söndre Del af Langelands Belt.

[4] Den almindelige Peberrodsplante kaldes i det sjælandske Folkesprog Peberskræppe (Molb. D.). Det synes antageligst, at denne

Pleghethørp B., Pleierup.
Pleielt (s. Side 211).
Raageleie (s. Side 191).
Raakløf 1366, Raklev.
Rertørp B., Reistrup.
Salby B., Store Salby.
Salhaugr paa Snoldelev Runesteen, Saløue 1257, Saløu 1291, Sallev i Snoldelev S.
Salthørp 1208, Saldørp 1393, Sallerup.
Saltøftæ 1416, Saltofte.
Saunte (s. Side 192).
(?Sarolfsthørp 1178), Saltørp 1359, Saltrup.[1]
Scalsthørp 1257, Skjalstrup.
Schamstørp 1199, Skamstørp B., Skamstrup.
Skelwerhøwe 1182, Skylffuerøghe, Skjelleröd.
Skulkethørp 1309, Navnet bevaret i Skulkerup Skov i Bjeverskov S.
Sløhteholte 1158, Sletteholt 1211, Sletelte.[2]
Sunthathørp B., Snuderup.

Plante, der voxer i fugtig Jordbund, er betegnet i dette Stednavn, saavelsom i Pebringe og nogle faa lignende Navne udenfor Sjæland.

[1] Bestemmelsesordet sal forekommer hyppig og i Sammensætning med næsten alle Slags Artsord, saaledes findes foruden de ovenfor anförte Navne, Salmose, Mose ved Gundsömagle, og udenfor Sjæland Salskov, Salling, Salris o. fl. Flere af disse Navne tyde hen paa, at en Udledelse af angs. *sæl*, *sál*, frugtbar, heldig, ikke kan have meget for sig, ligesaalidt synes en Udledelse af angs. *sal*, oldn. *salr*, Hal, Sal, at være antagelig. Snarere kan Bestemmelsesordet antages at have tilsvarende i angs. *salo*, mörk, sortagtig.

[2] Undertiden forekomme Stednavne, der indeholde Ordet Slette, men hvor Jordsmonnets Form modsætter sig en Udledelse af dette Ord i dets almindelige Betydning (s. Side 242), saaledes ved Fiskerleiet Sletten og flere Steder udenfor Sjæland. Navnlig Terrainforholdene paa disse Steder gjöre det antagelig, at Slette i disse Navne er en usædvanlig Form af Slag (s. Side 241).

Snøthinge B., Snedinge Hgd.

Snyelthorp B., Sneglerup.

Spiældorp 1306, Spyælthorp, Spyællerop, Spjellerup i Marvede S.

Spyællerop c. 1200, Spialthorp 1280, Spjeldorp 1300, Spjellerup Kb.[1]

Straadorp, Skraverup.

Stuby B., Stwøby 1433, Stuby.

Suauerslef 1257, Suaurrsløf B., Svogerslev.

Sæthær B., Sæder.[2]

Teestorp 1288, 1368, Testorp B., Testrup.

Tudse (s. Side 192).

Uglethorp 1279, Uglerup i Hörby S.

Ugletorp, Ulstrup i Skjelby S.

Vendzlef B., Venslev Kb.

Venslev i Ferslev S. (s. Side 227).

Vidorp B., Viberup.

Vinstorp, Vindstrup i Tjustrup S.

Vrangstorp B., Vrangstrup.

Winstorp B., Vinstrup i Asmindrup S.

Wixebodhe 1158, Vexebo.

Ymbrethorp 1186, Imbrethorp 1198, Ymberthorp B., Emdrup.

TILLÆG B.

Sjælands Inddeling i Herreder og Sogne omtrent Aar 1370 efter Bispernes Jordebog.[3]

I. Burghusæhæret. 1, Æwerthorp; 2, Snesør;

[1] Sandsynligst synes en Udledelse af isl. *spiald*, et lille Brædt (maaskee Spange), der har tilsvarende i sv. *spjäle*, Splint, Skinne, flækket Vidiekvist.

[2] Sandsynligviis er det oldn. *setr*, oprindelig betydende Bolig, senere Sæter, som forekommer i dette Navn.

[3] Da det undertiden i det foregaaende ikke har kunnet undgaaes at omtale Herreder og Sogne, som tidligere fandtes i Sjæland,

3, Burghusæ; 4, Skybingæ; 5, Beldringæ; 6. Jwngshøweth; 7, Alnerslef; 8, Skaningahafn[1]; 9, Eghespyr; 10, Orslef; 11, Woringburgh; 12, Aby; 13, Mern.

II. HAMERSHÆRET. 1, Toksewerthæ; 2, Olefsthorp; 3, Rinæbek; 4, Bethlø; 5, Aestelsø; 6, Magnestorp; 7, Boghesø; 8, Hammer; 9, Eghespyr; 10, Riisby; 11, Ringe; 12, Lundby; 13, Swerthbyrthæ; 14, Karsthorp.

III. FAXÆHÆRET. 1, Faræ; 2, Konungsthwet; 3, Spieldorp; 4, Alslef; 5, Kalweriis; 6, Turby; 7, Dalby; 8, Eghethæ; 9, Vghlosæ.

IV. STEFENSHÆRET. 1, Strøby; 2, Maglæby; 3, Holtwæ; 4, Hedinge maglæ; 5, Heddinge lytlæ; 6, Hoghethorp; 7, Frøslev; 8, Hawenlef; 9, Liutherslef; 10, Smesthorp; 11, Hælyæstædhe; 12, Varpelef.

V. BYÆUERSKOWSHÆRET. 1, Himlingøwe; 2, Lythæmarkæ; 3, Valderslef; 4, Osderslef; 5, Byæuerskow; 6, Herfyglæ; 7, Vallevæ; 8, Thornby; 9, Hornlewe; 10, Jedenzlef; 11, Vraby; 12, Sæthær.

VI. THYTHEBERGSHÆRET. 1, *Beati Petri Nestuedis*[2]; 2, *Beati Martini Nestuedis*[3]; 3, Brezlosæ; 4, Fænædsmarke; 5, Rislef; 6, Skelby; 7, Baulsæ; 8, Olumsys; 9, Brangstorp; 10, Sandby; 11, Hellewæ; 12, Thythebyergh; 13, Aesby; 14, Eghethæ; 15, Tiflosæ; 16, Awersy.

har jeg antaget, at det vilde være rigtig som Tillæg at give en samlet Oversigt over den bedst bekjendte af Sjælands ældre Inddelinger, nemlig den efter Bispernes Jordebog. Jeg har saameget mindre taget i Betænkning at tilföie denne Oversigt, skjöndt den tidligere har været trykt, som enkelte af de i samme forekommende Skrivemaader af Navne fuldstændiggjöre de foran i Texten fremsatte, og som de Værker, hvori samme findes, neppe ere almindelig udbredte.

[1] Kallehave.

[2] Nestved St. Peders S.

[3] Nestved St. Mortens S.

VII. Möön. 1, Maglæby; 2, Stighe; 3, Fanæfyørth 4, Kelby; 5, Elmelund; 6, Østræburf.

VIII. Ramsyöhæret. 1, Køghæ; 2, Gamløkøghæ; 3, Fælingæ; 4, Ølsyamaglæ; 5, Ølsyælitlæ[1]; 6, Eghby; 7, Dalby; 8, Kymmersløf; 9, Bøthorp; 10, Røwathorp; 11, Bøtz-thørp; 12, Synwhøwæ[2]; 13, Gastørp; 14, Ørstæthæ.

IX. Tunæhæret. 1, Grysiæ; 2, Geldæbrønnæ; 3, Kals-lundæ; 4, Kartørp; 5, Sølruth; 6, Jersiæ; 7, Skenswith; 8, Hawørthørp; 9, Snøldeløf; 10, Tunæ; 11, Rethersløf; 12, Vininge.

X. Samæhæret. 1, Jwleghæ; 2, Hersløf; 3, Kørnæ-thørp; 4, Ghuthensyø; 5, Snanersløf; 6, Glym; 7, Flyngæ; 8, Hemmæløf; 9, Aghatørp; 10, Hwætherstørp; 11, Bis-thørp; 12, Kirkæthorp[3].

XI. Valburgshæret. 1, Østadhæ; 2, Særkæløsæ; 3, Hwalsyø; 4, Saweby; 5, Sønørp; 6, Rythæ; 7, Hwilf-ingge; 8, Sæbi; 9, Gessø; 10, Fywngby; 11, Gefninge; 12, Alwerslef; 13, Kyzsørp.

XII. Lylæhæret. 1, Thørslundæ; 2, Thørstørp; 3, Ysøwæ; 4, Syengeløsæ.

XIII. Smöromshæreth. 1, Lethøwæ; 2, Herstæde østræ; 3, Herstædæ vestræ; 4, Brundby østræ; 5, Brundby vestræ; 6, Awørtha øfræ[4]; 7, Awørtha ydræ[5]; 8, Gløps-

[1] Höielse.

[2] Kirkesyv.

[3] Roeskilde med sine Sogne er ikke taget med i Fortegnelsen. Der synes den Gang at have været mindst fölgende Sogne: a, *Sct. Trinitatis* (nu tildels Domkirkens S.); b, *Sct. Olaui*; c, *Sct. Laurentii*; d, *Sct. Michaelis*; e, *Stc. Jacobi*; f, *Sct. Petri* (nu tildels Vor Frue S).

[4] Rödovre.

[5] Hvidovre.

tørp; 9, Valdørp; 10, Malsøwæ; 11, Smørum; 12, Valenzbek.

XIV. Stöfinshæret. 1, Vetherløsæ maglæ; 2, Glathsara; 3, Brunshøw; 4, Lyungby; 5, Gefntøftæ; 6, Maglæby; 7, Burby[1]; 8, Bakswerthæ.

XV. Lywngehæret. 1, Greswith; 2, Slanghørp; 3, Sighersløf vestræ; 4, Gerløsæ; 5, Lusthørp; 6, Vghløsæ; 7, Lyungæ; 8, Herløwæ; 9, Vggeløsæ; 10, Sylueruth; 11, Farøm; 12, Byrkaruth; 13, Litlæruth; 14, Blawestæruth; 15, Karlæbøthæ; 16, Grønholtæ; 17, Asmundæruth; 18, Thydhækøp; 19, Helsingør.

XVI. Jurlundehæreth. 1, Jurlundæ; 2, Galløsæ; 3, Knarthørp; 4, Viksyø; 5, Stenløsæ; 6, Ølstykkæ; 7, Slarslunde; 8, Snalsthørp; 9, Sundby østræ[2]; 10, Sundby ydræ.

XVII. Ströhæret. 1, Nødæbøtha; 2, Tomæthørp; 3, Mynæthelby; 4, Vindærwth; 5, Kræghøm; 6, Lywgby; 7, Alsenthørp; 8, Ølstæde; 9, Skæbinge; 10, Strø; 11, Frythersløf; 12, Tyæræby.

XVIII. Holmbohæret. 1, Annes; 2, Helsinge; 3, Ramløsæ; 4, Tybirkæ; 5, Vegby; 6, Gresholta; 7, Syøburgh; 8, Esbernthørp[3]; 9, Martem; 10, Valby; 11, Blisthørp.

XIX. Hornshæret. 1, Skyby; 2, Færslef; 3, Vætlæthørp; 4, Kindby; 5, Drauby; 6, Skuldelef; 7, Syælsyø; 8, Krøkstørp; 9, Gerthælef; 10, Vatherø[4].

XX. Odzhæret. 1, Odden; 2, Farewellæ; 3, Asnes; 4, Græwinge; 5, Wiik; 6, Asmundørp; 7, Eghebyergh; 8, Høweby; 9, Ysøørn[5]; 10, Nykøping; 11, Syræ.

[1] Indbefatter Amager og Saltholm.

[2] Oppesundby.

[3] Esbönderup.

[4] Ourò.

[5] Rörvig.

XXI. SKIPINGSHÆRET. 1, Walekeldæ; 2, Hwyrf; 3, Særslef; 4, Fyælenzlef.

XXII. ARSHÆRET. 1, Byerstweth; 2, Brekninge; 3, Jorlofe; 4, Fuglethe litlæ; 5, Viskinge; 6, Svaletorp; 7, Weslef; 8, Norby; 9, Arby; 10, Tummethorp; 11, Kalundburgh; 12, Røtznes[1]; 13, Læsyøholm[2]; 14, Wbi; 15, Fuglethа maglæ.

XXIII. TWZEHÆRET. 1, Skamstorp; 2, Judorp; 3, Twze; 4, Hembek; 5, Swethninge; 6, Byerbi; 7, Myrækow; 8, Kundby; 9, Gislinge; 10, Haghestætæ; 11, Horby; 12, Wtby.

XXIV. MYÆRLÖSEHÆRET. 1, Brummøwæ; 2, Byerby; 3, Therslose; 4, Stenløsæ magla; 5, Stenløsæ litlæ; 6, Vndløsa; 7, Sennersthwet; 8, Jerløsa sondræ; 9, Jerløsa norræ; 10, Pathersburgh; 11, Quandlose; 12, Holbegh; 13, Myæthelosæ; 14, Søstorp; 15, Asmundorp; 16, Grandlosæ; 17, Aghethorp; 18, Sødorp; 19, Thollosæ; 20, Esgestorp; 21, Thorstorp; 22, Buttorp; 23, Vgerløsæ; 24, Nyløsæ.

XXV. LÖWEHÆRET. 1, Haffrebyergh; 2, Stillinge; 3, Brislebergh; 4, Helsinge; 5, Gerløwæ; 6, Bakkentorp; 7, Halenslef; 8, Sæby; 9, Nederslef; 10, Vethby; 11, Skældebyergh; 12, Gderslef; 13, Solbyergh; 14, Geeslef; 15, Finnorp.

XXVI. SLAWÆLSÆHÆRET. 1, Thornborg; 2, Vimerslef; 3, Borslunde; 4, Lundferlund; 5, Gerlef; 6, Byerby; 7, *Beati Micaelis Slaulosie*[3]; 8, *Sancti Petri Slaulosie*[4]; 9, *Beate Virginis Slaulosie*; 10, Hethinge; 11, Gthestorp; 12, Kymdretoftæ; 13, Swarthorp; 14, Søndorp; 15, Guthwm; 16, Northorp; 17, Hymeshøwe.

[1] Refsnæs.

[2] Dette Sogn synes dog alt för 1370 at være delt i Sognene: Aghnesis og Holmstorp.

[3] Slagelse St. Mikkels.

[4] Slagelse St. Peders.

XXVII. Ringstædehæret. 1, Alendæ; 2, Haralstade; 3, Valsyo; 4, Jorsthorp; 5, Viærstæde; 6, Slauorp[1]; 7, Haslæ; 8, Quætkæby; 9, Beuløse; 10, *Sancti Benedicti Ringstadis*[2]; 11, *Beati Johannis Ringstadis*; 12, Høom; 13, Northorp; 14, Testorp; 15, Vætherslef; 16, Broby; 17, Therslef; 18, Frederslef; 19, Snæslef; 20, Øtherslef; 21, Farendeløse; 22, Froslef.

XXVIII. Alstædehæret. 1, Sierstætha; 2, Fyælenzlef; 3, Alstatha; 4, Broby; 5, Lywnge; 6, Pathersborgh; 7, Slauløsæ litla; 8, Byernwitha; 9, Flinthorp; 10, Gyrstingha; 11, Vrengstorp.

XXIX. Flakkebyerghshæret. 1, Lathby; 2, Fodæby; 3, Walenzwith; 4, Hyllinge; 5, Marwith; 6, Karbek; 7, Vinninge[3]; 8, Quislemarke; 9, Arløsæ; 10, Forslef; 11, Gunnerslef; 12, Vithfuglæbyergh; 13, Krumbethorp; 14, Jælinge; 15, Flakkæbiergh; 16, Maklaby; 17, Tyærby; 18, Ørslef; 19, Vendzlef; 20, Byerghe; 21, Høwæ; 22, Hildestadha; 23, Halagra; 24, Kyrkorp; 25, Tynfsthorp; 26, Sørby; 27, Slustorp; 28, Skirpinge; 29, Haslef; 30, Kymlinge; 31, Skelskør; 32, Farathorp; 33, Eggeslef.

EFTERSKRIFT.

Det var fra förat af Hensigten i denne Afhandling kun at omtale de Arts- og Bestemmelsesord, som baade i den Form, hvori de hyppigst forekomme, og i de fra denne afvigende Former, paa forskjellig Maade lode sig saaledes belyse, at der opstod en vis Grad af Sandsynlighed for, at Antagelserne om deres Betydning ikke fjernede sig synderlig fra det Rette. I Overeensstemmelse med denne Plan op-

[1] Byen er Slangerup i Ringsted Landsogn.

[2] Ringsted St. Bents.

[3] Fuirendal.

tegnedes derfor ved Udarbeidelsen af Afhandlingen kun de Stednavne, som svarede til den angivne Hensigt, og de, som det ikke vilde lykkes at finde nogen Forklaring til, bleve forbigaaede med Undtagelse af de i Tillæg A nævnte, som have ældre Skrivemaader kjendte.

Ved imidlertid i det Tidsrum, som er hengaaet mellem Udarbeidelsen og Trykningen af denne Afhandling, at beskæftige mig yderligere med Undersögelsen af Stednavne, navnlig med de i nogle Landsdele udenfor Sjæland forekommende, er det efterhaanden mere og mere blevet mig klart, at det for disse Undersögelser er af stor Betydning, at ingen af de Former af Ord, som findes i Stednavne, forsömmes, selv om de paa et vist Standpunkt ikke synes at frembyde anden Interesse, end at de ere uforstaaede. Det viser sig nemlig idelig, at de samme Former og de samme Ord vedblivende gjentage sig. Selv hvad der den förste Gang, man træffer paa det, synes mest enestaaende og besynderlig, forekommer atter, naar man kun i nogle Tilfælde seer bort fra ubetydelige Ændringer; Fordreininger, som ved förste Betragtning synes lokale eller i al Fald knyttede til visse bestemte, indskrænkede Egnes Folkesprog, vise sig paany, naar Omraadet for Undersögelserne udstrækkes. Det fölger heraf, at om man end ikke forstaaer et eller andet Ord eller en eller anden Form strax, er det dog dermed ikke givet, at man ikke ved fortsatte Undersögelser vil komme denne Forstaaelse nærmere. Selv om man ikke er saa heldig ved de sig gjentagende, fra först af uforstaaede Navne, i andre Landsdele at træffe paa nogle, hvor der findes ældre Skrivemaader, som klarere belyse Navnene, saa bliver dog det tilbage at knytte Undersögelsen til, at i mange Tilfælde ere de Gjenstande, som Navnene fra först af have været brugte som Appellativer om, endnu til og i en i Tidernes Löb ikke meget forandret Skikkelse. Navnlig gjælder dette, naar Gjenstandene ere dannede ved Naturen og ikke af Mennesker. Det vil derfor ikke være saa sjeldent,

at medens man i en Del Tilfælde ved Sammenligning mellem de Gjenstande, som et sig gjentagende Navn betegner, kun opnaaer det negative Resultat, at det ikke kan betyde Det eller Det, som man fra först af havde tænkt sig, saa indtræffer tilsidst et Tilfælde, hvor Omstændighederne ere saaledes, at de ved Sammenligning med de tidligere indtrufne klare Opfattelsen og ikke lade synderlig Tvivl tilbage om, hvad Betydningen egentlig er.

For at kunne udföre disse Sammenligninger mellem de Gjenstande, som Navnene gjælde, er det imidlertid en Nödvendighed, at have Optegnelser af alle de Navne, som man ikke strax forstaaer, med Bemærkning om, hvor de findes.

Det kunde maaskee synes, at disse Optegnelser, som blot ere et Gjennemgangsled i Studiet af Stednavne, ikke kunne være af Interesse undtagen for de Faa, som give sig af med dette Studium, og at de derfor ikke burde offentliggjöres, förend en nöiere Betragtning kunde knyttes til dem, og en Forklaring af dem dermed gives. Flere Omstændigheder tale dog for at fremdrage dem strax.

Nærmest fremtræder den Omstændighed, at blot for Danmarks Vedkommende er en Fortegnelse over samtlige Stednavne ikke foreliggende. Man har rigtignok i topografiske Værker en Samling af Navne paa Byer og de mest fremtrædende Terraingjenstande og i Matrikuls-Kaartene en Del flere Navne, men alle disse danne tilsammen kun et mindre Antal af de virkelig tilstedeværende. Den fuldstændige Liste haves ikke, men kan först dannes, efterhaanden som Landets Opmaaling skrider frem, og först sluttes, naar denne Opmaaling en Gang er endt. Hertil kommer, at de Sammenligninger, hvis Vigtighed för er paaviist som det bedste Hjælpemiddel til at komme Navnenes Forstaaelse nærmere, ikke heller kunne udföres, förend der ved Opmaalingen, som denne nu foretages, haves nöiagtige og tydelige Afbildninger af Stederne, som Navnene gjælde. Studiet af Stednavne er saaledes paa det Nöieste knyttet til Opmaalingerne,

meu disse kunne ikke ventes tilendebragte i en nærliggende Fremtid. Da dette Studium derfor ikke vil kunne tilendebringes af en Enkelt, men Flere i Tidernes Löb maae arbeide paa det, har jeg antaget, at de gjorte Optegnelser burde gjöres almeen tilgængelige.

En anden Omstændighed, der taler for disse Optegnelsers Offentliggjörelse, staaer i nöie Forbindelse med det Udbytte, som Studiet af Stednavne i det Hele taget synes at kunne give.

Med Hensyn til det sproglige Udbytte, skal jeg kun bemærke, at det synes, som om Stednavnene endnu mere end hvad der kjendes af Folkesprogene giver et Indblik i den store Rigdom af Former og Udtryk, som Landssproget besidder i Modsætning til, hvad der findes optegnet i Ordböger og Grammatiker, og som om Studiet af Stednavne vil kunne give betydelige Hjælpemidler til at komme til en klarere Erkjendelse af Lovene for disse Formers og Udtryks Dannelse eller med andre Ord Lovene for Sprogets Liv. Med Hensyn til det historiske Udbytte, skal jeg anföre, at kan det lykkes ved Hjælp af Stednavnene at paavise, at enkelte Eiendommeligheder eller Skjelnemærker i Sproget, som f. Ex. Bibeholdelsen af V foran r i Dansk i Modsætning til hvad der finder Sted i Oldnordisk, ikke ere Affödninger af nyere Tiders Brug, men höre hjemme i Sproget fra de ældste Tidsrum, hvorom man har Mindesmærker, kan der endvidere paavises en overveiende Sandsynlighed for, at nogle Stednavnsformer ikke have Tilsvarende i et Oldsprog, men derimod i et andet beslægtet, som her ikke i Oldnordisk, men i Angelsaxisk, saa er det dermed givet, at den Befolkning, som har döbt Stederne, ikke har talt noget Tungemaal, der nöiagtig var lig det förste af disse Sprog, men derimod et, der i nogle Henseender fjernede sig fra samme. Kan det derhos lykkes ved fortsatte Studier og Optegnelser af Stednavne at faae de geografiske Grændser angivne for det Omraade, indenfor hvilket hvert enkelt Artsord, tildels

ogsaa hvert i sproglig Henseende karakteristisk Bestemmelsesord forekommer, synes dermed en nogenlunde sikker Grundvold at være opnaaet for Betragtningen af, hvor langt de Folkefærd have udstrakt sig, som man maa ansee som Landets Befolkning paa den Tid, da Stederne fik de Navne, som endnu nogenlunde uforandrede bruges.

For at i denne Retning al det Udbytte kan vindes af Stednavnene, som de formaae at give, maa imidlertid Omraadet for Undersögelserne udstrækkes, og Studiet behandles saa grundig som mulig, ikke alene for vort egel Lands Vedkommende, men ogsaa for alle de Landes, som besidde Stednavne af gothisk Oprindelse. I alle de Lande, som der saaledes kunde være Tale om, foretages idelig store Opmaalingsarbeider, og langt lettere end Materialet til en udtömmende Behandling af Folkesprogene, lader sig ved dem, man kan næsten sige uden Besvær og som et nödvendig Led i det hele Opmaalingsarbeide, ogsaa til andet Brug, Stoffet indsamle. Det er Forfatteren ubekjendt, hvorvidt dette skeer noget Steds udenfor Danmark, men saavidt det synes, er der i al Fald ikke fremkommet nogen for Offentligheden foreliggende Bearbeidelse.

Af Hensyn hertil er det nödvendig, at ogsaa de Former og Ord optegnes, som man har truffet paa uden at kjende Betydningen af dem. Paa andre Steder enten i eller udenfor Danmark, navnlig i Sverig, kan det ventes, at de ville gjentage sig under Forhold og Omstændigheder, som klare deres Betydning.

Af disse Grunde er det, at jeg tilföier slige Former og Ord foruden dem, der i Tillæg A ere nævnte. For at medföre saa stor Fuldstændighed som mulig har jeg paany gjennemgaaet samtlige ved Generalstaben beroende Navnelister, optagne ved Maalingerne i de Landsdele, som Talen her er om, nemlig Sjæland, Möen og tilgrændsende mindre Öer. Ved med dette udvidede Formaal at gjennemsöge disse Lister, er jeg bleven opmærksom paa nogle faa Former af

Artsord, der burde have været optagne i Afhandlingen selv. Disse tillader jeg mig her at fremsætte först tilligemed nogle faa andre Tilföielser og Berigtigelser.

Artsordet *Beit* (oldn.), der er meget sjeldent, synes foruden i det angivne Exempel med temmelig Sikkerhed at forekomme i Bede Kohave, Skov ved Nestved.

Det Tvivlsomme ved det som Artsord opförte „Bækken", synes at opklares ved Bækkene, Areal paa Enö. Forholdene ere her meget lig dem, der forefindes de andre Steder, som bære Navnet Bækken. Idet Endelses-E'et her er bibeholdt, synes det derved opklaret, at dette Navn ikke er andet end det almindelige Ord Bæk brugt om et meget sumpig Stykke Jord, hvor Vandet danner en Mængde Render eller „Bække", og stillet i Flertallet med Artiklen, saaledes som denne i Reglen findes i Etleds-Navne. Det Vildledende, som findes i den tidligere fremhævede Omstændighed, at det ogsaa forekommer paa Steder, hvor der ikke findes slige Render, fjernes naar det tages i Betragtning, at denne Omstændighed kun forefindes forholdsviis faa Steder, og at det ret vel kan antages, at Jordsmonnet paa disse Steder i en nyere Tid ved Menneskets Haand ere blevne forandrede.

Eng. Det er ved dette Ord ikke udtrykkelig fremhævet, at Inge i sjælandske Navne undertiden om end sjeldent er gaaet over til „Inde" og „Ende", saaledes i Birkende Hgd. (s. Side 278), Lækkende (s. Side 222), Rekkinde.

Flade synes at forekomme i en ikke angiven Form i Fleddern e, Mose ved Maarum.

Gavl (oldn. *gafl*). Dette Udtryk, der billedlig brugt ofte forekommer udenfor Sjæland om steile Fremspring, især mod Havet, findes her i Ögavl, Banke paa Nexelö, og Slotsgavlene, Fremspring i Möens Klint.

Hammer synes undertiden at være brugt om Fremspring imod Vand eller Næs, uden at der paa eller ved dem

findes nogensomhelst Banke, saaledes i Hammeren, Næs og Udskibningssted ved Bavelse Sö.

Helde forekommer foruden som Bestemmelsesord, som angivet Side 288, meget sjeldent som Artsord, navnlig i Ods Herred som Benævnelse paa Agre, der ligge paa Skraaningen af Bakker, saaledes Studehelde, Areal i Asnæs S., desuden i nogle faa Navne udenfor Ods H., saaledes Litleheld, Banke ved Selchausdal, Nordhelde, Banke paa Nexelö.

Kaas, Kovs. Om dette Side 298 anförte Artsord er det udtalt, at det ikke findes paa Sjæland. Ved det sidste Eftersyn af Navnene, som har foranlediget disse Tilföielser, er det imidlertid fremgaaet, at det dog synes forekommende 4 Gange, nemlig temmelig sikkert i Kovsen, Kæmpehöi ved Nyrup, Raklev S., naar det antages overfört fra den ved Siden af Höien liggende Fordybning, desuden i Koshöi, Banke ved Haraldsted, samt i Köisehuus, Huus ved Magleby i Stevns, mindre sikkert derimod i Kössebjerg, Banke ved Gundsömagle.

Klemme forekommer i en til oldn. *klömbr*, *klambrar* mere nærliggende Form i Klamarhöi, Höi ved Bötterup, Steenklammer Gd. ved Lönholt.

Klif (oldn.), Bjergrygning (angs. *clif*, *cleof*), giver nöiagtig Betydningen af Klöveshöi, Banke ved Nörager. Det fortjener at fremhæves, at dette Navn har et aldeles tilsvarende i *Cleofeshó*, et berömt angelsaxisk Tingsted.

Kobbel. Dette Udtryk, der kun forekommer i nogle faa Navne, mest i Navne paa Skove, saaledes Ostrup Kobbel, Överste Kobbel, Nederste Kobbel, Dele af Gribskov, synes at hidröre fra den Tid, da Agerbruget dreves efter den saakaldte Kobbeldrift, og oprindelig at være en Agerbenævnelse. De vække Formodning om, at hvor disse Navne findes ved Skove, have disse i sin Tid, da Navnene gaves, været Agerland, saaledes som det i det Mindste ved Ostrup Kobbel kan paavises efter ældre Kaart.

Lind. En ikke anfört Ændring af de ved dette Artsord angivne Former findes i Lynemose, Mose ved Sönderstrup.

Næs forekommer udenfor Sjæland ofte i Formerne „Ens" og „Ense". Noget Tilsvarende synes alene at finde Sted i denne Landsdeel i Löens, Areal ved Istebjerg, hvilket Navn synes en Sammentrækning af Lögnæs.

Ore. Sandsynligviis er det dette Artsord, der findes temmelig forandret ved, at först Artiklen er blevet tilföiet, og derpaa Omsætninger af Bogstaverne og videre gaaende Ændringer ere foretagne, i Navnene Gandlöse Orne, Skov i Gandlöse S., Orne Plantage, Del af Gribskov, Ornen (Urnen, Orneden) Skov i Hasle S.

Rögle. Jordsmonnets Former tale for, at dette Artsord forekommer i en tidligere ikke anfört Ændring i Rebelsbakke, Höide ved Gaasetofte, Revlsbakke, Höide ved Hekkerup. Disse Former synes at give en Forbindelse mellem Rögle og det Side 235 anförte Artsord Revle og nærmere at forklare dette sidste.

Skifte (oldn. *skipti*, angs. *scyft*, Inddeling) forekommer sjeldent. Det er en Agerbenævnelse fra för den almindelige Udskiftnings Tid, betegnende at Flere havde Del i Ageren eller Arealet, som dyrkedes i „Skifter", det er jevnsides liggende, smallere Dele, som plöiedes i samme Retning. „Lange Skifter fortne Plöiningen" er et Udsagn, der angives som hyppig brugt i hiin Tid. Skiften, Areal paa Reersö. Skiftved, Banke ved Haldagerlille.

Stemme. Af det almindelig brugte Udtryk „at opstemme Vand" (oldn. *stemma*, opdæmme, spærre) synes dannet dette særegne Artsord, som jeg kun har truffet i Stemmen, Vanding ved Himmelev.

Sti (oldn. *stigr*, Fodsti) synes at forekomme i Rungsted (s. Side 266).

Et mærkelig Exempel paa Forekomsten af det Side

248 anförte Artsord *Tor*, *Torr*, *Tur* (angs.), synes at findes i Dyssens Taarn, Banke ved Buerup.

Tue. En ikke angiven Form findes i Döpper Eng paa Seierö.

Tykke, der er forholdsviis sjeldent forekommende, findes hyppigere i Ods H. og her som oftest i Navne paa Moser, formodentlig paa Grund af de tætte Bevoxninger, som tidligere have dækket dem. Ydretykke, Mose paa Seierö.

Som Agerbenævnelser, der ere eiendommelige for Ods H. maae blandt Artsordene tilföies flere Udtryk, hvis nöiagtige Betydning jeg dog ikke efter de forefundne Optegnelser seer mig istand til at give. Disse ere: Breder, Brikker, Feiler, Fleder, Humper, Hörder, Hövder, Slöier, Spjeld, Stykker, Syler, Taakker, Tofter og Vretter. Hyppig forekommende ere desuden de tidligere nævnte Udtryk Skifter, Helder (s. ovenfor) og Rögler (s. Side 238). De sögte Oplysninger have kun givet et ringe Udbytte, da disse Benævnelser nu kun findes i et færre Antal Stednavne, medens deres tidligere Betydning efterhaanden er gaaet tabt for den nulevende Befolkning. Enkelte synes at være billedlige, saaledes Syler, der angives at betegne lange, smalle Agre, som ere spidse i den ene Ende, Taakker, der synes at være lig med det almindelige Ord Takker og at betegne en Samling Agre, der, paa Grund af at de stöde op til Eng eller Mose, saa at de nogle Steder kunne plöies længere ud end andre, have Lighed med den ved dette Ord betegnede Figur. Nogle synes at kunne forstaaes idet Mindste tildels gjennem andre i det almindelige Sprog og i Stednavne forekommende Udtryk, saaledes Breder, Brikker (Brinker?), Fleder, Stykker og Feiler. Humpe angives at betegne en Ager, hvor det omliggende Land ikke kan plöies, eller flere jevnsidige, korte Agre, Slöie at betegne et Stykke Agerland paa mindst 3 til 4 Tönder, uden Hensyn til dets Retning eller Beliggenhed. Hövde

betegner Endestykket paa en Ager, hvor man vendte under Plöiningen, da dette Arbeide i ældre Tid foretoges med flere Heste end nu. Dette Stykke plöiedes siden paa tvers af det Övrige. Fra gammel Tid har man rundtom mange forskjellige Benævnelser paa samme, saaledes nærmest svarende til dette „Hövdel" og „Hövedsager" i Jydland (Molb. D.), i Sjæland almindeligst „Forplöining". Vræt (oldn. *reitr*, Ridse, Fure, Bed i en Have, afstukket Plads) synes at have en lignende Betydning. Det forekommer desuden saaledes brugt paa Falster (Molb. D.).

De Side 288 överst anförte Navne bör foröges med Skavlbjerg, Banke ved Landeslev, i hvilken Jordsmonnet taler for, at man gjenfinder oldn. *skafl*, der har den særlige Betydning af en sammenfögen Snehob med skarp Kant eller Ryg.

De Navne, jeg iövrig har truffet paa uden at kunne henföre dem til Former af Artsord og Bestemmelsesord, som ere angivne tidligere i denne Afhandling, eller uden at almindelig bekjendte, endnu brugte Personnavne synes at forekomme i dem, fölge herpaa. For at lette Oversigten ved fremtidig Brug, ere de ordnede alfabetisk, og eftersom enten Artsordet eller Bestemmelsesordet i dem var ubekjendt, med Hensyn til det af dem, der frembyder Vanskeligheden. I de Tilfælde, hvor begge ere ubekjendte, ere de gjentagne.

Det fölger af sig selv, at da Navnene i Tidens Löb ere blevne optegnede af Mange, kan det ved enkelte af dem vel hændes, at en feil Opfattelse har gjort sig gjældende, saa at de vilde forstaaes, naar de havde været riglig hörte. Ved nogle ligger sandsynligviis Meningen nær nok, men for at man kan være nogenlunde sikker paa at have truffet det Rette, maa det oppebies, om ikke fra andre Landsdele lignende Former som Gjentagelser ville bringe denne Sikkerhed til Veie. Ved andre maa det antages, at Fordreielser af iövrig bekjendte Ord, saaledes som vi have seet det ved

enkelte Bynavne, hvis ældre Skrivemaader haves, ere saa store, at det vil være saa godt som umulig nogensinde at komme til at forstaae dem. Dog maa herved bemærkes, at störste Delen af de Navne, som her fölge, idet de kun have været kjendte i en lille Kreds og aldrig have været optegnede, men stedse fra Slægt til Slægt kun ere mundtlig overleverede, neppe nogensinde have været udsatte for at fordreies som Bynavnene, der netop ved at optegnes af Folk, som hverken lagde synderlig Mærke til Udtalen eller tænkte over Oprindelsen, og som undertiden vare Fremmede i Landet, have faaet et stundom saa vrangt Udseende.

Hvor Intet er tilföiet Navnet, gjælder samme en Landsby. Naar Artsordet er let forstaaelig og ikke brugt uegentlig, er der ikke tilföiet, hvilken Terraingjenstand Navnet gjælder, men kun den By m. v., i hvis Nærhed den findes.

Samtlige Navne ere uden Forandringer nedskrevne som de ere opgivne, efter Udtalen.

Raaby Aaget (Ovet), Skov i Borre S. Aflandshage, Areal ved Store Magleby. Allebes Bakke, Nyrup i Uggerlöse S. Ammerdam, Mose i Sparresholm Skov. Andax.

Baemose, Raklev. Ballebjerg, Banke ved Fölleslev. Ballerne, Grunde i Öresund. Balstrup. Smertebenter, Areal ved Nykjöbing. Beskeshöi, Ulstrup Kb. Biltris. Biskebjerg, Harrested i Sludstrup S. Bjösörs Gd., Bjerre Kb. Blessemose, Hammersholt. Blessens Ager, Vig S. Bliden, Sö ved Sæby Hgd.[1] Bliskedys, Kæmpehöi ved Dyringe. Blyskovs Bakke, Egerup i Bringstrup S. Blæsinge. Bollehöi, Saltofte. Bosdal, Klöft i Stevns Klint. Bramlebro, Skjelleröd. Bramsnæs Fjord. Braskeskov Gd., Öster Egesborg S. Brimeager, Areal i Asmindrup S., Ods H. Brimeshöi, Smidstrup i Blidstrup S. Broskemose, Eielstrup. Brunkehöi, Sömark. Brusehöi, Kalby. Brændelshöi, Faareveile S. Bölen, Banke paa Seierö. Bönnebjerg, Jerslev. Bönneved

[1] Sandsynligviis lig Blöden, s. Side 293.

Gd., Lystrup, Uvelse S. Bören, Bakke ved Uggerlöse, Rörby S.

Damerne, Bakke ved Dyringe. Deinvod Mose[1], Steenrand Gd. Diegelsgaard, Langstrup. Diverdiver, Areal i Nykjöbing S. Stjernedivder, Areal ved Nykjöbing. Dramstrup. Dræsgaard, Allindelille. Dykhöi, Hagendrup. Dyvesbro og Dyvesbæk, Stenbæksholm. Eldyvet[2], Mose ved Kaarup. Dæmpegaard, Gd. i Bloustrōd S.

Elkebjerg, Banke ved Sönderöd. Elnebjerg, Pedersborg. Ermelund[3], Skov i Gjentofte S. Erredals Gd., Glostrup Kb. Ertebjerg, Banke ved Skafterup, Glostrup Kb. o. fl. Steder.

Faldebjerg Gd., Vandlöse, Steenmagle S. Farremose, Lynge Kb., Lynge Frederiksborg H. Faschöie, Scierö. Ferle. Ferneklint, Banke paa Stigsnæs. Fjatteshöi, Seierö. Fibjerg, Illerup. Figinte Vænge, Skov ved Vollerslev. Flenstofte. Fleinsbakke og Fleinskov, Neiede. Flödebjerg, Banke i Gröntved Oredrev og Banke ved Mogenstrup i Sönder Jernlöse S. Fordresgaard, Bröndshöi S. Funkar, Mose ved Raklev. Fönstrup Dam, Neiede.

Gampehöi, Kæmpehöi ved Badstrup i Aarby S. Garbo Stykker, Areal i Vig S. Garnehöi, Vexö. Gasemose Bro, Gasböi Huus og Mark ved Eskildstrup Hgd. Gildebrede, Areal i Rörvig S., Gilleleie. Gilbjerg Hoved, Bakke i Gilleleie S. Gjödelyng, Mose i Storskov ved Kirke Hvalsö. Gnihöi, Vindstrup, Tystrup S. Gninegaard, Store Valby. Gnækershöi, Kæmpehöi ved Uggerlöse, Rörby S. Gralen, Grund ved Möen. Sandpynten med Græderen, Möens Klint. Gukkenchule, Möens Klint. Guntelbjerg, Kaastrup.

[1] Dein synes at være en Ændring af Dynd, s. Side 292.

[2] Dive, Divde, Dyv synes Ændringer af Dyb, s. Side 200.

[3] Er vistnok en Ændring af Elm. Elmelunde paa Möen udtales i Egnen ogsaa Ermelunde.

Nyhaands Bæk, Aflöbet fra Budsemarke Sö. Hakkemose, Gd. i Sengelöse S. Halkevad[1]. Hanghöi, Uggelöse. Hanghöis Gd., Skibby S. Harpelöv, Skov ved Holme Olstrup. Haustebjerg, Eskebjerg. Hekjær, Stubberup i Faareveile S. Hesperhuse, Förslev Hgd. Hjelken, Grund ved Möen. Hintsehov, Gd. i Esbönderup S. Store og Lille Hjörlemose, Lorup Skov. Holstermose, Oddens S. Huselbringet, Banke ved Klouby. Hujekjær, Faareveile S. Hvedebjerg[2], Stedstrup. Hvedelands Gd., Vandlöse i Steenmagle S. Hyldnemose, Hilleröd Oredrev. Hyltegaard og Hyltebro, Bröndshöi S. Hænghöi, Kæmpehöi ved Udleire. Hættingsholm, Areal ved Mördrup Gd. Hönske. Hörhule, Dal paa Nexelö. Hörkjær, Tune. Hörsö, Jydstrup.

Isefjord, Fjord. Illerup. Jokkebjerg, Havrebjerg. Jukkerup, Huse i Söndersted S.

Kaltred. Kampfalds Huus, Gryderup. Nörre og Sönder Stenkar, Grunde ved Tærö. Kastelev. Kastemose, Nelleröd. Kimose Gd., Stedstrup. Kistebakke, Sandbjerg. Kisterhöie, Fiirhöi. Kitnæs, Neder Draaby. Kjulerup. Klaavang, Skov ved Nye Lellinge Gd. Kloteng, Lönholt. Knarbos Klint og Mose, Faareveile S. Knarrebjerg, Nykjöbing Oredrev. Holmeknigge og Smelteknigge, Grunde ved Möen. Knoppebro, Bro ved Hareskov. Knoppemose, Allume. Knoppermose, Danstrup. Knurrevangs Gd., Vidskölle i Tjæreby S. Knurrevang, Skov i Gunderslev S. Kobberdam, Mose i Hareskov. Kobberdams Mose, Teglstrup Hegn. Kolkemose og Kolkebakke, Nyrup i Raklev S. Kornbjerg, Glostrup S. Kramsvad, Vandlöb ved Sludstrup. Krobersmose og Krobershöi, Raklev. Kvelling Höi, Bakke og

[1] Bestemmelsesordet maa vistnok snarest antages at være en Ændring af Holk (s. Side 210).

[2] „Hvede" synes at være det Side 263 omtalte „Wethe, Wæthe".

Gd. ved Orebo. Kværede. Kurrebro, Valby Kb. Kurregaard, Laugö. Kurreholm, Huse ved Gjörlöse. Kölleeng, Stiftsbjergby. Köllemose, Hvidovre.

Landerne, Areal paa Reersö. Lassemose, Hadstrup i Terslev S. Laurbjerg, Egholm Hgd. Ledbjerg Gd., Nyrup i Steenmagle S. Lesemagre, Eskebjerg. Lemminghöi, Aagerup i Ballerup S. Letten, Grund ved Tærö og Grund ved Bogö. Lobensbæk, Faareveile S. Logres Gd., Steenmagle. Lopholms Huse, Græsted S. Loppemose, Allume. Luddeholme, Holme ved Möen. Lurebæk, Allume. Lydebjerg, Seierö. Löftesmose, Torkildstrup.

Maltved Gd., Gyrstinge. Viemanen, Mose ved Tuelstrup. Komane Kjær, Gundsömagle. Mangholm Gd., Alsönderup. Manghöie, Faareveile S. Mangleböi, Förslev Kb., Ringsted H. Manglehöi, Alsted. Mesel Gd., Allume. Minkemark. Mimerdysse, Ellede. Misbjerg Mark, Areal ved Nordruplund. Mislebakke (Mistlebanke), Smidstrup i Jungshoved S. Mukkergaard, Jydstrup. Muthöi, Hyllede. Mysselhöi, Leire. Möhöi, Kæmpehöi ved Vedbysönder. Mömose, Ödemark Hgd.

Naadskensbanke, Eskebjerg. Nostrup. Nebenspjeld, Areal i Rörvig S.

Onteraad, Skov i Terslev S. Ougtved.

Paavehuus[1], Fuldby. Palteeng, Ulstrup i Skjelby S. Palmevænge, Skov ved Fuglebjerg. Pandebjerg, Nexelö. Pandehave Aa, Esbönderup S. Parsager Gd., Paarup. Pelsen, Skov ved Bedsted. Pertelsö, Storskov i Borup S. Pibermose[2], Gyldenholm. Pingsgaard, Valöre. Pidsager (Pudsager) Gd., Söborg. Pidsbjerg, Brændholt. Pigregaard, Vigersted S. Pister, Areal i Vig S. Plushuse, Lille

[1] Er opgivet at have faaet Navn efter en Brönd „Paavebrönd", som tidligere fandtes ved Huset.

[2] Bestemmelsesordet er her sandsynligviis det samme, som er omtalt i Anmærkning 4, Side 315.

Hedinge. Pluskemose, Uggerlöse i Rörby S. Podebakke, Ravnsbjerg. Polkerne, Banke paa Seierö. Pomlerende, Skaar i Möens Klint, N. V. for Liselund. Poppenhöi, Kongsted Kb. Potsö, Höed Skov, Valsölille S. Pousbjerg, Sönder Jernlöse. Præglinge Ager, Vig S. Pudpöl, Forsinge. Pulgestykker, Areal i Vig S. Pumose, Isterröd. Pövekjær, Blæsinge. Pövesö, Slangerup i Ringsted S.

Raklebjerg, Seierö. Rankeskov, Frederiksborg Slotssogn. Ramlebjerg, Taastrup, Merlöse S. Reinemark. Roberhöi, Allesbave. Ruttebakke, Esbönderup Kb. Rynkevangs Gde., Aarby S. Rynkevænge Huus, Faxe S. Rögnahöie, Borup i Gjörlöse S. Römmeröd Gd., Virum.

Salgaards Höi, Veiby. Bærsals Ager, Höve Kb. Sillebro Lukker, Enge ved Speilsby. Skambolke Taakker, Areal i Vig S. Skambæk, Raklev S. Skjærthöi, Eskebjerg. Skjætholm, Areal ved Nordruplund. Skrillings Höi, Ormidslev. Skrapmose, Eielstrup. Skræbagre, Höiby S. Skrosbjerg. Hvidskud, Fremspring i Möens Klint. Skuppedys, Kirke Helsinge. Skurremose, Vigersted. Skurrens Kilde, Faareveile S. Skurvhöi, Skuldelev. Skvathöi, Kæmpehöi ved Uggerlöse i Rörby S. Skyhöi, Raklev. Skyhöi, Ellede. Snekkebjerg, Oddens S. Sneklinge Stykker, Vig S. Snildegaard, Rye i Gjörlev S. Solevad Gd., Lynge i Lynge Frederiksborg Herred. Sommerhöi, Kæmpehöi ved Aggebo Gd. Spasebakke, Hekkerup. Speder, Areal i Vig S. Spenthöi Huus, Tokkerup Oredrev. Sperrestrup. Sprettinge Gd., Sæder S. Spörrebjerg, Snevre. Spörretofte Bakke, Kulby. Stervested, Huus ved Vexebo. Stimestrup, Gd. i Bloustrōd S. Stjaalebjerg, Raklev. Strenghöi Gd., Uvelse S. Strudshöi, Frihedslund. Strövebjerg, Lynge, Alsted H. Stærkenge (Stærkende). Störlinge. Sulebjerg, Sipperup, Söndersted S. Sulender, Eskebjerg. Svebölle. Sveltoldens Huus (Svettehave Huus), Bonderup Hgd., Taarnborg S. Svovlsbjerg, Pynt paa Tudsenæs. Svumpebro Enge, Lynge i Lynge Fre-

deriksborg H. Sædholm Gd., Saltrup. Sölperup. Sömmermose, Skafterup.

Tadrebæk, Tadremölle, Tadreskov (Taderöd Bæk, Mölle, Skov), Kirke Saaby. Tasemölle, Tystrup S. Tallerup Gd., Bloustrōd S. Tapager Mose, Ballerup. Teesmose, Testrup. Tempelhuse, Arnakke i Aagerup S. Terkelskov, Hestetangs Mölle. Tessebölle. Tinkerup, Oredrev ved Strand Björnstrup. Tjokholm, Ö ved Tudeaas Udlöb. Tjoldehöi, Ulstrup Kb. Tjæremose[1], Auderöd. Gamle og Nye Tolk, Grunde ved Möen. Tonedam, Mose i Vester Egede S. Tonnebjerg, Rye i Gjörlev S. Torstholm. Trathöi, Lundforlund. Ebbetron, Banke paa Seierö. Tumlinge Vang, Gribskov. Tvindelstrup. Tvisthöi, Kongsted Kb. Tynemunde Höi, Seierö.

Vaaskeskov, Skov ved Herrestrup i Skjellebjerg S. Vaaverhöi, Ulstrup S. Vakkerdysse, Buerup. Valkenkjær, Landeslev. Vantelyng, Mose ved Bagsværd. Vedslegaard, Harlöse. Venlegaard, Strölille. Vilkestrup, 2 Gde. ved Lille Skjensved. Vinaholm, Tuelstrup. Tykvings Bakke, Herrestrup i Nordrup S. Vipperöd. Vintermölle, Sonnerup Kb. Vintermose, Rumperup. Vispinge Huus, Jomfruens Egede. Vissebjerg, Lundby i Tjæreby S. Vommevads Bro, Sönder Jernlöse. Vospebjerg, Seierö. Vovhöi, Kæmpehöi ved Uggerlöse, Rörby S. Voxtrup Gd., Esbönderup S. Vrangeskov, Haraldsted. Vrangmose, Svallerup. Store og Lille Vröi, Öer i Saltbæk Vig.

Alt i Indledningen er det fremhævet, at Stednavnenes ældre Skrivemaader ikke i denne Afhandling ere gjengivne efter selve de originale Dokumenter. Hvor meget jeg end har kunnet önske, at de paa denne Maade vare fremtraadte i den, selv med Hensyn til ubetydelige Omstændigheder, nöiagtigste Form, har jeg dog ikke formaaet at finde Leilighed til at udföre dette betydelige Arbeide eller blot det, om end mindre betydelige, dog altid meget omfangsrige, at uddrage dem af de trykte Værker, hvori de vedkommende Dokumenter ere gjengivne; jeg har alene kunnet benytte som Grundlag Dr. J. H. Larsens Side 182 omtalte Manuskript, der indeholder Sted-

[1] Molb. D. anförer „Teerig" som et sönderjydsk Ord for Törv.

navnenes ældre Skrivemaader, gjengivne efter trykte Kilder, hvilket her udtrykkelig bemærkes, for at ikke de i Noten paa den nævnte Side brugte Udtryk skulle misforstaaes.

For at spare Plads er imidlertid i Dr. Larsens Manuskript, hvor talrige Skrivemaader ere anförte, ikke altid lagt Vægt paa at gjengive aldeles nöiagtig Skrivemaaden af Artsordet i Stednavnene for hvert Aarstal især, men flere Skrivemaader ere sammendragne under een Hovedform, naar Afvigelserne ikke vare större, end at de ei kunde lede til Misforstaaelse af utvivlsomt bekjendte Ord. Denne Fremgangsmaade vil have stillet sig saa meget naturligere, som ingenlunde sjeldent det samme Artsord, undertiden endog det samme Stednavn, i samme Dokument er skrevet forskjellig, i det mindste i de trykte Gjengivelser[1]. Den samme Fremgangsmaade er kommen til Anvendelse i denne Afhandling, dels idet jeg ikke har kunnet berigtige Manuskriptet, dels idet den ogsaa i Afhandlingen her fremböd en betydelig Fordel med Hensyn til Pladsen, et Hensyn, der ogsaa har stillet sig i Veien for at anföre de Værker paa hvert Sted især, hvorfra Skrivemaaderne ere tagne. For nærmere at oplyse, hvorledes denne Fremgangsmaade stiller sig i de enkelte Tilfælde, skal jeg saaledes til Exempel anföre, at naar der Side 263 staaer Halstath 1205, 1209, 1239, skulde der egentlig staae Halstat 1205, Halstad 1209, Halstath 1239; for Gislinge 1223, B., skulde der staae Gislingi 1223, Gislinge B., o. s. v.

Under Udarbeidelsen og Trykningen af denne Afhandling har endvidere enkelte **Feilskrivninger** af större eller mindre Betydning indsneget sig. Idet jeg her anförer dem, bedes de bemærkede:

Side 191: Greffte 1190, 1240 for Greffte 1199, 1248; Kogbæ for Koghæ, Koke for Køke; Liunge for Lyungæ. — Side 192: Stegheburgh for Stigheburgh; „ampne" Suse for „ampnis" Suse; Wæræbroo for Wæræbro; Bjærnwidhæ for Byernwithæ, Biernethe for Biernæthæ. — Side 193: As 1281 for As 1228; Hoisager for Hoesager. — Side 195: Stigsbierby 1381 for Stigsbierby 1581. — Side 196: Ostreburgh for Osterburgh; Borse for Borsse. — Side 197: Baldersbrunnæ for Baldersbrunne; Gældebrun for Galdebrun. — Side 201: Fwglethe maklæ for Fwglethæ maklæ; 4de Lin. f. n. „det Moseströg, der gjennemskærer Falster" for „de Moseströg, der gjennemskære Laaland". — Side 202: Hoyung for Hoyng; Mynge, Mynghe 1135, 1184 for Mynghe 1184, Mynge 1446; Roddinge for Ræddingæ; Avetofte 1157 for Avetofty 1170. — Side 203: Faunsfiord 1229 for Faunsfiord 1529. — Side 204: Gaffns 1202 for Gaffns 1205. — Side 207: Hamar for Hamar V. — Side 208:

[1] Saaledes findes i Diplomatarium Arna-Magnæanum Tome I baade torp og thorp Side 81 og Side 93, loff og leff Side 91, hærreth, hærret og hæret Side 219, Restuid og Restvid Side 89, Roschildensi og Roskildensi Side 229 og 230, o. s. v.

Kaluehave for Kaluehawe; Hagneleff 1081 for Hagneleff 1181; Hæggorp 1388 for Hæggorp 1383; Kopenham for Kopenhamn; Lilæ Heddinge for Lilæ Heddingæ. — Side 209: Hyællerutb for Hyællæruth. — Side 210: Oem for Oem. — Side 211: Hornisbeck for Hornisbech; Hornleive for Hornlewe. — Side 213: Hollosæ 1319 for Hollosæ 1446; Kyrkæhælsinge for Kyrkæhælsingæ; Husum for Hwsum; Signehus for Signehws; Wæmætofte for Wæmætoftæ; Vimmerleue for Wimmerleue. — Side 215: Jershøhæ for Jershøhæ; Kæthelby for Kæthælby. — Side 216: Stænkelstorp for Stænkilstorp; Skenkilsis for Scenkilsio; Koberop for Koperop. — Side 217: Monæklint for Monæklint. — Side 218: Kathæruth for Kadhæruth; Katemose 1240 for Katemose 1248; Kyæthinge for Kyæthingæ; Krattemølle for Krattemøllæ. — Side 219: Latacaræ for Latacara. — Side 220: Laugho for Lacgho. — Side 222: Ebbelykkæ for Ebbelykke. — Side 223: Ughlosæ for Yghlosæ. — Side 225: Lesisholm, Læsisholm B. for Lisieholm 1228, Læsyøholm B. — Side 227: Wænsløf for Wænsløf. — Side 228: Løvæhæreth for Løwehæret. — Side 230: Marevith for Marwith. — Side 231: Karsæmose for Karsæmosæ; Kunkildæ Mølnæ for Kunrkeldæ Mølnæ; Bydinghæ Mølle for Bydinghæ Møllæ. — Side 232: Arænachæ for Aranachæ; Odsherrit for Otzherrit. — Side 233: Ny-orth for Nyorth; Lathby Oræðreff, Ladeby Oredreff for Ladeby Oræðreff. — Side 235: Langesyøpyth for Langhesyøpyth. — Side 237: Nyerum o. s. v. for Niertherom 1186, Nyerum og Nærerom B.; Rothwænge for Røthwængæ. — Side 239: Resnæs 1231 for Røhsnæs V., Resnes 1331. — Side 242: Snyowræ for Snyowra. — Side 244: Gamleraand for Gamlæraand; Korthestræthe for Korthestræthæ. — Side 245: Sundby westræ 1086 for Sundby occident. 1085, Sundby westræ B. — Side 246: Syrninge 1080, 1414, Sørning for Syrninge 1414, Sørninge; Sedorp for Sedorph. — Side 248: Thærhøfthæ for Thærhøfthæ V. — Side 249: Tyberoo for Tyberop. — Side 250: Tudebølæ 1317 for Tudebølæ 1377. — Side 251: Konunsstath V., Konungstweth B. for Konungstath V., Konnungsthwet B.; Undløsæ for Undløse. — Side 253: Nævæth 1176 for Nævæth 1171. — Side 254: Vægby for Wægby. — Side 255: Hwalsys syndræ for Hwalsis syndræ; Walsiomagle for Walsyomagle; Voldrop for Woldrop; Punewelde 1319 o. s. v. for Punæwælde 1319, Punewelde 1395, Pynewælde 1398; Tryggiwællæ for Thryggiwællæ. — Side 266: Sacerthorp 1080, 1199 for Sacerthorp 1199; *Sasur risði stin, an gerdi bru* for *Sasur risði stin an gardi bru.*

Det bemærkes endvidere, at det er mindre sikkert, at de ved Hövelte Gd., Mördrup, Danstrup, Passebæk og Vedbæk anförte ældre Skrivemaader svare til disse og ikke til andre, nu forsvundne Steder.

FORTEGNELSE

over foran, indtil Side 332 nævnte Byer samt andre Terraingjenstande, der ere almindelig bekjendte[1].

[1] Hvor intet særlig er tilföiet angaaer Navnet en By. — Tallene paa de Sider, hvor et Navns ældre Skrivemaader findes angivne, ere mærkede med *.

SAMSÖS STEDNAVNE,

Supplement til den foregaaende Afhandling.

Af Emil Madsen, Capitain i Generalstaben[1].

Idet Dr. I. H. Larsens Manuskript foruden de ældre Skrivemaader af Sjælands Stednavne indeholder de faa, som findes for Samsös Vedkommende, vilde det have stillet sig som det Naturligste at medtage disse i den foregaaende Afhandling. Den Hindring stillede sig dog i Veien, at Samsö ikke var opmaalt paa den Tid, da hiin Afhandling blev udarbeidet, saa at der baade manglede den Stötte, som Betragtningen af Jordsmonnet yder Undersögelsen af Stednavne, og en Oversigt over samtlige de Navne, som forekomme paa Öen. I det Tidsrum, som er gaaet hen mellem Udarbeidelsen og Trykningen af den foregaaende Afhandling, er denne Hindring imidlertid blevet fjernet ved Opmaalingen af Samsö med hosliggende Öer i Sommeren 1863, og det er derfor nu mulig at lade en samlet Fremstilling af de Navneformer, som forekomme paa denne Ögruppe, fremtræde som Supplement til den foregaaende Afhandling, hvorved tillige det i Dr. Larsens Manuskript Givne fuldstændig kommer til at foreligge.

ARTSORD.

Af de i den foregaaende Afhandling nævnte Artsord forekommer, som ventelig var, en stor Mængde brugt, uden at særegne Former eller andre Eiendommeligheder knytte sig til dem. For at undgaae Vidtlöftighed nævnes derfor kun de særskilt, som enten ere sjeldne, findes brugte paa afvigende Maade eller ere givne i ældre Skrivemaader af Navne.

[1] Med velvillig Hjælp med Hensyn til Folkesprogs-Eiendommelighederne af Provst F. Jacobsen i Nordby.

Braade synes at forekomme i Braadbjerg, Banke ved Haarmark;

Brönd i Brønby 1445, Brundby.

Bölle forekommer ikke paa Samsö i denne paa Sjæland almindelige Form, men maaskee flere Gange i Formen „Balle", ligesom i enkelte Strög af andre Landsdele udenfor Sjæland, saaledes Ballen, Udskibningssted ved Brundby, Silleballe Huse i Besser S. Undertiden forekommer Ordet i Navne paa Banker. Medens det brugt saaledes i enkelte Tilfælde kan forklares paa samme Maade, saaledes Smedebals Höi ved Koldby, forekommer det i andre Tilfælde, saaledes i de vistnok fra de ældste Tider indtil nu stedse nögne, udyrkede og ubeboede Banker ved Nordby, under Forhold, der ikke med nogen Sandsynlighed tilstede en Udledelse paa denne Maade. Saaledes kan nævnes fra denne Egn Sandballe (Sundballe), der tydelig viser, at Ordet her er brugt oprindelig som Benævnelse paa en Banke og ikke overfört fra nogen anden Gjenstand Noget nöiagtig tilsvarende findes ikke i Oldsprogene, men det maa snarest antages, at det ligesom enkelte andre, i Sproget gængse Ord, der ligne det meget, betegner som Grundbegreb noget Afrundet. Tildels findes tilsvarende i oldn. *bali*, Höi, lille Forhöining paa jevn Mark.

Dette belyser nærmere de Side 332 angivne sjælandske Navne Ballebjerg, Ballerne og Ballehöi.

Drag forekommer i en særdeles ændret Form i Driften, Eng ved Brattingsborg.

Fell (oldn.) synes at findes i Skærfild Bjerg ved Besser;

Hule, Hul i Holbjerg, Banke ved Brundby, Hellemose, Mose ved Langemark.

Kaas (s. Side 298 og 328) synes i Overeensstemmelse med den udtalte Formening, at det betegner en flad Fordybning i Jordsmonnet, at forekomme i Kaashöi, Kæmpe-

höi ved Onsbjerg, og overfört i Koldby Kaas, Baadehavn ved Koldby.

Kalv fremtræder som en almindelig Benævnelse paa de mindste Holme i Stavns Fjord, men med en Ændring i Selvlyden. Saaledes findes Kollerne, 8 smaa Holme, der ligge samlede i et enkelt Strög af den nævnte Fjord, Barnkol, Karlskol og Brokol (Brakol). Det maa bemærkes, at der neppe kan finde Forvexling Sted med Artsordet Kol, Kul, da alle disse Öer med Undtagelse af de to sidste, ere saa lave, at de kun netop rage frem over Havfladen. Ved Kollerne fortjener det ogsaa at fremhæves, at den oldn Flertalsform (*kálfar*) har bevaret sig i Navnet i Modsætning til, hvad der har fundet Sted i Skriftsproget.

Kleif (oldn., s. Side 328) forekommer i Kleven (Klevi) og Klevelt, Banker i Nordby S.

Klemme findes, overensstemmende med Ordet *klömbr*'s Betydning af snevert Pas, i Klummerbo, Grund ved Öens Nordostside.

Klöft synes at forekomme, skjöndt mindre paaviselig ved Jordsmonnet, i Klovenhöi, Banke ved Onsbjerg.

Klöpp (oldn.) forekommer i Klepperne, Grund i Nærheden af den nærmest ovenfor nævnte;

Kol, Kul i Kolebŋ 1445, Koldby.

Krog forekommer her brugt om Havbugter, hvad der er usædvanlig, saaledes i Öster og Vester Hedekrog ved Nordby Hede.

Leie, Löie. Dette Artsord, der fremtræder i saamange forskjellige Former, synes at forekomme her foruden i den sædvanlige Form, saaledes Löghöi, Banke ved Haardmark, ogsaa i mere ualmindelige, som Lovshöi, Banke ved Krogsgaarde, og Lövshöi, Banke ved Brundby.

Made forekommer almindelig, baade i den gængse Form, saaledes Maden, Eng ved Taftebjerg, Elsemade, Eng ved Koldby, og i afvigende Former, som Maahöi, Banke ved Langemark, Maihöi, Bakke ved Brattingsborg Hgd.

Mark findes usædvanlig ofte i Bynavnene og i det förste af efterfölgende Navne knyttet til et Bestemmelsesord, der synes ret tydelig at vise, at det oprindelig ikke har haft den nu gængse Betydning, men udelukkende betegnet et af Mennesker opreist eller udsögt Mærke. Pelemarkælile 1424, Permelille (ogsaa oplysende med Hensyn til Pillemark); Longæmarkæ 1424, Langemark 1445, Langemark.

Rev forekommer brugt paa usædvanlig Maade, i Hatter Rev om en aleneliggende Grund, i Besser Rev om en meget lang og smal Landtunge.

Sig findes i de to Navne Kolsig Bakke ved Stavns og Seiegræs, Areal ved Brattingsborg.

Skaar er ofte brugt om Klöfterne i de store Banker ved Nordby. Bylykke Skaar, Mögelskaar o. fl.

Slette. Den Side 316 fremsatte Bemærkning, at dette Artsord undertiden findes brugt i en Betydning, der er forskjellig fra den sædvanlige og nærmende sig til den, som Ordet Slag har, finder her Anvendelse paa Kongslette, en dyb Fold i Bakkerne ved Nordby.

Taakker. Dette Side 330 omtalte, fra Ods Herred alene kjendte Ord, synes at gjenfindes her i Tokkerne, Bakke ved Maarup.

Tofte findes i Thoftæberg 1424, Thofftberghe 1445, Taftebjerg.

Tun er hyppig forekommende i Modsætning til, hvad Tilfældet var paa Sjæland. Saaledes findes Tunhöi, Banke ved Koldby og ved Permelille, Tonbjerg, Banke ved Örby[1]. Sandsynligviis findes dette Artsord ogsaa i Thundørp 1424, Tumdorp (m?) 1445, Tannerup.

Vold forekommer gjerne med a til Selvlyd, f. Ex. i Valdemose, Mose ved Pillemark, Valsömose, forhen en Vandmölle i Besser S.

[1] Dog maa bemærkes, at Plantenavnet Torn efter det sydsamsöske Folkesprog kan forekomme i disse Navne.

Ö eller maaskee Øre synes at forekomme i de sammentrukne Navne Bosserne, Ö, og Bosser Flak, Grund, hvis Bestemmelsesord snarest maa antages at være det nedenfor staaende *boði*.

Foruden disse Artsord forekomme af de i den foregaaende Afhandling nævnte, men under Forhold og i Former, der ikke have noget særegent ved sig, kun Aas, Ager, Banke, Bakke, Bjerg, Borg, Bro, By, Bæk, Dal, Dam, Dyb, Eng (Ing), Fjord, Flak, Gaard, Hage, Havn, Hede, Holm, Hoved, Hule, Huus, Höi, Kilde, Kirke, Kjær, Klint, Klöft, Land, Lind, Lund, Lykke, Löb, Mar, Mose, *Möl*, Mölle, Næs, Odde, Old, Ore, Pol, Rende, Riis, Rön, Sand, Skage, Skov, Slag, *Stál*, Strand, Sund, Sö, *Tor* (i Onsbjerg Dyr), Torp, Vad og Veile. Spjeld (Spjaal) forekommer i Nordby S. som Betegnelse paa smalle Agre og Jordstykker. Desuden findes nogle faa Artsord, som i det Mindste ikke med Sikkerhed have kunnet paavises i sjælandske Navne. Disse ere fölgende:

Boði (oldn.), Rev eller Skjær, der kun gaaer op til Havfladen, forekommer i denne Betydning i Navnene paa et Antal Grunde ved Öens Nordostside, saaledes Klummerbo (bod), Nyholms Bo, Stubsbo, Djævlebo o. fl. Disse Navne ere oplysende med Hensyn til Navnet Kalvebod Strand ved Kjöbenhavn og gjöre den Antagelse sandsynlig, at Kalveboderne oprindelig har været Navnet paa Grundene om Kalvene eller de smaa Holme ved Kysten af Amager og Sjæland.

Flod (oldn. *flóð*, angs. *flód*, Oversvömmelse). Blandt Samsös Stednavne forekomme Kastflo, Lilleflo, Storeflo o. fl. lignende, brugte om smaa Vandsamlinger i de ellers næsten vandlöse Bakker ved Nordby. Det synes rimelig at söge Betydningen af disse Navne i det her opstillede Artsord, idet Jordmonnet taler for, at det Karakteristiske ved disse Fordybninger, som ikke gjennemströmmes af rindende Vand, er at söge i, at Vandet i dem stiger og

synker efter Aarstiderne og Nedslagets Mængde. — For denne Anskuelse taler, at det af og til Voxende i Vandmassen netop er det Karakteristiske i alle de Tilfælde, hvor Ordet Flod eller Ændringer af samme er brugt, baade i Skriftsprog og i Folkesprog, saaledes ved „Flod" i Havet, det ikke i Stednavne forekommende „Flod" (oldn. *fljót*), som Betegnelse for et stort Vandlöb, i isl. *flœði-engi*, Enge som overskylles af Söen, *flœði-sker*, Skær som overskylles ved Höivande, *flœði-vatn*, Indsö hvori Vandet stiger og synker, i jydsk „Flöde", Eng hvor Græsset voxer stærkt, fordi den undertiden staaer under Vand, „Flödgyde", Rende hvori det overflödige Vand fra en Mölle löber bort, i fyensk „Flyde", Vandaare i Sandgrund, (Molb. D.) o. fl. — Beslægtede synes derhos de Side 204 anförte Artsord Fly, Flö og Flom og det Side 283 nævnte Ord „Flæde, Flede", der er en ældre Betegnelse for Siv og Rör og maaskee anvendt overfört.

De omtalte Navne synes at lede paa Spor efter Betydningen af det Side 333 nævnte Flödebjerg.

Seila (oldn.), Bugt, Vig. Dette Ord synes nærmest at give Betydningen af Navnene Sillebugt, Bugt, Silleballe Huse i Besser S. og nogle faa lignende og saaledes tillige at være opklarende med Hensyn til det Side 336 anförte Navn Sillebro Lukker.

BESTEMMELSESORD.

Af Personnavne synes alene forekommende i Navne, hvis ældre Skrivemaade haves:

Óðinn i Othensberg 1424, Odensbergh 1445, Onsbjerg.

Sámr i Öens Navn, isl. *Sámsey*, Samsø V., Sampsys, Samsis og Sampsø 1424, Samsøø 1445.

Iövrig synes en Del af de i forrige Afhandling nævnte at forekomme i flere Navne, hvis ældre Skrivemaade ikke

haves, saaledes i Agerup, Alstrup, Asmindör Hage, Pynt i Nordby S.[1], o. fl.

I Bisgaard synes efter alle Oplysninger Bestemmelsesordet at være en Forkortelse af Biskop.

Af Dyrenavne findes særdeles mange. Hjorten synes nævnt i Hiortholm V., Hjortholm, Kid (oldn. *kið*) i Kitheholm V., Kyholm[2], Ræven med det til oldn. og angs. *fox* svarende Ord i Foxbakke, Banke ved Onsbjerg, Sælhunden i Sælvig. Af Huusdyr nævnes især Svinet, saaledes i Nordre, Midtre, Söndre Svinekilde (Svinkeel), Klöfter i Bakkerne ved Nordby, Svinsbjerg (Svensbjerg), Banke ved Haarmark. Fuglenes Navne forekomme usædvanlig hyppig, især nævnes Tranen (oldn. *trani*) ofte, saaledes i Tranebjerg, Banke ved Koldby, Tranemose, Mose ved Pillemark, ved Örby, ved Torup o. fl. Steder, endelig i Tranberg 1424, Tranbberghe 1445, Tranebjerg, derhos flere Vandfugle, saaledes i Maagekjær, Mose ved Onsbjerg, Vibeholm, Mose ved Koldby. Foruden disse Fugle nævnes som sædvanlig Örnen hyppig, saaledes i Örnsmose, Mose i Brattingsborg Skov, Örnaas

[1] Det fortjener at bemærkes, at Navne med Bestemmelsesordet Björn forekomme hyppig baade her og andet Steds. Der er imidlertid den Mærkelighed ved disse Navne, at de næsten udelukkende forekomme i Forbindelse med Artsord, som betegne Moser og Vandsamlinger, undertiden ogsaa Vandlöb, saaledes her Björnedam, Mose ved Onsbjerg, Bjödndam, Mose ved Pillemark. Dette antyder en indre Forbindelse mellem dette Bestemmelsesord og disse Artsord, som jeg vel ikke kan forklare, men som gjör det lidet sandsynlig, at Bestemmelsesordet kan udledes af Mandsnavnet *Björn*, *Bjarni*.

[2] Navnet Kidholm forekommer af og til som Benævnelse paa smaa Holme, og det kan ret vel antages, at Ordet er brugt for at betegne den ringe Störrelse, ligesom „Kalv". I dette Tilfælde kan denne Forklaring dog ikke passe, da Kyholm omtrent er den största af de i dette Strög liggende Öer.

(Enaas), Banke ved Nordby. Uglen findes nævnt i Ugledal (Aageldal), en Fordybning i Bakkerne ved Nordby.

Af Planter nævnes saa godt som alle de Arter af Træer, der ere angivne ved Sjælands Navne, gjerne i Forbindelse med Artsordet Bjerg. Særdeles hyppige ere Navnene Egebjerg (Jigebjerg) og Bögebjerg.

Af Jord- og Stenarters Navne kunne anföres Ör og Gryd, forekommende i Ørby 1424, Örby, Grydenæs, Pynt ved Koldby, Gröttebjerg, Banke ved Koldby (angs. *grætta*, Smaasteen).

Af Bestemmelsesord, der betegne Særegenheder ved Jordsmonnet, forekomme flere af dem, der ogsaa, men kun sjeldent, forefindes i Sjæland, saaledes oldn. *enni* i Endebjerg, Banke ved Besser, isl. *kani* i Kaneborg Bakke i Nordby S., oldn. *skán* i Ballesskaan, Areal ved Nordby, Veir i Veirbjerg, Banke ved Brattingsborg, og Wæthærs V., Veirö, Ö[1]. — Indeholdende de Side 297 angivne Ord, der staaende som Bestemmelsesord give Hentydning til Grændse- eller Eiendomsmærker, findes i Forhold til Samsös Udstrækning særdeles mange Stednavne, saaledes de för nævnte Pillemark og Permelille, Stolpehöi, Banke ved Koldby og ved Tranebjerg, Tullebjerg, Banke ved Permelille, Stighöi, Banke ved Langemark, maaskee ogsaa Tilshöi, Höide ved samme By, og Tvelleshöi, Banke ved Torup. Til denne Klasse Navne slutter sig endnu Staffnes 1424, Stavns.

Af Navne, som betegne, at der paa Stedet findes Gjenlyd, forekommer Skrighöi, Banke ved Brattingsborg.

Hörende til den Klasse af Bestemmelsesord, der betegne visse Særegenheder ved Jordsmonnet, findes flere,

[1] Dette Navn forekommer stundom i og ved Danmark brugt om eneliggende, for Veiret udsatte Öer. Det forskjelligartede i deres Omrids og Jordsmon tilsteder neppe nogen andes Formodning om Navnets Oprindelse.

som enten ikke forekomme paa Sjæland eller i al Fald kun saaledes, at en nærmere Belysning andet Steds fra er nödvendig for at opfatte dem rigtig.

Det Förste er Tilfældet med: Arm (oldn. *armr*, hvad der gaaer ud til Siden som en Arm, en Flöi), der findes i Armhoved, Pynt og Banke i Nordby S.; *Kringr* (oldn.), Ring, Kreds, der forekommer i Kringhöi, Banke i samme S.; *höttr*, *hattar* (oldn.), der betegner det Toppede i Grunden Hatterrev; *skott* (oldn.) Hale (af oldn. *skjóta*, angs. *sceótan*, bevæge, udstrække) i Skudhöi, Banke ved Langemark, maaskee ogsaa i Skottenbjerg, Banke ved Torup, der begge have en langstrakt Form; *gusta* (oldn.) blæse, der forekommer i Gustegaarde, Areal i Nærheden af Stranden ved Pillemark. Det er endvidere saare sandsynlig, at tilsvarende til oldn. *flug, flog, fluga-bjarg*, meget höie og steile Klipper, findes i Flouaas, en steil Aas i Nordby S.

Det Sidste er Tilfældet med det saa ofte forekommende Ertebjerg, der paa Samsö dels gjentager sig uforandret, dels forekommer i en ændret, særdeles oplysende Form, nemlig Artebjerg, Banke ved Koldby. Denne Form leder nemlig Opmærksomheden hen paa, at Oprindelsen til Navnet er at söge i oldn. *arða*, Knude, Knorte, Ujevnhed. At Plantenavnet Ert skulde være Bestemmelsesordet, kan ikke antages, da denne Plante som alle andre, der ere Gjenstand for Dyrkning, ikke findes paa det samme Sted igjennem et længere Tidsrum.

Af Tillægsord og Biord findes som sædvanlig Himmelhjörnernes Navne ofte, saaledes i Norby 1445, Nordby, Visborg (Vesborg, Vestborg), Banke med et Fyr, Vestbæk, Vandlöb i Nærheden af samme, Österby o. fl. Af Navne, som indeholde andre Bestemmelsesord af denne Klasse og enten kun sjeldent eller slet ikke ere forekommende paa Sjæland, kunne fremhæves Yderstehöi, Bakke ved Taftebjerg, Ydersteholm, Holm i Stavns Fjord, Svei Langaas, Bakkeströg ved Nordby, hvis Bestemmelsesord er

svei (oldn. *svig*, Krumning, Böining), Möibjerg, Banke ved Besser, der efter sin Form kan udledes af oldn. *mjór*, snever, tynd, Snekkebjerg, Banke ved Koldby, og Snekkehöi, Banke ved Bisgaard, der begge snarest maae udledes af oldn. *snöggr*, skaldet, bevoxet med kun lidet Græs. Disse to sidste synes oplysende med Hensyn til de Side 336 anförte, lignende Navne, medens det nærmest foregaaende leder Opmærksomheden hen paa, at Navnet Möen (s. Side 315) ret vel kan udledes af Öens Smalhed. Formen „magle" findes ikke paa Samsö, i dens Sted „mögel", saaledes Mögelmose ved Tannerup, Mögelskaar, Klöft i Bakkerne ved Nordby.

Af Talordsnavne kunne anföres Tobjerg, Banke ved Brundby, og Tvebjerg, Banke ved Onsbjerg.

Til de i Tillæg A nævnte Stednavne slutter sig for Samsös Vedkommende **Bætzer**, **Bæstzer** 1424, Besser og **Hardemark** 1445, Haarmark. Det Ord i Oldsprogene, som kommer det förste nærmest, er angs. *bædzere*, *bæzere*, Döber. Skulde Oprindelsen kunne söges i dette Ord, maatte Navnet da först være givet den aleneliggende Kirke og senere være overfört paa Byen, der saaledes vilde være yngre eller i al Fald yngre benævnt end de fleste andre.

Sammenligne vi Samsös Stednavne med Sjælands, fremtræder först en mere overfladisk Forskjel ved, at velbekjendte Former stille sig afvigende med Hensyn til Udtalen, idet Folkesproget paa den nordre Del af Öen er jydsk. En mere dybgaaende Forskjel fremgaaer derimod ved Betragtningen af Artsordene. Ved Optællingen af disse viser det sig nemlig, at Samsö mangler en stor Del af dem, som findes paa Sjæland. Af de manglende er der nogle faa, hvis Fraværelse forklares af Jordsmonnet, saaledes Aa og Ede; andre der alt paa Sjæland kun findes yderst sjeldent, og hvis Forekomst paa en Ö af saa ringe Udstrækning som Samsö derfor ikke kunde ventes. Mindre forklarlig og neppe tilfældig er det derimod, at to hele Klasser af Artsord næ-

sten aldeles mangle. Den ene Klasse bestaaer af dem, der betegne, at der fandtes sammenhængende Skov, da Navnene bleve givne. Af Ordene Holt, Röd, Tykke, Ved og Skov findes alene det sidste, samt et Spor af Holt i det för angivne Navn Klevelt. Den anden Klasse, som mangler, bestaaer omtrent af alle dem, om hvilke det i den foregaaende Afhandling er formeent, at de ikke have tilsvarende i bekjendte oldnordiske Ord, men alene i bekjendte angelsaxiske. Af disse Artsord forekomme vel enkelte, som Made, Inge (i et eneste Tilfælde, Selsinge Gaarde), Ore, Pol og nogle flere, men de fleste, og derhos de mest karakteristiske, som vanskeligst kunne være indförte i ny Tid, nemlig Löv, Löse og Tvede, mangle ganske. Efter de tidligere fremsatte Antagelser af, hvad disse Ord kunne betyde, kan det förste ikke let findes paa Samsö, da der næsten intet Steds paa Öen findes de Former af Jordsmonnet, som det formeentlig betegner, derimod vilde de to andre kunne forekomme, idet med Hensyn til Löse store Engstrækninger findes paa flere Steder, medens Tvede kan forefindes ved alle Jordbundsformer. Manglen af denne Klasse Artsord synes derfor ikke tilfældig og i Forbindelse med de samsöske Stednavnsformers mere fremtrædende oldnordiske Præg og den hyppige Forekomst af Navne, der betegne Grændsemærker, at antyde en sildigere og noget forskjellig Bebyggelse, i Sammenligning med Sjælands, af den Befolkning, der har givet Stederne paa Öen deres endnu tilværende Navne.

Medens Manglen af disse angivne to Klasser Artsord synes at kunne lede paa Spor efter Tilstande, der gaae langt tilbage i Oldtiden, er det betegnende for Tilstandene paa Samsö i Middelalderen og den nyere Tid, at Navne som Galgebakke og Steilehöi, der ere saa hyppige i Sjæland, her synes aldeles at mangle.

De Stednavne, hvis Arts- eller Bestemmelsesord ikke kunne henföres til de i den foregaaende og denne Afhandling angivne og saaledes henstaae som uforklarede, tilföies

her, som de ere tilföiede for Sjælands Vedkommende. De ere: Brattingsborg, Ruin ved Tranebjerg; Blafferholm, Voldsted ved Brattingsborg Hgd.; Burbesbakke, Pillemark; Dansebjerg, Brundby; Grensmose, Torup; Hvermes Vei[1] i Nordby S.; Issehoved, Öens Nordspids; Ildersbjerg, Taftebjerg; Kleistrup Gd., Besser; Lemdal, Dal i Nordby S., Moselgrund, Grund i Kattegat; Ringebjerg, Koldby; Ringebjerge, Tannerup; Sallisbjerg, Areal ved Nordby; Selsinge Gde.; Seenhöi, Koldby; Sværm, Holm i Stavns Fjord.

Som det Foregaaende middelbart udviser er kun selve Öens Navn bevaret af de tvende i Örvarodds Saga angivne. Det andet, *Munarvogr*, den Vig, i Nærheden af hvilken Odds og Hjalmars Kamp med Angantyr og hans elleve Brödre fandt Sted, er ikke alene fuldstændig gaaet tabt, men endog enhver tilforladelig Efterretning om, hvor Stedet har været. Vel forekommer Angantyrs Höi som Stednavn ikke mindre end to Gange, i Brattingsborg Skov og ved Bisgaard, og Kæmpegraven, hvor der skal have ligget 12 Brödre begravne, et tredie Sted, nemlig i Nordby Bakker, men at Navnet, i det Mindste ved Bisgaard, er en Skabelse fra den nyeste Tid, derfor taler, at man her finder 12 Höie, medens Sagaen udtrykkelig beretter, at der kun dannedes 2 over de Faldne[2].

[1] Angives paa Stedet at betyde „Hvermands Vei".

[2] *Siðan tekr hann (Oddr) Hjálmar ..... ok verpr þar annan haug eptir lið sitt.* FaS II 222.

SANDÖ FUNDET.

Af C. F. Herbst.

(jfr. Tab. I).

Saavel fra Danmark som de övrige nordiske Lande haves et betydeligt Antal Fund af Guld- og Sölvsager, der efter deres hele Characteer og Beskaffenheden af de Steder, hvor de ere fundne, maa antages for nedgravede Skatte. Skjöndt Anledningen til at slige Skatte ere blevne nedgravede kan have været meget forskjellig, saaledes som f. Ex. den nedenfor omtalte af de islandske Sagaer nævnte, ere disse Fund i Reglen talende Vidnesbyrd om Ufreds Tider, i hvilke enten indvortes Kampe eller udenfra paafört Vold har bevæget de fredelige Indvaanere til at söge paa denne Maade at redde en Deel af deres Eiendom fra Udplyndring, eller da Krigere have benyttet dette Middel til for en Tid at skjule deres Bytte. At de Folk, der nedgravede slige Skatte, ikke igjen have optaget dem, kan være en Fölge af enten at de ere döde, forinden dette kunde skee, eller at det har været dem umuligt at vende tilbage til Skjulestedet. Rigtigheden af at forklare de fleste af deslige Fund paa denne Maade er meest iönefaldende for den, der har undersögt og kjender en Mængde saadanne Fund, især naar de bestaae af Mönter, thi disse angive næsten altid med tilnærmende Sikkerhed Tiden, da de ere nedlagte i Jorden. Den, der har gjort dette, vil have lagt Mærke til, at der saagodtsom fra ethvert af de historisk bekjendte Tidspunkter, da Landet har været hjemsögt af Krig, existerer ligesom en Cyklus af Fund, der da ere nedgravede, og den Lære, der saaledes hentes om Anledningen til at de ere nedlagte i Jorden eller paa anden Maade gjemte, tör uden Betænkning overföres paa lignende Fund fra de mörkere forhistoriske Tider.

Paa de fjernt imod Nordvest liggende Öer, der höre eller i ældre Tid have hört under de nordiske Riger, er det Samme meer eller mindre Tilfældet. De islandske Sagaer fortælle saaledes om Skatte, som i gammel Tid ere blevne nedgravede paa Island, som oftest rigtignok i den sneverhjertede Hensigt, at unddrage dem fra at komme i Andres Besiddelse efter dens Död, der nedgravede dem, og efter de der endnu levende Sagn skulle ogsaa adskillige saadanne være fundne, skjöndt den nærmere Kundskab om dem mangler. Paa Orknöerne er der gjentagne Gange fundet nedgravede Skatte, og det betydeligste af disse Fund, et der i 1858 opgravedes i Nærheden af det ved sine Runeindskrifter mærkelige Steenkammer Mesehowe, er beskrevet af J. M. Mitchell i hans i 1863 udkomne Værk „Mesehowe". Det bestod af engelske og kufiske Sölvmönter fra Slutningen af det niende og förste Halvdeel af det tiende Aarhundrede og desuden en betydelig Mængde store ringformede Spænder (især som Worsaae's Nordiske Oldsager fig. 411), Ringe og Barrer, Alt af Sölv.

Paa Færöerne endelig er der i Begyndelsen af Aaret 1863 fremkommet et lille Fund, der saagodtsom udelukkende bestod af Sölvmönter, og skjöndt disse vare ringe i Antal og ubetydelige i Henseende til Metalværdi, var der imellem dem saa mange sjeldne og hidtil ubekjendte Mönter, at Fundet fortjener en udförligere Beskrivelse.

Den förste Underretning om dette Fund kom hertil fra Amtsrevisor *J. Davidson* i Thorshavn, som i Brev af 31 Marts 1863 til det kgl. nordiske Oldskrift-Selskabs Secretair, Conferentsraad Rafn, meddelte at ved Begravelsen af en nylig i Bygden Sand, Sandö Syssel, afdöd ung Mand havde Stedets Sysselmand, *M. A. Winther*, i den af Graven opkastede Jord opdaget en Klump Metal, der ved nærmere Undersögelse viste sig at bestaae af henved 100 Stykker gamle Sölvmönter. Om Findestedet meddeltes, at det skal have været under Alteret i den gamle Kirke, der for omtrent 20

Aar siden flyttedes længere hen paa Kirkegaarden; men om Fundet selv kjendtes intet Sagn.

De fundne Mönter m. m. bleve strax indsendte til Amtet og derpaa ved förste Skibsleilighed tilstillede Justitsministeriet, hvorfra de overlodes som Danefæ til Indlemmelse i det herværende kgl. Mönt- og Medaille-Cabinet. De bestaae af fölgende Stykker:

ENGLAND.

Aethelred II, 978-1013 og 1014-1016.

1. Adv. + ÉDELRED REX ANGLO Rev. + OXFERÐ M-O LINC: B. E. Hildebrand's Anglosachsiska mynt i Svenska kongl. Myntkabinettet, Stockholm 1846, Æthelred II Typ A. (itubrudt).
2. Adv. + ÉDELRÉD REX ANGLO7X Rev. + ÉLFNOD M^{o} ON LVNDE Samme Typ.
3. Adv. + ÉDELRÉD REX ΛNGL.O Rev. + GODPINE. M.ON LVNDE Samme Typ.

Knud den Store, 1016-1035.

4. Adv. + CNVT:REX A Rev. PVLPFINE ON LI Hildebrand Typ G.

   Saavel i Lincoln som i London var der paa Knud den Stores Tid en Möntmester af Navnet Wulfwine, og da der ved den nederste Deel af det andet Bogstav i Möntstedets Navn paa denne Mönt sees en opadstaaende, kort, skraa Streg, saa at det til Nöd kan antages for et V, synes det vanskeligt at afgjöre, i hvilken af disse to Byer Mönten er præget. Men da der paa Adv. er anbragt et lille Kors bag Kongens Hoved og dette Mærke sees paa nogle af de under Æthelred og Knud i Lincoln slagne Mönter, men ikke paa nogen af dem fra London, er det sandsyndligt at den er præget i Lincoln. Mönten er brudt i tre Stykker.
5. Adv. + CNVT REX ANGLORV Rev. + ÉLRIC ON LVNDENE Hildebrand Typ E. (gjennemboret ved Kanten).

6. Adv. + CNVT R.EX ANGLORV Rev. + EADΣIGNE ⁝ LVN Samme Typ.

I Omskriften paa denne Mönts Revers sees Spor af, at der tidligere har staaet et andet Möntmesternavn i Stemplet, hvilket forekommer sjeldent paa den Tids Mönter. Under det andet Bogstav A sees nemlig tydelige Levninger af et O, og hertil kommer, at Endelsen NE ikke passer til det fra mange andre angelsachsiske Mönter velbekjendte Navn EADSIGE. Det Navn, der tidligere har staaet i Stemplet, tör vel herefter snarest antages for GODPINE.

7. Adv. + CNV:T RCX AN Rev. + EADPOLD ON LVND Hildebrand Typ. G.
8. Adv. + CNVT: RECX Λ Rev. + EDRICC ON LVNDE∴ Samme Typ.
9. Adv. + CNV. RECX AN Rev. + PVLFPINE ON OEX Hildebrand Typ H. (gjennemboret ved Kanten).
10. Adv. + CNV.T REX Rev. + LEOPINE. ON STAH Samme Typ.
11. Adv. + CNVT REX ΛNGLOΠX Rev. + ΣPRVNT MO DEO Hildebrand Typ E.
12. En samtidig falsk Mönt med ulæselige Omskrifter paa begge Sider. Hildebrand Typ H.

Harald Harefod, 1035-1039.

13. Adv. + HΛROLD RECX Rev. + EDPINE ON DOFR. Hildebrand Typ B.
14. Adv. + HAROLD REC:X Rev. + BEORN ON EOFE. Samme Typ.
15. Adv. + HAROL.D EX Λ: Rev. + PVL.FPINE ON LVN Omtrent som Hildebrand Typ A. (gjennemboret ved Kanten).
16. Adv. + HAROLD REC Rev. + ELPINE: ON OCXE Hildebrand Typ B.

Edward Confessor, 1042-1066.

17. Adv. + EADPΛRD REX ANGLOR. Rev. + ELFPINE: ON. BRY∴ Hildebrand Typ H.

18. Adv. + EDPERD REX A: Rev. + ELFRED ON CAN Hildebrand Typ D.

19. Adv. + EDPAR.D REEX. Rev. + ARNGRIM ON EOFR Hildebrand Typ E. I een af Vinklerne paa Rev. er en lille Ring.

20. Adv. + EDPAR.D REEX: Rev. + COLGRIM ON LINCOL Adv. som Hildebrand Typ D, Rev. som Hildebrand Typ E.

21. Adv. + EDPERD. REX ANG. Rev. + EL PERD ON LVN Hildebrand Typ D. (et Stykke af Kanten mangler).

22. Adv. + EADPAR REX ANGLO. Rev. + PVLNOD ON LVND Hildebrand Typ H.

23. Adv. + EDPNRD: REC. Rev. + PVLSIGE ON LVDE Hildebrand Typ A.

24. Adv. + EADPEARD REX ANGLO Rev. + DVRCIL. ON PILTVNE Hildebrand Typ H.

Irland.

25. En Mönt af Typ som J. Lindsay: a view of the coinage of Ireland, Cork 1839, Plate 3 fig. 54-55. Omskrifterne paa Adv. og Rev. ere ulæselige og bestaae meest af Streger.

Danmark.

Hardeknud, 1035-1042.

26. Adv. + HARDACNVT RE En Slange, fremstillet i Form af en Spiral. Rev. + OS.P.ARD ON LVN Et af fire Buer dannet Kors, hvori fem Punkter. Typ omtrent som Beskrivelsen over danske Mönter og Medailler I Classe Nr. 261.

Tidsrummet 1040-1060.

27. Den paa tab I fig. 1 afbildede, ufuldstændige Mönt, hvis Omskrifter, efter andre bekjendte Exemplarer af den, ere: ASGOT og + VVIBERGA +, Möntmesterens og Möntstedet Viborgs Navne.

28-29. To samtidige falske Mönter af lignende Typ, men med ulæselige, meest af Streger bestaaende Omskrifter. Den ene af dem er ikke ganske fuldstændig; den anden, som er fuldstændig, veier 0,68 franske grammes.

Af samme Slags som Nr. 27-29 kjendes et ikke ringe Antal, af forskjellige Möntmestere i Viborg prægede Mönter. Der er den Særegenhed ved dem, at de ikke bære nogen Möntherres Navn, men paa Adv. have Möntmesterens og paa Rev. Möntstedets Navn. Efter forskjellige Fund at dömme synes de at tilhöre den tidligere Deel af Svend Estrithsens Regjeringstid, og de stemme saavel i Vægt som Arbeidsmaade nærmest overeens med denne Konges Mönter. Conferentsraad C. J. Thomsen har beskrevet en Deel af dem i en lille Afhandling „om Mönt, præget i Viborg", der er trykt i M. R. Ursins Beskrivelse af Stiftsstaden Viborg, Kjöbenhavn 1849.

NORGE.

Magnus den Gode, 1035-1047.

30. Den paa tab. I fig. 12 afbildede Mönt af meget raat Arbeide, med en Fremstilling af Christi Hoftebillede paa Adv. og med et dobbelt Kors, i hvis ene Vinkel er et Punkt, paa Rev. Omskrifterne ere ulæselige. Möntens Fiinholdighed er 12 à 13 lödig og den veier 0,81 gram.

Hr. Toldinspecteur C. J. Schive i Stavanger har, efter en Beretning jeg har sendt ham, i sit fortjenstfulde Værk „Norges Mynter i Middelalderen" under „Rettelser og Tillæg" givet en Beskrivelse af denne og de nedenfor nævnte hidtil ubekjendte norske Mönter, der fremkom i Sandö Fundet, og paa en Tillægstabel gjengivet Afbildningerne af Mönterne efter et Expl. af den nærværende Afhandling ledsagende Tavle. Med Hensyn til denne maa jeg her bemærke, at den blev tegnet og raderet kort efter Fundets Ankomst hertil og inden det endnu var lykkedes mig nærmere at bestemme disse

Mönter, hvorfor de ogsaa ere afbildede paa den i urigtig Orden. Det har været mig en stor Tilfredsstillelse, at Hr. Schive, den omhyggelige Forsker og udmærkede Kjender af Norges gamle Mönter, i de fleste Henseender har deelt mine for ham fremsatte Anskuelser, og det er kun med Hensyn til enkelte af Fundets norske Mönter at jeg har en fra hans afvigende Mening. Han antager saaledes, at Nr. 30 paa Grund af dens större Lödighed bör tillægges Harald Haarderaade. Hertil vil jeg bemærke, at den aabenbart kun er en barbarisk Efterligning af en bedre Mönt, og at den, naar dens Lödighed skal sammenlignes med andre norske Mönters, altsaa nærmest maa jevnföres med de i Hr. Schives Værk T. II Nr. 28-42 og T. III Nr. 1-43 afbildede uvisse Mönter, der for störste Delen ligeledes ere at betragte som Efterligninger af bedre Mönter og som vistnok med fuld Föie tillægges Harald Haarderaade og antages at være prægede i Norge. Disses Fiinhòldighed varierer imidlertid fra 5 til 10 löd., imedens Nr. 30 er 12 à 13 löd., og dette anseer jeg for netop at være en Grund til at före den tilbage til Magnus den Godes Tid, hvorom nærmere under næstfölgende Nr. 31. Men desuden troer jeg, at man nok saa meget maa see hen til Typen, og da der ingen Tvivl kan være om at denne er en Efterligning af Magnus den Godes bekjendte Mönter med Fremstilling af en Christusfigur paa Adv., bör Mönten efter min Mening antages for at tilhöre Magnus den Godes Tid og at være præget i Norge, til hvilket Land Overeensstemmelsen imellem Udförelsesmaaden af den og af tab. I fig. 11 med flere norske Mönter henviser den. Er denne Anskuelse rigtig, er Nr. 30 den eneste hidtil kjendte Mönt, der er præget i Norge under Magnus den Godes Eneherredömme.

Magnus den Gode og Harald Haarderaade, 1046-1047.

31. Den paa tab. I fig. 11 afbildede Mönt af slet Arbeide,

med to mod hinanden vendte Brystbilleder, mellem hvilke sees et langt Kors, paa Adv. og et dobbelt Kors paa Rev. Omskrifterne ere ulæselige. Den veier ligesom foregaaende 0,81 grammes, men er kun 10 à 11 lödig.

Om denne Mönt antager Hr. Toldinspecteur Schive i sit ovennævnte Værk, hvor den er afbildet paa Tillægstabellen Nr. 2, at den bör tillægges Harald Haarderaades Sönner Magnus's og Olafs Fælledsregjering (1066-1069) og at den, da den aabenbart er af samme Fabrik som de supponerede Harald Haarderaades Mönter, maaskee er præget i det förste Aar efter Haralds Död. Denne Mening kan jeg ikke tiltræde. Den er ligesom foregaaende Mönt vistnok en Efterligning af en bedre Mönt og ligesom Nr. 30 svarer den baade i Vægt til de sværere af Haralds uvisse Mönter og den er derhos af bedre Sölv end disse. Idet jeg nu maa dele den i „Norges Mynter fra Middelalderen" fremsatte Anskuelse, at Haralds Mönter efterhaanden forringedes i Vægt og Fiinholdighed (hvorved henvises til Harald Haarderaades Saga, der omtaler hans slette Mönt under Navnet Haraldsslaatten), troer jeg at den sammesteds udtalte Mening, at der efter Haralds Död, maaskee allerede under Olaf Kyrre men ialfald under Magnus Barfod, skete et Omslag eller en Tilbagevenden i Möntsystemet, saaledes at Mönterne sloges af bedre Sölv men ringere Vægt, maa tillempes noget efter de ved Sandö Fundet fremkomne Oplysninger. Da nogle af de nedenfor beskrevne Mönter nemlig utvivlsomt maa tillægges Haralds Sön Magnus, saaledes som ogsaa Hr. Schive antager, og da disse ere af finere Sölv men ringere Vægt end Haralds, maa Forandringen i Möntsystemet vel være foregaaet omtrent ved dennes Död, og den naturlige Udvikling synes da at være, at Harald, der i Begyndelsen af sin Regjering slog ligesaa gode Mönter som Magnus den Gode, efterhaanden har forringet deres Fiinholdighed og Vægt, og at Misfornöielsen med

det slette Sölv, der maa have været daarligt anseet i Handelssamqvem med Udlændinge, ved Haralds Död har fremtvunget den ovenmeldte Forandring. Ligesom jeg nu, efter det her Anförte, troer, at Nr. 31 paa Grund af dens Störrelse og betydeligere Vægt ikke kan tillægges Magnus's og Olaf Kyrres Fælledsregjering, saaledes antager jeg at dens bedre Lödighed henviser den til Begyndelsen af Haralds Regjering, nemlig til hans Fælledsregjering med Magnus den Gode, og at Nr. 30, der er af endnu bedre Sölv, maa föres endnu længere tilbage i Tiden og tillægges Magnus den Gode, med hvis bekjendte Mönter den bedst stemmer i Henseende til Typ.

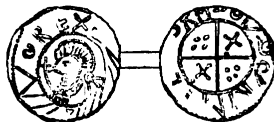
Harald Haardcraade, 1046-1066.

32-33. To kun lidet forskjellige Mönter med ulæselige Omskrifter, med tre Skjolde paa Adv. og et dobbelt Kors paa Rev. Den ene er aldeles som Schives „Norges Mynter i Middelalderen" Tab. II Nr. 22, den anden er ubetydeligt forskjellig fra den.

Magnus Haraldssön, 1066-1069.

34. Den paa tab. I fig. 3 afbildede Mönt, paa hvis Adv. er et Brystbillede med Hjelm paa Hovedet og Korsscepter foran Ansigtet, med Omskrift: MAGNIVO REX, og paa hvis Rev. er et Kors med Punkter og smaa Kors i Vinklerne og derom: ·|· OVDGRIM M COVPAM. Vægten er 0,46 grammes.

35. Den her i Træsnit fremstillede Mönt, hvis Typ kun er lidet forskjellig fra foregaaende og som synes at have samme Omskrifter. Den veier 0,47 gram.

36. Adv. Et kronet Brystbillede, der holder et Korsscepter foran sig og bag hvis Hoved sees et M(agnus?). Rev.

✦SPЄII..OVþ.N (Sven Coupan). Afbildet tab. I fig. 8. Den veier 0,42 grammes.

37. Adv. Et kronet Brystbillede med et Korsscepter foran Ansigtet og et ⩚ bag Hovedet. Rev. Et Ankerkors med Punkter i Vinklerne. Omskrifterne ulæselige. Afbildet tab. I fig. 7. Den veier 0,42 grammes.

Nr. 34-37 ere alle af omtrent 14 lödigt Sölv. Kun de tre förste af dem antager Hr. Toldinspecteur Schive, skjöndt med nogen Tvivl, kunne henföres til Magnus Haraldssön, men ligesom jeg efter alle de Kjendemærker Sandö Fundet indeholder til at bestemme Tiden, da det er nedlagt i Jorden, ikke nærer nogen Tvivl om at disse Mönter ikke kunne tillægges Magnus Barfod, men maa henföres til Harald Haarderaades Sön Magnus, saaledes troer jeg at Nr. 37 nödvendigviis maa fölge med Nr. 36 paa Grund af den store Overeensstemmelse i Udarbeidningsmaaden af Brystbillederne paa Adv., hvortil kommer at begge Mönter nöiagtigt ere af samme Vægt og Lödighed. Det paa Adv. af Nr. 37 staaende ⩚ vil desuden passende kunne være det andet Bogstav i Navnet Magnus. Det paa Nr. 34-36 ligesom paa Nr. 38-40 nedenfor staaende Stedsnavn Coupam maa være det Samme som Kaupangr, det gamle nordiske Ord for Kjöbstad, og kan her ikke betegne Andet end Nidaros, hvilket forövrigt stemmer med, at Magnus ved Delingen med sin Broder Olaf fik den nordre Deel af Riget til sin Part. Mærkeligt er det at Navnet Kaupangr, der oftere findes brugt i Middelalderen om Nidaros og bl. a. forekommer i denne Betydning i det med disse Mönter samtidige Kvad Olafsdrapa, der blev digtet af Stein Herdisessön (P. A. Munch: det norske Folks Historie, II S. 378, Anm.), ogsaa er blevet anvendt paa saa varige og officielle Mindesmærker som Mönter, ret som om denne fra daglig Tale hentede Benævnelse paa den Tid havde fortrængt Navnet Nidaros.

Uvisse Mönter, der formeentlig bör henföres til Harald Haarderaades Sönners, Magnus's og Olafs Fælledsregjering (1066-1069) eller til Begyndelsen af Olaf Kyrres Eneherredömme (1069-1093).

38-39. Adv. Et Brystbillede med Hjelm og Skjold, og derom en af Streger bestaaende Omskrift. Rev. Et dobbelt Kors, hvorover er lagt en sphærisk Fiirkant, og derom en uforstaaelig Omskrift. Af denne Mönt fandtes 2 Expl., af hvilke det ene, der er ufuldstændigt, veier 0,41 grammes, og det andet, der er fuldstændigt men er udpræget som en saakaldet Halvbracteat, veier 0,47 grammes.

40. En aldeles lignende Mönt. Af Omskriften paa Rev. kan her sees ··· ᚢOVR ᛁCOVÞ ···, hvis sidste Ord synes at være Stedsnavnet Coupam. Den veier 0,51 grammes.

41 Adv. Duen med udbredte Vinger. Rev. Guds Lam med Glorie om Hovedet og Korsstav. Omskrifterne bestaae kun af Streger. Afbildet tab. I fig. 10. Den veier 0,42 grammes, men er ufuldstændig.

42. Adv. Et Brystbillede med Hjelm. Rev. Et dobbelt Kors. Omskrifterne ere ulæselige. Afbildet tab. I fig. 5 og i Schives „Norges Mynter i Middelalderen" Tab. III Nr. 44. Den veier 0,52 grammes.

43. Adv. Et Brystbillede med spids Hjelm. Rev. Et dobbelt Kors. Omskrifterne ulæselige. Afbildet tab. I fig. 6. Den veier 0,37 grammes, men er ufuldstændig.

44-45. To Expl. af den tab. I fig. 2 afbildede Mönt med et modvendt kronet Brystbillede paa Adv., og et dobbelt Kors, i to af hvis Topvinkler er en Lilie, paa Rev. Omskrifterne ere ulæselige. Det ene Expl. veier 0,5 grammes og det andet 0,45 grammes.

46-47. To Explr. af den tab. I fig. 9 afbildede Mönt. Adv. En bevinget Löve, Symbolet for Evangelisten St. Marcus (ikke en Grif, saaledes som Hr. Schive antager); foran dens Bryst fire Punkter og over dens Ryg et Kors. Rev. Et dobbelt Kors, over hvis Vinkler er lagt et en-

kelt Kors. Omskrifterne ere ulæselige. Af begge Expl. mangler lidt af Kanten; det fuldstændigste veier 0,44 grammes.

Den Tvivl Hr. Toldinspecteur Schive som ovennævnt udtaler om Tidsbestemmelsen af de Magnus Haraldssön tillagte Mönter, nemlig om hvorvidt de bör henregnes til denne Konge eller til Magnus III Barfod, kommer ogsaa tilsyne ved hans Bestemmelse af Alderen for Nr. 38-47, idet han fremhæver den Liighed der formeentlig er imellem flere af disse Mönter og de af den engelske Konge Vilhelm Erobreren slagne. I denne Anledning vil jeg her gjöre opmærksom paa nogle Eiendommeligheder ved Mönterne Nr. 34-47. De ere alle af samme Fiinholdighed, nemlig omtrent 14 lödige, og de stemme saa godt overeens i Vægt, at der ikke derfra kan hentes noget Argument imod, at de alle ere slagne i et forholdsviis kort Tidsrum. Den Eiendommelighed der sees ved flere af de uvisse, Harald Haarderaade tillagte Mönter (Schive Tab. II Nr. 28-42 og Tab III Nr. 1-43), at der istedetfor læselige Omskrifter er anbragt Streger, tildeels afvexlende med smaa Ringe, findes ogsaa paa nogle af disse Mönter, og hvad der er betydningsfuldere, den usædvanlige og efter al Rimelighed kortvarige Maneer, der iagttages paa nogle af Harald Haarderaades uvisse Mönter (Schive Tab. II Nr. 30-31 og Tab. III Nr. 21), at man istedetfor et Kors, der paa Middelalderens Mönter og Sigiller altid pleier at staae foran Indskriftens Begyndelse, har brugt •|•, forekommer ogsaa paa Sandö Fundets Nr. 34 og 38-41. Paa Nr. 36 er det angelsachsiske Ƿ bibeholdt i Möntmesternavnet, og naar man hermed sammenholder, at dette Bogstav paa Knud den Helliges danske Mönter kun findes brugt i Möntmesternavnet SIPORD, medens det paa alle de andre af hans Mönter er aflöst af V, synes dette at tale for at denne Mönt er præget ikke længe efter Harald

Haarderaades Död. Hvad endelig Typliigheden med Vilhelm Erobrerens Mönter angaaer, der fornemmelig maatte være af Betydning ved Sandö Fundets Nr. 44-45, fordi Brystbilledet her er fremstillet en face, da troer jeg ikke man kan tillægge den synderlig Vægt; thi lignende modvendte Brystbilleder forekomme allerede paa nogle af Magnus den Godes Mönter (Schive Tab. I Nr. 28-31), paa Magnus's og Harald Haarderaades Mönt (Schive Tab. II Nr. 17), og endelig paa flere af Edward Confessors Mönter (Hildebrands anglosachsiska mynt, Edward Confessor Typ. A var. c og d samt Typ. J var. a). Jeg troer derfor, at der er al Grund til at antage, at Nr. 38-47 ikke ere slagne senere end omtrent 1080, og hermed stemmer ogsaa bedst de fra Fundets övrige Mönter hentede Antydninger af Tiden, da det er nedlagt i Jorden.

TYDSKLAND.

Keiser Conrad II, 1024-1039.

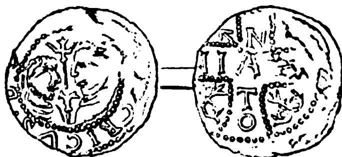
48. Adv. Keiserens Hoved til Venstre. Rev. Et Kors med en Kugle i hver Vinkel. Omskriften er eens baade paa Adv. og Rev., nemlig CONRADVS RE, men retrogradt paa Rev. Adv. som Cappe's die Münzen der deutschen Kaiser und Könige, I, Tab. IV Nr. 61, og Rev. som Tab. XXI Nr. 342 sammesteds.

Greve Bruno III af Braunschweig, 1038-1057.

49-50. Adv. + HEИRICVS RE. (Keiser Heinrich III). Kronet Hoved til Höire, med Korsscepter, Rev. BRVN imellem to Linier, og derom DOCCV©©A (Dokkum). Jfr. Antiquarisk Tidsskrift 1846-1848 S. 53. — 2 Expl.

Hertug Theoderik af Lothringen, 959-1032.

51. Den her afbildede, neppe för beskrevne Mönt, der er slagen i Andernach. Adv. (+ THEODE) RICVS. DV (X) om to mod hinanden vendte Brystbilleder. Rev.

ANTONIACVM sat i Korsform imellem fire punkterede Vinkler, hvori Zirater. Jfr. Köhnes Zeitschrift für Münz-, Siegel- und Wappenkunde, III Taf. V, fig. 6-8.

Biskop Eberhard af Augsburg, 1029-1047.

52. Adv. .ΕPΕRHART ΕPꝏ om et Kors, i hvis Vinkler staaer K-V-O-N (Keiser Conrad II's Navn). Rev. AVGVꝏTA CIV om en Bygning. Jfr. C. Sedlmaier: Beschreibung des Münzenfundes bei Saulburg in Niederbayern. Landshut 1854. Taf. V Nr. 128.

Biskop Bernold af Utrecht, 1027-1054.

53. Adv. + BE (RNOLD EPS) Modvendt Hoved med Tonsur. Rev. + o BERNOV.D omkring et Kors med en Kugle i hver Vinkel. Jfr. Van der Chijs Munten der Bisschoppen, van de Heerlijkheid en de Stad Vtrecht. Haarlem 1859. Tab 1 fig. 3

Uvis Mönt af samme Typ.

54. Adv. (+EDVI ꟽVS) CO ꟽE. Rev.+EDN(Vꝏ RD) AEPI. Omskrifterne ere supplerede efter nogle bedre Explr. af samme Mönt, der fremkom i Vallö Fundet.

Breisach?

55. En Mönt af samme Typ som Cappe's Kaisermünzen II fig. 249, men paa Adv. B Ä R N H sat i Korsform imellem fire Buer, hvori Я-E-V-C og paa Rev. + ЯIIII ... omkring et Kors, i hvis Vinkler I-O-R-O.

Celle.

56. Et lille Brudstykke af den under Keiser Heinrich III (1039-1056) slagne Mönt, der er afbildet i Köhne's Zeitschrift, 3te Forts. Taf. XVI fig. 1 og beskrevet i samme Værks 4te Forts. S. 99.

Deventer.

57. Adv. + HEINRCAS. (Heinrich II) om en oprakt Haand, hvorved RE-X. Rev. DAVENT(RE) retrogradt om et Kors,

i hver af hvis Vinkler er en Kugle. Jfr. Cappe's Kaisermünzen I fig. 305.

Duisburg.

58. Adv. + CHVONRADVS IMP (Conrad II). Modvendt kronet Hoved. Rev. + DIVSBVRG sat i Korsform imellem fire Buer. Cappe's Kaisermünzen II fig. 246. (gjennemboret).

Goslar.

59. Halv Penning. Adv. (+ HE) INRICVS IMP(ER) om Keiserens modvendte, kronede Brystbillede. Rev. + S SIMON SS IVDAS. De to Apostlers modvendte Brystbilleder og imellem dem en Korsstav. Cappe's Kaisermünzen II Taf. XXIII fig. 263.

Cappe henförer urigtigt denne Mönt til Keiser Heinrich IV. Den er oftere fremkommet i Möntfund her i Landet, saasom i Selsö, Törring og Vallö Fundene, og da navnlig det sidstnævnte maa være nedlagt i Jorden för 1050, maa Mönten tilhöre Heinrich II eller senest Heinrich III.

Huy.

60. Adv. + HENRI (CVS). (Heinrich II) Hoved med Diadembaand. Rev. (S. DOMITI)ANVS. To parallele, punkterede Linier, og over samt under dem fire Punkter. Köhne's Zeitschrift II S. 345.

Magdeburg.

61. Adv. (+ SCS) MAV(RICIVS). Kronet Hoved til Höire. Rev. + MAGADEBVRG retrogradt omkring en Taarnbygning. Jfr. Cappe's Kaisermünzen III fig. 27.

Remagen.

62. Adv. + RIG(IMAG) O om Apostlerne St. Simons og St. Judas's modvendte Brystbilleder. Rev. SCA-COLO-+AG. Cappe's Kaisermünzen I S. 125 Nr. 584, hvor den urigtigt tillægges Heinrich IV.

Speier.

63. Adv. + SPIRA (CIVIS). En Taarnbygning, paa hvis Forside fem Punkter. Rev. + SCA MARIA om et Kors med en Kugle i hver Vinkel. Typ som Cappe: die Münzen der Stadt und des Bisthums Hildesheim, Taf. 1 fig. 2.

64. Adv. + CHONRAC IP. HEINRIC IP (Keiser Conrad II og hans Sön Heinrich III, 1028—1039). To modvendte Brystbilleder. Rev. + SCA MARIA. Madonna med Christusbilledet paa Brystet. Typ som Cappe d. M. Hildesheims T. I. fig. 12.

Cappe henförer denne Mönt til Heinrich IV og hans Sön Heinrich V, tildeels som Fölge af, at han har havt et ufuldstændigt Explr. af Mönten. Den sammesteds fig. 9 afbildede Mönt antager han er fra Heinrich IV og hans Sön Conrad, idet han gjör Vold paa Indskriften og læser Heinrichs Navn först, skjöndt det tydeligt staaer bag efter Conrads. Begge Mönter ere fra Conrad II og Heinrich III.

65-66. To forslidte og utydelige Mönter, af hvilke den ene er som Cappe d. M. Hildesheims T. I fig. 13, og den anden (som er overbrudt) paa Adv. har et modvendt kronet Brystbillede og paa Rev. et Kors med en Kugle i hver Vinkel.

Thiel.

67. En forslidt og utydelig Mönt, omtrent som Cappe's Kaisermünzen I fig. 68 og Grote's Blätter für Münzkunde II T. XV fig. 215.

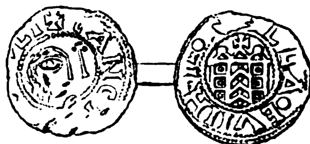
Würzburg.

68. Adv. S KIL(IANVS) Hoved til Höire. Rev. + WI (RCEBVR) 𝔖 om et Kors med en Kugle i hver Vinkel.

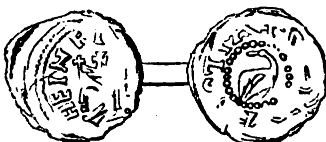
Uforklarede og utydelige Mönter.

69. Den her afbildede Mönt, hvis Omskrifter efter et andet

Expl., der opbevares i den af afdöde Conferentsraad C. J. Thomsen efterladte fortrinlige Möntsamling, kunne suppleres til + SANCT...AVLI (Sanctus Paulus) og + VILLA. EVIIH..

70. En ligeledes i Træsnit her gjengiven Mönt, som efter Omskriften HEINRI... paa Adv. maa være slagen under Heinrich II eller Heinrich III, men som jeg iövrigt ikke er istand til at forklare.

Cappe har i sine „Kaisermünzen" II fig. 273 afbildet en Mönt, som i flere Henseender stemmer overeens med denne. Han henförer den til Conrad III, hvilket aabenbart bör rettes til Conrad II, og læser af Omskriften paa Rev. ...LA TVAƆV.., men kan ikke forklare denne Omskrift.

71-72. To uforklarede Mönter som Grote's Bl. f. Münzkunde, II T. XV fig. 207-208 og T. XVI fig. 238.

73-97. 25 hele og nogle Brudstykker af aldeles forslidte og slet udprægede Mönter, for störste Delen som Grote's Bl. f. Münzkunde II T. XV fig. 211-212.

Ungarn.

Stephan I, 1000-1038.

98. En Mönt, omtrent som Rupp: Numi Hungariæ Tab. I fig. 4-6.

Foruden de ovenbeskrevne Mönter indeholdt Fundet kun et eneste Stykke af et Smykke, nemlig et 7''' langt Brudstykke af et $^{2}/_{3}$'' bredt Sölvbaand, paa hvis ene Side der langs begge Kanterne er indslaaet trekantede Stempler med

tre Punkter i hver Trekant. Det har maaskee hört til et Armbaand af lignende Slags som det fra Vaalse Fundet, der er afbildet i AnO. 1842-1843 Tab. II fig. 21.

Med Hensyn til Bestemmelsen af Tiden, da Sandö Fundet kan antages at være nedlagt i Jorden, maa, foruden hvad der ovenfor er udviklet om de norske Mönter, her bemærkes, at de yngste i Fundet forekommende tydske Mönter ere slagne under Keiser Heinrich III (1039-1056) og at af de engelske og danske Mönter ingen er yngre end 1066. De yngste Mönter i Fundet ere altsaa upaatvivleligt de norske under Nr. 34-47 beskrevne; men at antage, at nogen af dem skulde være præget meget lang Tid efter Harald Haarderaades Död, ja endog under Magnus III Barfod, troer jeg ikke gaaer an. Det vilde nemlig da være höist besynderligt og lidet stemmende med Beliggenheden af Færöerne, hvor Fundet er opgravet, at der blandt de engelske Mönter, der iövrigt ere stærkt repræsenterede, ikke var en eneste fra Edward Confessors Efterfölgere Harold II og William I og blandt de danske ingen fra Knud den Hellige. Man vil derfor neppe feile ved at ansætte Tiden, da Fundet er nedgravet, til imellem 1070 og 1080.

Hvad der især giver Sandö Fundet Betydning er de mange forhen ukjendte norske Mönter, som ved det ere komne for Dagens Lys. De fylde en hidtil aaben Plads i Rækken af Norges Mönter, give ialfald nogle om end ikke meget vigtige Oplysninger til Landets indre Historie, og ville maaskee kunne tjene til nærmere at bestemme andre samtidige norske Mönter, som forhaabentligt i Fremtiden maatte blive opdagede.

IA ELLER *JA* I OLDISLANDSK.

Af Konr. Gislason.

Nyislandsk bruger Bogstavforbindelserne *ja*, *já*, *je*, *jó*, *ju*, *jú*, *jö*. Desuden i Talesproget: 1) *jau*, i *pjaunkur* (Bylter), med sædvanlig Udvidelse af *ö* til *au* foran *nk* (ligesom foran *ng*); 2) *ji*, i *jirjór*, et mærkeligt Udtryk, der forstærker *ja* (*ja jirjór*); 3) *jæ* i *jæa* (for *ja ja*[1]). At disse nyislandske Bogstavforbindelser ikke udtrykke Diphthonger med *i* paa förste Plads, fremtræder allersikkrest i *ji*.

Anvende vi den samme Skrivemaade paa Oldsproget, saa findes der: *ja*, *já*, *je*, *jo* (i *bjoggum*, *hjoggum*), *jó*, *ju*, *jú*, *jö*, *jau* (i *jaur* jo; see Ordregister til Ólafs saga hins helga, udg. af R. Keyser og C. R. Unger, Christiania 1849). For saavidt slige Sammenstillinger forekomme i Endelser (hvilket er Tilfældet med *ja*, *je*, *ju*, *jo*, *jö*), skrives *j* eenstemmig (eller saa godt som eenstemmig) i normaliserende Skrift; hvilket (hos dem, der ellers bruge *ia* osv.) synes at være en stiltiende Anerkjendelse af, at det förste Element phonetisk slutter sig til den foregaaende Stavelse (*verj-andi*, *verj-endr*, *verj-öndum*, *verj-um*, *verj-om*), og altsaa maa være Medlyd, hvor det foregaaende Bogstav ogsaa er en saadan (som i *verja*, *leggja*). Men

[1]) *jo* findes nu ikke i Rodstavelser; derimod findes *j-o* i Talesprogets Pluraldativer med vedföiet Artikel, som *veggjonum* Væggene, *berjonum* Bærrene. At *j* og *o* her, i Fölge Udtalen, höre hvert til sin Stavelse (*veggj-onum*, *berj-onum*), viser sig tydeligst hvor *gg* eller *k* (som f. Ex. i *tekjonum* Indtægterne) gaaer umiddelbart forud for *j*.

ved Rodstavelser ophörer Enigheden; thi medens Rask, og de Fleste med ham, skriver *ja*..., skriver Grimm, og Nogle med ham, *ia*..., idet hiin for en Deel[1] gaaer ud fra Nyislandsk og denne for en Deel[1] fra Gothisk.

Med Hensyn til sin Behandling af de gothiske Sprog i det Hele taget, yttrer Grimm sig paa fölgende Maade (D. G. I³ 38): Für die aussprache der gebrochnen und diphthongischen laute stelle ich im allgemeinen den grundsatz auf, dasz jeder der darin enthaltnen vocale ursprünglich auch einzeln hörbar, und die verdichtung beider in einen schall immer erst später eingetreten ist. Det er nu til dette Oprindelige at Grimm holder sig i sin sammenlignende Grammatik, ogsaa for det Oldnordiskes Vedkommende. Slægtskabet med Gothisk fremtræder klarere, naar man f. Ex. skriver oldn. (og isl.) *biuga*[2] (goth. *biugan*), *liuga*, *diupr*, *liufr*, *hiufra*[3], *biođ* (neutr.; goth. *biuds* masc.), *bioða*,

[1] Dette Tillæg — ‚for en Deel' — er nödvendigt, naar man ikke vil gjöre disse to udmærkede Mænd Uret. Grimm yttrer rigtignok i Aaret 1840 (D. G. I³ 421) med Hensyn til Rask: ich weiche von den grundsätzen ihres (d. v. s. der altnordischen sprache) neusten scharfsinnigen bearbeiters vornemlich darin ab, dasz mir die heutige isländische aussprache keinen überall genügenden maszstab für die altnordische darzubieten scheint; osv. Men Rask (see Kortfattet Vejledning til det oldnordiske eller gamle islandske Sprog, Kh. 1832) er langt fra at gjöre sig skyldig i denne Feil: dertil var han virkelig for skarpsindig. Imidlertid er der langt större Overeensstemmelse imellem Oldislandsk og Nyislandsk, end imellem hiint og Gothisk, og hvor Gothisk (i den Form, hvori det ligger til Grund for vort Oldsprog) og Nyislandsk afvige indbyrdes, er der i det Hele overveiende Sandsynlighed for, at Forandringen er foregaaet paa Veien fra Gothisk til Oldislandsk.

[2] See Svb. Egilssons Lexicon poëticum, Artiklerne *boginn* og *bugust*.

[3] Afledt af Roden HUF i goth. *hiufan*.

þioð, *lioða*, *gıota*, *niota*, *hiom*[1], *hliomr* (Klang; jf. goth. *hliuma* ἀκοή), *stiorr* (goth. *stiurs*, tydsk *stier*), ja selv naar man (f. Ex. med Lüning) skriver *diúpr, kiósa*, osv., end naar man foretrække *djúpr, frjósa* (jfr goth. *frius* ψῦχος), osv. Det er dog ikke det Praktiske ved en saadan Skrivemaade i et Sprogværk som Grimms D. G., der har bevæget ham til at skrive saaledes. Der er naturligviis langt vægtigere Grunde at stötte sig til. Grimms Ord (D. G. I[3] 449—450) ere disse: Jeg maa — die vocalische beschaffenheit des i in ia, iö gegen die neunord. aussprache und raskische schreibung ja, jö sicher stellen. Hat sich auch späterhin der consonant entwickelt, dem alten, echten laut kann er nicht gebühren. ia ist das umgestellte goth. aí, und aus dem durchdringen beider vocale gieng das verengte ë hervor, wie dürfte der vocalische bestandtheil dieser lautverbindung auf a und ö eingeschränkt werden. iafn ist das goth. ibns, ahd. ëpan, ags. ëfen; iöfur das ags. eofor, ahd. ëpar, welchen allen der consonantische anlaut fremd bleibt; nie wird ags. geofor f. eofor geschrieben. wo goth. und ahd. j, ags. g, eintreten, pflegt altn. der consonantanlaut meistens ganz auszubleiben, vgl. goth. juggs, jêr, juk; ahd. junc, jâr, joh; ags. geong, gear, geoc, mit altn. ûngr, âr, ok, da doch niemals für iafn, iöfur, iörð stehen kann afn, öfur, örð, denn der vocal i hat mehr kraft als der cons. j. Völlig entscheidet aber theils die hin und wieder auftauchende schreibung *ea* für *io* (bearg,

[1] Dette Neutrum (*hjóm*), der betyder ‚en tynd Hinde, der samler sig paa Overfladen af visse flydende Legemer', anseer jeg for samme Ord som det gothiske Masculinum *hiuhma, hiuma*, ὄχλος, πλῆθος. Bemærkelsernes Mödepunkt ligger i det Fortættede. Grimm har ikke tænkt paa et saadant Slægtskab, da han yttrer, D. G. III 472: *hiuhma*, *hiuma* (πλῆθος, ὄχλος), ... männlich, und *jumjô** (ὄχλος) fem., ihnen beiden entspricht nichts in den übrigen mundarten.

* Saaledes skriver Grimm her for *iumjô*.

bearga Sæm. ed. hafn. 1, 300. 303; seálfr fornm. sög. 1, 6), theils die altn. alliteration, welche alle ia und iö mit andern vocalen bindet, z. b. Sæm. 8[a] ymr: iötun; 42[b] iörmungrund: yfir; 49[b] uppheim: iötnar; 51[a] óliós: iötnar; 104[b] iarl: óx; 115[b] Amr: löfur; 137[b] augom: iarknasteina; jötun, jörmun, jötnar, jarl, jöfur, jarkna würden nicht zu vocalen stimmen. Was von dem anlaut, musz noch mehr von dem inlaut gelten; es widerstrebt, aus fiöl, giöf, goth. filu, giba, ein übelklingendes fjöl, gjöf zu machen, lj, mj, hj lassen sich kaum aussprechen.

In den hss. findet sich immer i.

Jeg skal nu gjennemgaae de enkelte Punkter i den anförte Orden, og tilföie mine Indsigelser med den Ærbödighed, man skylder — ikke saa meget et stort Navn, som — store Fortjenester.

‚Brydning'sformerne goth. *ai* og oldn. *ia* eller *ja* ere i Virkeligheden af en noget forskjellig Art. Den gothiske bevirkes ved Beröring med et fölgende *r* eller *h*[1]; den oldnordiske derimod ikke alene ved visse Consonanter, men ogsaa væsentlig ved et, forsvundet eller tilstedeværende, *a* i den fölgende Stavelse, beroer altsaa for saavidt paa et Princip, som er det Gothiske fremmed. Men var det end afgjort, at denne oldnordiske Lydforbindelse beroede paa Omstilling af goth. *ai*, saa kunde dog Consonanteringen af *i* være foregaaet i samme Öieblik som Lydflytningen, eller kort derefter. Forskjellen imellem *ia* og *ja* er ikke större, end at det sidste omtrent med samme Lethed som det förste maatte kunne gaae over til *ë*, hvis et Gjennemgangspunkt imellem *i* og *ë* var nödvendigt — hvad jeg ikke troer; thi kunde et saadant Mellemled undværes f. Ex. i Oldhöitydsk, hvorfor da ikke ogsaa i Oldnordisk? Selv uden denne old-

[1] Vor R und H pflegen I und U ihrer reinheit verlustig gehend in einen gemischten laut überzutreten, der durch ein ihnen vorgeschobnes A kenntlich gemacht wird. Grimm D. G. 1[3] 49—50.

höitydske Analogie, og selv om der kunde godtgjöres et nærmere absolut eller phonetisk Slægtskab imellem *ia* og *ë*, end imellem *i* og *ë*, vilde det ikke være for dristigt at paastaae Muligheden af *i—ë* ved en umiddelbar Overgang, da en Overgang af en Lyd eller Lydgruppe til en anden ikke bestaaer i Omformning eller Omdannelse, men kun i Ombytning. Et historisk Beviis for Lydsuccessionen *i—ia—ë* lader sig neppe före, uagtet Munch har forsögt det (Literaturtidende 1846 — Christiania — Side 331). *jak* (jeg) forekommer i et (vistnok islandsk) Haandskrift omtr. fra Aar 1300; men deraf fölger naturligviis ikke, at *ëk*, der findes i Hundredviis ikke alene i yngre og samtidige men ogsaa i ældre Haandskrifter, skulde være fremgaaet af *jak*. *spjallvirki* er i og for sig ligesaa naturligt, som *spellvirki*, da man brugte baade *spjall* og *spell*, ligesom *fjall* og *fell*, *spjald* og *speld*, *bjarg* og *berg*. *ia* i *ias* og *nurviak* paa Jellingestenen skulde maaskee være en Betegnelse for *ë*, d. v. s. for en Lyd, der, traadt i Stedet for *i*, nærmer sig til *a*. I al Fald bevise disse Former ligesaa lidt med Hensyn til en Overgang *ia—ë*, som den Omstændighed beviser noget med Hensyn til en modsat Overgang (*ë—ia*), at nyisl. *jata* (Krybbe) hedder (og — saavidt jeg veed — altid[1] hedder) *ëta* i Oldbögerne. *ë* er ligesaa gammelt, som den oldnordiske Literatur, for saavidt vi nu kjende denne; og hvorfor ikke saa meget ældre, at *ia*, efterat have afsat *ë* (hvis denne Overgangsmaade endelig skal fastholdes), kan have consonanteret sit *i* inden Literaturens Begyndelse?

Det oldnordiske Sprogs Tilböielighed til at udelade et oprindeligt *j* i Begyndelsen af Ordene[2], medens den förste

[1] *jata*, Gísl. 131, forklares af, at den udförligere Gísla saga kun findes i unge (i Papirs-) Haandskrifter.

[2] Det beholdes dog f. Ex. i *já* (ja). Derimod turde *júl* og *jól* (Juul) svare til *iul* i goth. *jiuleis* (oldn. *ýlir*), med den

Lyd i *jafn* osv. bibeholdes, synes ved förste Öiekast at tale stærk for den Mening, at *jafn* i Virkeligheden ikke er *jafn*, men *iafn*; men at Grimm selv ikke har lagt nogen afgjörende Vægt derpaa, sees af hans fölgende Ord: Völlig entscheidet aber... Sagen er nemlig den, at Sprogudviklingen undertiden, medens den fjerner visse Lyd èller Lydforbindelser, indförer de samme Lyd eller Lydforbindelser paa andre Steder og ad nye Veie. Saaledes har Nyislandsk skilt sig af med Lyden *ý*, hvor den etymologisk hörer hjemme (undtagen i Bogstavets Navn), men derimod optaget den i Tegngruppen *ugi* (phonet. = *ý-i*), f. Ex. i *hugir* (udt. *hý-ir*). Paa lignende Maade ophævede Oldsproget Lydforbindelsen *vó* ved at opoffre *v*, men indsatte andre Steder *vó* ved regressiv Omlyd; thi at *ó*, f. Ex. i *vón* (for *ván*, Haab), er bleven udtalt som det (forholdsviis) oprindelige *ó*, fremgaaer af Rimene[1].

Jeg kommer nu til de vigtigste Grunde for, at man har udtalt *ja* som *ia*. For det förste Skrivemaaden *ea*. Det gjör intet til Sagen, at de to af Exemplerne ere hentede fra Fjölsvinnsmál, der kun findes i Papirsböger, og det tredie fra en Membran, der ingenlunde hörer til de ældste. Skrivemaaden er bekjendt og sikker nok. En Overgang *ja—ea* var i og for sig ikke umulig[2]; men jeg troer dog

sædvanlige Aphæresis. Anderledes Grimm (D. G. I² 322, hvor det hedder): Meiner anficht nach fteht j ... anlautend fehr felten und zwar in: jâ (ita) jol (feftum), wozu man noch das fremde judi (judaeus) und die fpat aus dem dän. aufgenommenen jagt (venatio) jonfrû (virgo) rechne.

[1] *ó* som Omlydsproduct af *á* lyder eens, nemlig som det (relativ) oprindelige *ó*, hvad enten Omlyden er re- eller progressiv. — Forskjellen imellem *ó* i *ró* (for *rá*) og *ó* i *órar* (Galskab, Vanvid) var en etymologisk, ikke en phonetisk, Forskjel.

[2] I Oldhöitydsk afvexler *e* med *j* (see bl. A. Grimm D. G. I² 626), f. Ex. i *willeo* for *willjo* (Villie), *reineo* for *reinjo*

ikke, at der foreligger enten en saadan, eller en Overgang *ia—ea*. *ea* er neppe andet end en Skrivemaade, der hidrörer fra den ældste orthographiske Tractat, neml. den fra Midten af det 12te Aarhundrede (SnE II 10—42). Forfatteren til denne Tractat udtrykker sig i Fölge Codex Wormianus paa denne Maade (jfr SnE II 24—26): [1]En þat er gott að vita ..., er svá kveðr að hverjum raddarstaf í hverju máli, sem hann heitir í stafrófi, nema þá er hann hafnar sínu eðli, ok hann má heldr þá samhljóðandi heita en raddarstafr. Þat verðr þá er hann er stafaðr við annan raddarstaf, sem her eru nokkur dæmi nú: *austr, earn*[2], *eir*,

(Hingst). — Dette *reinjo* gjenfindes i en aldeles tilsvarende Form (*reini*), og i samme Betydning, Korm. 20, i en Art Nidvise, hvor det hedder i Udgaven (S. 194):

.... jalda
stærilát (læs: stœðilát=álægja?) í stóði,
Steingerðr, en ek reyni,

som om dette sidste Ord stod i Forbindelse med Verbet *reyna* (pröve), medens Membranen (AMagn. Fol. 132 Blad 127 Spalte 2 överst) frembyder den rigtige Form i de tydeligste Træk, en behagelig, skjöndt ikke aldeles uundværlig, Opdagelse. Det af Dr. Egilsson med det falske *reyni* sammenlignede oldn. *roni* (Hest) er sandsynligviis (i al Fald, hvis det er et Fællesnavn) = *runi* (med den i andre Tilfælde saa hyppige Svækkelse af *u* til *o*), altsaa egentlig en Löber; hvorimod *ráði* (Orne), hvilket Eg. ogsaa jevnförer, öiensynlig staaer for *vráði* og i nöieste Forbindelse med dansk *vraad*.

[1] Jeg fölger i det Hele Skrivemaaden i Codex Wormianus i dens Væsentlighed, uagtet den ingenlunde stemmer overeens enten med den gamle Forfatters Theorie eller med Sproget i hans Tid. Kun Exemplerne skriver jeg saaledes, som Tractatens Regler fordre det — dog uden at tage Hensyn til dens indbildte Næsevocaler.

[2] Til *eárn* har baade Rask og SnE II rettet Skindbogens *iarn*; men Forfatteren optager ikke ‚Accenterne' i sin Skrivemaade. For

ivr[1], *eyrer*[2], *vin*. Nú er eigi örvænt, að svá svari nokkurr mer: þar er orð, at þú ritar þar *e*[3], er flestir menn rita *i*,

mit eget Vedkommende skriver jeg dette Ord med *á*, i Overeensstemmelse med Nyislandsk, og med Líknarbraut 16:

várn græðara járnum,*

uagtet det ikke er mig ubekjendt, at samme Vocal rimer paa *a* i fölgende Verslinier:

morðgjarn þrumo jarna,

Kolli hinn prúði (?, Fms VII 349);

arnar hungrs á jarnum,

Þorbjörn skakkaskáld (Hkr III 354, Fms VII 232);

arnar væng af jarni,

Þjóðólfr Arnórsson (Hkr III 120, Fms VI 310). Det synes neml. ikke at være uden Grund, at Nyislandsk skjelner imellem Selvlyden i *járn* og f. Ex. den i *bjarn-* (*bjarnar, bjarna, Bjarni*), da *ja* i *bjarn-* simpelhen er traadt i Stedet for *i*, altsaa beroer paa en Udvidelse, der vedbliver at være stor nok, om end *i* ligesom fortyndes til *j*, hvorimod *járn* staaer i Stedet for *ísarn* (goth. *eisarn*), og *já* altsaa i Stedet for *ísa*, eller, efter Udstödelsen af *s*, for *ía*, der egentlig bör give et andet Facit end *ia*, især et *ia*, der ikke engang er oprindeligt. *járn* forholder sig til *ísarn* omtrent som *várn* (nostrum)* forholder sig til et *unsarn* (goth. *unsarana*). Jeg formoder derfor, at der i Oldnordisk har bestaaet de to Former, *jarn* og *járn*, hver paa sit Omraad, og at den förste beroer paa en Udartning, fremkaldt ved den overvældende Mængde af det berettigede *ja*.

* Her möder dog det Spörgsmaal, om ikke to eller flere Medlyde i Enden af en Stavelse ‚forkorte' en umiddelbart foregaaende ‚lang' Selvlyd, noget, der til en vis Grad synes at være Tilfældet; men dette Spörgsmaal kan ikke afhandles her.

[1] Eller vel snarere *evr*; see Side 405, Anm. 1. — Jeg er temmelig overbeviist om, at den gamle Forfatter i dette *v* (for *ú*) har troet at opdage en Næselyd (ligesom i *hár*, Squalus acanthias, nu *háfur*), da Udtalen af dette *ivr* (*júr*) vistnok har ladet höre et svagt *g* imellem *v* (*ú*) og *r*; jfr *júgr* hos Fritzner og Erik Jonsson, samt det nyisl. *júgur* (der næsten lyder som *jú-ur*). Formen *júfur*, der findes i nogle nyislandske Skrifter, stötter sig ikke paa Udtalen, men hidrörer uden Tvivl fra en falsk Etymologiseren, idet man har troet at burde

þá er hann verðr fyrir samhljóðanda settr, sem nú er skammt frá því[1] er þú ritaðir *earn* þar sem ek munda *iarn* rita, eða svá í mörgum stöðum öðrum. Þá svara ek svá: þú hefir þar rett fundit, ok þó eigi alls getið þess er þer má ek kynlega þikkja ritað hafa, ok þó hafa ek fyrir önnkost svá ritað í flestum stöðum. Ef ek gerða annat mál, sem þar væri full þörf ok æren efni til, er kjænska væri, of þat, til hverra stafa hver[2] orð hafa eðlí, eða á hverja lund hverja stafi skyldi saman stafa, þá væri sú bók önnur öll ok miklu meiri, ok má ek af því[1] eigi þat mál nú mæla innan í þersu[3]; en þó mun ek nokkurum orðum svara um þetta hið eina orð, er þú skoraðir helzt[4] í. Fyrir þí at þat hljóð, er samhljóðandinn hefir, eða sá raddarstafr er í hans stað er settr ok stafaðr við annan raddarstaf, er eigi auðskilið—því at lítið verðr ok við blandit nær eða gróeð við raddarstaf þann er við er stafat —:[5] þá er þess leitanda, hvárt[6] svá finnem ver kveðit hið sama orð, að sá raddarstafr se frá öðrum raddarstaf skilinn (ok gjöri sína samstöfon

rette sig efter d. *yver* (maaskee ogsaa efter lat. *uber*), uden at betænke, at *v* i dansk Indlyd ikke altid svarer til oldnordisk *f*, men ogsaa undertiden til oldnordisk *g* (jfr d. *lyve*, *flyve*, *lave*, henholdsviis med oldn. *ljúga*, *fljúga*, *laga*, og saa fremdeles).

[2] (til Side 401) æẏ̃r Codex; æyrir Rask, eyrir SnE II.

[3] (til Side 401) ę Codex.

[1] Paa disse Steder har Codex *þui* og *þvı*; altsaa ikke altid *þí*, som det hedder SnE II 3 Note 4. Jfr nedenfor Side 404 Note 2.

[2] ẛṽr Codex.

[3] þ̃ſv Codex.

[4] ẛelldz Codex.

[5] Rask og SnE II sætte her Punctum, hvorved Constructionen og Meningen forstyrres.

[6] Saaledes Rask og SnE II. Codex har ẛv̾r, hvilket mulig skal betyde *hvar* (hvor), ligesom der ovenfor (til Linie 8) skrives ẛṽr for *hver* (see Note 2); men *hvárt* giver en bedre Mening.

hvárr), er optast[1] er við stafaðr svá at eina samstöfon gjöra báðir. Skáld eru höfundar allrar rýnni[2] eða málsgreinar... En þessa lund kvað einn þeirra eða þessu líkt:

Hǫfþo hart of krafþer
hıldr ox vıþ þat skılder
gaŋ en gamler sprvŋo
gvɴþıŋs earnhrıŋar[3].

[1] *optaz* Codex.

[2] Rask, SnE II, Fritzner skrive *rynni*. E. Jonsson (i Oldn. Ordbog) har den etymologisk rigtige Form.

[3] *eärnhrıngar* Codex (med puncta diaereseos). Denne vísuhelmingr, der er taget af Ottar Svartes Drapa om Kong Olav den Hellige (see Th. Möbius: Catalogus librorum Isl. et Norv., p. 188), og som findes Hkr. II 12, hvor Snorre (?) ikke har nænt at udelade den, medens de fleste Haandskrifter af Sagaerne om nysnævnte Konge desværre kun optage de fire Linier af historisk Indhold, der l. c. (Hkr. Óh. 12) anföres som den förste Halvdeel af samme Strophe (nemlig *Enn brauztu ela kennir* ...) — denne vísuhelmingr er neppe rigtig opfattet af dens to fortjente Fortolkere John Olafsen (Hkr. VI 66) og Svbj. Egilsson (SnE II 27). *gangr* betyder neml. én stærk, overgribende eller offensiv Bevægelse (omtrent som i *Sögang*, tænkt i Forhold til et Skib) og passer saaledes ikke til Bevægelser af Skjolde, men derimod udmærket til Bevægelser af Sværde (eller andre Angrebsvaaben). Det hedder f. Ex. hos Halldor Skvaldre om Slaget ved Svolder:

Görðisk snarpra sverða ...
gangr of (eller *á*) *Orm hinn langa;*

og i Grettla (ved G. Magnusson og G. Thordarson, Kh. 1853) Side 96 kaldes et Skjold *hinn járnvarði bálkr brodda gangs*. Især af denne fra Bemærkelsen i *gangr* hentede Grund skriver og interpungerer jeg:

Hafðu (bedre end *höfðu*) *hart of krafðir*
(*hildr óx við þat; skildir*)
gang (*en gamlir sprungu*)
gunnþings ‚*earnhringar*'.

D. v. s.: ‚*Earnhringar*', *hart of krafðir gunnþings*, *hafðu*

Nú þó að kveðandin[1] skyldi hann til at slíta eina samstöfu í sundr ok gjöra tvær úr, til þess at kveðandi haldiz í hætti, þá rak hann þó eingi nauðr til þess at skipta stöfunum ok hafa *e* fyrir *i*, ef heldr ætti *i* at vera en *e*, þó at mer lítiz eigi at því[2]. Enn ef nokkurr verðr svá einmáll eða hjámáll, at hann mæler á mót svá mörgum mönnum skynsömum, sem bæði letuz sjálfir kveða þetta orð, áðr ek ritaða þat, ok svá heyra aðra menn kveða, sem nú er ritað, ok þú lætr *i* skulu kveða enn eigi *e*, þó at þat orð se í tvær samstöfur deilt: þá vil ek hafa ástráð Katonis, þat er hann reð syni sínum í versum:

Contra verbosos noli contendere verbis:
sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

Jeg skal nu meddele en for nærværende Formaal tilstrækkelig niöagtig Oversættelse heraf, og tilföie under Texten de Bemærkninger, hvortil der synes Anledning —: Men det er værd at vide ..., at enhver Selvlyd udtales i enhver Forbindelse som den benævnes i Bogstavrækken, undtagen hvor den opgiver sin Natur, i hvilket Tilfælde den mere fortjener Navn af Medlyd end af Selvlyd. Dette skeer naar den forbindes med en anden Selvlyd, som i fölgende

gang; hildr óx við þat; en gamlir skildir sprungu. Overs.: Jernsværdene (*hringr* betyder bl. A. et Sværd), heftig svungne i Kampen (egentl. heftig opfordrede til Kamp), vare i stærk Bevægelse; Slaget voxede derved; men de gamle Skjolde sprang. Tanken: Heftigere og heftigere rasede Sværdkampen, til Fordærv for de gamle Skjolde (som der kun vare til liden Nytte).

Svbj. Egilsson antager, at *krafðir* staaer for *kramðir*; men det er kun foran *n* at *f* pleier at forandres til *m*, og slige Overgange findes desuden ikke let i Skjaldenes Riimstavelser, der gjerne udmærke sig ved Correcthed.

[1] Saaledes, rigtig, Codex og Rask; *kveðandinn* SnE II.

[2] Saaledes Codex; see ovenfor, Side 402, Note 1.

Exempler: *austr*, *earn*, *eır*, *ıvr*, *eyrer*, *vın*[1]. Nu kunde maaskee Nogen gjöre mig fölgende Indvending: Der staae[2] Ord, hvori du skriver *e*, medens de fleste skrive *ı*, naar dette Bogstav bruges for en Medlyd[3]; du skrev for Exempel for lidt siden *earn*, hvor jeg vilde skrive *ıarn*, og saaledes i mange andre Tilfælde[4]. Hertil svarer jeg: Din Bemærkning er rigtig, uden dog at beröre alt, hvad der i min Skrivemaade maa forekomme dig besynderligt, og det saameget mere besynderligt, som den for det meste vil synes dig at savne al Grund[5]. Hvis jeg skrev en anden Afhand-

[1] I Fölge denne Forfatters Opfatning indeholdes altsaa en Medlyd i enhver af Forbindelserne *au*, *ea*, *eı*, *ıv*, *ey*, *vı*; og det har sikkert været hans Mening, at Medlyden i dem alle fandtes paa förste Plads, at altsaa ikke alene *e* i *earn*, *ı* i *ıvr*, *v* i *vın*, men ogsaa *a* i *austr*, *e* i *eır* og *eyrer*, vare Medlyde. I alle Tilfælde synes hele Opfatningen saa uklar, som det var at vente hos den förste Bearbeider (eller dog en af de förste Bearbeidere) af denne Materie. Der er imidlertid hos ham en vis Klarhed og Orden i Uklarheden; og jeg er meget tilböielig til at troe, at han ikke har skrevet: *austr*, *earn*, *eır*, *ıvr*, *eyrer*, *vın*;

men *austr*, *earn*, *eır*, *evr*, *eyrer*, *vın*,

og saaledes baade ordnet Exemplerne alphabethisk og brugt consequent *e* for *ı* consonans, hvilket sidste synes at fremgaae af nogle Steder i det Fölgende. At nogle i en senere Tid skrev *ea* o. s. v., men ikke let *eu*, hidrörer da vel fra en tidlig Corruption af nærværende Text, hvilken Corruption let begunstigedes ved den Omstændighed, at Forfatteren kun gjennemgaaer Exemplet med *ea*.

[2] Jeg oversætter saaledes med Hensyn til det næstfölgende *sem*. Verber bruges enkelte Steder i Singular i Stedet for i Plural.

[3] Meningen er: du skriver *e* for *ı* consonans, medens de fleste bruge *ı* baade som Selvlyd og Medlyd.

[4] Det er: hvilken Skrivemaade du fölgerigtig ogsaa maa anvende i mange andre Tilfælde.

[5] Forfatteren föler heel vel, at han staaer isoleret, og at den umiddelbare uhildede Opfatning af Lydforholdene er ham imod.

ling — et Arbeide, der under en kyndig Forfatters Hænder vilde vorde baade nyttigt og riigholdigt — for at vise, hvilke Bogstaver hvert Ord udfordrer i Fölge sin Natur, eller hvilke Bogstaver der kunne danne særskilte Grupper, da vilde et saadant Skrift blive heel forskjelligt fra og langt större end nærværende, og kan derfor ikke indskydes her; ikke desto mindre vil jeg kortelig besvare din Indvending angaaende det enkelte Ord, du fremhævede. Da den Lyd, der indeholdes i Consonanten[1], eller (med andre Ord) i den Vocal (-betegnelse), der sættes i Stedet for samme, og som forbindes med en anden Vocal, ikke let lader sig afsondre, men bliver utydelig og næsten smelter eller voxer sammen med den Selvlyd, den er traadt i Forbindelse med: saa maae vi undersöge, om vi ikke finde selvsamme Ord udtalt saaledes, at den her omhandlede Selvlyd (Vocalconsonanten *e*) adskilles fra den anden Vocal *(a)*, saa at hver af dem danner en Stavelse for sig, i Stedet for at de i Regelen begge forenes i een Stavelse. Skjaldene ere Auctoritet i alt hvad der angaaer Udtalen[2] . . .; men en af dem udtrykker sig paa fölgende Maade, eller saa omtrent:

. . . .

gvɴþıŋs earnhrıŋar.

Uagtet nu Versemaalet tvang ham til at oplöse en Stavelse i to[3], saa behövede han dog ingenlunde at om-

[1] Her menes *e* i *earn.*

[2] Dette er vel den egentlige Mening af denne noget dunkle Passage. Ved Liniernes Længde og ved de forskjellige Arter af Riim vise neml. Skjaldedigtene til en vis Grad, hvorledes Udtalen har været i den Tid, hvorfra de stamme.

[3] Forfatteren forkaster altsaa Verslinier paa fem Stavelser i det sædvanlige, regelmæssige dróttkvætt, og neppe med Urette. I saa Fald var Digteren, hvis han virkelig dannede det foreliggende vísuorð af Formerne *gunnþings járnhringar*, eller, hvad der kommer ud paa eet, af *gunnþings iárnhringar* eller *gunnþings*

bytte Bogstaverne, og sætte *e* for *ı*,[1] hvis der hellere burde staae *ı* end *e*, hvad jeg betvivler. Men skulde Nogen vise sig saa selvklog eller sær at ville modsige saa mange forstandige Mænd,[2] der paastaae baade selv at have udtalt dette Ord, förend jeg nedskrev det, og at have hört andre udtale det, paa den af mig angivne Maade, og skulde ‚du' paastaae, at deri skal höres *ı*, men ikke *e*, ogsaa naar Ordet deles i to Stavelser, da vil jeg holde mig til Catos velmeente versificerede Raad til sin Sön:

Contra verbosos o. s. v.

eárnhringar, *iá* eller *eá* taget som Diphthong — i saa Fald var han nödsaget til at anvende en Diæresis. Men hvorfor skulde han have sat sig i den Nödvendighed? Hkr. l. c. frembyder den i formel Henseende rigtigere Læsemaade *gunnþinga*. Dog, *gunnþings* giver en nok saa god Mening, og de oprindelige Udtryk vare rimeligviis

hverken *gunnþinga járnhringar*,
eller *gunnþings járnhringar*,
men *gunnþings ısarnhringar*.

[1] Deri har den gamle Grammatiker fuldkommen Ret; men til al Uheld for hans Beviisförelse er der ikke det Allerringeste til Stötte for den Paastand, at Skjalden har sagt *earn*. Antager man end som givet, at den paagjeldende Versliniies oprindelige Form er

gunnþings ?arnhringar,

bestaaende af sex Stavelser og kun 20 Bogstaver, saa tilsteder neppe Oldsprogets Natur, at man aflöser det her anvendte Spörgsmaalstegn med *e* eller *i*: skal *j* vocaliseres i en Stilling, hvor det kommer til at danne (som her) eller slutte en betonet Stavelse, kan det vistnok, sprogrigtig, kun vocaliseres til *í*. Ved en sprogrigtig Diæresis vilde *járn* oplöses (ikke til *íárn*, men) til *íarn* (idet ikke alene *j*, men ogsaa *á*, vilde vende tilbage til den oprindelige Form).

[2] Med disse ‚mange forstandige Mænd' menes vistnok nogle af Forfatterens Venner, der kunde være meget forstandige (eller fornuftige; thi *skynsamir* udtrykker begge Dele) uden just at besidde synderlig Sikkerhed i Lösningen af subtile grammatikalske Spörgsmaal, eller en fiin Hörelse for Udtalen. Man sammenholde i övrigt hermed fölgende Ytring ovenfor (405[3]): du skriver *e*, medens de fleste skrive *ı*.

At den Forfatter, hvis Ord jeg her har gjengivet, ikke har havt noget skarpt Öre for Sproglydene, synes at fremgaae af hans Yttring om det Vanskelige ved at adskille *j* og *á* (i *járn*) eller *j* og *a* (i *jarn*); at han ikke vocaliserede *j* til *i*, synes at vidne om et for Resten meget naturligt Ubekjendtskab med Ordets Oprindelse, samt om nogen Mangel paa Sands for Sprogets herskende Lydlove, idet han her udelukkende har agtet paa, hvilken Vocal der phonetisk forekom ham at ligge *j* nærmest, uden Hensyn til, om en saadan lod sig anvende i det foreliggende Tilfælde; men, at han vocaliserede det til *e* (uagtet *i*[1] vistnok laae nærmere) turde hidröre fra en, maaskee ikke ret bevidst, Indflydelse af Engelsk (Angelsaxisk), hvis Slægtskab med Islandsk har staaet saa levende for ham, at han endog betragter begge som eet og samme Sprog, og hvis Retskrivning han omtaler som en Art Forbillede for sin islandske (SnE II 12). Gaaende ud herfra, især fra hiin Forudsætning om Sprogenes Identitet, kunde han let fristes til at ansee f. Ex. *beartr*, *bearmi*[2], *eaþaʀ* (Kant), *hearta*, *þearfr*[3], for den rette Skrivemaade overfor de tilsvarende angels. *bearht* og *beorht*, *bearhtm* (Blink), *eador* og *eodor* (Hegn), *hearte* og *heorte*, *þearf* og *þeorf*.

De, der træde i denne Forfatters Fodspor (f. Ex. den ypperlige Codex Resenianus, AMagn. Qv. 399), ved af og til at anvende *e* hvor man nu har *j*, bruge denne Skrivemaade ikke hyppigere hvor *j* er traadt i Stedet for *i*, end

[1] Her er ikke Tale om *í*.

[2] *bjarmi* staaer uden Tvivl i Stedet for *bjartmi* (Stamme BJARTA, Suffix *man*).

[3] *þjarfr* betyder ikke alene usyret, men ogsaa fersk (ikke salt). Naar Kongespeilets *þjörf vötn* (den gamle Udg. S. 628, den nye Udg. 137), der modsættes *saltir straumar*, i den gamle Udg. (Soröe, 1768) er blevet oversat ved mægtige Vande, saa er dette en Misforstaaelse, der er gaaet over i Ordbögerne.

hvor det er oprindeligt og svarer til *j* i Gothisk og Sanskrit, som i: *velea*, *sœkea*, goth. *valjan*, *sôkjan*.

Jeg gaaer nu over til Grimms fölgende, fra Bogstavrimet hentede Argument. Man kan afvise tre af Exemplerne, hvor *j* ikke behöver at være Riimstav, da der i korte Verslinier kun behöves een Bistav (og selve Begyndelsen af Völuspá saaledes hedder:

*H*ljóðs bið ek allar
*h*elgar kindir);

men ved en saadan Afviisning er der i Hovedsagen intet vundet, da der dog blive fire Exempler tilbage, foruden at der findes mange flere (John Olafsen: Nordens gamle Digtekonst S. 29-30). Paa hvad Maade skal nu dette Phænomen forklares? Saaledes, at Brugen af Diphthonger, hvis förste Bestanddeel var *i*, har strakt sig ind i Begyndelsen af den oldnordiske Literatur, og at de senere Digtere ere vedblevne at fölge de ældstes Exempel, efterat *i* var blevet til *j*? Jeg troer det ikke; thi Skjaldene pleiede, hvad der ogsaa ligger i Sagens Natur, at rette sig efter den forandrede Udtale. Den rigtige Forklaring ligger snarere i det nære Slægtskab imellem Vocalerne *i*, *í* paa den ene, og Consonanten *j* paa den anden Side. Det vil understötte denne Mening, hvis man kan finde Exempler paa, at ikke alene *j* for *i*, men ogsaa et oprindeligt *j* danner Alliteration med Vocaler.[1] Men betænker man, at Oldnordisk i Regelen udelader et oprindeligt *j* i Begyndelsen af Ordene (see ovenfor, Side 398 Note 2), saa at Grimm egentlig kun kjender en eneste Undtagelse derfra, nemlig *já* (ja), og betænker man endvidere, at *já* ikke forekommer i oldnordisk Poesie (med hvis herskende Tone det ikke stemmer), saa er det et Held,

[1] Afgjörende vil det naturligviis ikke være, da det altid var muligt, at et saadant oprindeligt *j* havde vocaliseret sig, for i en senere Tid at vende tilbage til sin consonantiske Natur, og for da at trække med sig ethvert *i* som Forlyd i en Diphthong.

at dette Ord ikke er uden Derivata, der findes i Qvadene, blandt Andet i fölgende vísuhelmingr af Sturla Þórðarson († 1284):

*á*ðr *ó*gnstórr
*j*áttat hafði
Svía gramr
siklings boði,

hvor *j* er Hovedstav, men *á* og *ó* Bistave. *Já* (med sine Afledsord) er imidlertid neppe det eneste oldisl. Ord, der begynder med et oprindeligt *j*. Det nyere islandske *þjer* (I) hedder paa Oldislandsk *jer*, og dette *jer* turde slutte sig umiddelbart til goth. *jus* (lit. og send. jūs), saaledes, at *s* paa sædvanlig Maade er gaaet over til *r*, medens *u* er blevet til *e*, ligesom i goth. *kniu* — isl. *knje*, goth. *triu* — isl. *trje*. Analogien med *jer* synes mig at forklare det Uregelmæssige i, at vi hedder paa Islandsk *vjer* i Stedet for *vir* af goth. *veis*; ligesom omvendt oldisl. *þik* og *þek* af goth. *þuk* forklares af Analogie med oldisl. *mik* og *mek* (goth. *mik*), *sik* og *sek*[1] (goth. *sik*), og ligesom oldisl. *þer* (*þjer*) af goth. *þus* forklares af Analogie med oldisl. *mer* (*mjer*) for *mir* af goth. *mis* og *ser* (*sjer*) for *sir* af goth. *sis*. Formen *er* (for *jer*) beroer uden Tvivl paa en graphisk Skjödeslöshed, og staaer for *ér*, der igjen kun er en Art Forkortelse for *jer*, hvis Begyndelselement alliterer med en Vocal:

*J*er meguð *u*ndir stórar
*y*ðvars græðis sjá blæða, Líknarbrant 44.

Ligeledes i Skarphedins Qvad efter Thrains Drab, Nj. 144:

Auðs kom ek eigi síðarr
enn til vápna sennu
*j*er því at *æ*skirýri
*a*llharðan ljet ek falla,

[1] Den sædvanlige danske Udtale af *mig*, *dig*, *sig*, stemmer med *meg*, *þeg*, *seg* for *mek*, *þek*, *sek*.

d. e.: Ek kom eigi síðarr til vápna sennu, enn jer; því at ek ljet allharðan auðs æskirýri falla; thi dette er uden Spörgsmaal den rigtige Opfatning (see S. Egilsson: Lex. poët. p. 138a $^{51-55}$; jfr Nj. lat. 309 Note 3 til m).

Det Ildeklingende ved *fjöl*, *gjöf* har ingen almeengyldig Betydning, ligesaa lidt som det Vanskelige ved at udtale *lj*, *mj*, *hj*.

Haandskrifterne bruge *ı* eller *i* ligesaavel for oprindelige som for andre *j*. —

Der er i den sidste Tid gjort et Forsög paa at begrunde Rigtigheden af at skrive *ja* for *ia*, osv. I Eyrbyggja saga, herausgeg. von Guðbrandr Vigfusson (Leipzig, 1864), Vorrede xlii, hedder det nemlig: *ja*, *jö*, *jó*, *jú*, *já* haben wir überall geschrieben statt *ia*, *iö* u. s. w. ... Den Alten war der Buchstabe j unbekannt; dass aber i consonantische Geltung bei ihnen hatte, sieht man aus der Abhandl. des Þóroddr Gamlason, wo er sagt (SE II, 24): i, þá er hann verðr fyrir samhljóðanda settr' — und aus der anonym. Abhandl. von c. 1200 (SE II, 50 [9]): en ef hljóðstafr er næstr eptir hann (i), þá skiptist hann í málstaf (d. i.: samhljóðanda, Consonant) . . svá sem ja eða jörð eða jór' und endlich aus den Worten des Ólafr hvítaskáld c. 1250 (SE II, 72): i ok u hafa því fleiri greinir, at þeir eru stundum samhljóðendr, sem í þessum nöfnum *iarl*, *uitr'*. Solche consonantische Aussprache des i vor Vocalen erscheint in alter und neuer Zeit gleich üblich. Für jene bezeugen es sechssilbige Verse, z. B. hjaldrs á mínum skjaldi. Snorre dichtet (SE I, 608): hræs þjóðár ræsa, und: öld dreyrfá skjöldu, und: sterkr járngrá serki — und bezeichnet jede dieser Zeilen als *fünf*silbige.

Slutningen af dette Raisonnement er rigtignok meningslös, og „Þóroddr Gamlason"s Yttring har neppe stort at sige, naar han ogsaa finder Consonanter i Lydforbindelserne *au*, *ei*, *ey*; see ovenfor S. 404-405. Men de to andre Citater ere i Virkeligheden ikke uden Betydning. Seer man end,

at Afhandlingen fra omtr. 1200 regner *ı*-Lyden i *bjór* (Öl), *björn*, *björg* (Klipper; Redning), til Vocalerne[1] (noget, der ikke bör forties, hvor Talen er om Afhandlingens Opfatning af den Maade, hvorpaa *ı* blev udtalt foran en til samme Stavelse hörende Selvlyd), saa er det ligesaa vist, at den henregner *ı*-Lyden til Consonanterne, ikke alene i *já* (goth. *ja*), men ogsaa i *jörð* (goth. *airþa*) og *jór* (goth. *aiws*), fordi *ı* danner selve Begyndelsen af

[1] Det hedder nemlig paa det af Eyrbyggjas nysnævnte Udgiver anförte Sted (SnE II 50): Tólfti stafr er skiptingr — það er: einn hljóðstafr, ef málstafr er fyrir honum ok eptir í samstöfun; enn ef hljóðstafr er næstr eptir hann, þá skiptiz hann í málstaf, ok gjöraz þá af honum mörg full orð, svá sem ıá eðr ıǫrð eða ıór. önnur skipting er þat, er hann er lausaklofi . . .: þá er svá, ef málstafr stendr fyrir honum ok hljóðstafr eptir, sem bıór eða bıǫrn eðr bıǫrg. Oversætt.: Det tolvte Element er en ‚Skifting' — det er: en eenlig Selvlyd, naar det staaer imellem to Medlyde i een og samme Stavelse; men, staaende foran en (anden, til samme Stavelse hörende) Selvlyd, omskiftes det til en Medlyd, og staaer da ofte i Begyndelsen af et Eenstavelsesord, som ıá, ıǫrð, ıór. En anden Omskiftelse af dette Element bestaaer deri, at det bruges som den ene Deel af en ved to Bogstavtegn udtrykt Tvelyd . . ., nemlig naar det staaer imellem en foregaaende Medlyd og en efterfölgende Selvlyd, som i bıór, bıǫrn, bıǫrg. — Exemplerne har jeg gjengivet saaledes som Afhandlingens Forfatter sandsynligviis har skrevet dem. — De elleve Elementer, hvortil ovennævnte ‚Skifting' slutter sig som det tolvte, ere disse: a, e, ı, o, v, y, æ, ǫ, ꜵ, ey, eı. Tankegangen i det her anförte Afsnit er altsaa: Foruden at *ı* er en enestaaende (*einn* er af Rask og SnE II uden Nödvendighed forandret til *rèttr*) Vocal (d. e. en Vocal, der udtales uden Forbindelse med en anden Voca; her tages altsaa intet Hensyn til *eı*), optræder det ogsaa i to andre Functioner (nemlig som Consonant og som det förste Element i en Diphthong; consequent skulde Forfatteren have opregnet de Forbindelser, der bestode af *ı* som Vocal og en fölgende Selvlyd), og kan i denne sin (dobbelte) Egenskab ligesom lösrives fra sig selv og stilles paa tolvte Plads.

disse Ord, og at den altsaa, for saavidt Forholdet mellem *j* og *i* angaaer, staaer paa samme Standpunkt med Hensyn til Oldislandsk, som Molbechs Danske Ordbog med Hensyn til nuværende Dansk.

Hos Ólafr hvítaskáld er Opfattelsen af dette Forhold neppe synderlig anderledes, end den var ved Aar 1200. Vistnok tilföier han ikke nogen Indskrænkning umiddelbart; men deels er Exemplet (*jarl*) af den Art, hvor *ı*-Lyden danner selve Begyndelsen af Ordet, deels forekommer paa et andet Sted (SnE II 82) fölgende Yttring: í norænu megu standa þrír samhljóðendr fyrir raddarstaf, en fimm eptir, d. e.: i det norröne Sprog kunne tre Medlyde staae foran Selvlyden (i en Stavelse), men fem efter den; hvorpaa der tilföies Henviisning til Exempler som *strendskr* (hörende til Landstrækningen Strandir i Island). Hvis Forfatteren ikke her mener (hvad der ikke ligger i hans Ord), at en norrön Stavelse, hvis Udlyd bestaaer af fem Consonanter, aldrig har mere end tre i Forlyd, saa er det aabenbart, at han enten ikke har husket paa Ord som *strjúka* (stryge), eller ogsaa har han betragtet *j* i saadanne Tilfælde som Selvlyd (nemlig som lausaklofi).

Men i al Fald anerkjende disse to Forfattere (den fra 1200 og den fra 1250) Consonanten *j*, ogsaa i Tilfælde, hvor der oprindelig har staaet (Vocalen) *i*. Og uagtet Forfatteren fra 1200 seer en Vocal i den i bıór, bıǫrn, bıǫrg indeholdte *ı*-Lyd, saa gaaer Naturen over Optugtelsen, eller, rettere sagt, over Reflexionen, naar han skjelner imellem lausaklofar, der begynde med *ı*, og lausaklofar, der begynde med *e*, som vare de to grundforskjellige Arter af Diphthonger. Ogsaa Afhandlingen fra 1250 frembyder fölgende Sted (SnE II 82-84): hendingar þikkja þá bezt falla, ef tvær samstöfur eru í hvárri sögn, ok hinn sami se raddarstafr í fyrri samstöfu, ok svá samhljóðendr þeir sem fylgja, en öll ein en síðarri samstafa, sem her: *aller*, *smaller*; d. e.: for de smukkeste Riim ansees de, der

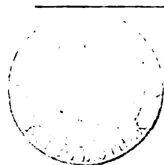
dannes af Tostavelsesord, hvis Hovedselvlyd (förste Selvlyd) tilligemed alt det Fölgende er eens, f. Ex. *aller smaller*. (Jfr de SnE II 84 anförte Verslinier af Snorres Háttatal:

orms er glatt galla
með gumna spjalla.)

Altsaa: Stavelserne *small* og *all* indeholde een og samme Vocal. Fölgelig har Ólafr enten (i det mindste i det Öieblik, han nedskrev dette) opfattet *ı* i *small* som en Consonant, eller i al Fald seet bort derfra, fordi det ikke kommer i Betragtning ved Rimet. Men just denne Omstændighed er Sprogets eget instinctmæssige Vidnesbyrd om, at vi her ikke have nogen Selvlyd for os. En virkelig Tvelyd (eller Trelyd) rimer kun med sig selv i sin Heelhed: *au* med *au*, *ey* med *ey*, *ei* med *ei*, men ikke *au* med *ú*, *ey* med *ý*, *ei* med *í*, osv., altsaa:

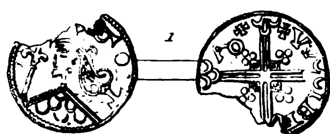
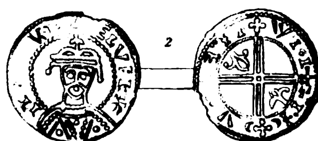
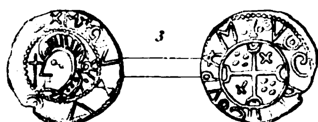
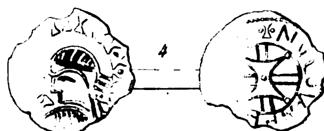
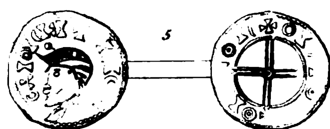
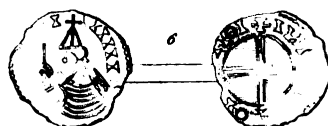
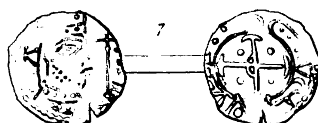
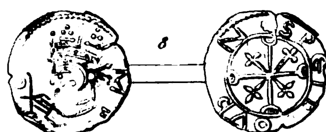
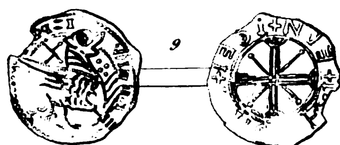
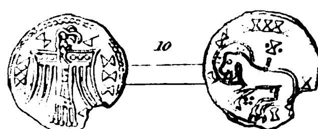
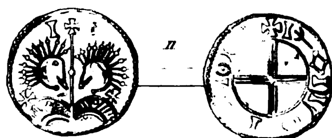
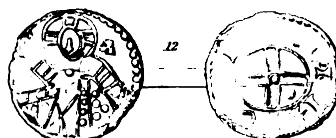
hl*au*zk mer til þess g*au*zkan;
*ey*rum slíkt at h*ey*ra;
h*ei*n at Grundar sv*ei*ni;

hvorimod *i* (eller *j*) foran en til samme Stavelse hörende Vocal er ligesaa indifferent med Hensyn til Stavelserimet, som hvilkensomhelst anden Consonant, eller hvilkensomhelst Gruppe af Consonanter, i samme Stilling.

INDHOLD AF AARGANGEN 1863.

I Texten ere fölgende Afbildninger indsatte:

SANDÖ FUNDET.

